

Vállalatok és integráció

Szerkesztette:
BARTHA ILDIKÓ
HORVÁTH M. TAMÁS

Dialog Campus

VÁLLALATOK ÉS INTEGRÁCIÓ

Tudományos szöveggyűjtemény a kormányzás
új kérdéseinek értelmezéséhez

Vákát oldal

VÁLLALATOK ÉS INTEGRÁCIÓ

Tudományos szöveggyűjtemény a kormányzás
új kérdéseinek értelmezéséhez

Szerkesztette:
Bartha Ildikó – Horváth M. Tamás

A kötet KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Debreceni Egyetemen működő DE ÁJK Állami Erőforrások Államtudományi Kutatóműhely együttműködésével készült.

Kutatásvezető:
Szikora Veronika

Általános szaklektor:
Papp Tekla

Szerzők:
Bartha Ildikó (8–11. fejezetek)
Fézer Tamás (5. és 6. fejezetek)
Horváth M. Tamás (7. fejezet)
Szikora Veronika (1–4. fejezetek)

© Kiadó, 2020
© A szerkesztők, 2020
© A szerzők, 2020

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Tartalom

Előszó	9
Első rész – Új irányok a társasági jogban	13
1. fejezet – Mit foglal magában a vállalkozás (vállalat)és társaság fogalma? <i>(Szikora Veronika)</i>	15
A magyar társasági jogalkotás kapcsolódása a német joghoz	15
A „társaság” fogalmának eltérő megközelítésű (magyar és német) szemlélete	16
A német alaptörvény – mint kiindulópont	17
A társaság (Gesellschaft)	18
A polgári jogi társaság (GbR) és a bejegyzett egyesület (eV)	19
Az egyesület (Verein)	19
A társaság fogalomkörének értelmezése (szintjei)	20
A társaság fogalmának szűkebb és tágabb értelmezése	21
A társaság szűkebb értelmezése	22
A társaság tágabb értelmezése	22
Egy általános társaságfogalom megalkotása	25
Társaságnak nem minősülő csoportok (szervezetek)	26
2. fejezet – A jövő: társasági jog helyett vállalkozások joga? A társasági jog definíciójának problematikája <i>(Szikora Veronika)</i>	33
A vállalkozások (Unternehmen) és a szövethatározatok/szövetségek (Verbände) tartalma	34
A vállalkozások (Unternehmen) hatóköre a német és a holland jogban	35
A vállalati jog mint terminológia megjelenése a jogalkotásban – Ausztria példája	41

3. fejezet – Társasági jogi összehasonlításban a négy eminens: Németország, Franciaország, Egyesült Királyság, Olaszország (<i>Szikora Veronika</i>)	47
A modellértékű szabályozási rendszerek	48
4. fejezet – Vállalatirányítás a különböző szervezetimodell-típusokban (<i>Szikora Veronika</i>)	51
Szemléletváltás a német vállalatirányításban	51
Kitekintés a francia vállalatirányítási reformokra	54
Az olasz vállalatirányítási reformok néhány lényeges pontja	56
Az angolszász modell példája, az Egyesült Királyság	57
Összefoglalás helyett: modellenként különböző felügyeleti struktúrák	59
5. fejezet – A vállalatirányítási modellek hatása a társaságon belüli jogviszonyokra: az angolszász példa (<i>Fézer Tamás</i>)	67
Elméleti alapvetések, szabályozási módszerek a társasági jog területén	67
Az egységes vállalatirányítási rendszer (boardrendszer) koncepciója	71
Az amerikai társasági jog jogforrási rendszere	75
Az egységes irányítási rendszer felépítése és működése	76
Az igazgatótanács tagjainak függetlensége	77
Tagok létszáma	79
Az igazgatótanács működése	80
Javadalmazás	81
Az igazgatótanács tagjainak felelőssége – a felelős vállalatirányítás koncepciója	83
Az igazgatótanács bizottságai	87
Zárógondolatok	89
6. fejezet – Tagi, részvényesi felelősség és vállalatirányítás angolszász és civiljogi nézőpontból (<i>Fézer Tamás</i>)	93
A tagok, részvényesek felelősségének előtérbe helyezése	94
A fékek és egyensúlyok rendszerének vállalatirányítási összefüggései	97
Az angolszász vállalatirányítási modell keretszabályai	101
Döntéshozatal és kontroll	101

Felelős vállalatirányítás (corporate governance)	104
A tag korlátolt helytállásának jelentősége a tagi felelősség értékelése körében	107
A tagok helytállásának változatai	114
A tagi felelősség esetei	116
Második rész – Vállalati erőforrások és közfeladat-ellátás	121
7. fejezet – Tulajdonosi szerepek változása közszolgáltatási feladatot ellátó vállalatokban (<i>Horváth M. Tamás</i>)	123
A privatizáció ellenoldali jellemzői	124
„Re-public” folyamatok	127
Globális összefüggések	130
Önkormányzati tulajdonú vállalatcsoportok	133
Társaságmodellek	133
Hazai környezetben	135
Szerepek	138
Zárógondolatok	142
8. fejezet – Közszolgáltatások ellentételezése a belső piacon – vállalati erőforrások bevonása állami támogatás útján (<i>Bartha Ildikó</i>)	145
Közszolgáltatások ellentételezéseinek szabályozása az Európai Unióban	146
Tiltott állami támogatások meghatározása az Európai Unió jogában	148
Közszolgáltatások ellentételezése – kivétel az állami támogatások tilalma alól	149
Közszolgáltatások ellentételezésének szabályozása az Altmark-ítélet után	153
Zárógondolatok	157
9. fejezet – Közfeladatok ellátásával megbízott vállalkozások kizárólagos és különleges jogai (<i>Bartha Ildikó</i>)	163
Kizárólagos és különleges jogok tartalma	164
Kizárólagos (különleges) jogok és közbeszerzések	165
Kizárólagos jogok és erőfölénnyel való visszaélés	169
Kizárólagos jogok és ágazati liberalizáció	171
Zárógondolatok	176

10. fejezet – Tulajdonjog és állami befolyás kiterjesztése a vállalkozásokban – az aranyrészvények példája (<i>Bartha Ildikó</i>)	179
A semlegesség elve az EUMSZ 345. cikke alapján	180
Aranyrészvények a belső piacon	182
Olaszország	186
Belgium	189
Franciaország	191
Egyesült Királyság	193
Németország	195
Portugália	197
Hollandia	201
Magyarország	204
Tanulságok és nyitott kérdések	206
Tőkeozgás vagy letelepedés szabadságának korlátozása?	206
Jogszerű korlátozások	208
11. fejezet – Állami befolyás és tulajdonkorlátozás „EU-jog-konform” formái az aranyrészvény-ítéletek után (<i>Bartha Ildikó</i>)	213
Energiaelosztórendszer-üzemeltetők teljes privatizációs tilalma	213
Tulajdon szétválasztása az uniós jogharmonizációs rendelkezők alapján	218
Zárógondolatok	219
Rövidítések jegyzéke	223
A kötet szerzői	227

Előszó

Jelen kötet alapjául szolgáló kutatás szemléleti alapállása, hogy a fejlett világban az állami feladatellátás tartalma és színvonala az erőforrások átrendezését igényli az újfajta kihívásokhoz és követelményekhez való igazodás érdekében. A közfeladatok ellátásának szektorális megoszlása ennek folytán ismét változóban van. Vagyis az állami szerepvállalás alakzataival összefüggésben az üzleti, illetve a társadalom közösségei által megoldott, közösségi érdekű tevékenységek folytatásának terjedelme, módja, kapcsolódási formái új hangsúlyok mentén rendeződnek.

A feladatellátási értelemben vett kormányzás „nem klasszikus” alakzatai, újfajta szervezési modelljei, mint amilyen a társadalmi szerepvállalás, továbbá a közösségi felelősséggel számoló vegyes megoldásokra is kiterjednek. Következésképpen a kormányzati politika fontos részét képezi az államháztartáson kívüli eszközök fölötti rendelkezés gyakorlata. E folyamat része, hogy az állami tulajdon körének felhasználása a közfeladat-ellátás megoldási körének szélesítésére egyre inkább jellemző; igény mutatkozik a költségvetéstől elkülönült vagyonnal és önálló felelősséggel rendelkező jogi személyek keretei közötti állami feladatellátásra. A kormányzati tulajdonrészű gazdasági társaságok üzletpolitikája pedig többoldalú kapcsolatba kerül a közösségi döntésekkel. Mindez szoros összefüggésben van azzal a folyamattal, hogy több tényező – így a globális verseny erősödése és ezzel együtt az európai integrációs és nemzetközi kötelezettségeknek való megfelelés, majd a 2008-as válság hatásai – eredményeként új vagy időközben háttérbe szorult prioritások (hitelezők védelme, felelős tulajdonlás) kaptak nagyobb hangsúlyt az európai társasági jogrendszerekben, illetve a hagyományos vállalati struktúrák is részben átrendeződtek.

Kötetünk célja a fenti jelenségek – európai uniós és magyarországi – szabályozási keretének és változási folyamatainak feltérképezése.

A kötet *első része* a társasági jog fogalmi alapvetéseit és az európai államok vállalatirányításra, illetve a tagok felelősségére vonatkozó szabályozási rendszerének fő modelljeit vizsgálja. A fogalmi alapok bemutatása, tekintettel arra, hogy a magyar társasági jog gyökerei is nagyrészt innen erednek, a német

jogi dogmatikára épül. Részletesen elemezzük a „társaság” fogalmának szűkebb és kiterjesztőbb megközelítéseit, és ezeknek megfelelően a különböző társaság-típusokat. Külön is tárgyaljuk a „társasági jog” és „vállalatok joga” terminusok megkülönböztetésének dogmatikai és szabályozási problémáit a német, a holland és az osztrák jog példáján keresztül. Az elemzés egyúttal már jelzi azokat a gazdasági, szabályozási és európai integrációs kötelezettségeknek betudható változásokat, amelyek a kötet további fejezeteinek megértése szempontjából szintén lényegesek.

Ezt követően a modellértékűnek tekinthető társasági jogi rendszerek vizsgálatára kerül sor, azt a kérdést is feltéve, hogy – figyelemmel az európai jogi harmonizációs követelményekre, illetve a még mindig jelentős tagállami eltérésekre – hol tartunk a „nemzetek feletti” társasági jog felé vezető úton, kitérve ennek keretében a szabályozási verseny jelenségére, illetve az európai társasági jogrendszerek kölcsönös egymásra hatásának kérdésére is. Az összehasonlító elemzés – immár kifejezetten a vállalatirányítás kérdésére fókuszálva – részletesen foglalkozik a német, a francia, az olasz és a brit társasági jog sajátosságaival, különös tekintettel a vállalatok társadalmi felelősségének kérdésére, illetve ezzel szoros összefüggésben az egyes tagállami szabályozási rendszerek eltérő viszonyára a piaci liberalizációhoz és az üzleti kapcsolatok nemzetköziesedéséhez.

A vállalatirányítás és a felelősségi viszonyok nagy szabályozási rendszereinek megismerése elengedhetetlen előfeltétel annak megértéséhez, hogy az állam – a felelős tulajdonlási és felelős társaságirányítási koncepciók talaján – miként használhatja ki hatékonyan és (legalább látszatra) társadalmilag is igazolható módon a „vállalati erőforrásokat” közfeladatainak ellátása érdekében. A vállalatirányítási modellek körében lényegében két nagy csoportot különíthetünk el; a német–osztrák társasági jogfejlődés során kimunkált és a legtöbb európai államban követett kétszintű vállalatirányítási szisztémát, valamint az angolszász országokra jellemző egységes irányítási rendszert, a *boardrendszert*. A kötet ötödik fejezete részletesen bemutatja ez utóbbi modell működését és ezzel összefüggésben az angolszász társasági jog fejlődésének sajátosságait. Azt is láthatjuk, hogy ezen irányítási modell – amely a külföldi befektetők felé való piacnyitást jelentősen megkönnyítő szervezési alternatívát jelent az egységes belső piacon – egyfajta jogharmonizációs mintaként is szolgál, amennyiben az európai részvénytársaság esetében az Európai Uniónak már sikerült elfogadtatnia a dualista és monista vállalatirányítási modell közötti választás lehetőségének kötelező megengedését a tagállami jogalkotásokban. A magyar társasági jogban pedig – az uniós jogharmonizáció eredményeit

jelentősen meghaladó mértékben – szintén követésre talál a boardrendszer, elsősorban a harmadik társasági jogi törvény eredményeként.

A „szupranacionális” társasági jog megteremtése felé való törekvések eredményeit ugyanakkor nem szabad túlértékelnünk. Mint azt a kötet hatodik fejezetében is megállapítjuk, sem a nemzetközi üzleti jog, sem az Európai Unió joga nem tudott ezidáig olyan keretrendszert alkotni, amelynek mentén felfogható lenne a gazdasági társaságok elismerése, ami részben a tagállami jogi kultúrák sajátosságaira, részben pedig az európai, illetve globális szintű szabályozási verseny fenntartásához fűződő nemzeti érdekekre vezethető vissza. E sokszínű jogi környezetben különösen érdekes azon fordulat vizsgálata, amelyet a 2008-as gazdasági és pénzügyi válság hozott a társasági jog európai fejlődésében a felelősségre vonatkozó szabályozás terén, amikor is új irányok jelentek meg a tagok, részvényesek profitorientált érdekei, valamint a hitelezők, üzleti partnerek védelmét hirdető érdekek közötti egyensúly keresésében. A hatodik fejezetben sor kerül annak bemutatására, hogy a tagok, részvényesek felelősségének előtérbe helyezését milyen megfontolások adják, milyen intézmények segítségével kivitelezhető ezen felelősség Európában és az Amerikai Egyesült Államokban.

A kötet *második részét* képező írások központi közös kérdésfeltevése az, hogy az állam miként kerül kapcsolatba az úgynevezett „vállalati erőforrásokkal” a közösségi feladatok ellátása érdekében. Vállalati erőforrásokon lényegében a társaságok vagy vállalatcsoportok közfeladat-ellátásba való bevonásának különböző – közvetettebb vagy közvetlenebb – formáit értjük. Látni fogjuk, hogy e kapcsolatnak igen eltérő megnyilvánulásai vannak – így lehet szó állami tulajdonú vállalatról, szavazati elsőbbséget vagy vétőjogot biztosító aranyrészvényről, kizárólagos vagy különleges jogok biztosításáról, illetve általános érdekű szolgáltatást ellátó vállalkozások állami támogatásáról. A kötet e részében elsősorban arra keressük a választ, hogy az „eredeti” alapszabadságok és versenyszabályok át- és újraértelmezése, a belső piaci jogharmonizáció „vívmányai” és az esetjog „hullámai” miként alakítják át a közösségi szervezést igénylő feladatok ellátásának kereteit, illetve miképp generálják vagy éppen akadályozzák a vállalati erőforrások felhasználása terén az újfajta megoldások létrejöttét.

A kötet hetedik fejezete a privatizációval, illetve általában a piaci liberalizációs folyamatokkal szembeni ellenoldali irányultságú reformok fő tartalmait vizsgálja, amelyek egyik lehetséges irányaként az állami tulajdonosi szerepek közszolgáltatási feladatot ellátó vállalatokban való térnyerését azonosítja. Egyfajta sajátos, a jogi-szabályozási harmonizációs eszközökhöz

inkább közvetve köthető nemzetközi piacnyitási jelenségre is felhívja figyelmünket e fejezet; nevezetesen arra, hogy nagymértékben azonos tulajdonosi kör, azaz lényegében ugyanazon nemzetközi nagyvállalatok érdekeltségei határozzák meg a közüzemi feladatok ellátásának rendszerét és viszonyait.

Ezt követően a releváns európai uniós belső piaci szabályokat mutatjuk be, ezen belül is a vállalkozások letelepedésének szabadságára, a tőkemozgás- és fizetési műveletek szabadságára vonatkozó rendelkezéseket és esetjogot, kitérve ennek során az állami szerepvállalást – mint a piaci liberalizáció főszabálya alóli kivételt – engedő lehetőségekre is. Vizsgáljuk többek között az Európai Unió Bíróságának úgynevezett „aranyrészvény” ügyeit, illetve ezek tárgyát képező tagállami (angol, német, belga, francia, portugál, holland, magyar) szabályozásokat, amelyek – az uniós jog szerint is megengedetten – a nemzetgazdasági szempontból stratégiai jelentőségűnek állított vállalatok esetében az állam javára a vállalatok irányításába való beleszólást biztosító jogokat rögzítenek (részvények átruházásához való előzetes állami hozzájárulás, a társaságirányító testületeik tagjainak kinevezése stb.). Ugyancsak vizsgáljuk az uniós versenyjog releváns szabályait (elsősorban az állami támogatások és az erőfölénnyel való visszaélés tilalmát) – illetve ezekhez képest a közvállalkozásokra, illetve kizárólagos és különleges jogokkal felruházott vállalkozásokra vonatkozó speciális rendelkezéseket és azok joggyakorlatát.

Az egyes részművek kifejtése során használt – elsősorban a speciális társasági formák és jogszabályok megjelölésére alkalmazott – rövidítések nagy számára tekintettel a tájékozódást a kötet végén elhelyezett *Rövidítések jegyzéke* segíti. Egyéb szerkesztési megoldások (magyarázó ábrák, táblázatok) szintén az egyes területek vizsgálata során feltárt összefüggések mélyebb megértését és továbbgondolását célozzák.

A kötet fejezetei a Debreceni Egyetem (DE) Állam- és Jogtudományi Kara (ÁJK) Államtudományi Kutatóműhely keretében végzett kutatás eredményei. A kutatás szakmai bázisát a DE ÁJK biztosította. A kéziratot 2018. december 15-én zárta le a kutatóműhely.

Debrecen–Budapest, 2018. december 15.

A szerkesztők

Első rész
Új irányok a társasági jogban

Vákát oldal

1. fejezet

Mit foglal magában a vállalkozás (vállalat) és társaság fogalma?

Szikora Veronika

A magyar társasági jogalkotás kapcsolódása a német joghoz

Magyarország magánjoga Németország magánjogához több kapcsolódási ponton köthető, jogrendszerünk közös dogmatikai alapokon nyugszik. A két ország földrajzi közelsége mellett történelmi eseményeinkben több metszéspont mutatható ki, amelyek a jogrendszerünkben is nyomot hagytak.

A magyar társasági jog – német mintára – a 19. században alakult ki, és ezt követően is jelentős volt a német hatás. A társasági jog magyarországi fejlődése a második világháború okozta válság következtében a megszokott pályáról lelépve másfajta ívet követett, a szocialista politika és ideológia éveiben egy „törvényen kívüli állapot” jellemezte a társasági jogi létet.

A német társasági jognak nincs átfogó jogtörténete. Ez több okra vezethető vissza, többek között a társasági jogi irodalom egy történelmen kívüli vonzatán alapul, illetőleg maga a vállalkozás/társaság fogalmának kialakítása sem tekinthető egyértelműnek. A mai értelemben vett társasági jog tudományának művelése és értelmezése jelentősen átalakult. Megjelenése alapvetően a 19. századra vezethető vissza (korábban is alakultak már társasági formációk, de a társasági jog mint körülírható fogalom még nem létezett), de a 20. században differenciálódott és érte el mai jelentését, jelentőségét.

Hazánkban hosszú évekig létezett elkülönült kereskedelmi törvény. Az Apáthy István nevével fémjelzett Kereskedelmi Törvény (1875. évi XXXVII. tc.)¹ magánjogunk talán legfontosabb tételes jogi alko-

¹ 1875. évi XXXVII. törvénycikk, Kereskedelmi törvény (Kt.) (hatálybalépés: 1876. január 1.).

tásának tekinthető a 19. században. A Kereskedelmi törvénykönyvünk a német Kereskedelmi Kódex (ADHGB) befolyása alatt állt. Az ADHGB a különböző érdekek kompromisszumaként jött létre, és ez kihatott a törvényre, a Kereskedelmi Törvény a nagy „német előd” példájára született meg. (BURGER 2001, 52–53.)

A társasági jog elsősorban gyakorlati jog, de ezzel egyidejűleg egy magas színvonalon kimunkált dogmatikát igényel, amely mögött a német jogban egy több mint százéves gyakorlat és szakirodalom áll. A kutatások során azt kellett megállapítanunk, hogy ez a biztos alapokon nyugvó elmélet nem azonos szinten kimunkált a magyar társasági jogban. A jogtudomány is inkább gyakorlatiasabb szempontú, amely megmutatkozik abban is, hogy művelői mindenekelőtt a jogalkotásra és a joggyakorlat problémáira koncentrálnak.

A német jogirodalomban elmélyülve olyan művekkel találkozhatunk, amelyek hozzájárulnak a „jogrend egységéhez”, a társasági jog elméleti és gyakorlati egybeforrottságához.

Sárközy Tamás számos munkájában foglalkozik a német társasági joggal, annak dogmatikai hátterével. A német társasági jogi intézményekkel kapcsolatban levont következtetéseket, összefüggéseket, összegzéseket a magyar társasági jog kimunkálása és fejlesztése során hasznosítja.²

A „társaság” fogalmának eltérő megközelítésű (magyar és német) szemlélete

A társaság fogalma és fogalomköre német dogmatikájának a magyar társasági joggal való párhuzamba állítása e fejezet keretein belül nem felvállalt cél.

A „társaság” eltérő tartalmát fedezhetjük fel, ha összevetjük a német és a magyar értelmezést. A német jogban gyakran szűkebb és tágabb értelemben vizsgálják a társaságokat. Alapvető szemléletbeli különbséget láthatunk a német joghoz viszonyítva. A mai magyar társasági jog inkább a gyakorlati életben előforduló, pragmatikus szemléletű kutatásokat mutat fel, mint inkább dogmatikai elemzéseket, a gazdasági (kereskedelmi) társaságok felől közelíti meg a „társaság” fogalmát. Sőt! Bizonyos álláspontok szerint a személyegyесítő és tőkeegyесítő társaságok német szemszögű elhatárolása ma már csak történetiségében érhető tetten, és inkább csak

² Így lásd például a következő munkákban: SÁRKÖZY 1985.; 1990.; 1991.; 1993a.; 1993b.; 1994.; 1997.; 1998.; 1999.; 2001a.; 2001b.; 2003a.; 2003b.;

arra jó, hogy hozzásegít egyes jogszabályok háttérének a megértéséhez. (FAZEKAS et al. 2001, 25.; BARTA et al. 2016.)

Más vélemények szerint a termelési tényezők megszervezésének oldaláról kell megközelíteni a kérdést, és ennek megfelelően a személyegyesítő (tevékenységegyesítő) és a tőkeegyesítő társaság megkülönböztetés alkalmazható (KISFALUDI 1996, 24.).

Németországban a polgári jogi társaság a társaságok alaptípusa, amelyre nemcsak a társasági jog szervez részeként, hanem alapvető intézményként is tekintenek. Ezzel ellentétben hazánkban nem kap ilyen elismerést a magyar társasági jogrendszerben ritkán emlegetett társasági forma. Fontos megemlítenünk, hogy a társasági jog nem csupán a gazdasági társaságok joga!

A német alaptörvény – mint kiindulópont

Elsőként a német alaptörvény (*Grundgesetz*) vonatkozó rendelkezéseire kell hivatkoznunk, amennyiben a társaságok elhelyezése érdekében a német társasági jog forrásait vesszük szemügyre. Az egyesülési szabadság nem korlátozódik a szűkebb értelemben vett egyesületek létrehozására, erre a következtetésre juthatunk az egyesülési szabadság általános megfogalmazásából.³

A német alaptörvényben a jogi szabályozást rendező és kommentáló német jogtudomány a társaság fogalmában egyesíti a személyegyesüléseknek egyesület (*Verein*) és társaság (*Gesellschaft*) névvel jelölt formáit. Az alaptörvény fenti két alapvető kategóriájából pedig a személyek egyesülésének/ szövetkezésének valamennyi nevesített, külön törvényben megtalálható formája levezethető.

A német alaptörvényben megjelölt egyesület és társaság a német személyegyesületi jog két alapvető rendszerének alapját képviseli, dogmatikai szempontból a különböző személyegyesületi formák ezekre az alapvető intézményekre vezethetők vissza. A személyegyesülések körét – a testületeket ellenpólusként állítva – leszűkítve vizsgálja. A különbséget jól érzékeltetik a tagokat jelentő eltérő megnevezések, a személyegyesüléseknél a *Gesellschafter*, a testületeknél a *Mitglied*.

³ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949 (GG) 9. § (1) bekezdés.

A társaság (Gesellschaft)

A társaság – a BGB normaszövege szerint⁴ – személyek társasági szerződés alapján létrejövő olyan egyesülése, amelyben „a tagok arra kötelezik magukat, hogy kölcsönösen elősegítik valamely közös cél elérését, különösen pedig teljesítik a megegyezett hozzájárulást”.⁵ Mint az a névből is következik, a személyegyesítő társaságoknál a társaság tagjainak a személye áll a tagsági viszony középpontjában, főképpen a személyes jelleg a meghatározó: a kitűzött cél megvalósításáig a tagok összefognak, együttműködnek, és ehhez kapcsolódva, személyüket tekintve egymáshoz kötöttek.⁶ A létrejövő társaság tehát a tagjainak az összességét jelenti, nem pedig egy teljesen újonnan létrejövő jogi személyt. Amennyiben a társaság rendelkezik valamilyen vagyonnal, akkor ez a társaság tagjai osztatlan közös tulajdonának minősül (*Gesamthandseigentum*).

Sárközy Tamás megállapítja, hogy tulajdonképpen a *Gesamthand* társaságok mögött mindig a tagok közössége áll, vagyis úgynevezett „másodlagos, függő jogképességről” beszélhetünk (SÁRKÖZY 1985, 111.), és utal a polgári jogi társaság *Gesamthand* jellegére, a tulajdonközösség sajátos kötőerejére, amely erősebb szervezettséget feltételez, „mintegy csonka jogképességet (*Gemeinschaft zur gesamten Hand*) biztosít”. (SÁRKÖZY 2001, 29.)

Emiatt is hívják a személyegyesítő társaságokat „*Gesamthand* közösségeeknek” (*Gesamthandsgemeinschaften*), amely egy sajátos társasági jogi közös tulajdont hordoz magában (ANTAL 1998, 93–98.; SZIKORA 2006, 81–95., 101–106., 138., 159., 165.).

A társaság tagjai látják el az üzletvezetést, képviselik a társaságot, és személyesen is felelnek a társaság kötelezettségeiért. Az előbbi tulajdonságok logikusan fejeződnek ki abban, hogy a társasági jogviszony átruházásához szükség van a társaság összes tagjának hozzájárulására. A főszabály szerint egy személyegyesítő társaság bármely tagjának kilépésével megszűnik, azonban a társasági szerződésben ezt gyakran eltérően szabályozzák.

Az úgynevezett *Gesamthand* (együttes közösség, társasági közös tulajdon, osztatlan közös tulajdon) a germán történelemből eredeztethető intézmény; e régmúltból fennmaradt speciális tulajdoni forma a germán

⁴ BGB 705–740. §.

⁵ BGB 705. §.

⁶ A társaságról és az egyesületről, mint a két „prototípus” elhatárolásáról, részletesebben később szövegezzük.

házközösségből fejlődött ki még a középkor elején. A *Gesamthand* lényege a következőkben rejlett: a családtagok, akik a családfő hatalma alatt álltak, közösséget alkottak. Ehhez a házközösséghez pedig hozzátartozott a család részére kiosztott földbirtok. Az apa halála után a fiúk továbbra is egyben tartották a földet, nem osztották fel maguk között, hanem együttesen rendelkeztek azzal. Így közöttük egyfajta „örököstársi közösség” (*Miterbengemeinschaft*) jött létre, amely kifelé is egységként jelent meg. Ebből alakult ki a személyegyesítő társaságok sajátos „társasági közös tulajdona”, a *Gesamthand*, ahol is egy olyan dologi kötöttségű vagyonról van szó, amelyet a tagok a társasági cél eléréséhez bocsátottak rendelkezésre. A német szakirodalomban többen mélyrehatóan elemezték, régebbi és új tanok szerzőinek munkáit olvashatjuk a *Gesamthand* lényegéről.⁷ A *Gesamthand* római jogi eredetére is rámutatnak egyes szerzők (LIMBACH 2018, 17.).

A polgári jogi társaság (GbR) és a bejegyzett egyesület (eV)

A német Polgári törvénykönyv (BGB)⁸ mindkét alaptípust: a polgári jogi társaságot (GbR) és a bejegyzett egyesületet (eV) is szabályozza. Az összes többi társasági forma e két alaptípusból kidomborodó, további formációként kezelhető. A német terminológia a polgári jogi társaságra (GbR-re) visszavezethető társasági formákat személyegyesítő társaságoknak (*Personengesellschaften*), az egyesületre visszavezethető társaságokat pedig jogi személyeknek tekinti. (PREUSSER 2006, 9.)

Az egyesület (Verein)

Az egyesület, mint olyan korporatív csoportosulás, amelyre a tagok személyétől való teljes függetlenség a jellemző (tehát a tagok személyében bekövetkező változás nem érinti az egyesület létét), testületi jellegű, azaz meghatározott szervezettel rendelkezik.

⁷ Lásd: FLUME 1974.; FLUME, 1983.; PEIFER 2001.; ULMER 1998.; HOPT–HEHL–VOLLRATH 1996, 18., 20.; MITTEIS–LIEBERICH 1992, 57.; MEIER–HAYOZ–FORSTMOSER 2012, 60.; HUECK–WINDBLICHER 2003, 23.; WINDBLICHER 2013, 27.; KÜBLER 1998, 23.

⁸ Bürgerliches Gesetzbuch vom 18. August 1896. (BGB).

Az egyesület és az arra visszavezethető társaságok jogi személyek, és a megfelelő jegyzékbe történő bejegyzéssel keletkeznek. E társaságok tehát egy, a társaság tagjaitól teljesen elkülönült jogi személyiséggel rendelkeznek. Ennek a következménye, hogy a társaság vagyonának ez esetben maga a társaság a tulajdonosa. A társaság hitelezői számára is elsősorban ez a vagyontömeg jelenti a fedezetet a követeléseik teljesítésére. A társaság számára szervek állnak rendelkezésre, amelyekben a társaság tagjain kívüli személy is láthat el feladatot. A jogi önállóság következménye az is, hogy a társaság tagjainak változása a legtöbb esetben nem okoz problémát, ugyanis a társasági tagsággal együtt járó jogok átruházása minden további nélkül lehetséges, és így akár a tagok teljes cseréje sincs hatással a társaság létezésére.

Az egyesület jogképes, illetve jogképességgel nem rendelkező (*rechtsfähiger/nichtrechtsfähiger Verein*) (KRAFT–KREUTZ 2000, 4.), célja szerint pedig „eszmei céllal” (*Idealverein*) vagy gazdasági haszonszerzési céllal (*wirtschaftlicher Verein*) alakuló formációban működhet.⁹

A jogtudomány és a joggyakorlat a BGB előbb leírt rendelkezését elhibázottnak tartja, és a nem jogképes egyesületeket továbbra is jogképesként igyekszik kezelni (KRAFT–KREUTZ 2000, 4.).

A társaság fogalomkörének értelmezése (szintjei)

A társaság fogalmát (szűk értelemben) a következőképpen adhatjuk meg: a társaság olyan magánjogi személyegyesülés, amelyet egy közös cél érdekében hoznak létre egy jogüggyellett, a társasági szerződéssel. (PREUSSER 2006, 5.)

A társasági jog (*Gesellschaftsrecht*) fogalmának meghatározása több szerzőnél azonos tartalmi elemekből áll, amely szerint a társasági jog a magánjogi személyegyesülések joga, amelyek egy meghatározott közös cél elérése érdekében jogügyleti úton jönnek létre (SCHMIDT 2002, 1.; WIEDEMANN 1988, 3.; STEDING 1997, 28.; PAPP 2002.).

Négy fő jellemzőből formálódik a társaság fogalmának fenti meghatározása:

- a társasági jog része a magánjognak;
- személyegyesülés;

⁹ BGB 21–79. §.

- közös cél szükségessége;
- szerződéssel alapítható.

A definíció szerint a tágabb értelemben vett társaság magában foglalja a testületileg szervezett jogi személyeket is (mint például bejegyzett egyesület, rt.). Ettől határolható el a szűkebb értelemben vett társaság, azaz a személyegyesítő társaság (KÜBLER 1998, 1.).

A társaságok tehát több személy egyesülésével jönnek létre.¹⁰ Főszabály szerint lényegtelen, hogy a tagok természetes vagy jogi személyek. Az egyéni vállalkozás és az alapítvány ennek megfelelően nem számít gazdasági társaságnak a hiányzó személyegyesülési jelleg miatt.

A gazdasági társaságok célorientált szervezetek. A választott cél főszabály szerint bármiféle közös cél lehet. Egy dologra vonatkozó közös tulajdon azonban nem hoz létre társaságot, csupán egy tisztán jogi közösséget. Ilyen esetben csak akkor jönne létre társaság, ha az adott dolgot valamilyen további közös cél érdekében akarnák felhasználni, vagy a tulajdonosok nyilatkozatot tennének, hogy a tárgyat egy társaság keretei között szándékozzák tartani, illetve kezelni.

A társaságok személyek szabad elhatározása eredményeképpen létrejött szervezetek. Ez az elem hiányzik például a hagyatéki közösség esetében, hiszen az örökösök között ebben az esetben közösség a törvény erejénél fogva keletkezik.

A társaság fogalmának szűkebb és tágabb értelmezése

A társaságok rendszertani elhelyezkedését német jogirodalomban fellelhető források alapján két aspektus szerint mutatjuk be: jogforrási háttérbe ágyazva, illetőleg – amely jelen fejezet alapját képezi – teoretikus megközelítésben.¹¹

A német társasági jogban a társaságok vizsgálata leggyakrabban a szűkebb és tágabb értelmezésre támaszkodik. Tágabb értelemben véve társaságként jelölnek meg minden magánjogi cél-egyesülést (*Zweckvereinigungen*),

¹⁰ Az alapelvi szintű szabály alól két kivétel van, az egyszemélyes *GmbH* és az egyszemélyes *AG*.

¹¹ Magyar szerzők tollából különböző szempontok szerinti rendszerben ismerhetjük meg a német társasági jog rendszerét. Például: FARKAS et al. 2009, 492–497.; SÁNDOR 1989, 689–696.; PAPP 2002.; BERKE et al. 2004, 39–50.; SÁRKÖZY 2001b, 28–32. Jelen bemutatásunk a német forrásokra támaszkodik.

szűkebb értelemben ezzel szemben csak azokat, amelyek a tagok személyétől függenek (személyegyesítő társaságok), és a személyes kötődés alapján állnak fel.

Minden más szervezet (kiemelve az egyesületet) csak tágabb értelemben véve tekinthető társaságnak. Karsten Schmidt szerint ez a megkülönböztetés annyiban nem indokolatlan, hogy a személyegyesítő társaságok jellegüket és szerkezetüket tekintve önálló csoportot képeznek a társasági jogban. Véleménye szerint azonban a megkülönböztetés tartalmi szempontból aggályos, ugyanis azt mondja, hogy alapjában véve a társasági jogba nemcsak a szó szoros értelmében vett társaságok tartoznak, hanem az egyesülések és velük együtt a tőkeegyesítő társaságok és a szövetkezetek is. (SCHMIDT 2002, 45.)

A társaság szűkebb értelmezése

A *társaság* megfogalmazásának nem ez az egyetlen lehetséges módja. A BGB definíciója tulajdonképpen csak a legszűkebb értelemben vett társaságot, nevezetesen a polgári társaságot határozza meg. Eszerint a polgári jogi társaság (pjt.) a személyegyesülések olyan típusa, amely két vagy több személy valamilyen közös cél elérése érdekében történő társulásával jön létre, és amelynek nincs testületi szervezete. A BGB 705–740. §-ai által szabályozott polgári jogi társaság különleges helyet foglal el a társasági jog rendszerében, mivel minden, személyek által alkotott társaság alap-típusát képezi.

A szűkebb értelemben vett társaságokhoz a személyegyesítő társaságok tartoznak (polgári jogi társaság, közkereseti társaság, betéti társaság és csendes társaság).

A társaság tágabb értelmezése

A társaság kifejezést általában és a jogi terminológiában is többféleképpen használják. Jelen esetben a társaságot (mint átfogó fogalmat) minden – a későbbiekben is megemlítendő – magánjogi személyegyesülésre értjük (EISENHARDT 2005, 1.).

Steding (1997, 28.) szerint a társasági jog a magánközösségek – személyegyesülések (*Personenvereinigungen*) – joga. A társaságok jogügyleti

megállapodással – társasági szerződés *Gesellschaftsvertrag* által – egy meghatározott közös cél elérése érdekében jönnek létre. Ezen társaságok szerkezetének uralkodó jellegzetessége a közös célkövetés.

Hopt is ezt a fogalmat erősíti meg: társaságnak tekintünk minden, egy közös cél elérése érdekében, jogügylettel alapított, magánjogi személyegyesülést. A társasági jog az így körülhatárolt társulásoknak, „kapcsolatoknak” a joga (HOPT–HEHL–VOLLRATH 1996, 15.). Amennyiben tág értelemben vesszük a társaság fogalmát, akkor ezalatt azt a viszonyt kell értenünk, amely személyek közös célon és szabad akaraton nyugvó tömörülése. Így a személyegyesítő társaságok (társaságok szűkebb értelemben) és az egyesületek is idetartoznak. Ezeket az elhatárolásokat szükségesnek tartják, még akkor is, ha nem teljesen egyértelműek (egységesek). Abban az esetben, ha ehhez kétség fér, úgy ezt a megkülönböztetést kiterjesztően szokás értelmezni (MAIBERG 1990, 2.; STEDING 1997, 85.).

Wiedemann is hasonló tartalmi elemekkel adja meg a fogalmat: a társaság a magánjog olyan szabadon létesített személyegyesülése, amelyet a tagok közös cél érdekében hoztak létre. A német társasági jog magában foglalja azon joganyagok halmazát, amely a magáncélközösségek jogának is nevezhető. (WIEDEMANN 1988, 5.)

Hohloch (1997, 9.) sem szakad el német jogtudós társainak a fentebb leírt fogalmaitól: a német társasági jog a magánjog része, de nem az egyes személyek érdekeit, hanem a közösségek, illetve az ezen az összefogáson belüli egyes személyek jogait és kötelezettségeit szabályozza. Azonban nem minden közösség társaság. Ez a fogalom csupán az olyan magánjogi személyegyesüléseket foglalja magában, amelyeket egy meghatározott közös cél elérésére jogügylettel alapítottak.

Ezekhez a társaságokhoz (személyegyesülésekhez) számítják:

- a polgári jogi társaságokat, amelyet a BGB szabályoz;
- a HGB-ben szabályozott kereskedelmi társaságokat:
 - a közkereseti társaságot (OHG),
 - a betéti társaságot (KG),
 - a csendes társaságot (StG);
- az egyesületeket, mint testületileg szervezett szövetségeket, amelyekhez tartoznak:
 - a jogképes és nem jogképes testületek,
 - a következő kereskedelmi társaságok (tőketársaságok), amelyeket különböző törvények szabályoznak:
 - részvénytársaság (AG),

- betéti részvénytársaság (KGaA),
- korlátolt felelősségű társaság (GmbH),
- kölcsönös biztosító egylet (VVaG),
- bányajogi társaságok (*Bergrechtliche Gewerkschaft*).

A szövetkezetek (*Genossenschaft*, *eG* vagy *Gen*) a tőketársaságokkal szemben sajátos jellegűek. Ezek a nem kereskedelmi társaságokhoz sorolandó kevert formák. Ennek ellenére jogi személyek és testületi jogokkal rendelkeznek.¹² (MAIBERG, 1990, 2.)

Tágabb értelemben szintén társaságnak tekinthető bármely kereskedelmi, üzleti tevékenységet folytató vállalkozás. Így már a BGB-ben megfogalmazott pjt. (*BGB-Gesellschaft*) mellett a társaság fogalmi körébe tartoznak az egyéb, polgári jogi társaságon kívüli személyegyesítő társasági formák (KG, OHG, stG), valamint a tőkeegyesítő társaságok is (AG, GmbH, KGaA).

Westermann úgy fogalmaz, hogy akkor beszélhetünk a legtágabb értelemben vett társaságról, amikor a személyek minden olyan szabad, magánjogi szerződés alapján történő összefogásáról van szó, amelynél nem számít, hogy jogilag mennyire önálló a benne összefogott emberek személye, illetve vagyona, valamint az, hogy az elérni kívánt cél mire irányul: haszonszerzésre vagy valamilyen egyéb célra (WESTERMANN 1994, 1.). Következésképpen, ebben az értelmezésben a lényeg a személyek

¹² A bejegyzett szövetkezetek (*eingetragene Genossenschaft*, *eG*) nem csekély gazdasági jelentőségű, különleges vállalkozási formák, a gazdasági élet különböző területein fordulnak elő. A szövetkezeti törvény (*GenG*) 1. §-a alapján nem önállóan közvetlen jövedelmi célokat követnek, hanem nem zárt taglétszám mellett tagjaik számára a közösségi üzletvitel segítségével a jövedelem megszerzését vagy a gazdaság támogatását szolgálják. A szövetkezeti jog régóta egy önálló speciális területté fejlődött a társasági jogon belül. Abból a különös célkitűzésből, amely azoktól, mint személy- vagy tőkeegyesítő kereskedelmi társaságoktól, de ugyanúgy az egyesületnél és a *BGB-G*-nél lehetséges eszmei céloktól alapvetően különbözik. Ezekből eltérő jogi struktúrák következnek, amelyek helyes megértése érdekében a szövetkezeti személy fejlődéstörténetbeli és mindenekelőtt gazdasági sajátosságaiban és ismertető jegyeiben való elmélyülés szükséges, amelyet itt – sem általánosan előrevetítve, sem röviden összegezve – nem lehet megvalósítani. Lásd még: PAULICK 1956.; SCHUBERT–STEDER 1989.; LANG–WEIDMÜLLER 1988.; továbbá néhány társasági jogi tanulmányban a „szövetkezetéről” szóló fejezeteket, például: GRUNEWALD 2002, 393–402.; HOPT–HEHL–VOLLRATH 1996, 286–287.; KRAFT–KREUTZ 2000, 389–392.; SCHMIDT 2002, 1259–1271.

társaság keretében történő összefogásában rejlik. Emiatt lehet a testületek (*Körperschaften*) másik két nagy típusát, az egyesületeket (*Vereine*) és a szövetkezeteket (*Genossenschaften*), valamint az egyes területek speciális típusait (*Sonderformen für bestimmte Bereiche*) is – a legszélesebb értelemben véve – társaságnak tekinteni.

Az előbbiekhöz hasonlóan, Klunzinger is a testületeket (*Körperschaften*) tekinti a személyegyesítő társaságok mellett a legtágabb értelemben vett társaságok másik nagy csoportjának. E kettő mellett a harmadik kategóriába olyan külön típusokat sorol, amelyek azért nem tartoznak az előzőek egyikébe sem, mert e harmadik csoport bizonyos, a jog által szabályozott területek speciális megjelenési formáit öleli fel (*Sonderformen für bestimmte Bereiche*).

Wank a legtágabb értelemben vett társaságoknak alapvetően három nagy csoportját különbözteti meg: a személyegyesítő társaságokat (*Personengesellschaften*), a testületeket (*Körperschaften*) és az „egyes területek speciális formáinak” (*Sonderformen für bestimmte Bereiche*) gyűjtőcsoportját. Mindegyik osztály együttes jellemzője, hogy tagjaik az adott társasági forma létrehozásával valamilyen közös cél elérése érdekében alakítanak ki maguk között tartós kapcsolatot. Az elhatárolás lényege tulajdonképpen abban rejlik, hogy a társaság mennyire különül el tagjaitól. (WANK 1996, 7–8.)

Láthatjuk, hogy a „társaság” (*Gesellschaft*) definiálásakor a lényegi pontokban megegyeznek a különböző jogtudósok fogalmai. A társaságok besorolásakor azonban megfigyelhetünk különbségeket, például Karsten Schmidt a személyegyesítő társaságokhoz (GesBR, OHG, KG, StG) sorolja – mint „különtípusokat” – a *Partnerschaft*, a *Partenreederei* és az *Europäische Wirtschaftliche Interessenvereinigung* (EWIV) formákat is (SCHMIDT 2002, 1281.).

Egy általános társaságfogalom megalkotása

Mindezek tudatában, ha egy minden társaságra érvényes társasági fogalmat szeretnénk meghatározni, akkor ehhez elsőként a „közös nevezőt” kell megtalálni. Azokat az ismertető jegyeket kell összegyűjteni, amelyek a számos különbség ellenére valamennyi társasági típusra jellemzőek. Ezeket egybevéve Kraft és Kreutz (2000, 1.) szerint ekképpen lehetne definiálni

„általában véve a társaságot”: „a társaság minden olyan magánjogi jogügyleten alapuló személyegyesülés, amely valamely közös cél elérésére jött létre”. Ebből a megfogalmazásból is kiderül, hogy a valamennyi társaságot felölelő társasági definíció három fogalmi elemből tevődik össze (STEDING, 1997, 64.):

- több személy összefogása (személyegyesülés);
- amely magánjogi jogüggyellett jön létre (magánjogi jogügylet mint jogalap);
- valamely közös cél elérése, megvalósítása érdekében (közös célkövetés).

Ezek a lényegi jellemzők ugyanis valamennyi – tág értelemben vett – társasági formára igaznak mondhatók, az egyes típusok specifikumait a rájuk vonatkozó konkrét szabályok határozzák meg.

A társasági formáknak a társaság fogalmának szélesebb értelemben vett meghatározásán alapuló sokszínűsége azt eredményezi, hogy a társasági jog a mindennapi élet szinte valamennyi területén nagy jelentőségű. Számos karitatív, kulturális vagy akár sportegyesülés veszi igénybe manapság az összefogások társasági jogi formáit. Ezen túlmenően nagy a jelentősége a társasági jognak a gazdaság területén, ahol a személyegyesülések társasági jogi formáit az érdekszövetségek éppúgy használják, mint a nagyvállalatok. A gazdasági helyzet és a technika állása az egyes személyek társasággá történő összefogásait követeli meg azért, hogy az egyes gazdasági területek követeléseit érvényesíteni tudják. A növekvő tőkeigény, valamint a felelősség korlátozásának lehetősége úgy érvényesül, hogy azok a vállalkozások, amelyek az egyes személyek teljesítőképességét és a kockázatvállaló készségét túllépnék, társasági jogi összefogás keretében megvalósíthatók. (HOHLOCH 1997, 10.)

Társaságnak nem minősülő csoportok (szervezetek)

A társasági jog definíciója lehetővé teszi azt, hogy elhatároljuk a társasági jogot a többi jogterülettől. Amennyiben a definícióban szereplő fogalmi elemek bármelyike is hiányzik, már nem társaságról beszélünk. Ezért az ilyen szervezetek nem minősülnek társaságnak, és így nem a társasági jog keretén belül nyernek szabályozást.

Mindenekelőtt nem tartoznak a társaságokhoz:¹³

- A közjogi testületek (*Körperschaften des öffentlichen Rechts*)¹⁴ vagy közjogi szervezetek (*Organisationen des öffentlichen Rechts*).¹⁵
- A vizsgálódásunk szempontjából közömbös, hogy milyen további karakterrel rendelkeznek. Ezek nem egy magánjogi szerződésen, hanem valamely közhatalmi vagy közjogi aktuson/szerződésen alapulnak. Tekintet nélkül arra, hogy milyen jogi formát öltenek, nem tekinthetők társaságnak. Ilyenek például az állam, az egyházak, az egyetemek, a községek, a községi szövetségek, a kereskedelmi és iparkamarák, de még a víz- és gátszövetségek is.
- Idetartoznak az (önállóan tevékenykedő) közintézetek, az egészségbiztosítási pénztárak, az Országos Biztosítóintézet, a szakmai szövetkezetek, a rádióintézetek és az ipari és kereskedelmi kamarák, végezetül idetartozik néhány közalapítvány is (KÜBLER 1998, 1.; MAIBERG 1990, 2.). Mindezen szervezetek nem magánjogi, hanem közhatalmi aktus vagy közjogi szerződés útján jönnek létre.
- A közösségek (*Gemeinschaften*), illetve a BGB 741. és további szakaszai alapján az egyszerű jogközösségek sem társaságok, mivel a közös cél elérésére nem jogügyleti úton, hanem a törvény erejénél fogva jönnek létre. Ilyenek például a feltalálók közössége, a kincstalálás, a családi jogi közösségek (lásd a következő pontban) stb. Ezeknél hiányzik mind a jogügyleti alap, mind a közös cél elérésére való törekvés.
- A családjogi közösségek (*Familienrechtliche Gemeinschaften*), mint például a házasság, az örökbefogadás, bár jogügyleteken alapulnak és átfogó életközösségeket hoznak létre, nem egy meghatározott cél elérésére koncentrálnak. Ezek még akkor se számítanak társaságnak, ha jogügylettel alapították, mint ahogyan a házasságot vagy egy örökbefogadást, mivel ezek általában nem egy meghatározott cél elérésére irányulnak. Mindez természetesen nem zárja ki, hogy egy családjogi közösséghez tartozók között egyidejűleg egy társaság is alakuljon (*Ehegattengesellschaft*).

¹³ A felsorolás a következő szerzők műveiben található pontok egyesítése alapján született: KRAFT–KREUTZ: 2000, 8.; HOHLOCH 1997, 9.; KÜBLER 1998, 1.; HUECK 1991, 1–2.; KINDLER 2007, 190–91.

¹⁴ A közjog testületeinek a magánjogi személyegyesülésektől történő elhatárolása egyedi esetekben nehézségeket okozhat.

¹⁵ Ehhez még lásd: BGB 89. §.

- A házassági szerződés által keletkező vagyonközösség (*Gütergemeinschaft als ehevertraglicher Güterstand*): a házassági szerződéssel pusztán vagyoni jogi kapcsolat jön létre a házastársak között, amely pedig nem személyegyesülés.
- A házastársi életközösség (*die eheliche Lebensgemeinschaft, Ehe*). Itt szó sincs arról, hogy valamilyen cél elérése érdekében kötnek házasságot a felek, mivel a házasság célja az életközösség létrehozása. (HOPT–HEHL–VOLLRATH 1996, 15.)
- Az örökös-társak közössége (*Erbengemeinschaft, Miterbengemeinschaften*),¹⁶ mivel – leginkább a törvényes öröklés eseteiben – nem jogüggyellett alapították, nem szabad elhatározásból alakulnak, hanem a törvény erejénél fogva jöttek létre, és ezen túlmenően nem szabad akaratból létrejövő összefogásról van szó.¹⁷
- Az alapítványok (*Stiftungen*): ezek önállósult vagyontömegek, és nem minősülnek személyegyesüléseknek. Sem a magánjogi alapítvány, sem pedig a közalapítványok nem tekinthetők személyegyesüléseknek. Magánál az alapítványnál is hiányzik a személyi tömörülés, ezt egyedül az alapítványtevő akarata helyettesíti. Az alapítványok általában nyílt célokat követnek, mint például egy szociális probléma leküzdése, ezért az állam különleges védelmét élvezik. (MAIBERG 1990, 2.)
- Olyan kötelmi jogviszonyok, amelyek kölcsönös szolgáltatáscserén (*Leistungsaustausch*) alapuló szerződéssel keletkeztek, szintén nem tekinthetők társaságnak. A „csereszerződések” (*Austauschverträge*) útján létrejövő kötelmi jogviszonyok, mint amilyenek például az adásvétel, a bérlet vagy a munka- és szolgálati jogviszonyok, nem mutatnak személyegyesülést, és nem is valamely közös cél elérésére törekednek velük.

Irodalomjegyzék

ANTAL Gergely (1998): A polgári jogi társaság alapkérdései a német és a magyar jogban. *Magyar Jog*, 45. évf. 2. sz. 93–98.

¹⁶ Lásd a rá vonatkozó szabályokat a BGB 2032–2057. §§-ban.

¹⁷ Mivel az öröklés *ipso iure* bekövetkezik a halállal, a törvény erejével áll be, tehát nem jogüggyellett által és ráadásul nem is egy meghatározott közös célból alapítják az örökös-társak közösségét.

- BARTA Judit – HARSÁNYI Gyöngyi – MAJOROS Tünde – ÚJVÁRINÉ ANTAL Edit (2016): *Gazdasági társaságok a Polgári Törvénykönyvben*. Budapest, Patrocínium.
- BERKE Barna – FAZEKAS Judit – GADÓ Gábor – KIRÁLY Miklós – KISFALUDI András (2004): *Európai társasági jog*. Budapest, KJK-Kerszöv.
- BURGER László (2001): A kereskedők jogállásának változásai az újkori német magánjogban. *Polgári jogi tudományos diákkör évkönyve ELTE 1999/2000*, 1. évf. 1. sz. 39–53.
- EISENHARDT, Ulrich (2005): *Gesellschaftsrecht*. 12. Aufl. München, C. H. Beck.
- FARKAS Csaba – JENOVAI Petra – NÓTÁRI Tamás – PAPP Tekla (2009): *Társasági jog*. Szeged, Lectum.
- FAZEKAS Judit – HARSÁNYI Gyöngyi – MISKOLCZI BODNÁR Péter – ÚJVÁRINÉ ANTAL Edit (2001): *Magyar társasági jog*. Miskolc, Novotni – Lícium Art.
- FLUME, Werner (1974): Gesamthandsgesellschaft und juristische Person. In BAUR, Fritz – ESSER, Josef – KUBLER, Friedrich – RAISER, Ludwig – STEINDORFF, Ernst Hrsg.: *Funktionswandeln der Privatrechtsinstitutionen, Festschrift für Ludwig Raiser*. Tübingen, Mohr Siebeck. 27–56.
- FLUME, Werner (1983): Gesellschaftsrecht und Gesamthand. *Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Wirtschaftsrecht (ZHR)*, 177–207.
- GRUNEWALD, Barbara (2002): *Gesellschaftsrecht*. 5. Aufl. Tübingen, Mohr Siebeck.
- HOHLOCH, Gerhard (1997): EU-Handbuch Gesellschaftsrecht / Deutschland. In HOHLOCH, Gerhard Hrsg.: *EU-Handbuch Gesellschaftsrecht*. Herne–Berlin, Verl. für Rechts- und Anwaltspraxis.
- HOPT, Klaus J. – HEHL, Günther – VOLLRATH, Hans-Joachim (1996): *Handels- und Gesellschaftsrecht*. München, C. H. Beck.
- HUECK, Götz – WINDBLICHER, Christine (2003): *Gesellschaftsrecht*. 20. Aufl. München, C. H. Beck.
- KINDLER, Peter (2007): *Grundkurs Handels- und Gesellschaftsrecht*. 2. Aufl. München, C. H. Beck.
- KISFALUDI András (1996): *A társasági jog*. Budapest, Alfa.
- KOCH, Ulrich (1987): Die Entwicklung des Gesellschaftsrechts im Jahr 1986. *Neue Juristische Wochenschrift*, No. 40. 2483–2494.
- KRAFT, Alfons – KREUTZ, Peter (2000): *Gesellschaftsrecht*. 11. Aufl. Neuwied–Kriftel–Berlin, Luchterhand.
- KÜBLER, Friedrich (1998): *Gesellschaftsrecht: die privatrechtlichen Ordnungsstrukturen und Regelungsprobleme von Verbänden und Unternehmen. Ein Lehrbuch*. 5. Aufl. Heidelberg, Müller.

- LANG, Johann – WEIDMÜLLER, Ludwig (2016): *Genossenschaftsgesetz: GenG. Gesetz, betreffend die Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften. Mit Erläuterungen zum Umwandlungsgesetz*. 38. Aufl. Berlin, De Gruyter.
- LIMBACH, Francis (2018): *Gesamthand und Gesellschaft: Geschichte einer Begegnung*. Tübingen, Mohr Siebeck.
- MAIBERG, Hermann (1990): *Gesellschaftsrecht*. 7. Aufl. München–Wien, Oldenbourg. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783486783148>
- MEIER-HAYOZ, Arthur – FORSTMOSER, Peter (2012): *Schweizerisches Gesellschaftsrecht*. 11. Aufl. Bern, Stämpfli Verlag. [Újabb kiadása: MEIER-HAYOZ, Arthur – FORSTMOSER, Peter – SETHE, Rolf (2018): *Schweizerisches Gesellschaftsrecht – Mit neuem Firmen- und künftigem Handelsregisterrecht und unter Einbezug der Aktienrechtsreform*. Bern, Stämpfli Verlag.]
- MITTEIS, Heinrich – LIEBERICH Heinz (1992): *Deutsche Rechtsgeschichte*. 19. Aufl. München, C. H. Beck.
- PAPP Tekla (2002): Rövid bevezetés a német társasági jogba. *Jogelméleti Szemle*, 3. évf. 3. sz. Elérhető: <http://jesz.ajk.elte.hu/papp11.html> (A letöltés dátuma: 2018. 08. 02.)
- PAULICK, Heinz (1956): *Das Recht der eingetragene Genossenschaft*. Heidelberg, C. F. Müller.
- PEIFER, Karl-Nikolaus (2001): Der BGH und die GbR mbH – Rückschlag oder Fortschritt auf dem Weg zum Verständnis der Gesamthand? *Neue Zeitschrift für Gesellschaftsrecht*, Vol. 4, No. 5. 193–202.
- PREUSSER, Julia (2006): *Gesellschaftsrecht*. 2. Aufl. München, Rudolf Haufe.
- SÁNDOR Tamás (1989): A társasági jog alapjai az NSZK-ban. *Állam- és Jogtudomány*, 31. évf. 3–4. sz. 682–756.
- SÁRKÖZY Tamás (1985): *A jogi személy elméletének átalakulása, Vizsgálódás a szervezetek komplex jogalanyiságáról*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- SÁRKÖZY, Tamás (1990): Über die drei Grundgesetze des ungarischen Gesellschaftsrechts, *Versicherungsrecht (VersR)*, Vol. 41. 449–453.
- SÁRKÖZY, Tamás (1991): Unternehmens- und Eigentumsrecht im Wandel zur Marktwirtschaft: Das neue ungarische Gesellschaftsrecht. In *Konzerne d. Ostens*. Baden-Baden, Nomos. 83–114.
- SÁRKÖZY Tamás (1993a): A szövetkezetek társaságokká való alakulásáról. *Gazdaság és Jog*, 1. évf. 2–3. sz. 38–40.
- SÁRKÖZY Tamás (1993b): Társasági jogunk strukturális kérdéseiről. *Gazdaság és Jog*, 1. évf. 1. sz. 3–6.

- SÁRKÖZY Tamás (1994): Gazdasági jogunk fejlődési lehetőségei. *Gazdaság és Jog*, 2. évf. 7–8. sz. 3–12.
- SÁRKÖZY, Tamás (1997): Ungarisches Gesellschaftsrecht. In EISELBERG, Maximilian Hrsg.: *Gesellschaftsrecht in Europa*. Wien, Manz. 132–135.
- SÁRKÖZY Tamás (1998): A gazdaság joga, mint az Európai Unióhoz való csatlakozás hajtóereje. *Gazdaság és Jog*, 6. évf. 7–8. sz. 9–16.
- SÁRKÖZY Tamás (1999): A Kereskedelmi Törvény esetleges koncepciója. *Gazdaság és Jog*, 7. évf. 4. sz. 3–6.
- SÁRKÖZY Tamás (2001a): *A magyar társasági jog Európában. A társasági és a kon-szernjog elméleti alapja*. Budapest, HVG-ORAC.
- SÁRKÖZY Tamás (2001b): Jogképesség, illetve jogalanyiség az embertöbbségek – csoportok – szervezetek körében. *Jogtudományi Közlöny*, 56. évf. 1. sz. 1–10.
- SÁRKÖZY Tamás (2003a): Szervezetrendszerek és a polgári jogi jogalanyiség a társasági-egyesületi és az alapítványi jogban. *Gazdaság és Jog*, 11. évf. 9. sz. 31–37.
- SÁRKÖZY Tamás (2003b): A magyar vállalati jog és az európai jogharmonizáció. In CZUCZAI Jenő szerk.: *Jogalkotás, jogalkalmazás hazánk EU-csatlakozása küszöbén*. Budapest, CompLex. 121–128.
- SCHMIDT, Karsten (2002): *Gesellschaftsrecht*. 4. Aufl. Köln–Berlin–Bonn–München, Heymann.
- SCHUBERT, Rolf – STEDER, Karl-Heinz (1989): *Genossenschaftshandbuch*. Berlin, Erich Schmidt.
- STEDING, Rolf (1997): *Gesellschaftsrecht: Grundzüge*. 1. Aufl. Baden-Baden, Nomos.
- SZIKORA Veronika (2006): *A német társasági jog alapvető kérdései*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.
- ULMER, Peter (1998): Die Gesamthandsgesellschaft – ein noch immer unbekanntes Wesen? *Archiv für die civilistische Praxis*, Vol. 198, No. 2/3. 113–151.
- WANK, Rolf (1996): *Personengesellschaftsrecht*. Neuwied–Kriftel–Berlin, Luchterhand.
- WESTERMANN, Harry (1994): *Handbuch der Personengesellschaften (Gesellschaften, Steuerrecht, Arbeitsrecht, Sozialversicherungsrecht)*. Band 1. Köln, Verlag Otto Schmidt.
- WIEDEMANN, Herbert (1988): *Gesellschaftsrecht*. 5. Aufl. München, C. H. Beck.
- WINDBLICHER, Christine (2013): *Gesellschaftsrecht*. 23. Aufl. München, C. H. Beck.

Vákát oldal

2. fejezet

A jövő: társasági jog helyett vállalkozások joga? A társasági jog definíciójának problematikája

Szikora Veronika

A már korábban idézett fogalom meghatározás, bár egyértelmű elhatárolásokat és utalásokat tartalmaz, mégis megkérdőjelezhetővé vált, mert nyilvánvalóan lehetetlen annak szigorú betartása. Az egyszemélyes társaság¹ – az rt.-nél és a kft.-nél lehetséges forma – amelynél az összes üzletrész egy kézben összpontosul, nem személyek egyesülése; mindezek ellenére azonban több tekintetben is rt.-nek és kft.-nek tekintik ezeket, és ezáltal a társasági jog szabályainak alávetve léteznek.²

Nem kevésbé fontos az, hogy a magánjogi alapítvány vállalati jogi szervezeti formává fejlődött, amelynek gazdasági jelentőségére a VW, Thyssen és a Bosch példáját hozhatjuk. Azért sem kívánatos, hogy ez a jogtípus túlmutasson a társasági jogon, mivel rendkívül érdekes szerkezeti hasonlóságokat mutat a *Publikums-AG*-vel, hiszen mindkettő irányításában kiemelkedő szerepet játszik a kooptálás folyamata. (KÜBLER 1998, 3.)

Ezek a jelenségek azt sugallják, hogy a társasági jog fogalmát váltsa fel a „vállalatok jogának” (*Unternehmensrecht*) definíciója. (RAISER 1980, 206.) Ennek viszont az lehet a következménye, hogy minden magánjogi személyegyesülés, amely (elsődlegesen) nem egy vállalkozás üzemeltetésére irányul, figyelmen kívül maradna, és összefoglalóan „szövetségeknek” (*Verbände*) neveznék.

A társasági jog ilyenfajta megosztása ellen nyomós okok szólnak. Egyrésztől félő, hogy ezáltal a szövetségek joga (*Recht der Verbände*)

¹ Ennek részletezését lásd például: HOHLOCH 1997, 120., ahol az atipikus társasági formákról esik szó.

² A társasági jogot (ahogyan azt Sárközy Tamás is megállapítja) dogmatikailag három alapformára vezethetjük vissza: a polgári jogi társaságra, a részvénytársaságra és az egye-sületre. Lásd: SÁRKÖZY 2001b, 395.

háttérbe szorulna; ez azonban a politikai pártok, szakszervezetek és munkaadói szervezetek, szövetkezetek és ipari csúcsszövetségek gyakorlati jelentősége miatt nem történhet meg. Mindenekelőtt továbbra is léteznek alapvető szerkezeti fogalmak és szabályozási problémák, amelyek megtalálhatók a vállalkozásoknál és a szövetségeknél is. Ilyenek a testület alapítása, a jogképesség a hitelezővédelem körében, valamint a tagok és a kívüllállók számára is átlátható belső szervezeti folyamatok esetén. Nem ritkán találkozhatunk azzal a jelenséggel is, hogy az egyesületek és szövetkezetek gazdasági tevékenységet folytatnak, miközben a vállalkozás formájában létrehozott kft.-t sokszor egyéb célokra is felhasználják. (KÜBLER 1998, 3.)

A vállalkozások (Unternehmen) és a szövetkezesek/ szövettségek (Verbände) tartalma

A *Verband* fogalma – legalább is a magánjogban – nem egyértelmű. A régebbi szóhasználatban testületileg szervezett személyegyesülések megjelölésére használták (*Theorie der realen Verbandspersönlichkeit*, Otto von Gierke [1889, 53.] művében is ebben az értelemben szerepel). Néhány éve már egy másik, a politikatudomány és az alkotmányelmélet által inspirált jelentése került előtérbe, és időközben ez vált uralkodóvá. Ez a jelentés az „érdekszövetségek” (Interessenverbänden) megfigyeléséből és kritikájából alakult ki. A *Verband* tehát egy olyan szervezet, amely a politikai és társadalmi közös érdekek védelmére és érvényesítésére jön létre. (KÜBLER 1998, 34–35.)

Ilyen szövetségek nem csak magánjogi formában jelennek meg. Így például az egyházak, bár közjogi testületeknek számítanak, „mint szövetségek tekintendők és meghatározandók a politikai közegben is”.³ A gyakorlatban legfontosabb szervezeti forma a BGB-ben szabályozott jogképes és nem jogképes egyesületé. Ezzel azonban a társasági jog típuskínálatát nem merítettük ki, ugyanis egy kft.-n vagy akár egy bejegyzett szövetkezeten belül is lehetséges közös gazdasági vagy szociálpolitikai célok követése. (KÜBLER 1998, 35.)

Ebből a funkciójából adódik a szövetség mint egy demokratikusan alapított közösség jelentősége. Bennük szerveződnek a különböző

³ Lásd még: SCHLAICH 1972, 198. A szerző művében megállapítja, hogy manapság gyakran nehéz a magánjog és közjog közötti kétségektől mentes különbségtétel.

társadalmi csoportosulások szükségletei és igényei, érdekei. Legfontosabb célja ezeknek az igényeknek a politikába való bekapcsolása, és lehetőség szerinti érvényesítése. Ehhez pedig az szükséges, hogy főként az ipari, kereskedelmi, kézműipari, mezőgazdasági, munkavállalói és fogyasztói csúcsszervezetek stb. részt vegyenek az őket is érintő témák nyilvános vitáiban, ily módon járuljanak hozzá a demokráciában szükséges nyilvános véleménynyilvánításhoz és akaratkifejezéshez; amelynek révén közreműködhetnek „a politikai akarat előzetes alakításában”. A politikai pártokra különleges feladat hárul, csak úgy, mint a német alaptörvény 2. §-ában közvetlenül szabályozott szövetségekre (*Verband*). Az a szerepük, hogy a hozzájuk intézett kéréseket és követeléseket egymással összehangolják, a többség számára elfogadhatóvá tegyék (lehetőleg politikai kompromisszumok útján) és a parlamenti törvényalkotási eljárás során a kötelező normák megalkotásába átültessék. (KÜBLER 1998, 35–36.)

A vállalkozások (Unternehmen) hatóköre a német és a holland jogban

Az üzem (*Betrieb*) és a vállalkozás (*Unternehmen*) jogi fogalmak: a fontosabb jogszabályok tényállási jegyekként működnek. Az üzemnek mint fogalomnak a jelentése már hosszú idő óta tisztázott. Egy olyan szervezeti egységről van szó, amely a meghatározott munkaeredményt emberi munkaerő és munkaeszközök bevonásával folyamatosan és közvetlenül kívánja elérni. Az, hogy a jogrend mit ért vállalkozás alatt, már sokkal kevésbé egyértelmű. A fogalom tartalma ingadozik; hiszen a mindenkori szabályozási összefüggések határozzák meg, amelyekhez kapcsolódik. Ezek a következőképpen valósulhatnak meg (SCHLAICH 1972, 37.):

- A klasszikus magánjogi fogalom meghatározást a Kereskedelmi törvénykönyvben találjuk.⁴ Az első könyv témája: a kereskedők jogállása,

⁴ Németországban 1987 óta folyt a kereskedelmi jog reformja, 1998-ra készült el a HrefG. Ez azonban nem jelentette a HGB átfogó reformját. A reformok érintették többek között a kereskedő fogalmát és a (kereskedelmi) személyegyesüléseket is. A HGB 1897-es hatálybalépésekor a kereskedők nagy része a korábbi 1. § (2) bekezdése alapján vált kereskedővé. Ez azonban a reform után megváltozott, az új kereskedők 85%-a a 2. §-ra hivatkozva vált kereskedővé. Ez azt jelzi, hogy a korábbi kereskedőfogalom alaposan kimunkált, erősen differenciált rendszere fölött eljárt az idő. (Lásd: BURGER 2001, 47–48.)

az első bekezdés a *Kereskedők* címet viseli.⁵ Foglalkozik a kereskedők fogalmával és az 1. §-ban a *Kaufmann* fogalmát definiálja.⁶ A HGB 2. § tényállása⁷ (BURGER 2001, 44–47.) azonban már az ipari vállalkozás (*gewerbliches Unternehmen*) fogalmához kapcsolható, amelyet ipari üzemnek (*Gewerbebetrieb*) is neveznek. Az ipar általános felfogás szerint felismerhetően hosszú távra tervezett és önálló kereső tevékenység, de nem szabadfoglalkozás.⁸ Ez az ipari vállalkozás kereskedelmi üzletté (*Handelsgeschäft*) alakul, ha tárgya

⁵ A HGB öt könyvből áll: 1. könyv: *Handelsstand*; 2. könyv: *Handelsgesellschaften und stille Gesellschaft*; 3. könyv: *Handelsbücher*; 4. könyv: *Handelsgeschäfte*; 5. könyv: *Seehandel*. Az első könyv a következő nyolc címet tartalmazza: 1. cím: *Kaufleute*; 2. cím: *Handelsregister*; 3. cím: *Handelsfirma*; 4. cím: *Handelsbücher*; 5. cím: *Prokura und Handelsvollmach*; 6. cím: *Handlungsgehilfe und Handlungslehre*; 7. cím: *Handelsvertreter*; 8. cím: *Handelsmakler*.

⁶ HGB 1. §: *Istkaufmann*. A HGB 1. §-ában korábban meghatározott tevékenységek folytatói magából a tevékenységből kifolyólag kereskedővé váltak (*Mußkaufmann*). A HGB, bár kötelezte ezeket a kereskedőket is a bejegyzésre (HGB 49. §), de mindemellett a bejegyzés hatálya itt csupán deklaratív (ellentétben a 2. §-sal [*Sollkaufmann*]). Ezen tevékenységek közé sorolhatók például az áruforgalmi ügyletek, az úgynevezett bérmunkába sorolt tevékenységek és egyéb kereskedelmi tevékenységek. (BURGER 2001, 44.)

⁷ HGB 2. §: *Kannkaufmann*. A *Sollkaufmann*. A HGB 2. §-ának generálklauzulája alapján „*Handelsgewerbe* bármely kereskedelmi vállalkozás, melynek tevékenysége ugyan nem tartozik az 1. § (2) bekezdés alá, viszont a tevékenység folytatásához módja és mennyisége alapján egy kereskedő módjára berendezett üzletre van szükség, amennyiben a vállalkozást a kereskedelmi jegyzékbe bejegyeztették”.

A *Minderkaufmann*. A HGB 4. §-a alapján (jelenleg már nincs hatályban ez a szakasz) a kereskedelmi jog nem hatályosul azon személyekkel szemben, akiknek tevékenysége folytatásához a tevékenység módja és mennyisége alapján egy kereskedő módjára berendezett üzletre nincs szükség. Ezzel határolja el a törvény a 2. § *Sollkaufmann*-jától a *Minderkaufmann*-t. Értelemszerűen sem a *Mußkaufmann*, sem a *Sollkaufmann* nem lehet *Minderkaufmann*. Ezekre példa a sarki fűszeres, a kis vegyeskereskedők boltja, a kisvendéglős stb.

A *Fiktivkaufmann*. A HGB 5. §-a szerint ha egy céget a (cég)jegyzékbe bejegyezték, és 3. személy a (cég)jegyzékre hivatkozva bízik a cég kereskedői jellegében, azzal szemben nem lehet arra hivatkozni, hogy a cég a 4. § hatálya alá tartozik. Ezzel egy fikciót állít fel a törvény, amely megfogalmazására az esetleges visszaélések lehetsége adott okot.

⁸ Tehát csak az tisztázatlan, hogy a kereső tevékenység (*Erwerbstätigkeit*) nyereségszerzési szándékot feltételez-e. Ezt később jó okokkal tagadták. (BAUMBACH–DUDEN–HOPT 2000, 1.)

kereskedelmi ügyletek iparszerű üzése (*Handelsgewerbe*) a HGB 1. § (2) bekezdésében foglaltak szerint, vagy ha a céget a HGB 2. § (1) bekezdés, valamint a 3. § (2) bekezdése alapján a cégjegyzékbe bejegyzik.⁹ Egységes a vélemény abban a vonatkozásban, hogy a fentiekből következően a kereskedői vállalkozás (*kaufmännisches Unternehmen*) kifejezés használata ajánlott.

- A német jog – akárcsak az európai jog – a versenykorlátozások elkerülése érdekében szabályozza a vállalkozások magatartását. Ez a vállalkozásfogalom a versenyjog céljának tükrében került meghatározásra. A kartelltilalom, illetve az erőfölénnyel való visszaélés tilalma értelmében „a vállalkozások olyan egységek, amelyek között a versenyt befolyásoló egyezmények megtilthatók”. A versenyjogi vállalkozásfogalom szempontjából nem szükséges a gazdasági életben való tevékeny részvétel, bizonyos körülmények megléte esetén elegendő pusztán egy vállalkozási tevékenység felvételének pusztja lehetősége (potenciális vállalkozás [*potentielles Unternehmen*]).¹⁰
- A bírói jogfejlesztő tevékenység útján az RG és a BGH hozta létre a BGB-hez kapcsolódóan az úgynevezett vállalkozási jogot (*Unternehmensrecht*).¹¹ Tartalma máig tisztázatlan: eredetileg csak a vállalkozás „létét” kellene védelmeznie, de a BGH szerint¹² annak kihatásait is, azonban a későbbiek során a BGH az álláspontjától elhatárolódott.¹³ Mindenekelőtt azonban ennek a formának a jogpolitikai funkcióját – alapos okkal – kifogásolják.

⁹ Illetve ha „*Schein-*” oder „*Formkaufmann*”-ról van szó. A HGB 6. §-a kereskedőnek mondja ki a kereskedelmi társaságokat. (A GmbH, az AG, az OHG és a KG kereskedőnek minősülnek, függetlenül a tevékenységüktől és a méretüktől, a bejegyzésükkel egyidejűleg, a jogszabály erejénél fogva válnak kereskedőkké [*Formkaufmann*]). Az egyesület, ha bejegyezték, mint *eingetragener Verein* (eV, bejegyzett egyesület) vehet részt, akkor a kereskedelmi forgalomban részt vehet és az elnevezése is utal a kereskedői mivoltára.

¹⁰ BGHZ 31, 105, 109. f. (*Glassglühkörper*). Mindehhez lásd: EWGV 85. §. A GWB 26. § (2) bekezdése szerinti diszkriminációttilalom alapján a *Bundesgerichtshof* a szabadon praktizáló állatorvosokat, akik nem esnek a *HGB Gewerbe* fogalma alá, „más vállalkozásként” kezelte. BGHZ 42., 318., 324. f. (*Rinderbesamung*).

¹¹ A téma egyik összefoglaló jellegű tanulmányát lásd: RAISER 1995, 167–180.

¹² BGHZ 3., 270., 279.

¹³ BGHZ 45., 296., 306. ff. („*Hollenfeuer*”).

- A társasági jogban elsősorban a Részvénytörvény (AktG) használja a vállalkozás kifejezést. Kimutatható, hogy magán a törvényen belül is többféle jelentésváltozat létezik. Az AktG¹⁴ a vállalkozás tárgya alatt a társaság célját érti; és vitathatatlan, hogy ez ideális és közhasznú célok követését is jelentheti. A „kapcsolódó vállalkozások” (*verbundene Unternehmen*)¹⁵ esetén tovább differenciálódik a fogalom.

Egyik említett jogfogalom sem alkalmas arra, hogy feltárja a társasági jog szerkezeti problémáit és szabályozási feladatait a fejlődő gazdasági rendszerben. Az egyes dogmatikai formák közös nevezőjének három ismertetőjegye létezik (KÜBLER 1998, 38.):

- A vállalkozás – akárcsak az üzem – egy szervezet (*Organisation*). Ebből nagy különbségek adódhatnak: egyik extrémítás a bérelt irodahelyiséggel és csak néhány kereskedelmi kapcsolattal rendelkező kiskereskedő, a másik pedig az egész világot átfogó konszern több százezer munkavállalóval, üzletrész-tulajdonosok millióival és több száz milliárdra rúgó árbevétellel.
- A vállalkozás mások szükségleteinek kielégítését (*Fremdbedarfsdeckung*) szolgálja: nem saját maga számára termel és teljesít, hanem (ellen-szolgáltatás fejében) másoknak is. Ebből következően nemcsak a háztartástól (amelynek elsődleges jellegzetessége a fogyasztás, és nem a termelés) különböztethető meg, hanem mindenekelőtt az egyesülettől is, amely nem közgazdasági, hanem politikai és szociokulturális funkciókat lát el.
- A vállalkozás gazdaságilag önálló, autonóm tervezések és döntések fóruma, amely nem utasítások és rendelkezések útján határozza meg a releváns tényeket, hanem a piac működésének segítségével. Mindezeknek alapvető velejárója a gazdasági rizikó, a veszteségek elszívódása és a piacról való eltűnés.

Mivel a társaságok többsége nem vállalkozás formájában tevékenykedik, illetve a vállalkozások nagy része nem társasági, hanem egyszemélyes formában üzemel, a vállalkozási cél és a kereskedelmi társaságok metszéspontja jól mutatja a vállalkozási és a társasági jog gyakorlati súlypontját.

¹⁴ AktG 3. §, 4. § és 23. § III. Ziff. 2.

¹⁵ AktG 15–22. és 291–328. §.

A kis számokból azt a következtetést lehet levonni, amelyet más megfigyelések is alátámasztanak, hogy a vállalkozások nagyságával nő annak a valószínűsége is, hogy az új vállalkozások kereskedelmi társaságok formájában (illetve tőkeegyesítő társaságként vagy rt. formájában) szerveződnek. A nagyvállalatok körében, amelyek különösen meghatározzák a gazdaság és a technika fejlődését, ritka kivételnek számít az olyan cég, amelyet egy személy és nem egy személyegyesület irányított. A javak termelését és felosztását a társasági jog szabályozza.

Az egyes vállalkozások tisztán számukat tekintve jutnak jelentőséghez a gyakorlati életben, azonban az általuk lebonyolított forgalom a nagyvállalatokénak csak töredékét teszi ki. A nagyvállalatok között az rt. (AG) társasági formája észrevehetően uralkodó, ezt követi a kft. (GmbH) és a „kft. és társa bt.” (GmbHG & Co. KG). Ezzel szemben tisztán a számszerűséget tekintve vezet a kft. (GmbH) a „kft. és társa bt.” (GmbHG & Co. KG) előtt az alkalmazott társasági formák statisztikájában. (KÜBLER 1998, 38–39.; HOHLOCH 1997, 14.)

Mehring a holland társasági jogról írt könyvfejezetében kifejti, hogy a holland társasági jog (*vennootschapsrecht*) a magánjog része, és a vonatkozó szabályok túlnyomórészt a holland Polgári törvénykönyvben (BW) találhatóak. Tulajdonképpen társaságoknak – a holland jog szerint – a természetes és/vagy jogi személyek jogügyleti úton történő összekapcsolódása tekinthető, ami valamely meghatározott közös cél elérése érdekében jön létre. Ám a BW nem ismeri a társaságok egységes jogát, ehelyett a jogi személyek jogát szabályozza – az egyesületekkel (*verenigingen*), alapítványokkal (*stichtingen*), valamint a szövetkezetekkel (*coöperaties*) bezárólag –, továbbá a közösségek jogát és – mivel ezt a meghatározást még a holland Kereskedelmi törvénykönyv tartalmazza (WvK) – a jövőben a pjt. (*maatschap*), a kkt. (VOF) és a bt. (C.V.) jogát. Ezért általában a BW tekintetében inkább a vállalati jog szabályozásáról, mint a társasági jogéről beszélhetünk. A törvényi szabályok általános, valamennyi jogi személyre/társaságra érvényes meghatározásokat tartalmaznak, de olyan speciális szabályokról is rendelkeznek, amelyek a különböző jogi formák és azok belső és külső szerkezetének formális alapjait szabályozzák, különösen az illető valamennyi tag jogát és kötelezettségét, magával a társasággal bezárólag. Mehring kifejti munkájában, hogy céljának kevésbé felelne meg, ha a társasági jogtól a vállalati jogig történő fejlődés új holland feltevését követné, ezért a szerző a „társaság” főfogalmát használja vezérfonalként. (MEHRING 1997.)

Hollandiában, több évtizedes előkészítő munka után, 1992. január elsején lépett hatályba az új *Burgerlijk Wetboek*, amely jelentős változásokat hozott a holland magánjogi szabályok rendszerében.¹⁶

Megjegyezzük, hogy Hollandia a társasági jogi szabályok rendszerében az egyik legfiatalabb monista rendszernek tekinthető, a magyar szabályozás „példaképe” (még ha csak részleteiben is). (SZIKORA 2018, 105.)

A holland jogalkotó, a monista álláspontra helyezve a hangsúlyt, a társasági jogot magánjogi kódexben helyezte el. (KISFALUDI 2001, 1–5.; 1999, 22–26.)¹⁷

1947-ben kezdődött meg a holland új Polgári törvénykönyv kodifikációja, amely már a kereskedelmi jog szabályait is magában foglalta. Az új holland Polgári törvénykönyv hatálybalépése előtt külön kereskedelmi törvény (WvK) szabályozta a társasági jogot a Polgári törvénykönyv mellett. (SÁNDOR 2015, 78.; 2000, 11–15.)

A társasági jogra vonatkozó szakaszok csak később, 1976-ban léptek hatályba. A monista koncepció győzelme a holland társasági jog tekintetében is nagy változást hozott. A holland magánjogi kódex nem rendelkezik önálló általános résszel, azonban a pandektista vonások fellelhetők a törvény szerkezetében. (NÓTÁRI 2011, 31.)

A holland Polgári törvénykönyv (*Burgerlijk Wetboek 2*) nyolc könyvből áll, a jogi személyeket a 2. könyv (*Burgerlijk Wetboek, Boek 2*) tartalmazza (SÁRKÖZY 2011, 3.) az alábbi sorrendben: általános rendelkezések (Art. 1–25.), egyesület (Art. 26–52.), szövetkezet (Art. 53–63.), részvénytársaság (Art. 64–174.), kft. (Art. 175–284.), alapítvány (Art. 285–304.). A 2. könyv az öt jogi személy típus szabályozása után a jogi személyek egyesülésével (Art. 308–334.) és a jogvitákkal foglalkozik (Art. 334–359.), majd az évvárás és a mérlegbeszámoló számviteli kérdéseit tárgyalja (Art. 360–453.).

A közkereseti társaságról és a betéti társaságról a 7. könyv a „szerződéses” társaságokról szóló részében (ahol a polgári jogi társaság szabályai is helyet kaptak), azaz a kötelmi különös részben (és nem a jogi személyekre vonatkozó szabályoknál) rendelkezik.¹⁸

¹⁶ Részletes kifejtését lásd: HONDIUS 1991, 378–395.; HARTKAMP 1993, 664–684.; DROBNIG 1993, 171–188.; GROOT 1998, 543–552.

¹⁷ Megjegyzés: bár tisztán monista jellegűnek talán nem nevezhető ez a megoldás.

¹⁸ Online elérhető a BW normaszövege: www.wetboek-online.nl/wet/BW2.html (A letöltés dátuma: 2016. 12. 31.).

A vállalati jog mint terminológia megjelenése a jogalkotásban – Ausztria példája

Az *Unternehmensrecht* fogalmával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a megváltozott gazdasági körülmények, a német¹⁹ és a más európai nemzeti kereskedelmi jogi reformok gerjesztettek egy jogalkotási folyamat-hullámot, amelynek egyik eredménye Ausztriában a Kereskedelmi törvénykönyvet megreformáló, 2005-ös osztrák kereskedelmi jogot módosító törvény (*Handelsrechts-Änderungsgesetz* 2005, [HaRÄG]).

Az osztrák vállalati jog is nagyon összetett, szerteágazó joganyagot foglal magában, hatósugara igen széles, szinte minden jogterületet érint. Hasonlóan a német joghoz, a dualista megoldást választva, az egyes társasági formákra vonatkozó jogszabályokat nem egy egységes társasági törvény öleli fel. A hármas jogi rezsim mintáját adják a társasági jogot felölelő jogszabályok: az osztrák Polgári törvénykönyv (*Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch* – ABGB), a Vállalati törvénykönyv (*Unternehmensgesetzbuch* – UGB)²⁰ (amely 2007. január elsején lépett hatályba) és az egyéb jogszabályok.

A kereskedelmi jogi reformot követően, amellett, hogy a törvény megnevezése Ausztriában *Handelsgesetzbuch*-ról *Unternehmensgesetzbuch*-ra változott (UGB), egyéb lényegi változásokat is magával hozott az UGB bevezetése, egyrészt az egyes jogintézmények konkrét szabályaiban, illetőleg a dogmatikai megközelítésben is szemléletváltás történt.

Az osztrák magánjog reformjának is tekinthető a kereskedelmi jogi reform, mert nemcsak a Kereskedelmi törvénykönyvet módosította, hanem emellett lényegi változásokat hozott az osztrák Polgári törvénykönyvben (ABGB) is. Néhány példát említve: a vállalatok működésével kapcsolatos jogügyletek egyszerűbbé váltak, módosultak a szerződésalkötések, a felelősségi szabályok, érintve a tulajdonszerzéseket is. Több jogintézmény szabályait is módosította, így például a következőkét: kezesség, hibás teljesítés, kártérítés, zálogjog, kötbér stb.).²¹

¹⁹ Ez a hatás már az 1998-as német kereskedelmi jogi reform (HrefG 1998) kapcsán érezhető volt, a német társasági jog fordulópontjához kötődő változások az osztrák jogra közvetve és közvetlenül is hatottak.

²⁰ Bundesgesetz über besondere zivilrechtliche Vorschriften für Unternehmen (Unternehmensgesetzbuch, UGB).

²¹ Részletesen lásd: SZIKORA 2009, 309–321.; 2008, 3–7.; SCHAUER 2007, 118–126.

Az osztrák társasági (kereskedelmi) jog hosszú évtizedekig a német szabályokhoz kötődött (a HGB vonatkozásában közvetlen módon),²² 2007-ben az *Unternehmensgesetzbuch* ausztriai bevezetése óriási lépést jelentett az osztrák szabályozás finom eltávolodásához, önállósodásához (a német joghoz képest). A német HGB-t az UGB-re való „átállásor” több ponton kiegészítették, azonban nem vállalkoztak a társasági/vállalati jog teljes körű újrakodifikálására. Ezért a jogirodalomban inkább a HGB „renoválásának” aposztrofálják, még a HGB §-ainak a számozását is meghagyták.

Bár nem tekintetjük egy önálló (saját) kodifikációs eredménynek, hanem inkább „csak” egy novellaris módosításnak, konkrét változásokat hozott, elvi jelentősége megkérdőjelezhetetlen.²³

A HGB 1939-es ausztriai bevezetése óta a jogterület legátfogóbb módosítását eredményezte az osztrák kereskedelmi jogi reform. A német joggal szembeni önállóságra vágyó osztrák törekvésnek jelentős eredménye az UGB. Bizonyos szerzők ezt a kereskedelmi jog „ausztrifikálásának” is nevezik, mások az évszázad reformműveként fémjelzik. (SCHAUER 2007, 118–126.; SZIKORA 2009b 309–321.; 2009a, 1–7.; 2008, 3–7.)

Irodalomjegyzék

BAUMBACH, Adolf – DUDEN, Konrad – HOPT, Klaus J. (2000): *Handelsgesetzbuch-Kommentar*. 30. Aufl. München, C. H. Beck.

²² A német *Kereskedelmi kódexet* (*Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch*) 1861-ben alkották meg, majd ezt követően 1897-től lépett hatályba a *Kereskedelmi törvénykönyv* (*Handelsgesetzbuch*). Ausztria csupán egy tervezet erejéig kapcsolódott be az ADHGB elkészítésébe, és az ADHGB-t, *Allgemeines Handelsgesetzbuch* (AHGB) névvel, 1862-ben hatályba is léptették Ausztriában. Ezentúl is voltak osztrák tervek egy osztrák kereskedelmi törvénykönyv megalkotására, de ezek sosem érték el a teljes normaszöveg-tervezetet. Végül 1939-ben, az Anschluss egyik mellékhatásaként (SZABÓ, 2006, 72–91.; SZABÓ 2008, 175–195.), a kereskedelmi jogi törvénykövet bevezető rendelettel (EVHGB) Ausztriában is bevezették a német HGB-t. (*Erste bis Vierte Verordnung zur Einführung handelsrechtlicher Vorschriften im Lande Österreich vom 24. Dezember.*)

²³ Az UGB hatálybalépésének folyamányaként közel harminc törvényt módosítottak. Mindemellett egyes különtörvények hatályban maradtak a reformot követő időszakban is.

- BURGER László (2001): A kereskedők jogállásának változásai az újkori német magánjogban. In *Polgári jogi tudományos diákkör évkönyve ELTE 1999/2000*. 39–53.
- DROBNIG, Ulrich (1993): Das neue niederländische Gesetzbuch aus vergleichender und deutscher Sicht. *European Review of Private Law*, Vol. 1. 171–188.
- EISENHARDT, Ulrich (2005): *Gesellschaftsrecht*. 12. Aufl. München, C. H. Beck.
- FLUME, Werner (1974): Gesamthandsgesellschaft und juristische Person. In BAUR, Fritz – ESSER, Josef – KUBLER, Friedrich – RAISER, Ludwig – STEINDORFF, Ernst Hrsg.: *Funktionswandeln der Privatrechtsinstitutionen, Festschrift für Ludwig Raiser*. Tübingen, Mohr Siebeck. 27–56.
- FLUME, Werner (1983): Gesellschaftsrecht und Gesamthand. *Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Wirtschaftsrecht (ZHR)*, 177–207.
- GIERKE, Otto von (1889): *Personengemeinschaften und Vermögensbegriffe in dem Entwurfe eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich* (Beiträge zur Erläuterung und Beurtheilung des Entwurfes eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich; 18). Berlin, Guttentag.
- GROOT, Gerard-René de (1998): Entwicklungen im niederländischen Zivilrecht nach Einführung des neuen Zivilgesetzbuches (1992). *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*, Vol. 6. 543–552.
- HARTKAMP, Arthur (1993), Das neue niederländische Bürgerliche Gesetzbuch aus europäischer Sicht. *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, Vol. 57, No. 4. 664–684.
- HOHLOCH, Gerhard (1997): EU-Handbuch Gesellschaftsrecht / Deutschland. In HOHLOCH, Gerhard Hrsg.: *EU-Handbuch Gesellschaftsrecht*. Herne–Berlin, Verl. für Rechts- und Anwaltspraxis.
- HONDIUS, Ewoud (1991): Das neue Niederländische Zivilgesetzbuch – Allgemeiner Teil. *Archiv für die civilistische Praxis*, Vol. 191. 378–395.
- KISFALUDI András (1999): Hollandia új Polgári Törvénykönyvének néhány tanulsága a magyar kodifikáció számára. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 1. évf. 2. sz. 22–26.
- KISFALUDI András (2001): *Jogharmonizációs kérdések a magyar társasági jogban*. (A Holland és a Magyar Kormány közötti uniós csatlakozásra felkészítő program keretében, az új magyar Polgári Törvénykönyv elkészítése érdekében, az uniós szabályozás, illetve gyakorlat megismerése céljából holland szakértők részvételével tartandó konferencia előadása. Kézirat.) Budapest, 2001. szeptember 24–25. 1–5.
- KÜBLER, Friedrich (1998): *Gesellschaftsrecht: die privatrechtlichen Ordnungsstrukturen und Regelungsprobleme von Verbänden und Unternehmen. Ein Lehrbuch*. 5. Aufl. Heidelberg, Müller.

- MEHRING, Eckhard (1997): EU-Handbuch Gesellschaftsrech / Niederlande. In HOHLOCH, Gerhard Hrsg.: *EU-Handbuch Gesellschaftsrecht*. Herne–Berlin, Verl. für Rechts- und Anwaltspraxis.
- NÓTÁRI Tamás (2011): A társasági jog kodifikációja az európai országokban. *Scientia Iuris. Magyar–Román Jogtudományi Közöny*, 1. évf. 1. sz. 18–42.
- RAISER, Thomas (1980): Unternehmensziele und Unternehmenbegriff. *Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Wirtschaftsrecht (ZHR)*, Vol. 144. 206–231.
- RAISER, THOMAS (1995): 25 Jahre Unternehmensrecht in Deutschland. In LESER, Hans G. Hrsg.: *Arbeitsrecht und Zivilrecht in Entwicklung*. Berlin, Duncker & Humblot. 167–180.
- SÁNDOR István (2000): Eltérések és hasonlóságok a társasági jog területén Nyugat-Európában, *Gazdaság és Jog*, 8. évf. 9–10. sz. 11–15.
- SÁNDOR István (2015): *Tanulmányok a társasági jog területéről*. Budapest, Patrocinium.
- SÁRKÖZY Tamás (2001): Jogképesség, illetve jogalanyiség az embertöbbségek – csoportok – szervezetek körében. *Jogtudományi Közöny*, 56. évf. 1. sz. 1–10.
- SÁRKÖZY Tamás (2003): Szervezetrendszerek és a polgári jogi jogalanyiség a társasági-egyesületi és az alapítványi jogban. *Gazdaság és Jog*, 11. évf. 9. sz. 31–37.
- SCHAUER Martin (2007): Az osztrák kereskedelmi jog reformja. *Magyar Jog*, 54. évf. 2. sz. 118–126.
- SCHLAICH, Klaus (1972): *Neutralität als verfassungsrechtliches Prinzip (Tübinger Rechtswissenschaftliche Abhandlungen)*. Band 34. Tübingen, Mohr Siebeck.
- SCHMIDT, Karsten (2002): *Gesellschaftsrecht*. 4. Aufl. Köln–Berlin–Bonn–München, Heymann.
- STEDING, Rolf (1997): *Gesellschaftsrecht: Grundzüge*. 1. Aufl. Baden-Baden, Nomos.
- SZABÓ István (2006): Az „Anschluss” kérdése az első világháború utáni osztrák közjogban. *Miskolci Jogi Szemle*, 1. évf. 1. sz. 72–91.
- SZABÓ István (2008): Ausztria négyhatalmi megszállása és az 1955-ös államszerződés. *Publicationes Universitatis Miskolciensis Series Juridica et Politica*, 26. évf. 1. sz. 175–195.
- SZIKORA Veronika (2008): Társasági jogi reform Ausztriában – vállalkozási törvény. *Gazdaság és Jog*, 16. évf. 12. sz. 3–7.
- SZIKORA Veronika (2009a): Az eingetragene Erwerbsgesellschaft (EEG) társasági forma megszűnése Ausztriában. *Debreceni Jogi Műhely*, 6. évf. 1. sz. 1–7.

- SZIKORA Veronika (2009b): Az osztrák kereskedelmi jog reformja: az Unternehmensgesetzbuch bevezetésének előzményei és következményei. In PAPP Tekla szerk.: *Acta Conventus de Iure Civili Tomus X.: Quo vadis ius societatis Hungaricum: Társasági jogunk múltja, jelene és jövője*. Szeged, Lectum. 309–321.
- SZIKORA Veronika (2018): A társasági jog és az új magyar Polgári Törvénykönyv kodifikációjának összefüggései. In VÉKÁS Lajos szerk.: *Fejezetek a Polgári Törvénykönyv keletkezéstörténetéből*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. 87–139.

Vákát oldal

3. fejezet

Társasági jogi összehasonlításban a négy eminens: Németország, Franciaország, Egyesült Királyság, Olaszország

Szikora Veronika

Mit tekintünk modellnek, mintának? Történelmi és földrajzi közelségünk miatt követünk, másolunk egy másik rendszert, vagy tudatosan adaptálunk? Levonjuk a megfelelő következtetéseket, és tanulunk mások sikereiből, kudarcaiból? Mindezt önkéntesen tesszük, vagy kötelezettségünk?

A társasági jogok fejlődését sikeresebbé teheti az a tapasztalati tőke, amellyel az egyes nemzetek rendelkeznek. Mindezek mellett a jogi és gazdasági környezet dinamikus változása, a határokon átnyúló üzleti forgalom és a tőkepiacok robbanásszerű kitérülése a többi tagállam, illetőleg az unió kívüli országok jogszabályainak megismerésére és értelmezésére ösztönzik a jogalkotókat, a jogalkalmazókat és a gazdasági élet szereplőit is.

Új szemléletű megközelítésre van szükség, összefüggéseiben látva, a kialakuló európai (gazdasági és jogi) térség viszonylatában kell tekintenünk a különböző (de egyre közeledő?) európai jogrendek struktúrájára.

Az egyes jogrendek vizsgálatakor figyelembe kell venni (és tisztelni is kell) a fejlődésük egyes állomásait, jogi és tudományos stílusukat és történelmi hagyományait. Csak ezek tudatában fejleszthetjük saját jogrendünket. (von BOGDANDY 2012, 251.)

A gazdasági és jogtörténelmi múlt tekintetében meghatározó országmodellek hatást gyakorolhatnak más országok jogára és az uniós társasági jogra. A nemzeti társasági jogi profilokat az uniós szabályok és szabályozási törekvések közvetve és közvetlenül is alakítják, (át)formálják.

Jelen fejezet a modellértékű nemzeti és európai szabályok egyes szegmenseit vizsgálja.

A modellértékű szabályozási rendszerek

A nyugat-európai nemzeti kultúrákban eltérő rendszerek alakultak ki, a társaságoknak és a társasági jogi szabályozásoknak a stílusa más. Ha ezek közül kiemeljük azokat az országokat, amelyeket modellértékűnek tekinthetünk, a vizsgálódás fókuszpontjába az Európai Unió négy meghatározó, vezető gazdasági pozícióban lévő tagországa kerül (Németország, Franciaország, Egyesült Királyság, Olaszország). Eltérő rendszerek fejlődtek ki ezekben az országokban, amelyek befolyást gyakorolnak az adott nemzet társasági jogának alakulására. Jelen fejezet szerzője ezeknek a modelleknek a jellemzőit részletesen elemezte egy korábbi cikkében más országok társasági jogi reformjának bemutatása mellett. (SZIKORA 2014, 9–17.)

Miért éppen ez a négy tagállam? Ezen országok éves GDP-je meghaladja a másfél ezer milliárd eurót. Bár a gazdaságuk mérete nagy eltérést nem mutat (Németország kiemelkedik közülük), a gazdasági szerkezetük eltérő, ami leginkább az átlagos vállalatméretben és a vállalatok tőkepiacokon betöltött szerepében, illetve a vállalatok szervezeti, szabályozási és irányítási modelljében mutatkozik meg. (DEAN 2012, 461.)

Janice Dean szemléletes jelzőkhöz köti az egyes nemzeti modelleket. A következő képzettársításokat alkalmazza: a német modell egy tökéletesen, megtervezetten működő egység (gépezet), a francia (a francia hagyományokhoz hű) egy hierarchikus, fentről, képzett vezetők által vezérelt és szervezett rendszer (piramis). Az Egyesült Királyságban a hangsúly a versenyre és a szerződésekre tevődik (piac). Olaszország erős gazdaságot épített, amely elsősorban egy klasszikus családképet tükröző, családi vállalatokra támaszkodó gazdaságot jelent (család). (DEAN 2012, 472.; SZIKORA 2014, 9.)

A kiválasztott európai országok gazdaságának erősségeit sematikusán a következőképpen jellemezhetjük: a jól működő szervezet családmoddellje kevés szereplőt és erős hagyományokat sejtet, amely illik az olyan jellemzően erős olasz iparágakhoz, mint a divat vagy az étel. A „gépezet” képe kiterjedtebb szervezetre és személytelenségre enged következtetni, ami teljesen összeegyeztethető Németország mérnöki hagyományával. A francia „piramis” kiterjedt és erős rendszereket feltételez, ami megfelel az erős infrastrukturális francia hagyományoknak. Ezek a jegyek megjelennek a vállalatokon belüli és az azt körülvevő relációkban is.

A vizsgálat középpontjában álló négy ország szabályozásában a „jól működő szervezet” eltérő modelljei alakultak ki, amelyek az eltérő történelmi, jogi és gazdasági hagyományokra vezethetők vissza.

A hatékony szervezeti felépítés megkerülhetetlen ideáltípusai valószínűleg nagy hatással vannak a kormányok, részvényesek és más döntéshozók elvárásaira a nagyvállalatokkal szemben, valamint arra, ahogyan a vállalati vezetők viselkednek. Az Európai Unióban a nemzeti kulturális háttér, amelynek része a jól működő szervezetről alkotott felfogás is, még mindig meghatározó a társadalmi kapcsolatok terén, amelybe az üzleti élet is beletartozik.

Fontos azzal is foglalkoznunk, hogy az említett alapvető szemléletbeli különbségek hatása hogyan befolyásolja a társasági jog koordinációját az Európai Unió szintjén, kitérve „ideáltípusok” erősségeire és gyenge pontjaira. (DEAN 2012, 465.)

A globalizáció hullámai a vállalkozásokat is elérték. A fenti, modellértékű és az egyéb nemzeti rendszereknek megoldást kell találniuk a kereskedelmi és pénzügyi viszonyok globalizációja által támasztott új kihívásokra. Németországnak például nehézséget jelenthet, hogy a bürokratikus elemek, jogi követelmények, amelyek szervezeti rendszerhez kapcsolódnak, többletterhet rónak a gazdaság szereplőire, amelyek rövid távú megtérülése eshetőleges.

Franciaország gazdaságára jellemző a magas szociális kiadású vállalati működés, ami a nyitottá váló globális és európai piacokon versenyhátrányt jelenthet (és nem biztos, hogy ezek a költségek rövid távon megtérülnek). (SCHILLING 2001, 148.)

Az Egyesült Királyság munkavállalói termelékenysége alulmarad Franciaországhoz és Németországhoz (de akár a tengerentúlhoz, az USA-hoz) viszonyítva is. Olaszország az utóbbi időben már nyilvánosságot is kapott korrupciós esetek miatt nagy nyomás alatt van, az átláthatóság kívánivalót hagy maga után, és még a legnagyobb vállalatoknál is gyakran találkozhatunk azzal, hogy üzlettársak egy zárt csoportja, illetve sok esetben egy-egy család irányít. (DEAN 2012, 472.; DEL MONTE–PAPAGNI 2007, 379–396.)

A különböző rendszerek erősségeinek és gyengeségeinek számbavétele megfelelő kiindulási alapot jelentene a társasági jogi és vállalatirányítási modellekben való változások megfelelőségének elemzésében. Minden nemzetnek a saját történelmi és kulturális hagyományai figyelembevételével kell alkalmazkodnia az új feltételekhez. A különböző európai országok meríthetnek más nemzetek rendszereinek jó megoldásaiból. A részletes pénzügyi könyvvizetés és a fenntartható nyereségesség biztosítása kezd utat találni a német, francia vagy olasz menedzserek gondolkodásába, talán jobban, mint eddig bármikor. A társadalmi és környezetvédelmi

szerepvállalás és kapcsolatok kiépítése pedig eddig nem látott fontosságra tett szert az Egyesült Királyságban. Az európai üzleti kultúrák kénytelenek egymáshoz képest változni, alkalmazkodni. (DEAN 2012, 476., 482.)

Az európai nemzeti társasági jogokat az elmúlt évtizedekben az intenzív változások jellemezték. Szinte minden évre jutott egy társasági (kereskedelmi) jogi reform, a szabályozások nem jutottak nyugvópontra, a változások állandósultak. Az országok között kialakult „szabályozási verseny” több esetben a befektetőbarát szabályozás irányába terelte a jogalkotást. A nemzeti jogalkotóknak naprakészen kell reagálniuk a gazdasági kihívásokra, ez pragmatikus törvényhozói hozzáállást kíván meg. (GADÓ 2006, 322.)

Irodalomjegyzék

- DEAN, Janice (2012): *Ideal type organisations and company law in Europe. European Business Law Review*, Vol. 23, No. 4. 461–482.
- DEL MONTE, Alfredo – PAPAGNI, Erasmo (2007): The determinants of corruption in Italy: Regional panel data analysis. *European Journal of Political Economy*, Vol. 23, No. 2. 379–396. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2006.03.004>
- GADÓ Gábor (2006): Társasági jogi reform Európában. *Magyar Jog*, 53. évf. 6. sz. 321–341.
- SCHILLING, Florian (2001): Corporate Governance in Germany: the Move to Shareholder Value. *Corporate Governance*, Vol. 9, No. 3, 148–151. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-8683.00242>
- SZIKORA Veronika (2014): Társasági jogi rendszerek és reformok Európában. *Gazdaság és Jog*, 22. évf. 7–8. sz. 9–17.
- VON BOGDANDY, Armin (2012): A nemzeti jogtudomány az európai jogi térségben – Kiáltvány. *Magyar Jog*, 59. évf. 4. sz. 248–255.

4. fejezet

Vállalatirányítás a különböző szervezetimodell-típusokban

Szikora Veronika

Az előző fejezetekben leírtak alapján a hatékony szervezetről kialakított kép a szóban forgó nemzetek (Németország, Franciaország, Egyesült Királyság, Olaszország) számára erősen meghatározó, és tükröződik a vállalatban belüli és akörüli relációkban is.¹ Ebben a fejezetben a figyelem a társasági jogra és a vállalatirányításra irányul, továbbá annak a vizsgálatára, hogy mennyiben felelnek meg az eddigiekben felvázolt képeknek.²

Szemléletváltás a német vállalatirányításban

A német vállalati rendszer előre meghatározott eljárásokon és a résztvevők szerepeinek világos elkülönítésén alapszik, összhangban azzal, amit a „gépezet” hasonlata³ alapján az ember gondolna. A kétszintű irányító testület, amely formálisan elválasztja a külső felügyeletet a napi menedzsmentfeladatoktól, valamint a részvényesi és munkavállalói közös döntések – a kisebb részvénytársaságok (*Aktiengesellschaften*) kivételével – meghatározzák a német vállalati struktúrát, és azt lehet mondani, hogy a gyors döntéshozatalt feláldozva megteremtik az esélyt a konszenzus

¹ Ennek kifejtését lásd a *Társasági jogi összehasonlításban a négy eminens: Németország, Franciaország, Egyesült Királyság, Olaszország* című fejezetben.

² A vállalatirányítás témájának részletes kifejtését lásd még a magyar nyelvű szakirodalomban: KECSKÉS 2011.; KECSKÉS–HALÁSZ 2013.; FÉZER 2007.; KECSKÉS–FERENCZ 2017b.; SÁRKÖZY 2006. Kelet-Közép-Európára és a poszt szocialista országokra vonatkozó angol nyelvű összefoglalókat és kitekintést lásd: MIHÁLYI 2003.; WAGNER 2015.; GLINIECKI–ZALESKA–KORZIUK 2017.; VERESS 2017.; EICHLEROVÁ 2017.; BOROS 2017.; MIHÁLYI 2003.; AUER–PAPP 2016.; 2017a.; 2017b.

³ Ennek kifejtését lásd az előző fejezetben.

elérésére. (ANDENAS–WOOLDRIDGE 2009, 307–320.) A szervezet egésze, különösen a benne dolgozók, valamint a helyi közösség élete és sikere fontosabb, mint a tulajdonos részvényesek egyéni érdekei. A német rendszerben még mindig kimutatható egy bizonyos szkepticizmus a tőzsdével, valamint a versennyel és a hatékonysággal szemben. A részvénytársaság, sokkal inkább, mint az Egyesült Királyságban, egy társadalmi intézmény, amely szerteágazó társadalmi felelősséggel rendelkezik. (DEAN 2012, 469.; PFITZER–OSER–ORTH 2005, 3.)

Ezt a megállapítást támasztja alá Kecskés András is cikkében, ahol arra is utal, hogy bizonyos német nagyvállalatok esetében a nemzetgazdasági érdekek sokkal erőteljesebben megjelennek, mint más országokban, még akár a részvényeseik érdekeit is háttérbe helyezve.⁴ (KECSKÉS–FERENCZ 2017b, 205.)

A német társaságok korábbi működésének jellegzetes karakterét a Germany AG / Deutschland AG (Németország Rt.)⁵ kifejezés nagyon hűen szemlélteti.

A kilencvenes évek végéig jellemző, de egészen a közelmúltig hivatkozott Németország Rt. a nagy bankok, biztosítótársaságok és ipari vállalatok közötti összeköttetést jelentette. Ez a hálózat a kölcsönös tőkebefektetéseken alapult, és a befolyásos német vezetők, szakszervezeti képviselők

⁴ Ezt alátámasztva példákat hoz Kecskés András és Ferencz Barnabás, miszerint Edzard Reuter, a Daimler-Benz AG-nek a nyolcvanas évek második felétől a kilencvenes évek közepéig tevékenkedő elnök-vezérigazgatója szerint egy Daimler-Benz szintű vállalat felelősséggel tartozik a társadalom felé, ezért nem volt hajlandó például adóoptimalizálás címén osztalékfizetéssel egybekötött tőkeemelést végrehajtani (*Schütt-aus-hol-zurück-Verfahren*). Majd a német irányváltást jól szemléltetve leírják: „Ezzel szemben utódja, Jürgen Schremppe pedig már azzal büszkélkedett, hogy a nagy nyereségek ellenére nem fizet adót a vállalat. Világosan kitűnik tehát, hogy napjainkra háttérbe szorult a »Németország Rt.« eszménye.” (KECSKÉS–FERENCZ 2017, 205.) A szerzők a tanulmányukban a történelmi gyökerek és a jelenkor francia és német felelős társaságirányítási szabályrendszerit elemzik, Lentner Csaba (2016) cikkére hivatkozva arra is felhívják a figyelmünket, hogy az eltérő történelmi (jogi) gyökerek ellenére megfigyelhető a német és a francia jog közötti bizonyos mértékű közeledés, amelyet az uniós integráció következményeinek és a nemzetközi trendeknek tulajdonítanak. (KECSKÉS–FERENCZ 2017, 203.)

⁵ A Germany AG kifejezés eredetileg Andrew Shonfieldig vezethető vissza, aki 1965-ben Németországot „szervezett magánvállalkozásnak” nevezte. (SHONFIELD 1965, 239–264.) Így Shonfield a „modern kapitalizmusról” szóló munkájában leírta, hogy Németország olyan szervezetként működik, amely „[k]orlátozza a belső versenyt, és a külső kapcsolódási pontokat és egységeket keresi”. (STREECK–HÖPNER 2003, 15–17.)

és politikusok felügyelőbizottsági megbízatásainak koncentrációjában testesült meg. A Germany AG kifejezés negatív értékelése is megjelent, amennyiben feltételezhető volt, hogy a hálózathoz csatlakozva létrehozott összehangolt magatartás a harmadik felek kárára is történhetett, amely elnehezíthette vagy akár blokkolhatta is a versenyt, és elősegíthette az összehangolt (és befolyásolt) gazdasági döntéseket. Mindemellett az összehangolt magatartás olyan gazdasági előnyöket kínálhatott, amely egy túlzott liberalizációjú gazdasági rendszerrel nem volt összeegyeztethető. (STREECK–HÖPNER 2003, 11–16.)

A 20. század második felében a nagy német pénzügyi intézmények, különösen a Deutsche Bank és az Allianz, és az ehhez kapcsolódó nagy ipari üzemek alkották a Németország Rt. központját. A felügyelőbizottsági szerepének a megváltozása és az egyre erősödő nemzetközi tőkepiacok a kilencvenes évek végétől egyre inkább ennek az eszménynek a szublimálásához vezettek. A kilencvenes évekig a Németországra jellemző pénzügyi és ipari szektor integrációjának megszüntetése következett be. A német irányítás ezen változási folyamatával kapcsolatban sokan beszéltek a Németország Rt. vagy a „rajnai kapitalizmus” gazdasági modell megszűnéséről. (HEISE 2008.)

A kilencvenes évek óta egy szemléletváltozás következett be (ez nyomon is követhető a német gazdaság fejlődésével foglalkozó szakirodalomban). Ebben a folyamatban látható, hogy a német vállalatok nem zárkóztak el az elmúlt majd 20 év változásának befogadásától, hanem aktívan közreműködtek annak alakításában. Elfogadták profitorientált megközelítést, a társaságok tulajdonosi összetételében is erőteljesen megjelent a nemzetközi jellemző erősödése. (KECSKÉS–FERENCZ 2017b, 205.; BEYER–HOPPNER 2003, 182–183.) Különösen a nemzetközi vállalatok vezetői szintjein ismerték el a hozzáadott értéket előnyben részesítő globális verseny előtt álló kihívásokat, és ennek megfelelően változtatták meg vállalkozói stratégiáikat. S bár ez a változás elég karakteres, és az angolszász hatások igen erőteljesek, még mindig találhatunk a rajnai kapitalizmus elveit felidéző pontokat a német gyakorlatban, mint például a jelentős állami szerepvállalás vagy az ellenséges felvásárlás nem jellemző voltát. (KECSKÉS–FERENCZ 2017b, 205.)

Heise alaposan megvizsgálja a fenti szemléletváltozás alapját, véleménye szerint a rajnai kapitalizmus modelljét behatóan meg kell ismerni, mielőtt a német vezetői változás jelenségét szeretnénk megérteni és vizsgálni.⁶

⁶ Ehhez lásd: AHRENS–GEHLEN–RECKENDREES 2013.

Különösen az intézményi változások és a kulturális szelekció két elméleti megközelítése nyújt fontos alapot a menedzsment változásának magyarázatához. Ezenkívül a szerző elemzi, hogy mely változókra van szükség annak megmagyarázására, hogy mi változott a Deutschland AG-ben (és mi nem), és miért változott a folyamat. (HEISE 2008.)

A német Részvénytörvény (AG) a közgyűlés jogainak ismertetése mellett kitér a felügyelőbizottság és a menedzsmentbizottság jogainak és kötelezettségeinek ismertetésére. Ezzel sokkal kiegyensúlyozottabb képet ad a különféle érdekcsoportok közötti interakciókról, mint akár az angol, akár az olasz modell. Az alkalmazottaknak például több joguk van az információhoz, mint a részvényeseknek. A vállalat képe mint „társadalmi intézmény” a törvényben is szerepel. Az irányítótestület kinevezésének joga nagyon fontos. A részvényesek rendszerint a vállalati struktúrában belül gyakorolják befolyásukat, nem pedig az abból való kilépéssel. A vállalat értékpapírpiacon való finanszírozása a vállalat életében rendszerint később következik be, mint az Egyesült Királyságban, és a felvásárlással szembeni nyitottság növelése, bármennyire is elkerülhetetlennek tűnik, heves ellenállásba ütközött nagyobb vállalatoknál. A munkavállalók a vállalati rendszer szerves részét képezik, még akkor is, ha ez a felfogás lassabb döntéshozatalhoz és időnként feszültségekhez is vezet. (DEAN 2012, 470.; MALLIN 2016, 215.; KREMER et al. 2018.; BARTA–MAJOROS 2017, 187–202.; BARTA 2018, 57–97.)

Kitekintés a francia vállalatirányítási reformokra

Franciaországban még a *Viénot riport*⁷ szerint is (amely az angolszász Egyesült Királyság/USA vállalatirányítási reformra adott 1995-ös válasz) a vezetők feladatai úgy alakulnak, hogy a „vállalatot mint önálló gazdasági szereplőt” helyezték az előtérbe, és nem kizárólag a részvényesek érdekeit. A Viénot riport ebből a szempontból tehát eltérést mutat az angolszász

⁷ Lásd: *Viénot Report* (1995). Report of the Working Group of the Association Française Des Entreprises Privées and Conseil National du Patron Français. Paris: Le Conseil d'Administrative des Sociétés Cotées. Viénot Report II (1999). Recommendations of Committee on Corporate Governance. Association Paris, Française Des Entreprises Privées and Mouvement des Entreprises de France.

vállalatirányítási modellről, ahol a társadalmi érdek nagyjából megegyezik a részvényesek érdekeivel. (MONKS–MINOW 2011.)

A francia modellnek a flexibilitása az egyik erőssége – például amíg a legtöbb vállalatot egy egyszintű testület irányít, addig sok nagyobb, főként privatizált vállalat használja a kétszintű német mintát. Az angolszász modell teljes átvételével kapcsolatban nagyfokú a bizalmatlanság. Mindezzel együtt a Viénot riport idevonatkozó ajánlásait általában követik a francia vállalatok. (DEAN 2012, 469.; SOLOMON–SOLOMON 2004, 166–167.; MACLEAN–HARVEY–PRESS 2006, 64.; COLLIER–ZAMAN 2005, 472.)

Franciaországban, a *Code Commerce*-ben (társasági törvényben) a részvénytársaságok (SA)⁸ joga által szabályozott legfontosabb kérdések a részvényesek és a hitelezők jogai. Nagyobb a hangsúly a vállalat társadalmi szerepvállalásán, mint az megfigyelhető az angolszász rendszerben. Jóllehet a pozícióval való (vissza)élés a vállalat egészének érdekével szemben kivételes, de nem idegen a francia magánjogi rendszertől, például amennyiben a pereskedésről szóló döntést meg lehet hozni az általános érdekekkel szemben. „A kisebbségi pozícióval való visszaélés [...] két feltétel együttes fennállása esetén valósul meg: a társadalmi érdek megsértése és a felek közötti egyenlőség elvének a megsértése.” (DEAN 2012, 470.; COZIAN–VIANDIER–DEBOISSY 2004, 171.) A részvényesek általános érdektelensége a vállalat belső ügyeivel kapcsolatban tényként kezelt Franciaországban (akár az Egyesült Királyságban). Modernizáló lépéseket tettek, hogy ösztönözzék a részvényeseket a részvételre, postai és elektronikus úton történő szavazás és videokonferencián keresztül közgyűlés lehetőségének bevezetésével. A munkavállalókkal munkatanácsokon keresztül való egyeztetés a vállalat életével és üzleti ügyeivel kapcsolatban sok szempontból sokkal erősebb kötelezettség, mint a részvényesi találkozókkal kapcsolatos kötelezettségek. Amikor egy vállalat részvényeket bocsát ki, nem ritka, hogy egyes bankok meggyőzik nagyobb vállalatok vezetőit a kibocsátás specifikus körülményeiről, hiszen végső soron a főigazgató az, aki az utolsó szót kimondja. (DEAN 2012, 471., MONKS–MINOW 2011.)

⁸ A részvénytársaság elnevezése Franciaországban a *société anonyme*, amelynek szó szerinti fordítása: névtelen társaság; ez arra a tényre vezethető vissza, hogy amint már korábban volt szó róla, nem szerepeltetik a részvényesek nevét a társaság elnevezésében, a társaságnak saját, eredeti cégneve van. (VERESS 2015, 362.)

Az olasz vállalatirányítási reformok néhány lényeges pontja

Az olasz vállalatirányítási reform homlokterében a vállalatirányítási döntésekhez érkező input diverzifikálása, forrásának a családtagokon és a szorosan kapcsolódó csoportok tagjain túli kiszélesítése szerepelt. 2002-ben a Preda 2-ként ismert módosított társasági törvény (MALLIN 2016, 272.) kimondta, hogy „[a] független igazgatók jelenléte az egyik módja annak, hogy a vállalat irányításában a többségi és kisebbségi részvényesek érdekei is képviselve legyenek”. Ezt akár az egyszintű irányítótestületen, akár külső ellenőrző testületen keresztül is el lehet képzelni (DEAN 2012, 469.; ANDENAS–WOOLDRIDGE 2009, 320–346.). A családok és zárt csoportok által végzett vállalatirányításnak persze megvannak a maga korlátai, ha a vállalat növekedni akar, vagy külső befektetőket szeretne bevonni (SOLOMON–SOLOMON 2004, 170–171.).

Olaszországban a nyitottság és a pénzpiacok irányába tett lépések hagyományosan ritkának számítanak, és a vállalatirányítási reform a leendő befektetők megnyerésének volt az egyik eszköze (DEAN 2012, 470.).

Az olasz társasági jog mind elméletében, mind jogalkalmazási gyakorlatában kiforrottanak tekinthető. 2001-ben érdemben változtak az anyagi jogi szabályok, 2002 és 2004 között négy végrehajtási rendeletet fogadtak el.⁹ A kódex jelentős változást eredményezett a társaságok irányítási-ellenőrzési modelljén. A jogszabályok lehetővé tették – a hagyományos olasz minta mellett – az angolszász boardrendszer és a német modell választását. (SZIKORA 2013, 155.; GADÓ 2006, 327.)

A 2003 és 2006 között zajló *Vietti Reform* számos módosítást vezetett be az olasz társasági jogban (COSSU 2013, 45–74.; VACCARO 2005, 913–950.; FERRARINI–GIUDICI–RICHTER 2005, 658–697.). Az olasz társasági jog nagy szabadságot biztosít a részvényesek számára az rt. irányítási és ellenőrzési rendszerének kialakításában. A belső ellenőrzés struktúrájára vonatkozó Vietti-reform alapján 2004-től a vállalatok három megoldás közül választhatnak: hagyományos modell (a társaság irányítását az igazgatóság végzi, amelyet az úgynevezett felügyelő tanács ellenőriz), monista, valamint dualista rendszer. Ez utóbbiban a közgyűlés dönt a felügyelőbizottság tagjairól, akik pedig megválasztják az igazgatóságot. Az egységes rendszerben

⁹ A kétezres évek elején és követően több új részletszabályt vezettek be a cégeljárásban is. 2004. január 1-jétől módosult a társasági eljárásjog. 2003. január 10. napjához átfogó társasági jogi reform köthető, amely elsődlegesen a kft.-ket, az rt.-ket és a szövetkezeteket érintette. 2004 óta kell alkalmazni a Codice Civile V. fejezetének vonatkozó módosításait. (SÁNDOR 2011, 17.)

a közgyűlés kijelöli az igazgatótanácsot, amelynek létre kell hoznia egy ellenőrző bizottságot. Az előbbi legalább egyharmad részben független tagokból áll, míg az utóbbit kizárólag függetlenek alkothatják. (SALLAI 2011, 56.; HOPT–LEYENS 2004, 18.)

A fent vázolt modelleknek vannak előnyei és hátrányai, ha összehasonlítjuk őket. A társasági szervek függetlensége a hagyományos rendszerben biztosítható a leghatékonyabban módon. Az egyszintű (monista) modell rugalmasságot garantál, és a döntéshozatalt felgyorsíthatja. A kétszintű (dualista) modell több közgyűlési hatáskört delegál a független tagokból álló felügyelőbizottságra, így általában ez az optimális választás a tőzsdei társaságok számára. (POLÁNYI 2008.)

Az olasz vállalatirányítás hagyományos rendszere háromszintű. A legfontosabb szervek, amelyek valamennyi rt. esetében szükségképpen léteznek, a következők: a közgyűlés, az igazgatóság, a felügyelőbizottság. (VARGA 2006, 5.)

Az olasz társasági jogban (szintén) a közgyűlés és a vezetők jogai a legfontosabb szabályozandó területek; a szabályozást meghatározó vélelem még mindig az, hogy minden vállalatban van egy irányítást gyakorló részvényes vagy részvényesek csoportja, akik a többségi szavazatot gyakorolják. Amíg létezik egy ilyen csoportosulás, a vállalat vezetése, még nagyvállalatok esetében is, ritkán kérdőjelezhető meg. Az ilyen nagyvállalatok munkavállalói elfogadják, hogy nem részesei, hanem végrehajtói a vállalatot érintő döntéseknek, ezért cserébe elvárják, hogy tisztességesen bánjanak velük. A harmadik felek jogai nem a „vállalati érdekek” részeként jelennek meg, sokkal inkább a vezetők döntési szabadságát korlátozó tényezőként. Az olasz törvényhozók Draghi vezetésével 1998-ban arra törekedtek, hogy összhangba hozzák a szerződéskötési szabadság hagyományos elvét a kisebbségi részvényeseknek és harmadik feleknek juttatott, nem leontható jogokkal, hogy megvédjék azokat, akik nem képesek elégséges és hatékony védelmet kiharcolni maguknak a többséggel szemben. (MALLIN 2016, 230.) A legtöbb társasági jogi forma változatlan marad, csakúgy, mint a részvények tulajdonának koncentrált eloszlása (DEAN 2012, 471.).

Az angolszász modell példája, az Egyesült Királyság

A korábban bemutatott ideáltípusok, modellértékű társasági jogi rendszerek elemzésekor, a leírt jelzőkhöz kapcsolódóan, az Egyesült Királyság

vállalatszabályozási rendszere mindenekelőtt arra törekszik, hogy megkönnyítse a piaci tranzakciókat.¹⁰ A hangsúly a részvények átruházhatóságán és a részvények többségével rendelkezők azon jogán van, hogy megvásárolhassák a vállalat vezetőjét. A vállalatfelvásárlási törvény megtiltja a felvásárlás elleni védelmi intézkedéseket a részvényesek beleegyezése nélkül.¹¹ Továbbá kötelezővé teszi felvásárlási ajánlat megtételét abban az esetben, ha egy személy vagy csoport megszerzi a részvények legalább 30%-át egy Egyesült Királyságban bejegyzett vállalatban.¹² (DEAN 2012, 468.) Mivel a részvényesek korlátozottan vesznek részt a vállalatirányításban és bíróság előtti jogaik is korlátozottak, a vállalati befolyásszerzés piaca a vezetők ellenőrzésének a kulcsa. Az átláthatóság és az elszámoltathatóság (a részvényesek felé) nagyon fontos tényezők az üzleti vezetők viselkedésének kialakításában. (DEAN 2012, 469.; MONKS–MINOW 2011.)

Az Egyesült Királyság 2006-os társasági jogi törvénye (*Companies Act 2006*)¹³ részletesen taglalja a részvényesi jogokat preemptív rendelkezések, osztályjogok, szavazati jog, bíróság előtti jogok és egyéb rendelkezések formájában. Szintén tartalmaz rendelkezéseket könyvelési sztenderdekkel és könyvvizsgálattal kapcsolatban. Ezzel szemben nem sokat foglalkozik a vállalati irányítótestület felépítésével és működésével, azzal, hogy milyen érdekeket tartson szem előtt, vagy hogy általában milyen elvek szerint működjön (habár az Egyesült Királyságban bejegyzett vállalatok számára a „megfelelés vagy megmagyarázás” elvét szem előtt tartó Vállalatirányítási törvény (*UK Corporate Governance Code*) kitölti a fent említett hiányos pontok egy részét. Az Egyesült Királyságban a szabályozás legfontosabb elemei a könnyű bejegyzés, az irányítótestület megszervezésének flexibilitása, a vezetők relatív függetlensége és a kisebbségi részvényesek korlátozott bíróság előtti jogai. A más érdekelt csoportok érdekeinek figyelembevételére tett próbálkozások eddig nem hoztak eredményt (legalábbis ami az 1985-ös társasági törvény [*Companies Act*]

¹⁰ Az angolszász vállalatirányítási modell részletes bemutatásához lásd Fézer Tamás 5. fejezetét jelen kötetben.

¹¹ UK Takeover Code Rule 21. Lásd: The Takeover Code, Twelfth edition 12 September 2016. Elérhető: www.thetakeoverpanel.org.uk/wp-content/uploads/2008/11/code.pdf?v=8Jan2018 (A letöltés dátuma: 2018. 11. 21.)

¹² UK Takeover Code Rule 9.

¹³ A jogszabály elérhető: www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/contents (A letöltés dátuma: 2018. 07. 20.)

309. szakaszát illeti, amely a vállalati alkalmazottak összességének érdekeiről szól – a 2006-os társasági törvény 172. szakaszának hatékonyságát majd a gyakorlat állapítja meg). (DEAN 2012, 470.)

Összefoglalás helyett: modellenként különböző felügyeleti struktúrák

Mint ahogyan az a fentiekből kitűnik, komoly különbségek vannak a különböző európai jogrendszerekben a felügyeleti struktúrában. A vezetői függetlenség fogalma és érvényessége megkérdőjelezhető, figyelembe véve, hogy valószínűleg kimutatható valamilyen kényes egyensúly a vezetői pártatlanság és hozzáértés között.¹⁴

Ha a vezetők (vagy nagy részük) a részvényesektől függő helyzetben vannak (amely a piaci alapon kereskedhető üzletrészekkel rendelkező részvénytársaság és a kevés tulajdonossal rendelkező családi vállalkozás esetében egyaránt fennáll), szükséges-e, hogy a vezetők a részvényesek felé elszámoltathatók legyenek? (HIGGS 2003, 81.) A felügyelőbizottság mérete, annak egységessége vagy az ott tapasztalható feszültségek máshogyan képződnek le a gyakorlatban a kulturális környezettől és a szervezeti formától függően. A kisebb és szorosabban összezáró szervezetek a „piramis” struktúrában hatékonyabbak lehetnek, ami a gyorsabb döntéshozatalt eredményezheti. A nagyobb és sokféle összetételű szervezetek viszont hatékonyabbak lehetnek akkor, amikor egy nagy és komplex „gépezet” különféle részeinek az összehangolására van szükség. Még ha a struktúrák formálisan meg is egyeznek (például végrehajtó jogkörrel nem rendelkező vezető és felügyelőtanács kombinációja), a szervezeti hatás különböző lesz aszerint, hogy a vezetők (talán nem is tudatos) mentális modellje a vállalat irányítására inkább a „család” vagy a formálisabb „piramis” formából táplálkozik, esetleg „gépezetként” tekint a vállalatra, ahol minden egységnek pontosan meghatározott szerepe van, vagy az érdekek versenyző csatáját látja a „piacon”. Elmondható, hogy a felügyelőbizottság szerepe és ideális összetétele nagyban függ a szervezeti típustól és a kontextustól. (DEAN 2012, 471–472.)

¹⁴ MEMO/04/231 Brussels, 6th October 2004 European Commission Recommendations on directors’ remuneration and the role of nonexecutive and supervisory directors – frequently asked questions. Elérhető: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_04_231 (A letöltés dátuma: 2018. 06. 20.)

Janice Dean leírja, hogy Berle és Means (1932) már sok évvel ezelőtt felismerte az USA részvénytársaságaival kapcsolatban, hogy a piac felé való nyitottság a gyakorlatban nagyobb autonómiát jelent egy vállalat vezetősége számára. A veszély abban rejlik, hogy ha a részvényesek észszerű áron ki tudnak szállni egy nyitott piacon, akkor nem fűződik érdekük ahhoz, hogy a vállalat ügyeibe bevonják őket, és ellenőrzést gyakoroljanak a vezetők tevékenysége felett. A családi és alapítói beleszólás gyorsan csökken, ha egy társaságot bejegyeznek az Egyesült Királyságban. A piacorientáltság azt jelenti, hogy a vállalat értékének legfőbb mérőszáma a részvényeinek értéke lesz. Ez ugyancsak igaz Franciaország és Németország nagy vállalatainak esetében is, de ez jóval kevesebb vállalatot érint, mint az Egyesült Királyságban, ahol a jól szervezett vállalatnak egy más paradigmája érvényesül. A rendszer gyenge pontjaira mutatnak rá a vállalatirányítási csődök is. Néhány hónapon belül öt vállalatirányítási botrány robbant ki Németországban 2005 nyarán: a BMW, a Volkswagen, a Daimler Chrysler, az Infineon és a Commerzbank voltak az érintett vállalatok. A gyanú mind az öt ügyben kenőpénzek elfogadására, pénzmosásra és ezzel összefüggő bűncselekményekre terjedt ki, ami vezető beosztású tisztviselők lemondásához vezetett. A vezetők, alkalmazottak és befektetők közötti kapcsolat segít a „gépezet” olajozott működésében, amíg mindenki a saját feladatát megfelelően ellátja. A beszámolók nagyobb átláthatóságára van szükség, hogy ellensúlyozza a szoros kapcsolatokból adódó visszaélésekre való lehetőséget. Az Egyesült Királyságban valószínűbb a tőzsdén való visszaélés személyes nyereszkekedés céljából. A bennfentes kereskedelemnek nehéz gátat szabni, mindazonáltal néhány magas rangú tisztviselőt sikerült vád alá helyezni és elítélni ezen az alapon. (DEAN 2012, 472.)

Az olasz Parmalat-botrány megmutatta (EWING–HUTT–PETERSEN 2004, 459–515.), hogy a kiterjesztett „családi” alapon működtetett nagyvállalati modell hogyan válhat a korrupció és a pénzügyi eszközökkel való visszaélések melegágyává. Ha nem lépnek fel az ehhez hasonló ügyekben példátlan keménységgel, ezeknek komoly negatív hatásuk lehet a közvélemény és a potenciális külföldi befektetők szemszögéből nézve. Franciaországban a „piramisrendszer” vékony elitrétegének viselt dolgaira az úgynevezett Angolagate-ügy világított rá, amely Angolával folytatott illegális fegyverkereskedelemben részt vett számos prominens személyt leplezett le, köztük a volt köztársasági elnök, Francois Mitterand fiát is, és néhány szereplő bűnügyi felelősségre vonásához vezetett 2009-ben. A francia kulturális kontextus döntő volt abban, hogy a visszaélések egyáltalán bekövetkeztek. (DEAN 2012, 472–473.)

Végül a témával kapcsolatban felhívjuk a figyelmet az uniós jogalkotó 2017/828/EU irányelvében megfogalmazottakra, amely olyan új, jogilag védendő célt határozott meg, amely a legjelentősebb tőkeegyesítő társaságokhoz, a részvénytársaságokhoz kapcsolódik, és amely a részvénytársaságokban a befektetők (részvényesek) hosszú távú szerepvállalásának ösztönzésére irányul.¹⁵ (BODZÁSI 2018, 32–39.)

Irodalomjegyzék

- AHRENS, Ralf – GEHLEN, Boris – RECKENDREES, Alfred (2013): *Die Deutschland AG: Historische Annäherungen an den bundesdeutschen Kapitalismus. Bochumer Schriften zur Unternehmens- und Industriegeschichte.* (Taschenbuch) Band 20. Essen, Klartext Verlag.
- ANDENAS, Mads – WOOLDRIDGE, Frank (2009): *European Comparative Company Law.* New York, Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511770494>
- AUER, Ádám – PAPP, Tekla (2016): Corporate governance in state-owned companies in Hungary. *Juridical Tribune*, Vol. 6, No. 2. 22–39.
- AUER Ádám – PAPP Tekla (2017a): Corporate governance in state-owned companies in Hungary. *Pro Publico Bono: Magyar közigazgatás*, Spec. ed. 1. sz. 26–50.
- AUER Ádám – PAPP Tekla (2017b): A corporate governance jelentősége a köztulajdonban lévő gazdasági társaságoknál. *Jogtudományi Közlöny*, 72. évf. 5. sz. 210–219.
- AUER Ádám (2011): A részvényesi joggyakorlásra vonatkozó „corporate-governance” szabályok alkalmazása Németországban és Magyarországon. *Magyar Közigazgatás*, 1. (61). évf. 3. sz. 148–149.
- BARTA Judit – MAJOROS Tünde (2017): A bírói gyakorlat szerepe a gazdasági társaság vezető tisztségviselőjének hitelezőkkel szembeni felelőssége körében. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Series Juridica et Politica*, Tomus 35. 187–202.

¹⁵ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/828 irányelve (2017. május 17.) a 2007/36/EK irányelvnek a hosszú távú részvényesi szerepvállalás ösztönzése tekintetében történő módosításáról (HL L 132., 2017. 05. 20., 1–25.). Az irányelv 2017. június 9-én lépett hatályba. Az irányelv átültetését 2019. június 10-éig kellett végrehajtaniuk a tagállamoknak.

- BARTA Judit (2018): A német fizetésképtelenségi eljárás rendje és összevetése a magyar fizetésképtelenségi szabályozással. In BARTA Judit szerk.: *A fizetésképtelenség aktuális jogi problémái nemzetközi kitekintéssel*. Budapest–Miskolc, Patrocinium. 57–97.
- BERLE, Adolf A. – MEANS, Gardiner C. (1932): *The Modern Corporation and Private Property*. New York, Macmillan.
- BEYER, Jürgen – HOPNER, Martin (2003): The disintegration of organised capitalism: German corporate governance in the 1990s. *West European Politics*, Vol. 26, No. 4. 179–198. DOI: <https://doi.org/10.1080/01402380312331280738>
- BODZÁSI Balázs (2018): A hosszú távú részvényesi (befektetői) szerepvállalás ösztönzésére irányuló uniós törekvések. *Fontes Juris*, 4. évf. 2. sz. 32–39.
- BOROS, Anita (2017): OECD Guidelines on corporate governance of state-owned enterprises from hungarian state-owned enterprises' point of view. *Pro Publico Bono: Magyar közigazgatás*, Spec. ed. 1. sz. 6–25.
- COLLIER, Paul – ZAMAN, Mahbub (2005): Convergence in European Corporate Governance: the audit committee concept. *Corporate Governance: An International Review*, Vol. 13, No. 6. 753–768. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8683.2005.00468.x>
- COSSU, Monica (2013): The “Company’s Interests” of the “Società Aperte” Under Italian Corporate Laws. *European Company and Financial Law Review (ECFR)*, Vol. 10, No. 1. 45–74. DOI: <https://doi.org/10.1515/ecfr-2013-0045>
- COZIAN, Maurice – VIANDIER, Alai – DEBOISSY, Florence (2004): *Droit de Sociétés*, 17th ed. Editions du Juris-Classeur. Paris, Lexis Nexis.
- EICHLEROVÁ, Kateřina (2017): Corporate Governance of State-Owned Enterprises in the Czech Republic. *Pro Publico Bono: Magyar közigazgatás*, Spec. ed. 1. sz. 52–61.
- Európai Bizottság (2004): MEMO/04/231 Brussels, 6th October 2004. *European Commission Recommendations on directors’ remuneration and the role of non-executive and supervisory directors – frequently asked questions*. Elérhető: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_04_231 (A letöltés dátuma: 2018. 06. 20.)
- EWING, Kevin A. – HUTT, Jason B. – PETERSEN, Erik E. (2004): Corporate Environmental Disclosures: Old Complaints, New Expectations. *Business Law International*, Vol. 5, No. 3. 459–515.
- FEKETE Sára (2012): Az olasz kereskedelmi jogi kodifikáció sajátosságai. In FAZEKAS Marianna szerk.: *Jogi tanulmányok Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskoláinak III. konferenciája, 2012. április*

- 20., II. kötet. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar. 225–234.
- FERRARINI, Guido – GIUDICI, Paolo – RICHTER, Mario Stella (2005): Company Law Reform in Italy: Real Progress? *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, Vol. 69, No. 4. 658–697. DOI: <https://doi.org/10.1628/003372505774580996>
- FÉZER Tamás (2007): Angolszász jogintézmények megjelenése társasági jogunkban: a board rendszer. In SZŰCS LÁSZLÓNÉ SISKA Katalin – SZABÓ Krisztián szerk.: *A jövőből tanulni – Néhány aktuális kérdés a jog világából*. Debrecen, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar. 9–30.
- GADÓ Gábor (2006): Társasági jogi reform Európában. *Magyar Jog*, 53. évf. 6. sz. 321–341.
- GLINIECKI, Bartłomiej – ZALESKA-KORZIUK, Kaja (2017): Report on Corporate Governance in State-owned Enterprises – the Polish Perspective. *Pro Publico Bono: Magyar közigazgatás*, Spec. ed. 1. sz. 98–115.
- HALÁSZ Vendel (2015): *Érdekek és értékek az Európai Unió és az Egyesült Államok vállalatfelvásárlási szabályozásában*. (Kézirat. PhD-értekezés) Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola. Elérhető: <http://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15664/halasz-vendel-phd-2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 08)
- HALÁSZ Vendel (2017): A stakeholder elmélet és megjelenése az európai államok társasági jogában. *Polgári Szemle*, 13. évf. 4–6. sz. 291–306. DOI: <https://doi.org/10.24307/psz.2017.1221>
- HEISE, Matthias (2008): *Das Ende der Deutschland AG? Shareholder-Value-Orientierung und der Wandel des Managements in deutschen Konzernen*. München, GRIN Publishing.
- HIGGS, Derek (2003): *Review of the role and effectiveness of non-executive directors Consultation Paper*. Elérhető: www.ecgi.org/codes/documents/higgsreport.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 06. 10.)
- HILPOLD, Peter – PERATHONER, Christoph – STEINMAIR, Walter (2006): *Die Reform des italienischen Gesellschaftsrechts*. Innsbruck, Innsbruck University Press.
- HOPT, Klaus J. – LEYENS, Patrick C. (2004): Board Models in Europe. Recent Developments of Internal Corporate Governance Structures in Germany, the United Kingdom, France and Italy. *European Company and Financial Law Review*, Vol. 1, No. 2. 135–168. DOI: <https://doi.org/10.1515/ecfr.2004.1.2.135>
- KECSKÉS András – FERENCZ Barnabás (2017a): Szírhangok a Rajnán. *Iustum Aequum Salutare*, 13. évf. 1. sz. 107–125.

- KECSKÉS András – FERENCZ Barnabás (2017b): A francia és a német társaságirányítás történeti és jogi tényezői. *Polgári Szemle*, 13. évf. 4–6. sz. 202–218. DOI: <https://doi.org/10.24307/psz.2017.1216>
- KECSKÉS, András – HALÁSZ, Vendel (2013): *Stock Corporations. A Guide to Initial Public Offerings, Corporate Governance and Hostile Takeovers*. Budapest–Wien, HVG-ORAC – Lexis Nexis.
- KECSKÉS András (2011): *Felelős társaságirányítás (Corporate Governance)*. Budapest, HVG-ORAC.
- KECSKÉS, András (2010): The Legal Theory of Stakeholder Protection. *Jura*, 16. évf. 1. sz. 67–76.
- KECSKÉS, András (2016): The Sarbanes-Oxley Act from a Legislative Viewpoint. *Theory and Practice of Legislation*, Vol. 4, No. 1. DOI: <https://doi.org/10.1080/20508840.2016.1148315>
- KISZELY Katalin (2009): *A társasági jogi közösségi jogalkotás útja, a szupranacionális társasági modellek megjelenése a közösségi jogalkotásban*. (PhD-értekezés) Szeged, Szegedi Egyetem. Elérhető: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/912/1/Kiszely_Katalin_ertekezes.pdf (A letöltés dátuma: 2012. 08. 03.)
- KRAHNEN, Jan P. – SCHMIDT, Reinhardt H. (2004): *The German Financial System*. Oxford, Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/0199253161.001.0001>
- KREMER, Thomas – BACHMANN, Gregor – LUTTER, Marcus – WERDER, Axel von (2018): *Deutscher Corporate Governance Kodex (Kommentar)*. 7. Aufl. München, C. H. Beck. DOI: <https://doi.org/10.1515/zinso-2018-0608>
- LENTNER Csaba (2016): A gazdasági válság hatása a globális, uniós és hazai szabályozási környezetre. In AUER Ádám – PAPP Tekla szerk.: *A gazdasági világválság hatása egyes jogintézményekre Magyarországon és az Európai Unióban (Interdiszciplináris és jog-összehasonlító elemzés)*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem.
- MACLEAN, Mairi – HARVEY, Charles – PRESS, Jon (2006): *Business Elites and Corporate Governance in France and the UK*. New York, Palgrave Macmillan. DOI: <https://doi.org/10.1057/9780230511736>
- MALLIN, Christine (2016): *Corporate Governance*. Fifth edition. Oxford, Oxford University Press.
- MIHÁLYI, Péter (2003): Corporate Governance from Post-Communist Perspective. *Competitio*, 2. évf. 2. sz. 69–82. DOI: <https://doi.org/10.21845/comp/2003/2/6>
- MONKS, Robert A. G. – MINOW, Nell (2011): *Corporate Governance*. 5th edition. Wiley, Blackwell. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781119207238>
- PAPP Tekla (2010): Corporate governance: felelős társaságirányítás. *Acta Universitatis Szegediensis, Acta juridica et politica*, 73. Tom. 1–64. Fasc. 639–652.

- PAPP, Tekla – AUER, Ádám eds. (2017): *Corporate governance of state-owned enterprises in Central and Eastern Europe*. Budapest, Dialóg Campus.
- PFITZER, Norbert – OSER, Peter – ORTH, Christian Hrg. (2005): *Deutscher Corporate Governance Kodex. Ein Handbuch für Entscheidungsträger*. 2. Aufl. Stuttgart, Schäffer-Poeschel.
- POLÁNYI Tamás szerk. (2008): *Társasági jog az EU-ban – A társaságokra vonatkozó közösségi és nemzeti szabályozások*. CD-ROM. Budapest, Dashöfer.
- SALLAI Marianna (2011): *Vállalatirányítási modellek a fejlett piacgazdaságokban*. (Kézirat) Debrecen. 1–64.
- SÁNDOR István (2000): Eltérések és hasonlóságok a társasági jog területén Nyugat-Európában. *Gazdaság és Jog*, 8. évf. 9–10. sz. 11–15.
- SÁNDOR István (2011): Változási tendenciák a társasági jogban a 21. század elején. *Gazdaság és Jog*, 19. évf. 1. sz. 11–18.
- SÁRKÖZY Tamás (2006): Korlátozott hatás – Az új társasági törvény és a corporate governance. *Figyelő*, 50. évf. 35. sz. 40–41.
- SHONFIELD, Andrew (1965): *Modern Capitalism: The Changing Balance of Public & Private Power*. Oxford, Oxford University Press.
- SOLOMON, Jill – SOLOMON, Aris (2004): *Corporate governance and accountability*. New York, John Wiley.
- STRECK, Wolfgang – HÖPNER, Martin (2003): *Alle Macht dem Markt? Fallstudien zur Abwicklung der Deutschland AG*. (Schriften des Max-Planck-Instituts für Gesellschaftsforschung Köln) Band 47. Frankfurt – New York, Campus.
- SZIKORA Veronika (2013): Az új magyar Polgári Törvénykönyv kodifikációja és társasági jogi összefüggései (nemzetközi kitekintéssel). In SZALMA József szerk.: *Magyar Tudomány Napja a Délvidéken – 2012*. Újvidék, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság. 133–158.
- The Takeover Code*. Twelfth edition. 12 September 2016. Elérhető: www.thetakeoverpanel.org.uk/wp-content/uploads/2008/11/code.pdf?v=8Jan2018 (A letöltés dátuma: 2018. 08. 10.)
- VACCARO, Enrico (2005): The Italian Company Law Reform: A New European Model. *European Business Law Review*, Vol. 16, No. 4. 913–950.
- VARGA Erzsébet (2006): *Az olasz jogrendszer áttekintő bemutatása – különös tekintettel a társaságokat érintő rendelkezésekre*. Studio Legale Sutti. Elérhető: www.bdtf.hu/btk/fli/romanisztika/OKTATSARS%20DOCENDI/TANANYAGOK%20%28OKTAT%20%29%20SZERINT%29/ANTONIO%20SCIACOVELLI/TRADUTTORI%20INTERPRETI/analisi%20del%20testo/sulle%20societ%C3%A1%20economiche.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 03.).

- VERESS Emőd (2015): Megjegyzések a társasági jog szabályozásáról Franciaországban. In VERESS Emőd szerk.: *Kolosváry Bálint Emlékkötet*. Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület. 354–366.
- VERESS Emőd (2017): The State's Role as Owner of Enterprises: Mandatory Rules of Corporate Governance in Romania. *Pro Publico Bono: Magyar közigazgatás*, Spec. ed. 1. sz. 62–78. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2952707>
- Vienot Report* (1995): Report of the Working Group of the Association Française Des Entreprises Privées and Conseil National du Patronet Français. Paris, Le Conseil d'Administrative des Sociétés Cotées.
- Vienot Report II* (1999). Recommendations of Committee on Corporate Governance. Paris, Française Des Entreprises Privées and Mouvement des Entreprises de France.
- WAGNER, Johannes Martin (2015): Acceptance of corporate governance in Germany and Austria. *Gazdaság és társadalom*, 7. évf. 4. sz. 53–65. DOI: <https://doi.org/10.21637/GT.2015.4.04>

5. fejezet

A vállalatirányítási modellek hatása a társaságon belüli jogviszonyokra: az angolszász példa

Fézer Tamás

Elméleti alapvetések, szabályozási módszerek a társasági jog területén

A magyar társasági jog a vállalkozás és társulás szabadságának más államokhoz viszonyítottan nem túl régi történeti gyökerekre visszanyúlóan elismert volta ellenére az elmúlt másfél évtizedben minden szempontból felzárkózott alapköveit tekintve az európai társasági jogrendszerekhez. A gazdaság stabilizálásának, a külföldi befektetők előtti piacnyitásnak és az egészséges gazdasági versenynek elengedhetetlen előfeltétele egy kiszámítható módon működő, megfelelő hitelezővédelmi és kisebbségvédelmi garanciákat lefektető magyar társasági jog. A polgári jog más jogintézményével ellentétben a társasági jog területén csak néhány esetben beszélhetünk történeti és nemzeti hagyományokról, hiszen a magánjogi társaságok elismerése és megteremtése sokkal inkább a rendszerváltozást követő jogi aktusokon keresztül ment végbe, mintsem hogy organikus fejlődés generálta jogi kreatúrának tekinthető jogintézményekként vizsgálhatnánk.

A jogterület állandó mozgásban van, és dinamizmusa a nemzetközi kihívások és aktuális politikai célkitűzések függvényében érthető meg igazán. Az Európai Unió tagjaként Magyarország, bár a rendkívül óvatos európai szintű magánjogi harmonizáción belül elhelyezkedő társasági jogot tekintve szinte minimális minimumstandardok jogrendszerünkbe való beépítésére köteles, azonban az egységes belső piac gazdasági követelményei az európai irányelveken túlmutató szabályozást kívánnak meg. A jogalkotó már a második társasági törvényünk¹ megalkotásakor előírányozta a társasági

¹ 1997. évi CXLIV. törvény a gazdasági társaságokról (hatálytalan 2006. július 1-jétől).

jog nyolcévente történő felülvizsgálatát hazánkban, és a törvény hatálybalépését követően folyamatos módosítások okán szinte minden évben kiegészült valami újdonsággal – néhány esetben (például visszaváltható részvény szabályai) az Európai Unió vívmányainak átvételétől vezérelve – társasági jogunk. A harmadik társasági törvényünk² megszületése, bár nem jelentett radikális fordulatot a jogterület szabályozása tekintetében, azonban egy, a korábbihoz viszonyítva sokkal rugalmasabb, a jogkereső közönség számára választási alternatívaként jóval több modellt felvonultató társasági jogot irányozott elő. A 2014. március 15-én hatályba lépett Polgári törvénykönyv³ inkorporálta rendelkezései közé a társasági jog szabályait, összekapcsolva a társasági jogot a polgári jog – mindenekelőtt a társasági jog és a felelősségi jog – klasszikus intézményeivel, ezzel teremtve szoros kapcsolatot e jogterületek között. A Polgári törvénykönyv szabályozási koncepciója merőben eltér a korábbi társasági törvények megközelítésétől, ugyanis az alapvetően kógens szabályozást felváltotta a főszabály szerint diszpozitív szabályozás, amely a legtöbb esetben csupán modellszabályokat kínál a jogkereső közönség számára, azonban a gazdasági társaságok létesítő okiratának megalkotásakor rendkívüli szabadságot biztosít a leendő tagoknak, részvényeseknek.

Ahogy már a harmadik társasági törvény, úgy a Polgári törvénykönyv megalkotását is bevallottan az a célkitűzés is nagyban vezérelte, hogy a külföldi befektetők számára vonzó gazdasági területté tegyék Magyarországot a társas vállalkozások tekintetében is. A társasági jog ugyanis állandó dilemmával küzd szabályozási módszerét illetően. Annak ellenére, hogy magánjoghoz való tartozása kétségtelen, és gazdasági státuszjogként új jogalanyok megszületését a felek (alapítók) szabad akaratából létrehozott és elfogadott létesítő okiratokon keresztül ismeri el, óhatatlanul egy közjogi elem is megjelenik a nyilvántartásba vétel és a működés állandó törvényes felügyeletén keresztül. Az autonómia, a felek rendelkezésének szabadsága tehát jellemzően csak az új jogalany, a gazdasági társaság létrehozatalának eldöntése körében lehet korlátlan (kivéve természetesen a társulási szabadság korlátaiként felfogott kötelező társaságalapítási esetköröket bizonyos tevékenységek folytatása tekintetében). Más magánjogi szerződéssel ellentétben a társasági jog ugyanis a megszületett új jogalanyt nem tekintheti az alapítók magánügyének,

² 2006. évi IV. törvény a gazdasági társaságokról (hatálytalan 2014. március 15-étől).

³ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (Ptk.).

hiszen a társaság a gazdasági forgalomban mindenképpen megjelenik, az alapítótól független személyekkel kapcsolatba kerül, szerződik, és gazdasági tevékenységének folytatásához gyakran befektetőktől gyűjt tőkét. A hitelezővédelem és a kisebbségvédelem pedig megköveteli, hogy a gazdasági társaságok vonatkozásában létezzenek olyan sarokköként felfogott, az adott társasági forma vagy éppen a teljes társasági jog létét biztosító előírások, amelyek a szerződési szabadság ellenében hatva ugyan, de hatékonyan képesek biztosítani e jogok védelmét. Fontos annak meghatározása, hogy ezek a megkötések mennyire kerüljenek túlsúlyba. Abban minden fejlett jogrendszer egyetért, hogy – szemben a szerződésekre vonatkozó tartalmi és típuszabadsággal – a gazdasági társaságok köre behatárolt kell, hogy legyen. Nem csupán számszerűleg kell a numerus clausus elvét érvényre juttatni, hanem a jogilag elismert társasági formák alapvető lényegét, modelljeinek minimális szabályait (mindenekelőtt a szervezet, a felelősség és a tőke kérdését) szintén szabályozni kell.

Az 1997-es társasági törvény ennek megfelelően azt a megoldást választotta, hogy az elismert öt társasági forma (közkereseti társaság, betéti társaság, közös vállalat, korlátolt felelősségű társaság, részvénytársaság) esetében generálisan a kógencia talaján állt, és valamennyi formára nézve döntő többségében eltérést nem engedő szabályokkal bástyázta körül e jogalanyokat, alapításukra, működésükre, szervezetükre, megszűnésükre nézve. Ez a szabályozási koncepció kétségtelenül jó megoldás a fent említett hitelezővédelmi, kisebbségvédelmi és gazdasági forgalom biztonságának megteremtésére irányuló törekvések biztosítására, azonban pont merevsége folytán szűk mozgásteret kínál a vállalkozási tevékenységet társasági formában megvalósítani kívánó személyek számára, valamint kötöttsége miatt speciálisan magyar társasági joggá válva megköveteli a külföldi befektetőktől ennek ismeretét és az ehhez való alkalmazkodást akár saját országukban ismert szabályok és modellek alkalmazásának kizárásával is. A harmadik társasági törvény ezt az anomáliát felismerve a társasági formák számának zártságát természetszerűleg továbbra is fenntartva a diszpozitivitás talajára lépett, a társasági jogot a feltétlenül szükséges megkötések fenntartása mellett a vállalkozni szándékozó személyek igényeinek megszemenő figyelembevételével választási alternatívákkal, egymástól eltérő külföldi társasági jogi modellek párhuzamos szerepeltetésével alakította át. A harmadik társasági törvény azonban továbbra is csupán abban az esetben engedte a szabályaitól való eltérést, ha erre a törvény szövege maga kifejezett felhatalmazást adott. A Polgári törvénykönyv ezzel szemben

csupán kifejezett semmisségi jogkövetkezmény hozzárendelésével vagy az eltérés egyértelmű megtiltásával operál, így az ilyen korlátokat explicit módon nem tartalmazó rendelkezéseit a felek felülírhatják. Ennek a sajátos és Európában mindenképpen egyedülálló módon felfogott szabadságnak azonban vannak a normatív szabályozásban megjelenő tiltásokon túlmutató korlátai is. A Polgári törvénykönyv maga emel ki olyan, a gazdasági társaságok jogában fontosnak tartott érdekeket, amelyek nyilvánvaló sérelme esetén az egyébként diszpozitívnak látszó szabálytól való eltérés mégsem lehetséges. A társaság hitelezőinek, kisebbségben lévő tagjainak, valamint munkavállalóinak jogait nyilvánvalóan nem sértheti az egyébként a társaságot alapítani szándékozók számára garantált és deklarált szabadság.⁴ A másik eltérés közjogi korlátokat vezet be a gazdasági társaságok jogának diszpozitív szabályozásában. Ennek lényege, hogy amennyiben az eltérés a gazdasági társaság működése feletti törvényességi felügyeletet akadályozná, úgy szintén a Polgári törvénykönyv egyébként modellszabálynak szánt rendelkezése lép a módosított klauzula helyébe. Ez utóbbi korlátot felfoghatjuk úgy is, mint az állam számára fenntartott és némiképp szubjektív szempontok alapján alkalmazható korlát megjelenését társasági jogunkban. Végül – bár normatív szinten ez a korlát nem jelenik meg a magánjogi kódexben – meg kell említenünk, hogy a Polgári törvénykönyv egészére kiható jelleggel nem megengedett az eltérés akkor sem, ha az eltéréssel valamely jogintézmény lényegét üresítenék ki a felek. Ez a teoretikus korlát biztosítja azt, hogy a típuskényszerből adódó elnevezéssel működő társasági formák mögött ne legyenek teljesen eltérő alapfelállást megjelenítő formációk (például a betéti társaság kültagjának társasági részesedéséért kiállított érték-papírral ne lehessen becsempészni a magyar jogba az egyébként nálunk nem ismert betéti részvénytársaságot).

A Polgári törvénykönyv a modellszabályok megalkotása során apró finomhangolásoktól eltekintve a harmadik társasági törvény nagy újításait kivétel nélkül megőrizte, amelyek közül a legjelentősebbek a hazai előzmények nélkül megjelenő olyan jogintézmények voltak, amelyek döntő többsége az angolszász társasági jog hagyományait tükrözi. Ez nem véletlen, hiszen elsősorban a rugalmasságáról, a verseny szabadságát és sokszínűségét messzemenően figyelembe vevő voltáról híres amerikai

⁴ Ptk. 3:4. § (3) bekezdés.

társasági jogot az amerikai kutatók, jogászok és gazdasági szakemberek egyöntetűen az Egyesült Államok gazdasági potenciáljának megerősödését és kulcspozíciójának kialakulását nagymértékben elősegítő tényezőként veszik figyelembe (GORDON 2004, 17.). Az Amerikai Egyesült Államok gazdasági szintéreként tekintve hasonlatos az egységes európai piachoz, és egy egybenított piacon érvényesülni kívánó társasági jog kialakításánál az amerikai modell nagy segítséget jelenthet. A harmadik társasági törvény kellő mértéktartással ezeket az angolszász jogintézményeket nem kizárólagos szabályként, hanem minden esetben a választási palettát színesítő alternatív modellként ismerte és kínálta, és a Polgári törvénykönyv fentebb bemutatott szabályozási megközelítéséből adódóan ez a magánjogi kódex hatálya alatt sincsen másképpen. Ez a megoldás kibékíthetővé teszi a kontinentális (német–osztrák, francia és skandináv) társasági jogi fő vonulatok és az angol–amerikai modell közötti ellentétet, és bármelyik jogrendszerhez tartozó állam potenciális befektetőjének számára előnyös és már ismert alternatívát kínál.

Abból következően azonban, hogy – amint azt fentebb már kifejtettük – hazánkban a társasági jog ilyen irányú változása jogalkotás útján valósult meg, és nem évtizedek vagy évszázadok társadalmi igényeihez igazodó jogfejlődés eredménye, a 2006-ban újonnan importált jogintézmények tekintetében bő egy évtized tapasztalatait követően is szükséges a külföldi joggyakorlat tanulmányozása, az egyes jogintézmények céljának és működésének megértése.⁵ Ezen fejezet éppen ezért arra vállalkozik, hogy a tipikusan angolszász boardrendszer és a felelős vállalatirányítási rendszer (*corporate governance*) sajátosságait és összefüggéseit az amerikai társasági jog fényében elemezze, és a hazánkban relatíve fiatalnak számító szervezeti modelleket értelmezze.

Az egységes vállalatirányítási rendszer (boardrendszer) koncepciója

A vállalatirányítási modellek körében két nagy álláspontot különíthetünk el. A német–osztrák társasági jogfejlődés során kimunkált és a legtöbb

⁵ A vállalatirányítás német, francia, olasz és angolszász modelljeinek, illetve a kapcsolódó reformoknak összehasonlító elemzéséhez lásd: Szikora Veronika 4. fejezetét jelen kötetben.

európai államban követett kétszintű vállalatirányítási szisztémát, valamint az angolszász országokra jellemző egységes irányítási rendszert, a board-rendszert. A kiindulópont a gazdasági társaságok szervezetére vonatkozó feladatok és jogkörök megosztásán nyugvó hierarchia. A döntéshozatal, a végrehajtás és az ellenőrzés a német dogmatikában három, egymástól elkülönült szerv feladata. A jogkörök megosztása során a legfőbb szerv a döntéshozatal letéteményese, a vezető tisztségviselők a végrehajtásért felelősek, és a jelentősebb gazdasági potenciált képviselő részvénytársasági formánál mindig kötelezően, más esetekben általában csak eshetőlegesen az ügyvezetés ellenőrzését a felügyelőbizottság végzi. Az angolszász modell eltérő vonásai abban kereshetők, hogy az ügyvezetés/végrehajtás feladatát egyetlen szerv, az úgynevezett *board*, igazgatótanács látja el.

A boardrendszer kialakulása az amerikai társasági jog sajátos fejlődésére vezethető vissza. Az amerikai társasági jog éles különbséget tesz az elsőként kialakult személyegyesítő társasági forma (*partnership*) és a tőkeegyesítő társaságok (*corporation*) között. A *partnership* három jellemző tulajdonsága a tagok személyes közreműködési kötelezettsége és részvétele a társaság működésében és működtetésében, a tagság mögöttes, teljes és korlátlan felelőssége, valamint a belépő új tag személyének a legfőbb szerv elfogadásához kötése. Az amerikai társasági jog elsőként a vasútépítések korában, a 19. században szembesült azzal a kihívással, hogy egy minden addiginál nagyobb tőkeigényű beruházáshoz megtalálja a megfelelő társulási formát (GORDON 2004, 169.). A *partnership* koncepciója már elégtelennek bizonyult erre, hiszen ilyen mértékű pénzügyi kötelezettségvállalást már egyetlen társaság sem vállalt fel a tagok személyes felelőssége mellett. A másik problémát a tőke összegyűjtése jelentette. A személyes közreműködésen és mögöttes felelősségen alapuló társas vállalkozás már alkalmatlan volt ilyen kaliberű beruházások megvalósítására. A *corporation* – mint tőkeegyesítő társaság – az amerikai társasági jogban kizárólag a részvénytársaságra vonatkoztatható. Az amerikai részvénytársaság már személytelenedett formájában lehetővé tette a részvényes mögöttes felelősségének a kizárását, a tagok passzív, úgynevezett befektetői mentalitását, valamint az anonimitást. A *corporation* nyilvánosan működő formáját tehát a következő szempontok mentén alakították ki:

1. táblázat
Az amerikai nyilvánosan működő társaságok jellemzői

Jellemzők	Előnyök
A részvényes nem köteles részt venni a társaság működtetésében. Profi menedzsment végzi az operatív ügyvitelt.	A részvényesek valódi befektetőkké válhatnak, nem kell egyben menedzsereként is funkcionálniuk. Kötelezettségük csupán részvényeik névértékének vagy kibocsátási értékének megfizetésére terjed ki, amely a vállalkozás működésének alapját képező tőke összegyűjtését eredményezi.
A társaságok a tagok egyéni érdekeitől és célkitűzéseitől függetlenül határozatlan időtartamra jönnek létre, a megszüntetéshez jelentős részvénytöbbséget birtokló tagok szavazata szükséges.	A befektetők hosszú távú és egyéni érdekektől függetlenül befektetési lehetőséget kapnak a társasági jogalany személyében.
Nincsenek megszorítások a részvényesek körére. A részvényesek anonimok maradhatnak.	A részvényesek személye irrelevánssá válik, ezáltal biztosítható a széles befektetői rétegek társaságban való részvétele.
A részvények állandósága biztosítja, hogy a társaság tőkéjét – a tagok személyének változásától függetlenül – nem élik fel.	A részvényes saját likviditási problémái esetén eladhatja részvényét, azonban ezzel a társaság létét nem veszélyezteti.
A részvényesnek nincs személyes felelőssége a társaság tartozásaiért.	A részvényesek limitálhatják kockázatvállalásukat a megvásárolt részvényekbe fektetett pénzüsszeg erejéig.

Forrás: BANCROFT 2006, 32.

A részvénytársaság szervezeti felépítésének megkonstruálásakor ezekre a beruházási szempontból kétségtelenül előnyös tulajdonságokra kellett tekintettel lenni, hogy ne eredményezhessék a befektető részvényesek kijátszását, a társasági vagyont kiüresítését. A corporate struktúra tehát azon vállalkozások számára kínál megfelelő választást, amelyek nagy tőkét kívánnak összegyűjteni a menedzsmentet alkotó személyeken kívüli befektetői körtől. Az ügyvezetés és a részvényesek elkülönülése lehetővé

teszi, hogy a vállalkozáshoz szükséges összeget akár tagállami, akár nemzeti, akár globális szinten összegyűjthessék anélkül, hogy az új részvényesek felvételéhez bármiféle azonosítási procedúra szükségessé válna. Ezek az előnyök azonban veszélyt is rejtenek magukban, hiszen a részvényesek gyakran igen távol laknak a társaság székhelyétől, a központi ügyintézés helyétől. Annak érdekében, hogy érdekeik ne sérülhessenek, és a társaság működését a menedzsment ne tudja olyan irányba vinni, amely már a tőke felélését, a részvény piacképességének és értékének csökkenését eredményezné, az amerikai tagállami és szövetségi törvényhozás és a bírói gyakorlat beavatkozása szükséges.

A boardrendszer megszületését a fenti tényezők tették szükségessé. Az egységes irányítási rendszerű társaságban az igazgatótanács egy szervben koncentrálja a végrehajtás, ügyvezetés és az ellenőrzés funkcióit. A német alapmodellől eltérően a boardrendszer újdonságát az adja, hogy az igazgatótanács meghatározott tagjai felelnek az operatív ügyvitelért – mint menedzserek –, míg az úgynevezett független tagok a kontroll szerepét töltik be egyetlen ülésen. A német modellben kettéválik az igazgatóság és a felügyelőbizottság, és a felügyelőbizottság jellemzően – bár joga van az igazgatóság ülésein részt venni – csak a jegyzőkönyvekből és a tényleges döntésekből értesül a társaság ügyvezetésének tevékenységéről. Az igazgatótanács ezzel szemben együtt dönt, így tehát közvetlen és azonnali kontroll valósul meg a menedzsment felé, már a döntés meghozatalához vezető út során. Azzal, hogy az igazgatótanács tagjainak többsége független személyekből áll, a társasági jog biztosítja, hogy a kontroll személyek egyet nem értése esetén ne születhessen döntés, amely operatív lépésekre sarkall. Az igazgatótanácsban másrészt nem csupán a közvetlen ellenőrzés kap szerepet, hanem a nem menedzser tagok részvétele okán azok a „pártatlan” érdekek is megjelennek a határozathozatal során, amelyek saját érdekektől függetlenül a – későbbiekben tárgyalandó – részvényesek iránti lojalitáson és a törvényesség talaján nyugszanak.

A boardszisztéma másik előnye a költségtakarékosság. Az igazgatóság és felügyelőbizottság dualizmusára építő modell természetesen az ülések megkettőződését, valamint általában a kulcsszemélyzet létszámának jelentős növekedését vonja maga után. Az anonim befektetők érdekeit szem előtt tartó amerikai rendszer egyetlen szerv keretében oldja meg a két funkciót, így főként a tiszteletdíjak tekintetében racionális gazdálkodásra ad lehetőséget.

Az amerikai társasági jog jogforrási rendszere

Az amerikai rendszert – mint angolszász jogrendszert – gyakran éri az az általános kritika, hogy az alapvetően rugalmas és a gazdasági-társadalmi változásokat, morális szempontok átalakulását leképezni hivatott bíró alkotta jog, az esetjogi szemlélet miatt a jogbiztonság egyik fontos alapköve, a kiszámíthatóság követelménye sérül. A kiszámíthatóság egy társasági jog esetében a fentebb már részletezett kötöttebb jogterületi jellegéből következően kulcsfontosságú. Az Egyesült Államokban a társasági jogot érintően kiterjedt a jogalkotás, és más területekhez képest jóval egyértelműbb az írott szabályok dominanciája. Szövetségi szinten az 1978-ban elfogadott *Model Business Corporation Act (Model Act)*⁶ nyújt jogi háttérrel a piacon tevékenykedő, profitorientált társaságok szervezeti kérdései vonatkozásában, míg tagállami szinten szinte valamennyi tagállam joga külön törvényben rendelkezik a társaságok regisztrációjának, felügyeletének és szankcionálásának rendjéről. A szövetségi szint egyik legkomolyabb felügyeleti jogkörét 1934-ben teremtették meg a *Securities and Exchange Act* által életre hívott *Securities and Exchange Commission (SEC)* felállításával. A SEC a tőzsdére bevezetett részvényekkel rendelkező társaságok felett gyakorol indirekt felügyeletet azáltal, hogy a regisztráció, a tőzsdére való bevezetés alapkövetelményeit meghatározza, és a regisztrált vállalatok gazdálkodásáról adatokat gyűjt. Az adatszolgáltatás keretében a kötelezett társaságok éves, negyedéves és rendkívüli jelentéseket tárnak a SEC elé.⁷ A SEC öröködik a részvényjegyzések tisztasága felett, hogy a fair play szabályai érvényesülhessenek.

A tagállami törvényhozást tekintve Amerikában modellértékű a legtöbb társaság anyajogául választott *Delaware Corporate Code*, amely leginkább cizellált szabályainak köszönhetően az amerikai társasági jog alapjait fekteti le a jogtudomány és a gyakorlat szakemberei által méltán elismerten. Az, hogy a legtöbb Amerikában bejegyzett társaság akár konkrét Delaware államban található székhely nélkül is a Delaware társasági jog alapján működik, két tényezőnek köszönhető. Az egyik ok a tagállam világos, egyértelmű, a rugalmasság és a kiszámíthatóság helyes egyensúlyát

⁶ A *Model Act* szövegének forrásául használt mű: BALOTTI–FINKELSTEIN 2006.

⁷ A jelentések megtételére szolgáló formanyomtatványok számozása alapján ezeket a jelentéseket már csak Form 10-K (éves), 10-Q (negyedéves) és 8-K (rendkívüli) jelentéseknek nevezik a jogi szaknyelvben. (BANCROFT 2006, 58.)

megtaláló társasági jogi kódexe, amely a kisebb családi kapcsolatokon alapuló társaságoktól a nemzetközi méreteket öltő nagyvállalatokig bármely tőkeegyesítő társaság számára ideális modellt ad. A másik oka a tagállam társasági jogát övező népszerűségnek szintén a társasági jogi kódexből eredeztethető. Mivel a *Delaware Corporate Code* vállalkozik a tagállami jogok közül a legszélesebb körű szabályozásra, így értelmezése is sok esetben válik a jogviták középpontjává. A tagállam bíróságainak ezáltal már számos esetben nyílt lehetőségük a társasági jog céljának, funkciójának, az igazgatótanács működésének, az igazgatótanácsi tagok felelősségének a boncolgatására, a kódex rendelkezéseinek esetjogi szemlélettel történő továbbgondolására. E fejezet a Delaware Kódex rendelkezéseit és az azt interpretáló bírói esetjogot vizsgálja az igazgatótanács működésének bemutatása során.

Az egységes irányítási rendszer felépítése és működése

A monista vállalatirányítási rendszer hazánk jogalkotásában elsőként az európai részvénytársaságról (SE) szóló európai közösségi rendelet⁸ és az általa adott felhatalmazás alapján született magyar törvény⁹ rendelkezései között jelent meg. Az SE esetében ugyanis az Európai Uniónak már sikerült elfogadtatnia a dualista és monista vállalatirányítási modell közötti választás lehetőségének kötelező megengedését a tagállami jogalkotásokban. A tagállami társasági jogok tekintetében azonban a kiterjesztést jelentő irányelvtervezet¹⁰ még a mai napig sem fogadták el a kontinensen jelentős többséget alkotó dualista modellt követő tagállamok ellenkezése miatt.¹¹

A harmadik társasági törvényünk és – annak nyomán – a Polgári törvénykönyv azonban egyfajta önkéntes előharmonizáció keretében beépítette rendelkezései közé a monista vállalatirányítás választásának a lehetőségét. A nyilvánosan működő részvénytársaságok eldönthetik alapításukkor vagy működésük során, hogy nem a német dualista módszert követik, hanem

⁸ 2157/2001/EK rendelet az európai részvénytársaságról.

⁹ 2004. évi XLV. törvény az európai részvénytársaságról.

¹⁰ 5. társasági irányelvtervezet a részvénytársaságok szervezetéről és irányításáról (tervezetek: 1972, 1983, 1990, 1991).

¹¹ Az Európai Bizottság kapcsolódó újabb, 2012-es cselekvési tervéről bővebben lásd: AUER 2017, 63–64.

az angolszász *board* mintájára egységes irányítási rendszerű részvénytársaságot alakítanak ki az igazgatótanács ügyvezető és ellenőrző funkcióit egyesítő szerv életre hívásával.

Az igazgatótanács tagjainak függetlensége

A magyar magánjogi kódex az igazgatótanács szervezete vonatkozásában csupán a legszükségesebb, ténylegesen a kialakítást segítő, majdhogynem technikai szempontokat rögzíti. Előírja, hogy az igazgatótanács tagjainak többségében függetlennek kell lenniük, alkalmazkodva a kettős szerepkör egy szervben való megvalósításához. A függetlenség általános követelménye az, hogy a független igazgatótanács tag igazgatótanács tagi jogviszonyán kívül semmilyen más jogviszonyban nem állhat a részvénytársasággal. A törvény néhány függőséget megalapozó kritériumot is felsorol, amelyek rokoni kapcsolatokon, jelentős befolyással rendelkező részvényesi minőségen, szerződéses kapcsolaton és függőségi viszonyon alapulnak.¹² A tagok létszáma 5–11 fő között lehet, az igazgatók csak természetes személyek lehetnek. A létszámkorlátot csak az alapszabály írhatja felül abban az esetben, ha a munkavállalók részvételének biztosítása érdekében eltérően rendelkezik a létesítő okirat.¹³

Az igazgatótanács összetétele vonatkozásában az amerikai társasági jog – és mindenekelőtt a bírói esetjog – számos magyarázattal szolgál a fenti rendelkezések indokát megadva. Az amerikai társasági jog alapján az igazgatótanácsnak úgy kell szerveződnie és működnie, hogy az minden tekintetben tükrözze, erősítse és elősegítse szerepét, a független monitoring tevékenységet a menedzsment felett, valamint az ügyvezetést. Az igazgatótanács összetételét tekintve az amerikai jog nem állít fel olyan általános követelményt, mint a magyar magánjogi kódex többségi függetlenség elve, hanem generális élel mondja ki, hogy az igazgatótanács felépítésekor nem a felek közötti erőviszonyok, megállapodások a meghatározók, hanem a kettős szerepkör érvényre juttatása. Mivel nem állapíthatók meg minden társaság vonatkozásában általános érvényű követelmények, így a társaság felelőssége saját igazgatótanácsának és struktúrájának kialakítása a fenti

¹² Ptk. 3:287. §.

¹³ Ebben az esetben a munkavállalói részvétel hiányzik a felügyelőbizottság kialakításának mellőzése miatt. A munkavállalói érdekek az üzemi megállapodásban rögzíthetők.

általános követelmények betartása mellett. Az igazgatótanács összetétele során a hangsúly a bírói esetjog szerint a személyes kvalitásokon és az üzleti tapasztalatokon kell hogy legyen. Fontos azonban, hogy csak akkor működhet egy igazgatótanács hatékonyan, ha saját döntései felett felügyeletet tud gyakorolni, és felelősségre vonható hibás döntéseiért, azok esetleges káros következményeiért. A felügyelet ellátása során természetesen nem az abszolút pártatlanság elve a meghatározó, hanem a részvényesek érdekeinek és a társaság alkotmányának (a létesítő okiratnak) való megfelelés. A *board* összetételében az amerikai társasági jog is úgy látja biztosíthatónak a kontroll jelenlétét, ha a többség független tagokat jelent az igazgatótanácsban. A napi menedzsmentért felelős tagok tehát kisebbségben vannak az igazgatótanácsban, azonban számukra nincsenek megkötések és függetlenségi előírások, így jellemzően ők lehetnek a társaság alapítói, fő részvényesei is, akik teljes munkaidőben végzik tevékenységüket és irányítják a társaságot. A menedzsment körén kívül eső, független igazgatók csak akkor lehetnek függetlenek, ha mentesek bármilyen üzleti, tevékenységi vagy rokoni kapcsolattól a társasággal szemben. Ellentétben a magyar joggal, nincsenek a tagállami törvényekben – így a Delaware Kódexben sem – meghatározva a függetlenséget biztosító tilalmak, a bírói gyakorlat azonban a következő esetekben mindig megállapítja az igazgató elfoglultságát:

- A kulcsszemélyzet bármely tagjával való rokoni vagy ehhez hasonló kapcsolat. A magyar törvény teljes egészén végigvonul ez a kíváncsalmom mind a vezető tisztségviselők összeférhetetlensége, mind az igazgatótanácsi függetlenség megállapítása során. A rokoni kapcsolatokat leképező közeli hozzátartozó fogalom minden esetben kiegészül ugyanis az élettársi kapcsolattal, amelyet az amerikai társasági jogászok a rokonhoz hasonló kapcsolat körében tartanak számon.
- Bármilyen üzleti kapcsolat – szerződéses jellegtől függetlenül –, amely alapján az igazgatónak a pénzügyeit a társaság tevékenysége bármilyen irányba befolyásolja. A konkrét polgári jogi szerződéses jogviszonyon kívül tehát ebbe a körbe tartozik a versenytársi helyzet is. Olyan kapcsolatok a társasággal, amelyek függetlenek a társaság gazdasági előmenetelétől, mint például a tanácsadói, szakértői tevékenységek. Ennek az esetnek a figyelembevételére azért is szükség van az Államokban, mert gyakorlat, hogy minden igazgatónak külön tanácsadója és jogásza van, akikkel konzultál szigorú felelőssége miatt a kulcsfontosságú döntések meghozatala előtt. (American Bar Association 1994, 10., 16.)

Az igazgatótanács elnöksége vonatkozásában a magyar megoldás lehetőséget biztosít a közvetett és a közgyűlés általi közvetlen választásra is. A magyar törvény nem mondja ki, hogy a menedzsment vagy a független tagok közül kerüljön-e ki az elnök. Az amerikai társasági jog ennek a választási alternatívának is megadja a magyarozatát. Az elnök személyének a meghatározása eldöntheti, hogy a társaság a független tagok jelenlétét az amúgy is létező számszerű többség mellett erősíti további jogok biztosításával, vagy éppen az operatív ügyvezetésben szerepet vállaló igazgatók kisebbségi helyzetét kívánja ellensúlyozni. Az amerikai rendszer a következő eseteket ismeri az elnökség kiválasztása terén:

A független tagok egyike lesz az igazgatótanács elnöke, míg ettől elkülönítik a *Chief Executive Officer* (CEO), a végrehajtásért felelős igazgató posztját. A CEO tehát az operatív irányítást végző igazgatók közül az első, míg a független elnök a teljes igazgatótanács munkáját vezeti. Az igazgatótanács elnökét a független tagok jelölik ki az ügyvezetést végző igazgatók közül. Ebben az esetben a CEO és az elnök pozíciója nem különül el, hiszen a független tagok többletjoga az elnök kinevezése és visszahívása. A független tagok nem adnak elnököt, azonban külön üléseket tartanak – lényegileg mint a német felügyelőbizottsági szisztémában – az ügyvezetés munkájának megvitatására, az igazgatótanács üléseken képviselendő egységes álláspontjuk kialakítása céljából. Az elnököt nem adó független tagok fenntartják maguknak a jogot, hogy egyfajta „panasznapként” külön ülésen találkoznak olyan részvényesekkel, akik nem elégedettek az ügyvezetés tevékenységével, és tőlük közvetlen információkat kérnek monitoringtevékenységük hatékony ellátása érdekében. A független tagok felügyelik az igazgatótanács melletti bizottságok munkáját, és fenntartják maguknak azt a jogot, hogy ők választják ki a bizottsági elnökök személyét, ne pedig az operatív ügyvitelt végző igazgató (CEO), aki egyben az igazgatótanács elnöke is. A fenti alternatívák számos lehetőséget biztosítanak a társaságok számára, hogy szervezetüket a saját képükre formálhassák. A német modellben ismeretes ügyszóhoz képest sokszínűbb, néhány esetben gyengébb, máskor keményebb felügyeleti eszközökkel képesek hatni az ügyvezetésre.

Tagok létszáma

Az igazgatótanács létszáma vonatkozásában az amerikai társasági jog nem tartalmaz olyan szigorú megkötéseket, mint a magyar törvény. A független

tagok többségének követelményét betartva minden társaság maga választja meg az igazgatótanács méretét. Az amerikai bíróságok a helyes létszám megítélésénél azt vizsgálják, hogy kellő számú független tag van-e az igazgatótanácsban, és a menedzserek száma elegendő-e a hatékony döntéshozatal és az operatív ügyvitel megvalósítására. Ezeken a feltételeken kívül természetesen a társaság méretei, az egyes gazdasági szereplőkkel való viszony ápolásának szempontja (például fogyasztói érdekvédelmi szervezetek képviselőinek integrálása a *board* testületébe) vagy más, a társaság számára fontos szempontok. A létszámkorlátot a Delaware Kódex azon szabálya biztosítja, amely kimondja: nem lehet az igazgatótanács olyan számú, hogy az a hatékony működést megnehezítse vagy ellehetetlenítse.¹⁴ A létszám meghatározása során jellemzően a bankok, biztosító társaságok, komplex üzleti tevékenységet felmutató vállalatok azok, akik akár a nagyobb létszámot jelentő 15 föig is elmennek. Az amerikai társasági jog szerint 12 tagig kisebb méretű igazgatótanácsi struktúráról beszélhetünk. A nagyobb létszám gyakran a hatékonyság rovására mehet, de a mégis ilyen összetételt választó társaságok számos megoldással egyszerűsíthetik az ügymenetet. Gyakori Amerikában, hogy az igazgatótanács mellett annak tagjaiból több speciális területért felelős bizottságot alakítanak ki, amelyek saját üléseken, kisebb létszámokban végzik feladatukat, és egységes igazgatótanácsi ülés csak ritkán van. Delaware állam bíróságai szerint azonban a nagy létszám nem jelentheti egyben, hogy a bizottságosi alkalmazásával gyakorlatilag eltitkolják az igazgatótanács ellenőrzési funkciókat ellátni hivatott tagjai elől bizonyos döntések hátterének és tartalmának megismerését (MICKLETHWAIT–WOOLDRIDGE 2005, 183.). A kisebb létszámú igazgatótanács mindig hatékonyabban működik, hiszen az igazgatóknak több lehetőségük nyílik kérdések feltevésére, tapasztalatcserére, mérlegelésre. Magyarországon a boardrendszer bevezetésével megnyílt az út az olyan igazgatótanácsi struktúra kialakítása előtt, amely a fogyasztók, üzleti partnerek, nagy részvényesek számára egy-egy igazgatói poszt biztosításával stabil és széles körű konzultáción alapuló menedzsmentet eredményezhet.

Az igazgatótanács működése

Az igazgatótanács ülésezésének gyakoriságára nincsenek minimális előírások sem hazánkban, sem Amerikában. Amint az valamennyi magyar

¹⁴ Delaware Corporate Code, Section 141.

társasági formánál szokásos, az ügyvezetést végző szerv szükség szerint ülésezik, üléseinek gyakoriságát az ügyek száma, a döntéshozatal szükségessége határozza meg. Az amerikai gyakorlat mégis az, hogy az igazgatótanács teljes ülést átlagban hat alkalommal tart évente. Főként a nagyobb létszámú boardok azok, amelyek a kevesebb számú, ám hosszabb napirendet felvonultató üléseket preferálják. Ezt az operatív ügyvitelhez viszonyítva nyilvánvalóan elégtelen gyakoriságú ülésrendet azzal ellensúlyozzák, hogy az igazgatótanács mellett működő bizottságok számát és hatáskörét növelik. Gyakori forma az úgynevezett informális igazgatói találkozók alkalmazása is. Komolyabb tranzakciók (vállalatfelvásárlások, alaptőkeemelés) előtt az igazgatótanács két funkcióját leképező tagok gyakran külön-külön találkoznak, ahol egyfajta egységes álláspontot igyekeznek már előzetesen kialakítani a menedzsment és az ellenőrzés egyaránt. Az amerikai bíróságok szerint ezek a boardülésnek nem minősülő informális megbeszélések nem ütköznek a társaság alapokmányába, valamint az egységes ügyvezetés és ellenőrzés koncepcióját hirdető társasági jogi jogforrások rendelkezéseibe, hiszen az egységes ülést ezek után mindenképpen megtartják, és természetesen az informális találkozókön érvényes döntést az igazgatók nem hozhatnak.¹⁵

Javadalmazás

Az igazgatótanács tagjainak javadalmazása állandó kérdésként jelentkezik az USA társasági jogában. A magyar törvény a közgyűléshez telepíti az igazgatótanács tagjainak javadalmazási kérdéseit. Ez a megoldás általános a kontinentális társasági jogokban, és a német modell alapján esetleg az ügydöntő felügyelőbizottság kaphat ilyen jogkört a közvetlen szankcionálás és a felügyeleti jelleg erősítése céljából. Az amerikai társasági jog már nem ennyire vita nélküli a javadalmazás megállapításának kérdésében. A Delaware Kódex ugyanis megadja a lehetőséget, hogy a társaság alapszabályában az igazgatótanácshoz telepítse a javadalmazás megállapítására vonatkozó jogköröket. Első ránézésre talán meglepőnek tűnik ez a megoldás, hiszen ezáltal az igazgatók maguk diszponálnak saját munkájuk jutalmazása felett. A rendelkezés célja azonban az – ahogyan arra a tagállamok bírósági rámutattak –, hogy az igazgatók önjavadalmazása összekapcsolódjon

¹⁵ Loffand v. Cahall, 13 Del. Ch. 1922.

a felelős vállalatirányítás elvével és az igazgatók individuálisan is létező szigorú felelősségével. Az amerikai felfogás szerint a juttatásokról való döntés egy az igazgatótanácsi határozatok közül, így az megtámadható, annak helytelenségére és a társaság érdekeinek negligálását magában hordozó jellegére alapítva a részvényesek csoportjai, a közgyűlés és a könyvvizsgáló is élhet a megtámadás lehetőségével. Azonban maga az a tény, hogy az igazgatók felé a bizalom ilyen formában is megnyilvánul, erősíti azt, hogy minden igazgató komolyan és a társaság érdekeit szem előtt tartva végezze munkáját. A részvényesek a saját javadalmazás szisztémájával olyan – egyébként bármikor visszavonható – bizalmat szavaznak az ügyvezetésnek, amelyen keresztül az igazgatók érezhetik megbecsülésüket, fontosságukat, és ez erősítheti elhivatottságukat. Bármilyen nehezen is képzelhető el ennek pszichológiai vagy szociológiai hatása a kontinentális jogászok számára, az amerikai részvénytársaságok jelentős része él ezzel a megoldással. (BALOTTI–FINKELSTEIN 2006, 154.)

Megállapítható azonban az is, hogy az igazgatótanács tagjainak javadalmazásáról való döntést közgyűlési hatáskörben meghagyó társaságok is igyekeznek más juttatásokkal serkenteni az igazgatók hivatástudatát, biztosítani függetlenségüket és megvesztegethetetlenségüket. Ilyen eszközök például a részvényopciók elérhetővé tétele vagy speciális jogokat biztosító részvények tulajdonukba bocsátása.¹⁶ Az amerikai társasági jogászok egyetértenek abban a kérdésben, hogy az igazgatók megfelelő javadalmazásának megállapítása sarkalatos pontja egy társaság működésének. A *fair compensation* elve lehetővé teszi, hogy a társaságon belül megvesztegetésekre, kétes „hálapénz jellegű” tranzakciókra ne kerülhessen sor. A téma különösen aktuális a politikai felhangjai miatt világszerte nagy port kavart Enron-botrány óta.

2001 decemberében egy energetikai nagykereskedő vállalat (Enron) csődöt jelentett be maga ellen nem sokkal azután, hogy a tőzsdén jelentős csúcsokat ért el részvényeinek árfolyama. A botrány során derült fény arra, hogy az igazgatótanács tagjai belső manőverekkel saját javukra csökkentették a társaság vagyonát, és a könyvelést a könyvvizsgáló cég tudtával és bevonásával meghamisították, hogy

¹⁶ Ezek az előnyök természetesen csak a menedzsment tagjai – a nem független igazgatótanácsi tagok – vonatkozásában rendelkeznek relevanciával.

a csőd időpontjáig senki ne szerezhessen tudomást a kiüresített pénzügyi helyzetbe került vállalat valós mérlegéről. Bár az Enron-botrány alapjaiban rengette meg az amerikai társasági jogba vetett bizalmat, azonban védelmében elmondható, hogy ehhez a körülmények között meg szervezett, igazgatótanács által kivitelezett manőverhez jelentős politikai támogatásra volt az igazgatóknak szüksége, így mindenképpen elszeparált és különleges esetnek tekinthető. Az Enron cég esetében az igazgatótanács a javadalmazása megállapítását maga végezhette, de a közgyűlés által az alapszabályban megállapított keretek között. Néhány elemző úgy véli, hogy a megállapított juttatások nem álltak arányban az igazgatók munkaráfordításával és terhelésével, és ez is jelentős előidézője lehetett a gondosan megtervezett, társasági jogot kijátszó akciónak. (CRAMTON 2004, 570.)

1. szövegdoboz

Társasági jogi szabályok kijátszása az Enron vállalatnál

Az igazgatótanács tagjainak felelőssége – a felelős vállalatirányítás koncepciója

A boardrendszer velejárója a felelős vállalatirányítás (*corporate governance*) koncepciójaként ismert igazgatói felelősség cizellált és szigorú szabályokat felállító rendelkezéseinek társasági jogba való integrálása. A felelős vállalatirányítást a magyar harmadik társasági törvény a Budapesti Értéktőzsdére bevezetett részvényekkel rendelkező részvénytársaságok esetében írta elő kötelező jelleggel az igazgatótanács (vagy az igazgatóság) számára feladatot teremtve. A felelős vállalatirányítás azonban túlmutat a jelentéstételi kötelezettségen és az időszaki beszámolók, döntések indokolásának elkészítésén. A felelősség az igazgatók minden, társaság szempontjából releváns cselekedetét át kell, hogy hassa.

A Polgári törvénykönyv – a harmadik társasági törvényhez, elődjéhez hasonlóan – a kizáró és összeférhetlenségi okok, az előtársasági létszak, az adatok, tények változások bejelentése, a vezető tisztségviselőkkel szemben alkalmazható közvetlen cégbírói szankciók, bírságotlasi jogkörök megteremtésével a felelős vállalatirányítást már számos részletszabály formájában beépítette társasági jogunkba. A vezető tisztségviselők általános

felelősségével kapcsolatban egy kétfedelű szabályozást vezetett be a Polgári törvénykönyv,¹⁷ amelynek értelmében a vezető tisztségviselők társasággal szembeni és harmadik személyeknek okozott károkért való felelőssége eltérő mércéken nyugszik. Az előbbi – jelen fejezet szempontjából releváns – esetkörben, amikor a vezető tisztségviselő a tevékenységével a társaságnak okoz kárt, felelősségét a szerződészegéssel okozott károkért való felelősség szabályai alapján kell megítélni.¹⁸ A kontraktuális felelősségi rezsím alapvetően objektív felelősséget teremt a károkozó oldalán, és a kimentést rendkívül szűk körben, három konjunktív feltétel együttes érvényesülése esetén teszi lehetővé. A mentesülési okok az ellenőrzési körön kívül esést, az előreláthatatlanságot, és az ilyen körülmények között is a kár elhárítására való törekvést jelentik. Az amerikai bíróságok a részvénytársaságok igazgatótanácsának felelőssége kapcsán ehhez képest rendkívül tágan értelmezték a vezető tisztségviselők felelősségét, a gondos eljárás követelményét.

Az amerikai társasági jog a szövetségi szintű *Model Act*-ben két fő kötelezettséget ró az igazgatótanács tagjaira, amely követelményeknek valamennyi döntésben, cselekedetben érvényre kell jutniuk: a *gondosság követelménye* és a *lojalitás klauzulája*.

A *gondos eljárás (duty of care)* követelménye abban az esetben teljesül, ha az igazgató jóhiszeműen, a hasonló pozíciót betöltő személy hasonló körülmények között irányadó gondosságával eljárva észszerűen következtethet arra, hogy döntése vagy cselekedete a társaság érdekeit a legmegfelelőbbben szolgálja (BALOTTI–FINKELSTEIN 2006, 172.).¹⁹ A kicsit talán lírainak tűnő megfogalmazás a bíróságok gyakorlatában sarkalatos követelményként jelenik meg, amelynek minden eleme kulcsfontosságú. A jóhiszeműség a magyar jogban használatos terminológiával²⁰ ellentétben a jogszerű eljárást és a pártatlan, tisztességes döntést jelenti. Amennyiben kiderül, hogy a döntés alapjául szolgáló információ valótlan voltáról az igazgatónak tudomása volt, akkor amennyiben ezt nem jelzi az igazgatótanács

¹⁷ Ptk. 3:24. §.

¹⁸ Ptk. 3:24. § (1) bekezdés.

¹⁹ Model Act, Section 8.30: „[I]n good faith with the care an ordinary prudent person in a like position would exercise under similar circumstances, and in a manner he or she reasonably believes to be in the best interest of the corporation.”

²⁰ Jóhiszemű az, aki nem tud vagy kellő körültekintéssel sem kellene tudnia a látszattal ellentétes jogi helyzetről, a valóságról.

ülésén, még nem szavazata esetén is felelősségre vonható a jóhiszeműség követelményének megsértése miatt (American Bar Association 1994, 10).

A gondosság fogalmi elem annak a szükségességét fejezi ki, hogy az igazgató minden körülményt mérlegelve, észszerű következtetéseken alapuló döntést hozott. A mércét jelentő hasonló pozíciót betöltő gondossága ahogy hazánkban, úgy az USA-ban is az általános jogi felfogáson, gyakorlati tapasztalatokon nyugszik. Az amerikai bíróság e követelmény teljesülésének megállapításához mindig megköveteli, hogy az igazgató a döntéshozatal előtt minden lehetséges és jogszerű információt beszerezzen, és ezeket gondosan áttanulmányozza. A hasonló személy cselekedetének vizsgálata – mint mentesülést eredményező ok – azonban a magyar jognál sokkal személyre szabottabban jelenik meg Amerikában. A hangsúly ugyanis az adott igazgató képzettségén, személyes kvalitásain van, és modellként az amerikai bíróságok a szinte ugyanolyan tapasztalattal és képzettséggel, képességekkel rendelkező igazgató nem is olyan idealisztikus képéhez viszonyítanak. Az ítéletekből egyértelműen kitűnik, hogy a magyar magánjog objektivizált felróhatósági koncepciója helyett a szubjektív megítélésé a főszerep, a személy szubjektumának messzemenő vizsgálata dönti el a gondosság kérdését. Az észszerű következtetés jelentése a bíróságok interpretációjában az, hogy az igazgató a döntését vagy cselekedetét kizárólag objektív indokokra alapította, nem pedig saját szubjektív elképzelésére. A társaság érdekeinek messzemenő figyelembevételé kifejezi azt az általános követelményt, hogy az igazgatótanács tagjai – függetlenül a menedzsmenthez vagy ellenőrzési funkcióhoz való tartozásuktól – elsődlegesen és kizárólagosan a társaság érdekeit szem előtt tartva kötelesek eljárni.

A gondos eljárás követelményét teljesíteni kívánó igazgató legalább a következő elvárásoknak kell, hogy eleget tegyen:

- Vegyen részt akár személyesen, akár távközlő eszköz útján az igazgatótanács és a bizottságok valamennyi ülésén. Mivel az igazgatók sosem képviselhetik magukat, így a személyes közreműködés kivételt nem tűrő szabály.
- Az úgynevezett előkészítő anyagokat, iratokat tanulmányozni köteles az igazgatótanácsi vagy bizottsági üléseket megelőzően. A bírói gyakorlat kiterjesztően értelmezi ezt az elvárást, hiszen nem csupán a hivatalos meghívóval kézhez vett előkészítő iratokat, háttéranyagokat kell az igazgatóknak átolvasniuk, hanem minden olyan rendelkezésükre álló iratot is, amelyeket bár nem csatoltak közvetlenül a napirendi ponthoz, de a közfelfogás szerint az észszerű döntés meghozatalához

mindenképpen hozzátartoznak.²¹ Így például egy tőzsdei befektetésről való döntés előtt az adott értékpapír hozamának múltbéli alakulását meg kell vizsgálnia egy igazgatónak, amennyiben az például az internet segítségével könnyen hozzáférhető.

- A fontos információknak a döntéshozatal előtt való megismerése nemcsak a menedzsment feladata az anyagok időben történő kiküldése kapcsán, hanem az igazgatótanács minden tagja köteles jelezni és a döntés elhalasztását kezdeményezni, ha úgy ítéli meg, hogy nem állt elegendő idő rendelkezésre arra, hogy a döntés háttérét felvázoló információkat megfelelő mélységben tanulmányozhassa.

A gondos eljárás követelménye az Amerikában alkalmazott *Business Judgement Rule* (üzleti alapon nyugvó döntés) szabályán keresztül jelenik meg az esetjogban. Ez a szabály mentesülési okként funkcionál a pártatlan igazgató számára, és megvédi őt a személyes felelősség megállapításától a társasággal vagy a részvényesekkel szemben még akkor is, ha kiderül, hogy egy döntés – amelyben az érintett igazgató is részt vett – hátrányos következményekkel járt a társaságra nézve. Ha ugyanis a döntés mellett szavazó független igazgatótanács tag jóhiszeműen járt el, megfelelően informált volt, és joggal hihette, hogy döntése a társaság érdekeit szolgálja, mentesül a felelősség alól. A *Business Judgement Rule*, ellentétben a gondosság követelményével, nem arra szolgál, hogy az igazgatótanács tagról megállapítsák valamely kötelezettségének megszegését vagy cselekvés elmulasztását, hanem a bíróságok kiegészítő szabályként, úgynevezett első szűrőként alkalmazzák az igazgató személyes felelősségének megállapítása során.

A *lojalitás kötelezettsége* egyben feladat is az igazgatók esetében. A lojalitás előírja, hogy az igazgatók munkájukat kizárólag a társaság és a részvényesek érdekeinek megfelelően végezzék, egyéni érdekeik és motivációik ne kapjanak helyet döntéseikben. Az igazgatók tehát nem használhatják fel pozíciójukat, jogkörüket arra, hogy saját haszonra tegyenek szert, vagy a társaság részvényeseinek összérdekén kívül álló személyek javát szolgálják. A lojalitás megkívánja, hogy minden ügyben, ahol egy igazgató saját elfogultságát észleli, köteles legyen ezt jelezni a többi igazgatónak. Akár személyes, akár pénzügyi érdekeltisége van egy döntésben neki vagy bármely hozzá közel álló személynek, az ezt előidéző okokat

²¹ Institutum of N. Am Inc. v. Chandler, Del. Ch. 1987.

és a döntés lehetséges következményeit maradéktalanul az igazgatótanács elé kell tárnia, és sem a döntést megelőző vitán, sem a szavazáson nem lehet jelen. Az elfogultság önkéntes bejelentésének elmulasztása önmagában megalapozza a később hátrányokkal járó döntésért való személyes felelősségét a kizárási okot be nem jelentő igazgatónak. A magyar törvény a lojalitás követelményeit a felelősségátvitel szabályainak kimunkálásával igyekszik érvényre juttatni, azonban ilyen direkt kizárást nem fogalmaz meg a vezető testület tagjaira nézve. Abban az esetben, ha a boardrendszerű társaságokban a professzionális menedzsment általi irányítást hangsúlyossá kívánjuk tenni, érdemes lenne a törvény rendelkezéseibe beiktatni ezeket a szigorúnak tűnő, de mindenképpen észszerű és pártatlan döntések meghozatalát biztosító szabályokat.

Az igazgatótanács bizottságai

A magyar jog lehetőséget ad az ügyvezetés és ellenőrzés monista szervezeti rendszerben való megoldását választó társaságoknak arra, hogy az igazgatótanács munkájának hatékonyabbá tétele érdekében bizottságokat hozzanak létre. A „bizottságosdi” (*committology*) általános gyakorlat az amerikai társaságok szervezetében is. Minél nagyobb a board, annál több speciális funkció kerül bizottsági szintre. A bizottságokban zajlik ilyenkor a tényleges munka, a döntés-előkészítés, és a ritkán megtartott igazgatótanács-i üléseken már komplett határozatsomagokat fogadhatnak el a tagok a szakbizottságokban kialakult vélemények ismeretében. Amerikában a bizottságok kialakítása nem követelmény, de a tőzsdén megjelenő társaságok kötelesek legalább egy audit bizottságot működtetni. A magyar jog az audit bizottságot kötelezővé teszi mind az egységes irányítási rendszerű, mind a kétszintű rendszert követő részvénytársaságok számára. Emellett az amerikai jogban számos más bizottság is ismeretes: jogügyi bizottságok, jelölési bizottságok, javadalmazási bizottságok. A *Model Act* néhány általános követelményt támaszt a bizottságokkal szemben:²² minden bizottság összetételének igazodnia kell céljához. Ezért van az, hogy hazánkban és az USA-ban egyaránt csak az ellenőrzésre hivatott független igazgatótanács-i tagok lehetnek az audit bizottság tagjai. A létrehozott bizottságok ügyrendjét, hatáskörét és működését előre rögzített szabályokban kell lefektetni, amelyet az igazgatótanács

²² Model Act, Section 25.

teljes ülésen fogad el. Ebből következik, hogy az igazgatótanácsot a bizottságokban zajló munkáról folyamatosan informálni kell.

Az USA joga szövetségi és tagállami szinten limitálja a bizottságokhoz delegálható hatásköröket. A bizottságok sosem hozhatnak olyan döntést, amely egy kérdés végleges lezárását jelenti, hiszen ők véleményeznek, javaslatot tesznek. Az Amerikában jellemzően az igazgatótanácshoz telepített osztalékfizetésről való döntést például semmiképpen sem adhatják át még megtárgyalásra sem egy amerikai részvénytársaság bizottságainak. Ez a teljes *board* ülésének hatáskörébe tartozik. A bizottsági tagok a *board* elé tárt jelentéseikben megfogalmazottakért személyes felelősséggel tartoznak. A *Business Judgement Rule* rájuk is alkalmazandó. A magyar jogban kötelező jelleggel életre hívott audit bizottság szerepe látszólag a könyvvizsgáló ellenőrzése, és – mint ilyen – felesleges duplikációt jelenthet az ellenőrzés terén. Amerikában az Enron-botrány hatására kezd elterjedni az audit bizottságok kötelező létrehozásának tagállam általi előírása, hazánkban pedig mindenképpen logikus, hogy a *board* független tagjai bizottságba tömörülve folyamatosan figyelemmel kísérik a pénzügyek alakulását. A bizottság az USA-ban tipikusan három- vagy öttagú. A hatékony működés garanciája a tagok kis száma. Az audit bizottságok tagjai az USA-ban már túllépnek a hagyományos német felügyelőbizottság modelljén. Nem pusztán az igazgatótanács független tagjairól van szó, de valódi pénzügyi szakemberekről, akiknek kellő tapasztalatuk és képzettségük van e területen. Ez az a mozzanat, amely valódi értelmet ad a bizottságnak, és nem egyszerűen egy megkettőzött ellenőrző szervet takar. A magyar törvény a függetlenségen kívül egyéb követelményt nem támaszt a bizottság tagjaival szemben. Az audit bizottság működése azonban akkor lehet hatékony, ha nem csupán egy laikusokból álló, a felügyelőbizottsági szisztémához hasonló részvényesi érdeket szem előtt tartó ellenőrzést valósít meg, hanem az igazgatótanács ellenőrzési funkciójának nyomatékot adva szakértőként szemléli a pénzügyek alakulását. Az audit bizottság tagjainál az amerikai tőzsdei társaságok esetében többletkövetelmény a megfelelő képzettség és/vagy tapasztalat. A könyvvizsgálóval való rendszeres kapcsolattartáson keresztül nem elsődlegesen a könyvvizsgáló ellenőrzésére hivatottak, hanem vele együttműködve a gazdálkodás figyelemmel kísérésére. A professzionális menedzsment, felelős vállalatirányítás és ellenőrzés követelménye azáltal kerül egy magasabb szintre, hogy az igazgatótanácsban – az audit bizottság kialakításának szükségszerűsége folytán – pénzügyi szakemberek dolgoznak.

Az USA-ban jellemző egyéb bizottságok közül a jelölési bizottság és a javadalmazási bizottság érdemel említést. A jelölési bizottság ötlete annak a rendelkezésnek köszönhető, amely az igazgatók évenkénti választását írja elő.²³ Egy igazgatónak tehát a munkáját úgy kell végeznie, hogy minden évben el kell újra nyernie a részvényesek támogatását. Amikor azonban új tagok felvétele válik szükségessé az igazgatótanács soraiba, akkor a jelölési bizottság jut szerephez. A jelölési bizottság az igazgatótanács olyan tagjaiból áll, akik nem alkalmazottai vagy menedzser-tisztségviselői a *board*-nak, így tehát független tagok. Feladata, hogy a közgyűlésnek olyan személyekre tegyen javaslatot, akik a társaság működésében hatékonyan és pozitív módon tudnak szerepet vállalni. Másik jelentős jogköre az igazgatótanácsbi bizottsági tagságra való jelölés. A jelölési bizottság e funkciójának akkor van értelme, ha a *board* nagy létszámú. Ilyenkor a gyakran akár tizenöt igazgatótanácsbi tagból a bizottságok feladatköréhez igazítva meg kell találni a legalkalmasabbakat. A javadalmazási bizottság a fent tárgyalt igazgatótanácsbi tagok juttatása mellett a menedzsment kulcstagjának (CEO) juttatását és gyakran a társaság által működtetett nyugdíjbiztosítási rendszer működését és hatékonyságát is vizsgálja. Természetesen csak független tagok lehetnek a bizottság tagjai, és fontos követelmény, hogy olyan tagokból álljon, akik más társaságnál sem töltenek be menedzseri pozíciót.

Zárógondolatok

Az egyszintű vállalatirányítás lehetőségének részvénytársaságok körében való megteremtése hazánkban fontos lépés a külföldi befektetők felé való piacnyitás érdekében. A boardrendszer az igazi nagyvállalatok esetében jelenthet vállalat-szervezési alternatívát Magyarországon, hiszen az amerikai példát alapul véve a teljesen személytelen részvényesi részvételen alapuló, profi menedzsmentet megkívánó, hatékony önellenőrzésen nyugvó részvénytársaság kívánalmait valósítja meg. Bár a Polgári törvénykönyv a boardrendszer esetében szervezeti kérdésekre koncentrál, azonban a törvény vezető tisztségviselőkre és kontrollfunkciókra irányadó rendelkezésein keresztül a felelős vállalatirányítás elveit beépíti szabályai közé.

Az európai jogharmonizáció ezen a téren egyelőre megrekedt, mivel a struktúráirányelv-tervezetet nem sikerül már évtizedek óta elfogadtatni.

²³ Delaware Corporate Code, Section 141.

A magyar társasági jog merészségének ugyanakkor máris tapasztalhatók jótékony hatásai, hiszen számos hazai részvénytársaság cserélte le dualista szervezeti modelljét az angolszász monista vállalatirányításra a harmadik társasági törvény hatálybalépését követően. A költségtakarékosság mellett a hatékonyság és a könnyebben és direkt módon megvalósítható ellenőrzés jelenthetik a leginkább meggyőző érveket a boardrendszer mellett. Az amerikai példákban azonban látszik, hogy a *board* kapcsán az igazgatók szerepének átértékelésére – elsősorban a joggyakorlat területén – mindenképpen szükség lesz. A részvényesek érdekeinek védelmét pedig – ahogyan azt a magyar jogalkotó is felismerte – nem konkrét felelősségi szabályokkal és szinte kazuisztikusnak ható rendelkezések sorával kell biztosítani az igazgatótanács tagjai vonatkozásában, hanem a jogviták természetéhez és sokszínűségéhez igazodva a jogalkalmazás keretében kell engedni, hogy a bíróság tartalommal tölthesse meg a törvény által lefektetett elveket, célokat és funkciókat. Az egységes belső piacon az angolszász és kontinentális jogrend szembenállásának kiváló feloldása a társasági jog területén, ha nem az egyik vagy a másik rendszer modelljét írjuk elő követendőnek a formálódó jogalanyok számára, hanem megadjuk a mindkét rendszer vívmányai közötti választási lehetőséget. Annak eldöntése ugyanis, hogy egy gazdasági társaság milyen szervezeti keretek és pozíciók mentén működik leghatékonyabban, a természetszerű kógens előírások és célok betartása mellett az aktuális tevékenység és az alapítók óhajának és céljainak függvényében, csakis az alapítók által határozható meg leginkább. A cél pedig a vállalkozás szférájának erősítése, a verseny intenzívvé tétele.

Irodalomjegyzék

- American Bar Association (1994): *Corporate Director's Guidebook*. Chicago, American Bar Association
- AUER Ádám (2017): *Corporate governance – A felelős társaságirányítás jelenkori dimenziói*. Budapest, Dialóg Campus.
- BALOTTI, R. Franklin – FINKELSTEIN, Jesse A. (2006): *Delaware Law of Corporations & Business Organizations*. New York, Aspen Publishers.
- BANCROFT, Margaret A. (2006): *U.S. Corporate Law: Management, Directors, Shareholders and the Division of Power*. New York, New York University School of Law.

- Delaware Laws Governing Business Entities: Annotated Statutes and Rules* (2006). CD-ROM, Folio. New York, Lexis Nexis Group.
- GORDON, John Steele (2004): *An Empire of Wealth – The Epic History of American Economic Power*. New York, Harper Perennial.
- MICKLETHWAIT, John – WOOLDRIDGE, Adrian (2005): *The Company – A Short History of a Revolutionary Idea*. New York, Modern Library.
- PAPP Tekla (2005): *Az Európai Unió társasági jogi normái*. Szeged, JATE Press.
- RAPOPORT, Nancy B. – DHARAN, Bala G. (2004): *ENRON – Corporate Fiascos and Their Implications*. New York, Foundation Press.
- SÁRKÖZY Tamás (2004): *Az új társasági és az új cégtörvény koncepciója*. Budapest, Magyar Kereskedelmi és Iparkamara.
- SÁRKÖZY Tamás (1996): A társasági és cégjog felülvizsgálatának alapelveiről. *Gazdaság és Jog*, 4. évf. 12. sz. 3–8.

Vákát oldal

6. fejezet

Tagi, részvényesi felelősség és vállalatirányítás angolszász és civiljogi nézőpontból

Fézer Tamás

Az elmúlt néhány évtizedben a modern társasági jogok egyik sarkalatos pontjává vált a gazdasági társaságok tagjainak, részvényeseinek felelősségét előtérbe helyező kérdések vizsgálata. A társasági jog tudománya régóta keresi azt a tökéletes rendszert, illetve megoldást, amellyel a gazdasági társaságok fizetőképessége, hitelképessége és általában prudens működése biztosítható. Az e törekvések kielégítésére megalkotott modellek jellemzően hitelezővédelmi szempontokat vesznek figyelembe, és azt célozzák, hogy a gazdasági élet szereplői egymás iránti bizalmát jogintézmények formájában is leképezzék, ezzel segítve elő a gazdasági növekedést és a gazdasági társaságok saját belső növekedését, tevékenységük földrajzi és jogi dimenzióban felfogott bővítését. Ezek az egyébként jogos és érthető útkeresések az elmúlt évtizedekben számos paradigmaváltást is eredményeztek, részben a szűk értelemben vett társasági jog, részben a társasági joghoz kapcsolódó jogterületek (például fizetéseképtelenségi eljárások joga, adójog, cégjog stb.) esetében.

A 2008-ban Európába is begyűrűző gazdasági és pénzügyi válság egyfajta érdekek-összeütközést hozott a társasági jog európai fejlődésében. A válság kirobbanását megelőző évtizedek alapvetően hitelezővédelmi, kisebbségvédelmi céljai mellett megjelent egy új, a gazdasági társaságok prosperálását előtérbe helyező szemlélet is, amely – legalábbis látszólag – a hitelezővédelem ellenében hatva nagyobb mozgásteret követelt meg a társaságok számára. Ez a nagyobb mozgáster mindenekelőtt a társaság-alapítás anyagi jogi szabályainak lazítását, valamint a fizetéseképtelen helyzetnek a társaság fennmaradását prioritizáló orvoslását jelenti. A hitelezők kielégítését előtérbe helyező célkitűzések egyértelmű átalakuláson mennek keresztül napjainkban, és a jogalkotói attitűdöt tekintve egy más nézőpontból felfogott, a hitelezők oldalán is aktív közreműködést megkövetelő

szemléletet igyekeznek meghonosítani. A társaságok alapítása, belső szervezete és döntéshozatala terén elfoglalt megengedőbb álláspont mellett nyitott felelősségi klauzulák jelennek meg a társaság kulcsszemélyzetével szemben, teret engedve az igényérvényesítésnek mind a társaság, mind a harmadik személyek, jellemzően a hitelezők oldalán. A kulcsszemélyzet tagjai (vezető tisztségviselők, felügyelőbizottsági tagok, cégvezetők, vezető állású munkavállalók, állandó könyvvizsgálók) körén túlmenően a sokáig arctalan befektetői körként jellemzett, nagyvállalatokban anonim tagság, a részvényesek összessége is fókuszba került ezen új felelősségi szabályok megalkotása során, tekintettel arra, hogy a döntéshozatal stratégiai szintjén elhelyezkedő tagok, részvényesek olyan irányok kijelölésében vesznek részt, amelyek a harmadik személyek számára kárt vagy nem vagyoni sérelmet okozhatnak.

A tagok, részvényesek felelősségének előtérbe helyezése

A gazdasági társaságok a nemzeti jogok kreálmányai, hiszen máig nem tudott sem a nemzetközi üzleti jog, sem az Európai Unió szupranacionális joga olyan keretrendszer alkotni, amelynek mentén felfogható lenne a gazdasági társaságok elismerése.¹ Ez a sajátos jelenség azt eredményezte, hogy a társasági jognak egészen sokszínű megjelenési formáival találkozunk még olyan országokban is, amelyek földrajzilag és sok esetben jogi kultúrájukat tekintve is közel helyezkednek el egymáshoz. Nem csupán az egyetemes jogharmonizáció, de a regionális jogközelítés is csupán idea maradt a világ minden táján. Ennek egyik oka politikai, hiszen az államok többsége a társasági jog nemzeti jogi kultúrákat megtestesítő jellegén túl a globális versenyelőny megteremtésének egyik zálogaként is tekint e jogterületre. A társasági jog ugyanis nyilvánvalóan képes arra, hogy a gazdaság katalizátoraként hasson, elsősorban azáltal, hogy a külföldi befektetők számára kedvező környezetet kínál. Ez a kedvező környezet azonban nagyon szubjektív mind tartalmát, mind megítélését tekintve. Az úgynevezett flexibilis társasági jogi jogrendszerek, amelyek jelentős mozgásteret engednek a hatályuk alatt működő gazdasági társaságok számára, mindenképpen vonzó lehetőségként jelennek meg a külföldi befektetők szempontjából, azonban

¹ Európai Unió Bírósága, *The Queen v H. M. Treasury and Commissioners of Inland Revenue*, ex parte *Daily Mail and General Trust plc.* 81/87 par. 20.

pont kiszámíthatatlanságuk okán visszatartó erőt is képviselhetnek. A merev szabályrendszer mentén meghatározott társasági jogi jogrendszerek ezzel szemben nem engednek teret a külföldi befektetők egyedi megoldásainak, azonban kiszámítható és a hitelezők szempontjából is protektívnek vélt alternatívát kínálhatnak. A nemzeti társasági jogok természetesen mindannyian arra töreksznek, hogy a tagok, részvényesek profitorientált érdekei, valamint a hitelezők, üzleti partnerek védelmét hirdető érdekek között egyensúlyt találjanak; éppen ennek a törékeny egyensúlynak a biztosítása körében alkalmazott jogintézmények sokszínűsége adja a társasági jogok közötti eltérések magját. A hitelezővédelmi eszközöket kategorizálhatjuk akként, hogy mely jogintézményt tekintik hangsúlyosnak e körben. A védelmi eszközök között találunk a tőkeminimumot preferáló, a társaság belső szervezete tekintetében szigorú előírásokat tartalmazó, a társaság szervei közötti viszonyrendszert meghatározó, a kulcsszereplők felelőségét rögzítő megoldásokat egyaránt. Ezen rendszerek közül egyik sem bizonyult még tökéletesnek abból a szempontból, hogy képes lenne a már ismert típusproblémák teljes eliminálására. Gyengeségeket és erősségeket azonban könnyen azonosíthatunk minden rendszerben, és ezek mentén kirajzolódik az adott jogrendszerre vonatkozó hozzáállása is, amely napjainkban jellemzi az adott állam társasági jogi felfogását.

Véleményünk szerint a társasági jog szabályozási koncepcióját érintő minden jogalkotói döntés egyben jogpolitikai irányokat is kijelöl, amelyek a gazdasági társaságot alapítani szándékozók, a működő társaságokba befektetni tervezők döntését is meghatározhatják, amelyeken keresztül az adott állam piacára és gazdaságára is jelentős hatást gyakorolhat. Természetesen nem tagadjuk, hogy a szűk értelemben vett társasági jog intézményei csupán egyik, bár kétségtelenül jelentős részét adják a befektetői döntéseket meghatározó tényezőknek, hiszen számos más, az üzleti jog megfoghatatlanul széles körben megjelenő intézményei ugyanúgy motiváló vagy éppen demotiváló erőként hat a befektetőkre, a leendő tagokra, részvényesekre. Az adójog, az eljárási jogok, az igényérvényesítés lehetőségei, az alternatív vitarendezés fejlettsége és elérhetősége szintén fontos tényezők a befektetői döntések meghozatalában, csakúgy, mint a jogi ráhatást nélkülöző olyan objektív jogi tények, mint az adott államban jelen lévő vásárlóerő, általános fejlettség, politikai stabilitás vagy a rendelkezésre álló infrastruktúra. Évtizedekig igaz volt az a tétel, hogy a társasági jogok Európában egy viszonylag egyszerű megoldást alkalmaztak annak érdekében, hogy a fizetésképtelen helyzetbe jutott vállalkozások, valamint a gazdasági társaságoknak mint elkülönült

jogi személyeknek köntösébe bújtatott csalások ellen valamiféle védelmet nyújtsanak a hitelezőknek. Ez a megoldás annak a talaján állt, hogy amennyiben az adott társasági forma (tipikusan a személyegyesítő társaságok) tagjainak mögöttes helyállását a társasági forma definitív attribútumai között határozzuk meg, akkor a tőkeminimumnak gyakorlatilag elvész a funkciója és jelentősége a hitelezők számára, hiszen a tagok számára nem biztosított a magánvagyonuk és a vállalkozói vagyonuk elkülönítése. Ez a sajátosság azt is eredményezi és feltételezi, hogy a mögöttes helyállással terhelt társasági tagok belefolyanak a társaság alapvető döntéseibe, felelősen vesznek részt a társaság tevékenységének folytatásában, és a tevékenység kereteinek kialakításában.

Ugyanezen felfogás azt is eredményezte, hogy amennyiben az adott gazdasági társasági forma esetében nincs lehetőség arra, hogy a hitelezők a társasági vagyonból való kielégítés hiányát követően a társaság tagjai, részvényesei ellen forduljanak, azok vagyonára vezessenek végrehajtást, a rendszerben léteznie kell egy olyan minimális tőkének (a magyar terminológia alapján jegyzett tőkének), amely a társaság alapításának a szakaszában korlátozott tagi helyállásuk megváltásaként funkcionál. A tőkeminimum összeadását követően azonban a tagok, részvényesek nem tartoznak helyállni a társaság veszteségeiért, azaz a társaság tevékenységének kialakítása során is megvalósulhat egy felelőtlenebb, befektetési mentalitást leképező hozzáállás. Ez a felfogás sokáig sikeresen működött – bizonyos helyeken még mindig működik – egyfajta a priori ellenőrzésként, ahol a gazdasági társaságot nyilvántartásba vevő hatóság, bíróság a tőkeminimum vizsgálatán keresztül hozott döntést arról, vajon a társaság megfelel-e a jogi előírásoknak, és így a piacra léphet-e, gazdasági tevékenységét jogi személyként megkezdve.

Hamarosan azonban bebizonyosodott, hogy ez a tőkeminimumot előtérbe helyező felfogás némiképp hatástalan azon helyzetek kivédésére, ahol már a működés szakaszában veszteségeket szenvednek el a hitelezők a társaság működése nyomán. Tekintettel arra, hogy a tagok, részvényesek a tőkeminimumon keresztül tulajdonképpen megváltották helyállásukat, a tagok, részvényesek nem voltak feltétlenül érdekeltek abban, hogy megtegyenek olyan intézkedéseket, amelyek a társaság fizetési képességét elkerülhetővé tették volna. A 20. század vége és a 2008-as pénzügyi-gazdasági válság arra sarkallta a jogalkotást és a bíróságokat az európai államokban, hogy olyan új koncepciókat fogalmazzanak meg, amelyekben keresztül hatékonyabb hitelezővédelem biztosítható, egy átláthatóbb társasági működésen

keresztül. Az úgynevezett *wrongful trading* szabályok elsősorban a társaságok nevében cselekvő vezető tisztségviselőket célozták, akik azonban nem feltétlenül voltak egyben a társaság stratégiai döntéshozó tagjai, részvényesei is. Bár a vezető tisztségviselők alapvetően a társaság érdekében, majd a fizetésektelen helyzetet előre látva a hitelezők érdekében kötelesek a társaság ügymenetét kialakítani, a valóságban a döntéshozó szerv tagjai által kijelölt cselekvési irányoknak vannak alávetve, és sok esetben ezen döntéshozóktól függ egzisztenciájuk is.

A társaság legfőbb szerve és a vezető tisztségviselők, a menedzsment közötti viszonyrendszer számos megjelenési formája felvetette azt a lehetőséget is, hogy a részvényesek, tagok maguk is felelőssé tehetőek a hitelezők felé a társaság veszteségeiért, bizonyos esetekben. A tagi, részvényesi felelősség természetesen sokkal egyértelműbb a zártkörűen működő társaságok körében, mint a nyilvánosan működő formációk esetében, hiszen a zártkörűen működő társaságok tagjainak, részvényeseinek könnyebben azonosítható szerepe van a döntéshozatalban. Sajátos helyzetekben, mint például a vállalatcsoportok problémaköre esetében az uralkodó tag felelőssége megint csak hangsúlyos szerepet kap. E fejezet célja a továbbiakban éppen ezért annak bemutatása és elemzése, hogy a tagok, részvényesek felelősségének előtérbe helyezését milyen megfontolások adják, milyen intézmények segítségével kivitelezhető ezen felelősség Európában és az Amerikai Egyesült Államokban. Ennek során azokat az új irányokat azonosítjuk és vesszük górcső alá, amikor a tagi, részvényesi felelősség egyáltalán felmerülhet.

A fékek és egyensúlyok rendszerének vállalatirányítási összefüggései

A legtöbb, a gazdasági társaságok szervezetére vonatkozó modell alaptétele, hogy a társaság legfőbb szerve nem fosztható meg általános funkciójától, semmilyen körülmények között: döntéshozó szervként határozza meg a társaság működésének alapvető szabályait. Éppen ezért a vállalatirányítási formák jellemzően érintetlenül hagyják a legfőbb szerv hatáskörét, és ezen a szinten nem differenciálnak. A vállalatirányítási modellek kifejezetten a társaság vezető tisztségviselői és a tagok, részvényesek érdekében ellenőrző vagy éppen felügyeleti jogköröket gyakorló szervezet (a magyar rendszerben legtöbbször a felügyelőbizottság) közötti viszonyrendszer köré építik fel szabályukat. A felügyeletet vagy ellenőrzést ellátó szerv éppen a tagok,

részvényesek érdekében működik, és azt hivatott biztosítani, hogy a napi ügyvitelt ellátó vezető tisztségviselők ne váljanak önjáróvá, és ezáltal a tagok, részvényesek ellenében ható döntések és intézkedések kivitelezőivé.

Bár a *hatáskörök tiszta elkülönítésén alapuló modell* érintetlenül hagyja a hármas szervezeti hatáskör társasági szervekhez rendelt és hermetikusan lehatárolt kompetenciájának elvét, van lehetőség arra más rendszerekben (például a német ügydöntő felügyelőbizottsági modellben), hogy a legfőbb szerv, a tagok, illetve részvényesek összessége bizonyos döntési jogköreit a felügyelőbizottságra ruhazza át. Ezzel biztosítva, hogy a felügyelőbizottság közvetlen beavatkozási lehetőségeket kap, és feltételezett rendellenes működés esetén közvetlenül szankcionálhatja a vezető tisztségviselőket. A legtöbb, e hatáskör-átruházást ismerő társasági jogi rendszer csupán meghatározott döntési jogkörök felügyelőbizottsághoz történő telepítésének lehetőségét ismeri el: klasszikusan a vezető tisztségviselők kijelölésének, visszahívásának, javadalmazásának megállapításával kapcsolatos döntéseket. Sajátos a priori kontrollfunkciót tölthet be a felügyelőbizottság, amennyiben a legfőbb szerv – jellemzően a létesítő okiratban – előírja számára, hogy a vezető tisztségviselők bizonyos paramétereknek megfelelő döntései, intézkedései előtt nyilvánítson véleményt, ezzel adva zöld utat vagy éppen tiltva meg az adott intézkedés végrehajtását. (HOPT 2016, 2.) A legfőbb szerv hatásköre azonban még ilyen esetben is érintetlen marad két fundamentális kérdésben: a pénzügyi évről szóló beszámoló elfogadása, valamint adózott eredmény felhasználása tekintetében szükséges, évente meghozandó határozatok tekintetében. Ezek a rendelkezések biztosítják azt is, hogy a legfőbb szervet akár még a legnagyobb részvényesi létszámmal működő nyilvános társaságokban is legalább egy alkalommal összehívják évente. Bár szinte minden más, operatív ügyvitelhez kapcsolódó kérdéskör átruházható a menedzsmentre, illetve a felügyelőbizottságra, azonban a létesítő okirat elfogadása, módosítása, a társaság megszűnése, átalakulása, egyesülése, szétválása tekintetében továbbra is olyan stratégiai jelentőségű kérdésekről beszélünk, amelyekről való döntés kizárólag a legfőbb szerv kompetenciájába, azaz a tagok, részvényesek kompetenciájába kell, hogy tartozzon.

Bár a *német ügydöntő felügyelőbizottsági modell* esetében úgy tűnhet első látásra, hogy a részvényesek, tagok csupán lojális és lehetőleg a tevékenységet ismerő személyek felügyelőbizottságba történő kijelölésén keresztül látnak el kontrollfunkciókat a vezető tisztségviselők felett, azonban ez koránt sincs így. Még ebben a rendszerben is olyan, a társaság működésének alapvető kereteit kijelölő szervről van szó, amelynek stratégiai befolyása van

a társaság életére. (HOPT 2016, 3.) Ebbe az irányba mutat az a sajátosság is, hogy a jegyzett tőke leszállításával, felemelésével kapcsolatos döntések még ügydöntő felügyelőbizottság mellett is megmaradnak jellemzően a legfőbb szerv döntési kompetenciájában. A hatáskörök tiszta elkülönítésén alapuló modell esetében pedig a felügyelőbizottságot lényegében egy örkutyaként tudjuk aposztrofálni, amely funkcióját tekintve meglehetősen limitált eszköztárral rendelkezik. Bár az ellenőrzés lefolytatásához mindenféle adminisztratív jogköröket kap (korlátlan iratbetekintés, tájékoztatás kérése, részvétel a társasági szervek ülésein), azonban intézkedni közvetlenül nem képes, hiszen minden döntést a legfőbb szerv hoz meg, adott esetben a felügyelőbizottság jelzései alapján.

Az *angol–amerikai egységes vállalatirányítási modell*, a híres–hírhedt boardrendszer – ahogyan azt az előző fejezetben már elemeztük – egy szimultán ellenőrzés–menedzsment rendszerben gondolkodik, szervezetileg nem elkülönítve e két lényeges hatáskört. Ez utóbbi rendszerben a tagok, részvényesek talán a legkisebb befolyást gyakorolhatják a társaság mindennapi döntéseire, hiszen az ellenőrző szerv hiánya azt is jelenti, hogy nincs olyan felügyelőbizottság, amely a legfőbb szerv elé tárna bármilyen vélt vagy valós működési problémát, kockázatos intézkedést vagy tevékenységet a vezető tisztségviselők munkájával kapcsolatban, hanem a menedzsmentbe beleolvadva a többségi szavazat segítségével fejt ki azonnali kontrollmechanizmusokat. Még ezen angol–amerikai boardrendszer esetében is érvényes azonban az a megállapítás, hogy a keretszabályokat a legfőbb szerv állapítja meg, és a stratégiai döntések legfontosabbjai az ő kezükön futnak át. (HOPT 2016, 3.) Fontos továbbá azt is hangsúlyoznunk, hogy a személyzetpolitika a legfőbb szerv döntési kompetenciája marad.

Mindhárom ismert vállalatirányítási megoldás esetében igaz az a kijelentés, hogy a felelősség vizsgálata során végső soron eljuthatunk ugyan a legfőbb döntéshozó szerv felelősségéhez, azonban ez kellően komplikált okfolyamat eredményeképpen történhet meg ahhoz, hogy a magánjogi felelősség általában kristálytiszta dogmatikákra építő rendszerébe problémamentesen beilleszthető legyen. Az úgynevezett *corporate tort* tényállások, amelyek lényegében a társaság által szerződésen kívül okozott károk területeit fedik le, minden esetben megkövetelik a jogellenes magatartás kifejtőjének az oldalán azt, hogy a vétkesség valamely fokán cselekedjen vagy éppen mulasszon. Amennyiben a részvényesekre, tagokra szeretnénk a vétkesség koncepcióját kiterjeszteni, akkor mégsem vagyunk könnyű helyzetben. Jellemzően a zártkörűen működő társaságok azok, ahol

könnyebben eljuthatunk a legfőbb döntéshozók felelősségének kulcseleméhez, a vétkesség valamely fokozatának bizonyításához. Ehhez általában a következő körülményeket kell figyelembe vennünk: a tag, részvényes döntéshozatalkor meglévő ismeretei, felkészültsége, a döntés által elérni kívánt cél, a mérlegelendő tényezők és körülmények, a menedzsment által javasolt döntés körüljárásának alapossága. Tekintettel arra, hogy a társasági jog jellemzően nem abból az alaptételből indul ki, hogy a társaság tagjai, részvényesei bármilyen formában is professzionális szereplőknek minősüljenek. Éppen ezért is nehéz esetükben a felelősség megállapítása és bizonyítása, hiszen nincsen egy olyan fokozott gondossági mérce, amely a társaság kulcsszemélyzete kapcsán a felelősség megállapítása során általános zsinórmértékként jelentkezne. Éppen ellenkezőleg foglalnak állást a társasági jogi rendszerek: a tagok, részvényesek önmaguk is védelmet élveznek a menedzsmenttel szemben, így érdekeik megvédése akár ugyanolyan súllyal eshet latba a szabályozás kialakítása során, mint a hitelezővédelem érdekeinek kiszolgálása.² Tekintettel azonban arra, hogy a legfőbb szerv mégiscsak kijelöli a társaság működésének kereteit, döntő befolyással rendelkezik a társaság alapvető tevékenységére, így döntései végső soron a harmadik személyek által elszenvedett károk és nem vagyoni sérelmek szempontjából direkt igényérvényesítést is néha lehetővé tevő vezető tisztségviselők intézkedéseire jelentős hatást gyakorolnak. A vezető tisztségviselők intézkedéseit így szinte minden esetben a legfőbb szerv által kijelölt útvonal ismeretében lehet értékelni, és végső soron eljutni arra a következtetésre, hogy az adott, társaságnak okozott kárért, ritkább esetben közvetlenül a harmadik személynek okozott kárért vagy nem vagyoni sérelemért a vezető tisztségviselők felelőssé tehetőek. (MENDELSON 2002, 1231.)

A vállalatok társadalmi szerepvállalásának általános elve egyre nagyobb jelentőségű napjainkban,³ így a *corporate governance* és a *corporate social responsibility* eredetileg amerikai koncepciója végső soron a társaság működésére befolyást gyakorló bármely szerv vagy személy tevékenységén keresztül érezteti hatását. Éppen ezért bár a vállalatiirányítási modellek közötti választás elsősre a társaság belügyének tekinthető, és inkább a tagok,

² Az Európai Parlament és a Tanács 2007/36/EK irányelve (2007. július 11.) az egyes részvényesi jogok gyakorlásáról a tőzsdén jegyzett társaságokban.

³ Bővebben erről: AUER 2017.; KECSKÉS 2011.; KECSKÉS 2016. A felelős vállalatiirányítás amerikai és európai megközelítésének összehasonlító vizsgálatát lásd: HALÁSZ 2016, 698–699.

részvényesek, illetve a menedzsment feladatait ellátó személyek vagy szerv közötti viszonyrendszer leírását mutatják, mégis jelentős szerepük lehet abban, hogy megállapítható-e bármilyen körülmények között a tagok, részvényesek felelőssége a társaság által okozott károkért.

Az angolszász vállalatirányítási modell keretszabályai

Az angol társaságok szervezetére vonatkozóan a 2006-os *Companies Act* elsősorban az egyes tisztségeket betöltő személyek feladatkörére, személyes kvalifikációira és felelősségére vonatkozóan tartalmaz rendelkezéseket. A társaság szerveinek egymáshoz való viszonyát továbbra is a *common law* keretében kialakult vállalatirányítási dogmák határozzák meg. (NACIRI 2008, 79.) Ennek megfelelően a monista vállalatirányítás vagy egységes irányítási rendszer néven ismert szervezeti modell részletei valójában nem a törvényből, hanem a társaságok *article*-jéből és az esetleges jogvitákban a társasági szervek egymáshoz való viszonyát értelmező bírósági döntésekből ismerhetők meg.

Döntéshozatal és kontroll

A társaság legfőbb szerve a közgyűlés többszemélyes társaságok esetében, míg az egyszemélyes társaságban ilyen szerv értelemszerűen nem működik. Mivel azonban az angol jog az egyszemélyes társaság egyedüli tagjának döntéseit is bizonyítható formához köti, így az egyedüli tag határozatait is nyilván kell tartani. Ennek megfelelően az egyedüli tag és a vezető tisztségviselő vagy tisztségviselők közötti találkozókat elnevezése a *quorum*.⁴ A közgyűlésen való részvétel nem valamennyi részvényest megillető jog a *company*-k esetében. Az *article*-ben meghatározottak szerint a részvényes által birtokolt részvényfajta dönti el azt, hogy jogosult-e a közgyűlésen részt venni, vagy csupán befektetői minőségben van jelen a társaságban.

A közgyűlések sorából kiemelkedik a nyilvánosan működő társaságoknál kötelezően tartott éves rendes közgyűlés (*annual general meeting* – AGM). Az AGM összehívására sajátos szabályok vonatkoznak. A 2006-os társasági törvény értelmében valójában nem évente egyszer, hanem 6 hónapos

⁴ Egyesült Királyság, *Companies Act* 2006, art. 318.

periódusonként kell AGM-et tartani minden *public company* esetében. A közgyűlési meghívóban kifejezetten utalni kell arra, hogy a közgyűlés AGM-nek minősül-e. A közgyűlést az igazgatók joga, és AGM esetében kötelessége összehívni. Részvényekből álló alaptőkével létrehozott társaság esetén az alaptőke legalább 5%-át megtestesítő részvények tulajdonosai is kérhetik a legfőbb szerv összehívását, amennyiben ennek okát, célját megjelölik. A részvények nélkül működő társaságok esetében a kisebbséget a szavazati jogok 5%-át birtokló tagok adják, akik szintén gyakorolhatják a közgyűlés összehívásának jogát. A közgyűlésről valamennyi, a nyilvántartásban szereplő részvényest kötelező értesíteni *notice* útján. Az értesítés meghívóval vagy hirdetménnyel, papíralapon vagy elektronikus úton is történhet. A *public company* esetében az értesítést kötelező a társaság honlapján is megjeleníteni. Az értesítésnek legalább 14 nappal az ülés tervezett időpontja előtt kell megtörténnie. A *public company* AGM-jére szóló értesítést azonban 21 nappal az ülés napját megelőzően kell közzétenni. A közgyűlés zárt társaságoknál akkor határozatképes, ha legalább egy részvételre jogosult személy megjelenik.

Nyilvánosan működő társaságoknál a határozatképesség minimumát két részvételre jogosult személy jelenléte jelenti. Sajátossága az angol jognak, hogy a két megjelent személy esetében nem vizsgáljuk sem az alaptőkéből való részesedésük arányát, sem szavazataik nagyságát. Ezekről a minimumrendelkezésektől természetesen az *article*-ben eltérhetnek, és magasabb részvételi küszöböt is megállapíthatnak a társaságok. Nem véletlen, hogy a jogszabály szövege a határozatképességi minimum rögzítése során nem tagokról, hanem képviselőre jogosult személyekről rendelkezik. Nem feltétel ugyanis, hogy a tag személyesen vegyen részt az ülésen. Lehetőség van állandó megbízott és eseti meghatalmazott (*proxy*) kijelölésére is, akik a megbízás, meghatalmazás keretei között képviselhetik megbízójukat. Az ülések megtartása és a szavazás során a törvény a hagyományos, személyes részvételre alapító üléstartási módszerek mellett az írásos szavazás és az elektronikus konferenciaülés lehetőségét is tartalmazza.⁵ Amennyiben az *article* ezt megengedi, a közgyűlést távközlő berendezés segítségével is megtarthatja a társaság. Ebben az esetben szintén az *article* dönti el, hogy a személyazonosság igazolásának milyen formáját alkalmazzák annak érdekében, hogy arra nem jogosultak ne kapcsolódhassanak be a közgyűlés munkájába. A közgyűlésről készült jegyzőkönyvet (*record*) a társaság

⁵ Egyesült Királyság, Companies Act 2006, art. 333.

székhelyén kell megőrizni, és a *registrar* (a társaságok bejegyzését végző közigazgatási szerv) felhívására azt eredetiben be kell mutatni. (VILLIERS 2006, 48.) A társaság maga dönthet a közgyűlés elnöki pozíciójának kialakításáról. Ha élnek ezzel a lehetőséggel, akkor nem az összehívás szabályai változnak, csupán az ülés technikai levezetése, a szavazatok összesítése és eredményük kihirdetése lesz a közgyűlési elnök feladata. A közgyűlés elnöke tisztséget létrehozhatják egy vagy több ülésre vonatkozóan is. Az angol–amerikai vállalatirányítási rendszert egységes irányítási rendszernek nevezzük. A részleteiben az Amerikai Egyesült Államok jogában kidolgozott koncepció értelmezése során az angol bíróságok előszeretettel támaszkodnak amerikai kollégáik korábbi döntéseire. A monista vállalatirányítási modell ismertetése során így az angol és amerikai szabályok szintéziséből indulunk ki. Az egységes irányítási rendszerű társaságban az igazgatótanács egy szervben koncentrálja a végrehajtás, az ügyvezetés és az ellenőrzés funkcióit. A német alapmodellől eltérően a boardrendszer újdonságát az adja, hogy az igazgatótanács meghatározott tagjai felelnek az operatív ügyvitelért – mint menedzserek –, míg az ügynevezett független tagok a kontroll szerepét töltik be egyetlen ülésen. A német modellben kettéválik az igazgatóság és a felügyelőbizottság, és a felügyelőbizottság jellemzően – bár joga van az igazgatóság ülésein részt venni – csak a jegyzőkönyvekből és a tényleges döntésekből értesül a társaság ügyvezetésének tevékenységéről. Az igazgatótanács ezzel szemben együtt dönt, így közvetlen és azonnali kontroll valósul meg a menedzsment felé, már a döntés meghozatalához vezető út során. Azzal, hogy az igazgatótanács tagjainak többsége független személyekből áll, a társasági jog biztosítja, hogy a kontrollszemélyek egyet nem értése esetén ne születhessen olyan döntés, amely operatív lépésekre sarkall. Az igazgatótanácsban másrészt nem csupán a közvetlen ellenőrzés kap szerepet, hanem a nem menedzser tagok részvétele okán azok a „pártatlan” érdekek is megjelennek a határozathozatal során, amelyek saját érdekektől függetlenül – a későbbiekben tárgyalandó – részvényesek iránti lojalitáson és a törvényesség talaján nyugszanak. (FÉZER 2007, 57.) A boardrendszer másik előnye a költségtakarékosság. Az igazgatóság és felügyelőbizottság dualizmusára építő modell természetesen az ülések megkettőződését, valamint általában a kulcsszemélyzet létszámának jelentős növekedését vonja maga után. (FÉZER 2007, 57.) Az anonim befektetők érdekeit szem előtt tartó amerikai rendszer egyetlen szerv keretében oldja meg a két funkciót, így racionális gazdálkodásra ad lehetőséget.

Felelős vállalatirányítás (corporate governance)

Az angol társasági jog a monista rendszer biztosítékaként alakította ki a felelős vállalatirányítás (*corporate governance*) koncepcióját.⁶ A felelős vállalatirányítás két fontos követelménynek való megfelelést ró az igazgatótanács tagjaira, amely követelményeknek valamennyi döntésben, cselekedetben érvényre kell jutniuk: a *gondosság követelménye* és a *lojalitás klauzulája*.

Ahogy az korábban már olvasható volt, az angol esetjog alapján a *gondos eljárás (duty of care)* követelménye abban az esetben teljesül, ha az igazgató jóhiszeműen, a hasonló pozíciót betöltő személy hasonló körülmények között irányadó gondosságával eljárva észszerűen következtethet arra, hogy döntése vagy cselekedete a társaság érdekeit a legmegfelelőbben szolgálja.⁷ A jóhiszeműség e tekintetben nem a magyar jogban használatos terminológiával⁸ azonos, hiszen a jogszerű eljárás és a pártatlan, tisztességes döntés követelményét jeleníti meg. Amennyiben a döntés alapjául szolgáló információ valótlan voltáról az igazgató tudott, akkor ha a valóságnak nem megfelelő tényeket elmulasztja jelezni az igazgatótanács ülésén, még nem szavazata esetén is fennáll a felelősség a jóhiszeműség követelményének megsértése okán. (American Bar Association 1994, 10.) A gondosság azt jelenti, hogy az igazgató minden körülményt mérlegelve, észszerű következtetéseken alapuló döntést kell, hogy hozzon. Ahogy Magyarországon, úgy az angol jogban is az általános jogi felfogáson, gyakorlati tapasztalatokon van a hangsúly annak megítélése során, mi volt elvárható egy hasonló tisztséget betöltő személytől. Az összehasonlítás alapját adó ideális személy cselekedetének vizsgálata rendkívül személyre szabottan jelenik meg Amerikában. A hangsúly ugyanis az adott igazgató képzettségén, személyes kvalitásain van, és modellként az angol bíróságok is a szinte ugyanolyan tapasztalattal és képzettséggel, képességekkel rendelkező igazgató képéhez viszonyítanak. Az bírósági határozatok

⁶ A fogalom elemzését bővebben lásd: AUER 2014, 7–13.; AUER 2017, 19–32.

⁷ Amerikai Egyesült Államok, Model Copany Act, Section 8.30: „[I]n good faith with the care an ordinary prudent person in a like position would exercise under similar circumstances, and in a manner he or she reasonably believes to be int he best interest of the corporation.”

⁸ Bár a 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről nem határozza meg a jóhiszeműség fogalmát, a jogtudomány a következő definíciót tekinti irányadónak: jóhiszemű az, aki nem tud vagy kellő körültekintéssel sem kellene tudnia a látszattal ellentétes jogi helyzetről, a valóságról.

indokolásából látható, hogy a magyar felróhatóság objektivizált koncepciója helyett a szubjektív megítélésé a főszerep a gondosság vizsgálata során. Az észszerűség azt jelenti, hogy az igazgató döntését vagy cselekedetét kizárólag objektív indokokra kell, hogy alapítsa. A társaság érdekeinek messzemenő figyelembevétele kifejezi azt az általános követelményt, hogy az igazgatótanács tagjai – függetlenül a menedzsmenthez vagy ellenőrzési funkcióhoz való tartozásuktól – elsődlegesen és kizárólagosan a társaság érdekeit szem előtt tartva kötelesek eljárni. A 2006-os *Companies Act* az igazgatók hét kötelezettségét rögzíti:

- Hatáskörben való eljárás kötelezettsége (*to act within their powers*): a vezető tisztségviselő a memorandumban és az alapszabályban (*article*) foglaltaknak megfelelően köteles feladatát ellátni, hiszen csak az ezen dokumentumokban megjelölt ügykörökben kapott felhatalmazást a részvényesektől a társaság érdekében történő eljárásra.
- A társaság gazdasági eredményessége előmozdításának kötelezettsége (*to promote the success of the company*): ennek a követelménynek akkor felelnek meg az igazgatók, ha döntéseik meghozatalánál és intézkedéseik során figyelembe veszik döntéseik hosszú távú következményeit, a munkavállalók érdekeit, a beszállítókkal, hitelezőkkel, más üzleti partnerekkel való kapcsolatra gyakorolt hatásokat, a közösségre és a környezetre gyakorolt hatásokat stb.
- Az önálló és felelős döntés kötelezettsége (*to exercise independent judgment*): a memorandum és az alapszabály természet szerű megkötésein túl a vezető tisztségviselő nem rendelheti alá döntéseit más személy érdekeinek vagy a társaságon – és bizonyos esetekben a hitelezőkön – kívüli érdekeknek.
- Az észszerű gondosság (*reasonable care*) követelményének való megfelelés során a hasonló tisztséget betöltő személyektől és az adott vezető tisztségviselőtől elvárható gondosság magatartási mércéjének megtalálása a cél.
- Az érdekek összeütközésének elkerülése (*to avoid conflicts of interest*): a felelősen döntő és intézkedő vezető tisztségviselő eljárása során szem előtt tartja, hogy döntései és intézkedései a társaságon belül ne szüljenek ellentéteket, így például a közgyűlés és az igazgatótanács érdekei ne kerüljenek szembe egymással.
- Harmadik személyektől nem fogadhat el jogellenes előnyöket és más juttatást. A vezető tisztségviselő lojalitása köszön vissza ebben a követelményben.

- Nyilatkozzon olyan esetben, amikor egy tervezett társasági tranzakció saját érdekeivel összefüggésbe hozható (*declare interest in a proposed transaction*).⁹

Az előző fejezetben már szó volt róla, hogy a gondos eljárás követelményének akkor felel meg egy igazgató, ha az alábbi kötelezettségeinek maradéktalanul eleget tesz:

- Az igazgatótanács és a bizottságok valamennyi ülésén való részvétel kötelezettsége, akár személyesen, akár távközlő eszköz segítségével.
- Az úgynevezett előkészítő anyagokat, iratokat tanulmányozni köteles az igazgatótanácsi vagy bizottsági üléseket megelőzően. Az igazgatótanács minden tagja köteles jelezni és a döntés elhalasztását kezdeményezni, ha úgy ítéli meg, hogy nem állt elegendő idő rendelkezésre arra, hogy a döntés háttérét felvázoló információkat megfelelő mélységben tanulmányozhassa.

A gondos eljárás követelménye a *Business Judgement Rule* (üzleti alapon nyugvó döntés) szabályán keresztül jelenik meg az esetjogban, amely mentesülési ok az igazgató számára. Amennyiben ugyanis a később kárt okozó döntést támogató független igazgatótanácsi tag jóhiszeműen járt el, mentesül a felelősség alól. A *Business Judgement Rule* első szűrőként funkcionál az esetjogban az igazgató személyes felelősségének megállapítása során.

A *lojalitás* kötelezettsége egyben feladat is az igazgatók számára. A lojalitás előírja, hogy az igazgatók munkájukat a társaság és a részvényesek érdekeinek megfelelően végezzék, egyéni érdekeik és motivációik ne kapjanak helyet döntéseikben. (MUIR–SCHIPANI, 47.) A 2006-os társasági törvény már a társadalmi lojalitás oldaláról közelíti meg a kérdést. A társadalmi lojalitás (*social responsibility*) adja a fizetésektelenségi jogban szereplő azon rendelkezések jogalapját, amelyek bizonyosan elvárják az igazgatók részéről a hitelezői érdekek védelmét is. A lojalitás megkívánja, hogy minden ügyben, ahol egy igazgató saját elfogultságát észleli, köteles legyen ezt jelezni a többi igazgatónak. Az elfogultság önkéntes bejelentésének elmulasztása önmagában megalapozza a később hátrányokkal járó döntésért való személyes felelősségét a kizárási okot be nem jelentő igazgatónak.

⁹ Egyesült Királyság, Companies Act 2006, art. 171–177.

A tag korlátolt helytállásának jelentősége a tagi felelősség értékelése körében

Napjainkban számszerűen azok a társaságok vannak többségben az európai államokban, ahol a tagok, részvényesek helytállása a társaság tartozásaiért korlátozott, kizárólag a bevitt vagyoni hozzájárulás erejéig áll fenn. A korlátolt helytállás koncepciója számos területen tud gazdaságélénkítő hatást kiváltani, például arra is ösztönzőleg hat, hogy ugyanazon személy egyszerre több társaságban vállalhasson korlátozott helytállás mellett tagságot, részvényesi státuszt. Ezzel a befektetési lehetőségek sokszínű portfólió mellett bonyolódhatnak, és a befektetőket a piac aktív és több szinten bekapcsolódó szereplőivé tesszük. (KAHAN 2009, 1086.) A korlátozott helytállás doktrínája azonban pontosan a 20. század végétől kezdődően jelentős erodálásnak indult. A könyvelési csalások, a környezeti károkat előidéző társasági tevékenységek és általában a *corporate tort* koncepció megjelenése számos esetben lehetővé tette, hogy az egyébként korlátozott helytállást vállaló tagok, részvényesek felelőssé tehetőek legyenek magánvagyonukkal olyan esetekben is, amikor a társaság vagyona nem elegendő ezen jogosultak igényeinek kielégítésére.

Fontos hangsúlyoznunk, hogy a helytállás és a felelősség kérdését mindenképpen ketté kell választanunk, és nem csupán terminológiai szinten. Míg a felelősség a jogellenes magatartások tipikus hátrányos jogkövetkezménye, szankciója, amely a magánjog rendszerében mindig enged bizonyos fokú mentesülést a jogsértő oldalán, addig a helytállás vagy önként vállalt, vagy jogszabályi kötelezettségen nyugvó olyan kötelezettség, amely a tényállási elemek bekövetkezése esetén kimentést nem hagyva állít be jogkövetkezményt. Éppen ezért helyes korlátolt helytállásról és nem korlátolt felelőségről beszélnünk akkor, amikor a társasági formák esetében megjelenő tagi kötelezettség mértékét vizsgáljuk. A tag korlátozott helytállása ugyanis azt jelenti, hogy jogellenes magatartás hiányában a tag, részvényes nem veszíthet többet, mint aminek megfizetésére, rendelkezésre bocsátására a létesítő okiratban eredetileg kötelezettséget vállalt. Amennyiben azonban a tevékenysége jogellenes magatartásként értékelhető, úgy a korlátolt helytállás védelme már nem hivatkozható, hiszen a felelősség vizsgálatának mezejére lépünk, ahol bár van kimentésre lehetőség, mégis előfordulhat, hogy a tagot, részvényest saját magánvagyonára terheljük felelőssé.

A korlátolt helytállás doktrínája eredetileg a tagok, részvényesek vagyonának, valamint a társaság vagyonának elkülönítésére szolgált.

Ez a doktrína így csupán akkor számít és értékelendő, amikor a jogsértést a társaság követte el. Amennyiben a tag, részvényes jogsértő magatartását értékelik, az kívül esik a korlátolt helytállás koncepcióján. A korlátozott helytállás továbbá kizárólag azokat a tagokat, részvényeseket tudja védelemben részesíteni, akik nem aktorai, csupán névtelen arcai voltak a társaság által kifejtett jogellenes magatartásnak. Amennyiben a tag kilép a társaság sűrű, őt védő hálója mögül, és egyénileg vagy csoportosan fejt ki jogellenes magatartást, individuális felelőssége előtérbe kerülhet. Ha a társaság tevékenysége következtében sérelmet, kárt elszenvedett harmadik fél a társaság által folytatott, „normális”, üzemszerű működés következtében vált áldozattá, úgy a korlátolt helytállás megvédi a tagokat, részvényeseket a felelősségtől.

Önmagában tehát az, hogy a társaság fizetéképtelenné vált, még nem elégséges annak megállapításához, hogy a stratégiai döntéshozó szerv tagjai, a társaság tagjai és részvényesei felelősek lennének ezen helyzet előidézéséért. Valamilyen többlettényállási elemre van szükségünk, amely egyértelművé teszi, hogy a tag, részvényes közvetlenül játszott közre a fizetéképtelenség és ezzel a hitelezői igények kielégítetlenül hagyásában. Jellemzően olyan esetekben találták a bíróságok megállapíthatónak a tagok, részvényesek felelősségét, amikor saját személyes szükségleteiket elégítették ki a társaság vagyonából, úgy, hogy a tranzakció nem volt a társaság tevékenységi körébe vonható;¹⁰ olyan esetekben, amikor a tagok, részvényesek a vezető tisztségviselőket meglehetősen rövid pórázon tartották, és a létesítő okiratban lefektetett működési szabályok szerint szinte minden jelentős tranzakció végrehajtása a legfőbb szerv beleegyezéséhez volt kötve, azaz a vezető tisztségviselőket a saját döntéseik szolgáló végrehajtására kötelezték;¹¹ illetve olyan esetekben, amikor az egyszemélyes társaság egyedüli tagja azért volt felelősségre vonható a társasági vagyonból ki nem elégített kötelezettségekért, mert nyilvánvalóvá vált, hogy a társaság létrehozásának egyetlen célja az egyetlen tag valamely csalárd vagy rosszhiszemű magatartásának leplezése volt.¹²

Előfordulnak a bírói gyakorlatban olyan esetek is, amikor a tag, részvényes felelősségének az alapját az adta, hogy egy gazdaságilag abszolút indokolhatatlan döntéssel tőkeleszállítást eszközölt, ezzel vonva ki fedezetet

¹⁰ Amerikai Egyesült Államok, Kinney Shoe Corp. v Polan, 939 F.2d 209 (4th Cir. 1991).

¹¹ Egyesült Királyság, Re Hydrodan (Corby) Ltd (1994) 2 BCLC 180.

¹² Amerikai Egyesült Államok, Flash v Conn, 109 U.S. 371.

a cég vagyonából, saját zsebébe vándoroltatva azt.¹³ Ez utóbbi eset kapcsán azonban fontos hangsúlyoznunk, hogy a felelősség megállapításához szükség volt arra is, hogy a tag olyan vagyon kivonásáról döntsön, amely egyébként feltétlenül szükséges lett volna a kivonás időpontjában már ismert hitelezői követelések kielégítéséhez, és ezen kivonás vezetett el végül oda, hogy a hitelező nem tudott teljes kielégítést nyerni a társaság vagyonából a végrehajtás során.¹⁴ Valamennyi, fent ismertetett típus eset közös vonása, hogy a tag, részvényes visszaélt a társaság elkülönült jogi személyiségével és saját korlátozott helytállásával, a társaságot egyfajta védernyőként használva saját jogellenes magatartásainak megvalósításához.

A korlátolt helytállás koncepciója a tagok, részvényesek oldalán a társaság elkülönült jogi személyiségének doktrínájára vezethető vissza. Tekintettel a jogi személyiség ismérveire, a társaság az alapítóitól elkülönült vagyonnal rendelkezik, és e vagyonnal saját nevében gazdálkodik. A társaság jogi személyként a saját cselekvéseinek megtestesítése érdekében önálló ügyintéző és képviseleti szervekkel és személyekkel rendelkezik, akik a társaság nevében járnak el.

A korlátolt helytállás koncepciójának áttörésére már viszonylag korán sor került a bírói gyakorlatban, hiszen a 19. század végéről már találunk olyan jogeseteket, amelyekben a bíróságok a társaság valamely tagjának személyes felelősségét állapították meg. A korai esetjog közös jellemzője, hogy a bíróságok akkor még jellemzően jogszabályi felhatalmazás nélkül, csupán a korlátozott helytállás tartalmát és korlátait értelmezve jutottak arra a következtetésre, hogy valamely jogellenes magatartási kör már nem fér bele a korlátozott helytállás koncepciójába, így szükségképpen felelősségi helyzetet kell hogy keletkeztessen a tag, részvényes oldalán. Az angolszász jogok egyik jellemzően citált döntése a *Salomon v A. Salomon és társai* ügy központi vitáját eldöntő érvelés volt, 1896-ból.¹⁵ Az eset lényegében a társaság elkülönült jogi személyiségének az angol jogban mindaddig kiemelkedően paradigmáját erősítette meg, egy meglehetősen kétes tényállás mellett is. Az ügy fókuszában az a kérdés állt, hogy mennyiben tekinthető egy, a többségi tagsági részesedést kezében tartó tag döntése és akarata a társaság akaratának, azaz a betudás elve megvalósulhat-e a tag és a társaság irányában.

¹³ Németország, Szövetségi Felsőbíróság 2012. április 23. (II ZR 252/10).

¹⁴ Németország, Szövetségi Felsőbíróság 2012. április 23. (II ZR 252/10).

¹⁵ Egyesült Királyság, *Salomon v A Salomon & Co Ltd* (1896) UKHL 1 (1897) AC22.

Salomon úr saját, korábban egyéni vállalkozás formájában folytatott üzletét adta át az általa és családtagjai által alapított, saját nevét viselő korlátolt tagi helytállást ismerő társasági formában működő új gazdasági társaságának. A társaság alapítása során a cipészüzlet átruházására vonatkozó tranzakció ellenértékéhez Salomon úr maga nyújtott kölcsönt az újonnan létrejövő társaságnak, amelyet a társaság valamennyi vagyontárgyára kiterjedő lebegő zálogjoggal biztosított. Nemsokkal az alapítást követően azonban a társaság fizetéképtelenné vált, és a hitelezők a csekély társasági vagyonra vezetett sikertelen végrehajtás során azzal szembesültek, hogy a társaság vagyonában fellelhető kevés potenciális fedezetre a társaság többségi befolyással rendelkező tagja, Salomon a zálogjog szabályai alapján elsőbbségi kielégítési joggal jelentkezett be. A kielégítés nélkül maradt hitelezők pert indítottak Salomon ellen, és keresetükben a kielégítetlenül maradt követelések erejéig kérték, hogy a bíróság mondja ki Salomon úr személyes felelősségét, arra hivatkozva, hogy Salomon és vállalkozása nem tekinthetők elkülönült személyeknek a piacon, ők valójában egyek és ugyanazok, márpedig saját maga hitelezője senki nem lehet. A bíróság szinte mantraszerűen citálta a társaságok elkülönült jogi személyiségével kapcsolatos doktrínát, és erre hivatkozva elutasította a hitelezők kereseti kérelmét, hangsúlyozva, hogy a társaság elkülönült jogi személy, és mint ilyen bárkivel, akár saját tagjával is tranzakciót bonyolíthat.

1. szövegdoboz

Felelősség értelmezése a Salomon v A. Salomon és társai ügyben

Forrás: Egyesült Királyság, Salomon v A Salomon & Co Ltd (1896) UKHL 1 (1897) AC22.

Az angolszász világban a valódi fordulatot a szintén angol bíróság előtt tárgyalta, 1933-as *Gilford Motor Company Ltd v Horne* ügy hozta el.¹⁶

Horne úr a Gilford társaság korábbi alkalmazottja volt, aki felmondását követően a korábban, a munkaszerződése részét képező versenykizáró megállapodás értelmében még néhány évig le volt tiltva korábbi munkáltatója üzleti partnereivel való bármiféle üzleti kapcsolat kialakításától. Horne azonban munkaviszonyának megszűnését követően

¹⁶ Egyesült Királyság, Gilford Motor Company Ltd v Horne (1933) Ch. 935.

azonnal egy korlátozott tagi helyállást ismerő társaságot alapított, és e társaság volt az, amely a Gilford Motor ügyfeleit környékezte meg, köztük többeket sikerrel szakítva el korábbi üzlettársától, a Gilford Motortól. A Gilford Motor mint korábbi munkáltató a versenykizáró megállapodás megszegésére hivatkozott, és közvetlenül Horne-nal szemben kérte a megállapodásban szereplő kötbér megfizetését. Horne érvelése a társaság elkülönült jogi személyisége köré csoportosult. Véleménye szerint a versenykizáró megállapodást magánszemélyként kötötte meg, míg a Gilford Motor által kifogásolt gyakorlatot már egy társaság valósította meg, amelynek történetesen ő maga is tagja volt. A bíróság azonban nem fogadta el ezt az érvelést, és úgy ítélte meg, hogy Horne az elkülönült jogi személyiség koncepcióját egy csalárd tevékenységhez kívánta felhasználni, amelyet a doktrína eredeti céljai szerint semmiképpen sem támogat. Lényegében Horne a szerződéses kötelezettségei alóli kibújáshoz használta fel a társaság elkülönült jogi személyiségének doktrínáját, és mint ilyen, nem támogatható ez a magatartás. Horne-nak így meg kellett fizetnie a szerződésben vállalt kötbért.

2. szövegdoboz

Elkülönült jogi személyiség doktrínájának határai a Gilford Motor Company Ltd v Horne ügyben

Forrás: Egyesült Királyság, Gilford Motor Company Ltd v Horne (1933) Ch. 935.

A két döntés elemzését követően meglehetősen nehéz egy jogalkalmazási mintát felfedezni az angol bíróságok gyakorlatában. Mindkét eset szerződéses kötelezettségek alóli kibúvóként vizsgálta a társaság megalapítását, mégis, a Salomon-ügyben a doktrína kivételt nem tűrő megerősítést nyert, míg a Gilford Motor-ügyben a bíróság átszakíthatónak találta a társaság sűrű védőhálóját, és megtalálta az egyéni igényérvényesítéshez az utat a taggal szemben. Amennyiben mélyebb analízisnek vetjük alá a két esetben született döntést és a bíróságok érvelését, akkor mégiscsak felfedezhetünk egy alapvető különbséget a két eset tényállásában. A Salomon-ügyben igen nehéz lenne Salomon úr, a társaság tagjának magatartásába bárminemű vétkeiséget belelátni, hiszen nem jelenthetjük ki, hogy a társaságalapítás egyértelműen csalárd célokat szolgált volna. Mivel Salomon családtagjai is részt kívántak venni az üzleti tevékenységben, ez szükségképpen azt igényelte, hogy Salomon úr átruhazza cipészületét a társaságra. A később bekövetkező

fizetéképtelenség nem ennek a döntésnek az egyenes következménye. A Gilford Motor esetében azonban Horne úr magatartása nyilvánvalóan azzal az elhatározással történt, hogy a szerződéses kötelezettségeit meg tudja szegni egy láthatólag szerződési jogba nem ütköző módon azáltal, hogy a szerződés időpontjában még nem létező jogi személy köntösébe bújtatja szerződésszegő magatartását.

A Gilford Motor ügy jogi érvelése köszön vissza a *Kelner v Baxter* eset döntésében is.¹⁷ Az eset tényállása szerint Baxter és társai szerződéses kötelezettséget vállaltak egy később megalapítandó társaság nevében értékpapírok megvásárlására. A társaságot ezt követően ugyan létrehozták, azonban a társaság soha nem szerzett annyi vagyont, hogy meg tudja fizetni a Baxterék által vállalt ellenértéket az értékpapírokért. A bíróság döntésében hangsúlyozta, hogy a még létre nem jött jogi személy nevében előre senki nem tud kötelezettséget vállalni, és Baxterék szerződése mögött ismét csalárd szándék állt. Szerződésük ennek megfelelően nem tekinthető a később megalapított társaság szerződéses kötelezettségének, Baxteréket kötelezte, így nekik kell fizetniük az értékpapírokért.

Sajátos hivatkozással találkozott a bíróság a híressé vált *Macaura v Northern Assurance Co Ltd* ügyben, amely jelentősen eltér a fent bemutatott, angolszász döntések tényállásától.¹⁸ Míg a fentiekben olyan esetekkel találkozunk, ahol a társaság tagjai ellenében a hitelezők igyekeztek lerontani az elkülönült jogi személyiség és a tag korlátozott helytállásának koncepcióját annak érdekében, hogy a szerződéses kötelezettségek esetében ne a társaság, hanem annak tagjai legyenek közvetlenül kötelezhetőek, a *Macaura*-ügyben maga a társaság tagja kívánta megdőnteni az elkülönült jogi személyiség doktrínáját annak érdekében, hogy saját maga szerezzon ebből előnyöket.

Macaura úr saját tulajdonában álló telkén tárolt faárut adott el annak az egyszemélyes társaságnak, amelynek egyedüli tagja volt. Bár az adásvételi szerződés létrehozatalra került, a faáru továbbra is a Macaura magántulajdonában álló telken maradt. Macaura biztosítási szerződéssel rendelkezett a telkén fellelhető valamennyi faanyag vonatkozásában, amely szerződés kockázati körébe beletartozott a tűzkár is. Egy tűz következtében megsemmisült a már a társaság tulajdonába került faáru, azonban Macaura azzal érvelt, hogy lényegében saját társaságáról

¹⁷ Egyesült Királyság, *Kelner v Baxter* (1866) LR 2 CP 174.

¹⁸ Egyesült Királyság, *Macaura v Northern Assurance Co Ltd* (1925) AC 619.

volt szó, így az általa magánszemélyként kötött biztosítás ki kell, hogy terjedjen arra a faárura is, amely még a telkén feküdt, azonban már az általa alapított egyszemélyes társaság tulajdonában volt. Macaura érvelése tehát az eddigiekkel ellentétben arra irányult, hogy a társaság elkülönült jogi személyiségének koncepcióját megdöntse, és a biztosítás szempontjából a társaság tulajdonában álló vagyontárgyakra is kiterjessze a biztosító helytállási kötelezettségét. A biztosítótársaság természetesen megtagadta a szerződött összeg kifizetését, és a bíróság sem kötelezte teljesítésre. A bíróság érvelése szerint a biztosítási szerződés bizonyítható módon a magánszemély és a biztosítótársaság között kötöttet, így Macaura társasága nem volt alanya a jogviszonynak, semmilyen formában. Bővebb fejtegetés nélkül utasította vissza a bíróság Macaurának az elkülönült jogi személyiség megdöntésére irányuló érvelését.

3. szövegdoboz

„Fordított érvelés” a Macaura v Northern Assurance Co Ltd ügyben

Forrás: Egyesült Királyság, Macaura v Northern Assurance Co Ltd (1925) AC 619.

A korábban elemzett esetek és a Macaura-ügy között a döntő különbség az, hogy az utóbbi esetben maga a tag kívánt a doktrína megdöntése nyomán előnyöket szerezni. Az angolszász bírói gyakorlat azonban kétséget kizáróan azt mutatja, hogy a bíróság csak abban az esetben hajlandó áttörni az elkülönült jogi személyiség és a korlátozott tagi helytállás koncepcióját, amennyiben valamilyen, a tag által tanúsított csalárd magatartás ezt a társaság hitelezőinek lehető legteljesebb kielégítése érdekében megkívánja. Maga a társaság tagja nem hajlíthatja saját belátása szerint ezen doktrínákat azért, hogy egyes esetekben védelmet kapjon a társaság hitelezőinek igényeivel szemben, míg más esetben saját maga szerezzen előnyöket a két alaptétel erodálásán keresztül. Bár továbbra is tartja magát az a kiindulási pontunk, hogy a korlátozott tagi helytállás megvédi a tagot, részvényest attól, hogy a társaság által vállalt szerződéses kötelezettségek körében saját magánvagyonra is a hitelezők fedezetéül szolgáljon, azonban amint bizonyítható olyan magatartás, amely a zárt társaságokban a tagok, részvényesek csalárd eljárását támasztja alá és a vagyonszétválás előidézéséért értékelhető, a bíróság hajlandó lerontani az említett két alapelv érvényességét, a hitelezők érdekében.

A tagok helytállásának változatai

A tagok helytállása kulcskérdés a társasági jogban. A hitelezővédelem szempontjából kiemelt jelentősége van annak, hogy amennyiben a társaság vagyona nem elegendő a hitelezői igények kielégítésére, követelhető-e és milyen mértékig a tagokon a fennmaradó összeg. A kontinentális jogrendszerek Európában jellemzően két konstrukciót követnek a tagi helytállás tekintetében. Egy tag vagy teljes magánvagyonával, korlátlanul és mögöttesen áll helyt a társaság vagyonából ki nem elégíthető követelésekért, vagy helytállása csupán a bevitt vagyoni hozzájárulásra szorítkozik, így magánvagyonra legfeljebb abban az esetben kerülhet be a kielégítésre szánt fedezet körébe, amennyiben vállalt vagyoni hozzájárulását nem fizette meg, nem bocsátotta még rendelkezésre akkor, amikor a társaság fizetési képtelensége bekövetkezett.

Az angol társasági jogban azonban a tőkeegyesítő társaságok esetében a tagok helytállása három modell alapján határozható meg.

A tagok korlátozott helytállását ismerő társasági konstrukcióban a tag a tagsági jogokat megtestesítő részvényért fizetett kibocsátási érték szolgáltatására köteles, egyebekben a társasági vagyonból ki nem elégíthető követelésekért magánvagyonával nem köteles helytállni. Ezt a konstrukciót nevezi az angol jog a részvény névértéke által behatárolt korlátozott helytállásnak (*liability limited by share*). Azon *company*-k esetében, amelyek ebben a konstrukcióban működnek, minden esetben részvénytársasági formáról (*shareholders' company*) beszélünk. (McCORMACK 2008, 52.) A felelősségátvitel szabályai csak akkor érvényesülnek, ha a részvényes nem szolgáltatva a létesítő okiratban vállalt vagyoni hozzájárulását, valamint, ha bizonyíthatóan olyan jogsértést követett el, amely a korlátozott helytállás főszabályának megbontását vonja maga után, a 2006-os *Companies Act* alapján. Ezt a modellt a nagyvállalatok előszeretettel választják.

A skála másik végpontján a korlátlan helytállással terhelt tagokat tömörítő társasági formák állnak. Az *unlimited liability* azt jelenti, hogy a *company* – mivel jogi személyiséggel rendelkezik – ugyan rendelkezik saját vagyonnal, azonban a tagok mögöttes és korlátlan helytállással tartoznak. A hitelező ilyen esetben csak akkor veheti igénybe a tagok magánvagyonát, ha a *company* vagyona nem nyújt megfelelő fedezetet követeléseinek kielégítésére. A korlátlan helytállású társaság (*unlimited company*) lényegében a magyar közkereseti társaság modelljével mutat rokonságot. A *general partnership*-vel (a tagok közvetlen helytállására

épülő társaság) szemben pedig jelentős különbség, hogy míg ott a tagok közvetlenül, a cég vagyona tekintet nélkül, akár önállóan is perelhetők, és helytállni tartoznak a cég nevében, addig az *unlimited company* esetében elsődlegesen mindig a társaság vagyona a hitelezők kielégítésének alapja, a tagok helytállása csak mögöttesen, a társasági vagyon hitelezői követelésekhez viszonyított elégtelensége esetén kerül elő. (FAZEKAS 2004, 82.) Az *unlimited company* ennek megfelelően a hitelezők bizalmának erősítésére is szolgáló konstrukció, hiszen a tagok teljes magánvagyonuk kockáztatása mellett folytatják a gazdasági tevékenységet.

Végül a kontinentális jogrendszerben ismeretlen az úgynevezett garanciavállalásos helytállás (*liability limited by guarantee*). A modell lényege, hogy a társaság tagjai a létesítő okiratban megjelölnek egy összeget, amelyet kizárólag a társaság fizetéképtelensége esetén bocsátanak a hitelezők rendelkezésére, saját magánvagyonukból. A garanciaként megjelölt összeget nem kell a társaság rendelkezésére bocsátani sem alapításkor, sem a működés során. A garanciaként felajánlott összeg a likviditási gondok leküzdésére sem használható, valamint beruházások, tőkeemelés fedezetét sem jelentheti. Egyetlen célja, hogy a társaság megszűnésekor a kielégítetlenül maradt hitelezői követelésekre nyújtson fedezetet. A garanciavállalás így csak akkor fordul át valódi pénzteljesítésbe, ha a társaság megszűnik. A garanciavállalásos társaságok a 2006-os törvény óta nyílt és zárt körben egyaránt alapíthatók és működtethetők. A konstrukció sajátossága, hogy a jegyzett tőke ebben az esetben nem a részvények névértékének az összege, ugyanis ennél a *company*-nál nem bocsáthatók ki részvények. A tagok alapításkor vállalt garanciájának mértéke később nem módosítható, így nem is csökkenthető. Amíg a tagsági viszony fennáll a társaságban, a garancia a társaság megszűnése esetén lehívható. A hitelezők érdekében a törvény azt a tagot is a garancia összegének megfizetésére kötelezi, akinek a tagsági jogviszonya a társaság felszámolását megelőző egy éven belül szűnt meg. A rendelkezés célja, hogy azok a tagok se mentesüljenek a vállalt garancia rendelkezésre bocsátásának kötelezettsége alól, akik a fizetéképtelen helyzetet előre látva szüntették meg tagsági jogviszonyukat a társaságban. (MCCORMACK 2008, 57.) A tagok által vállalt garancia soha nem válhat a társasági vagyon részévé. Abban az esetben azonban, amikor a fizetéképtelen társaságot felszámolják, a törvény értelmében nem szükséges külön peres eljárást kezdeményezni annak érdekében, hogy a kielégítetlenül maradt hitelezők hozzájussanak a tagok által vállalt garanciához. A garanciavállalásos helytállás elsősorban jótékony célokat felvállaló nonprofit társaságok számára kedvező megoldás.

Az ilyen társaságok a gazdasági tevékenységből elért nyereséget a közcél megvalósítására fordítják. A társaság hitelképességének növelése érdekében olyan tagokat nyerhetnek meg maguknak, akiket nem terhel az azonnali vagyónátadás kötelezettsége, azonban a vállalt garanciával bizalmat ébreszthetnek a későbbi üzleti partnerekben, a hitelezőkben. A konstrukciót klubok, diákszövetségek, sportszövetségek és hasonló szervezetek választják előszeretettel az Egyesült Királyságban. (BACHNER 2009, 158.)

A tagi felelősség esetei

Amint fentebb láthattuk, a korlátozott tagi helytállás koncepciója eredetileg azzal a céllal született meg, hogy a társaság tagjait, részvényeseit megvédje azoktól az elkerülhetetlen kockázatoktól, hogy a normál üzleti tevékenység mellett is előfordulhatnak a hitelezőket veszélyeztető, megkárosító ügyletek. A doktrína másik célja az volt, hogy a befektetőket gazdasági tevékenységre sarkallja, amelynek során nem kell magánvagyonukat teljes mértékben kockáztatniuk. Amennyiben azonban a korlátozott tagi helytállás doktrínáját a tag vagy a részvényes rosszhiszemű, eleve a hitelezőt megkárosító módon kívánja felhasználni, a bíróságok napjainkban már kontinensszerte hajlandók a korlátozott helytállás mögé nézni, és a tagok, részvényesek magánvagyonukkal való felelősségét kimondani. Bár a korlátozott tagi helytállás koncepciója a korábban jellemző korlátlan helytállás elvét váltotta fel a 19. században, az európai és az amerikai jogalkotó és a bíróságok fokozatosan, közel száz év leforgása alatt munkálták ki azokat az típuseseteket, amelyekben megfordítható a helytállás, és az felelősséggé konvertálható a tag, részvényes oldalán.

Az első esetek egyike még ma is megtalálható a jogalkotásban, jogalkalmazásban, amikor a tag, részvényes túlértékeli a nem pénzbeli vagyoni hozzájárulását annak szolgáltatásakor, és ez idézi elő a fizetéseképtelenséget. Néhány szerző ezt a problémát a „felvizezett részvények” problémájának nevezi. (COOK, 584.) A felvizezett részvények koncepciója a hitelezők felé fals képet nyújt a társaság valós pénzügyi helyzetéről, esetlegesen olyan szerződéskötést indukálva a hitelező oldalán, amelyet a valós pénzügyi mutatók ismeretében soha nem tenne meg. A felvizezett részvények problémaköre szorosan össze is függ e fejezet egyik kiindulópontját jelentő kötelező tőkeminimum kérdésével. Tekintettel arra, hogy a tőkeminimum szolgáltatása, megfizetése az alapítás szakaszában a tag korlátozott helytállásának

szabályok különösen hangsúlyosak olyan időszakokban, amikor az adott országban pénzügyi, gazdasági válság van. Amennyiben azonban a vállalt hozzájárulás megfizetése mégis elmarad a társaság fizetési képtelenségét megelőzően, úgy a hitelezők a még nem teljesített összeget követelhetik a tagoktól. Arra azonban nem használható ez a szabály, hogy a társaság tevékenysége következtében kárt vagy nem vagyoni sérelmet szenvedett harmadik személyek szerződésen kívüli igényeiket közvetlenül a tagokkal, részvényesekkel szembe fordulva rendezhessék.²¹

Tipikus eset a vállalatcsoportok uralkodó tagjának felelősségét laza keretek között felfogó szabályok rendszere is. Amennyiben a vállalatcsoport valamelyik ellenőrzött vállalata fizetési képtelenné válik, a tartósan hátrányos üzletpolitikát, amely ezt a fizetési képtelenséget előidézte, az uralkodó tag magatartásának tudja be a jogalkotó, és ennek megfelelően nem látja akadályát annak, hogy az uralkodó tagot teljes vagyonával felelőssé tegye az ellenőrzött társaság vagyonából ki nem elégíthető hitelezői igényekkel szemben.²²

Irodalomjegyzék

- ANDENAS, Mans – WOOLDRIDGE, Frank (2009): *European Comparative Company Law*. Cambridge, Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511770494>
- American Bar Association (1994): *Corporate Director's Guidebook*. Chicago, American Bar Association.
- AUER Ádám (2017): *Corporate governance – A felelős társaságirányítás jelenkori dimenziói*. Budapest, Dialóg Campus.
- AUER Ádám (2014): *Corporate Governance – Állami részvétellel működő gazdálkodó szervezetek*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem.
- BACHNER, Thomas (2009): *Creditor Protection in Private Companies*. Cambridge, Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511576553>

²¹ Németország, Szövetségi Felsőbíróság VersR 1972, 274 MDR 1972, 316.

²² Egyesült Királyság, Company Act 2006 art. 260(3); Németország, AktG 1965 art. 117(2); Észtország, Kereskedelmi törvény 1995 167. § (1) bekezdés; Magyarország, 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről 3:18. §-a.

- COOK, William W. (1921): "Watered Stock" – Commissions – "Blue Sky Laws" – Stock Without Par Value. *Michigan Law Review*, Vol. 19. DOI: <https://doi.org/10.2307/1276746>
- FAZEKAS Judit (2004): Az angol társasági jog. In MISKOLCZI BODNÁR Péter szerk.: *Európai társasági jog*. Budapest, KJK-Kerszöv.
- FÉZER Tamás (2007): Monista vállalatirányítás a társasági jogban. In PAPP Tekla szerk.: *Acta Conventus de Iure Civili*. Szeged, SZTE ÁJK.
- HALÁSZ Vendel (2016): A „társaság érdeke”: a vállalati vezetők tevékenységére irányadó szabályokról Európában és Amerikában. *Magyar Jog*, 63. évf. 12. sz. 698–707.
- HOPT, Klaus J. (2016): The German Law of and Experience with the Supervisory Board. *Law Working Paper*, No. 305. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2722702>
- KAHAN, Daniel R. (2009): Shareholder Liability for Corporate Torts: A Historical Perspective. *The Georgetown Law Journal*, Vol. 97, No. 4. 1085–1110.
- KECSKÉS András (2016): A felelős társaságirányítás európai rendszere. *Európai Jog*, 16. évf. 3. sz. 28–38.
- KECSKÉS András (2011): *Felelős társaságirányítás (Corporate Governance)*. Budapest, HVG-ORAC
- MCCORMACK, Gerard (2008): *Corporate Rescue Law – An Anglo-American Perspective*. London, Edward Elgar Publishing. DOI: <https://doi.org/10.4337/9781848445109>
- MENDELSON, Nina A. (2002): A Control-Based Approach to Shareholder Liability for Corporate Torts. *Columbia Law Review*, Vol. 102, No. 5. 1203–1303. DOI: <https://doi.org/10.2307/1123672>
- NACIRI, A. (2008), *Corporate Governance Around the World*. New York, Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203930670>
- TUCKER, Eric (2008): Shareholder and Director Liability for Unpaid Workers' Wages in Canada: From Condition of Granting Limited Liability to Exceptional Remedy. *Law & History Review*, Vol. 26. 57–98. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0738248000003564>
- VILLIERS, Charlotte (2006): *Corporate Reporting and Company Law*. Cambridge, Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511494857>

Vákát oldal

Második rész
Vállalati erőforrások és közfeladat-ellátás

Vákát oldal

7. fejezet

Tulajdonosi szerepek változása közszolgáltatási feladatot ellátó vállalatokban

Horváth M. Tamás

A kilencvenes években, a közüzemi szolgáltatások liberalizációjának fénykorában a piaci típusú reformok a versenyztethető tevékenységek elhatárolását, a privatizáció különböző formáit és a gazdasági regulációt állították előtérbe.¹ A kétezres évek első évtizedének derekától azonban ezt a fajta ágazatpolitikát és gazdálkodási szemléletet többféle kihívás és ennek nyomán kritika illette, ami miatt sok esetben a közszolgáltatás-nyújtás különböző kormányzati megoldásai kerültek előtérbe.

A privatizáció nehézségei és adott esetekben sikertelenségei képezték az egyik okot. Másfelől a reguláció, amely a természetes monopóliumok esetében a piaci működés korlátozásából származó hátrányokat a gazdaság egésze által képviselt közérdekre való tekintettel volt hivatott enyhíteni, nem volt mindig kellően eredményes. Végül kiéleződtek a globális feszültségek. A nagy monopóliumok a világpiac szereplői voltak. A fejlett gazdaságok közegében működő és ilyen tőketulajdonosi háttérrel rendelkező vállalatcsoportok meghódították a fejletlenebb országok piacait. Ott pedig, különösen a harmadik világban, a konfliktusok erőteljesebben jelentkeztek. Ugyanakkor a civilek közösségei oldaláról feszültségek mutatkoztak a fogyasztói társadalmak által uralt „anyaországokban” is. Mindezen feszültségeket és konfliktusokat pedig különösen kiélezték a 2008-as gazdasági és pénzügyi válság utóhatásai – a fejlettebb és fejletlenebb országokban egyaránt.

¹ Az ellátásszervezésért való kormányzati felelősséget ez nem feltétlenül érintette, de magának a szolgáltatásnak a nyújtását „delegálhatták” magángazdálkodóknak.

A közszektor szerepeinek kiterjedése a közüzemi szolgáltatások körében nem általános fejlődési tendencia, de számos (és igen különböző) megnyilvánulását láthatjuk Európában és a világban.² Jelen fejezet elsősorban az állami, illetve önkormányzati vállalati tulajdonszerzés és -részesedés alakulását vizsgálja, illetve mindezek összefüggését az utóbbi egy-másfél évtized fent vázolt folyamataival.

A privatizáció ellenoldali jellemzői

A közszolgáltatások kormányzati megoldásai többféleképpen kaptak hangsúlyt. Egyrészt a privatizáció ellenében. Másrészt úgy, hogy kezdtek nagyobb figyelemmel fordulni azokhoz az esetekhez, amikor végül is nem sikerült kiszervezni vagy esetleg nem akarták átadni a közszolgáltatás nyújtásához kapcsolódó jogosítványokat. A német rendszerekben az utóbbira számos példa volt. Ezekre ettől az időtől kezdve többé nem csupán ideiglenes átmenetként tekintettek, hanem egyenrangú modellként. A privatizációs formák tehát nem haltak ki az új évezred első évtizedeire sem, de mellettük stabilizálódott a kormányzati befolyású, illetve tulajdonú megoldások létjogosultsága is. A piacelvű reformok megoldásait nem követő jelenségek köre megfigyelhető 1.) a fejlett országokban; 2.) a harmadik világban; 3.) a kelet-közép-európai államokban; ezek együtt léteznek és (újra) létjogosultságot kaptak a liberalizációs technikák mellett.

A harmadik világban, ahol a feszültségek nagyobbak voltak, egyben a privatizációval kapcsolatos kilengések is szélesebb hatókörűek. Ennek alapján összehasonlíthatjuk a privatizációval szembeni, ellenoldali irányultságú reformok fő tartalmait (CHAVEZ 2014). Szemben a piacorientált átalakításokkal tehát, az állami megoldások előtérbe állítása manapság a következőket jelenti (HORVÁTH 2016, 260.):

- A magánszektor tulajdonosi pozícióit korlátozhatják. Általában nem határtalan államosításra kell gondolni, hanem egyes területeken újra szerephez jut a kormányzati tulajdon. Ilyen eset például, ha a villamosenergia-szektorban a szolgáltatásnyújtást az állam visszaveszi, de a termelés és az elosztás marad magántulajdonban vagy legalábbis magántulajdonosi részvétellel működik.

² Vö. WOLLMANN–MARCOU 2010 megállapításaival.

- Az állami, illetve a versenyszektorba sorolható tevékenységek szétválasztását (úgynevezett *unbundling*) általában fenntartják akkor is, ha az utóbbiból át- vagy vissza is vesznek tulajdoni elemeket kormányzati körbe.³
- A díjszabás rendszerét a piacosítást megelőzően meg kellett tisztítani és számvitelileg elkülönítetten kezelni. A kormányzati formák előtérbe kerülésével az úgynevezett keresztfinanszírozás (azaz más tevékenység eredményéből való támogatás) válik lehetővé különböző technikákon keresztül.
- A regulatív gazdasági funkcióval szemben, különösen ha az nem bizonyult kellően hatékonynak, az államigazgatási szabályozás eszközei és tartalmai kerülnek előtérbe.
- Helyenként összekapcsolódik a szolgáltatásszervezési változás a kormányzati szolgáltatáspolitikai irányok hangsúlyainak áthelyezésével. Jellemző példa, hogy amikor a megújuló energiaforrások felhasználásának növelése áll előtérben, az általában összekapcsolódik a szektor több pólusú szervezésével. Ezzel szemben az atomenergia részarányának növelése inkább az állami szerepek kiterjesztését igényli.

A kormányzati szektor részéről a korrekció jogalapját a magánosítás vélt vagy valós túlzásai teremtik meg. A privatizáció különböző formáinak alkalmazása során elkövetett hibák vagy túlkapások ehhez hozzájárulnak.

A közszolgáltatási körben lezajlott folyamatok ismerete alapján megkülönböztetünk *vagyoni és funkcionális privatizációt* (HORVÁTH 2015, 166.):

- Az előbbi esetkörben eladják a közszolgáltatás eszközét, amely gyakran ingatlanállomány. Például az állami (szociális) bérlakások fenntartásának privatizációja a lakásállomány eladását jelenti a bentlakó bérlőknek. Lakott áron a vétel kedvezőbb, egyúttal az állam megszabadul a fenntartás terheitől.
- A funkcionális privatizáció esetében pedig ugyancsak a közfunkciót ajánlják ki, a köztulajdon köre azonban nem szűkül jelentősen. Ilyen eset, ha a hálózatos szolgáltatások nyújtásának jogát magánvállalatoknak eladják, míg a vezetékek, a kapcsolódó művek köztulajdonban maradnak. Ilyenkor funkcionális privatizációról beszélünk.

³ Az Európai Unió ezzel összefüggő szabályozási rendszerének részletes elemzését lásd a kötet 8. fejezetében.

A típusok rendszerektől is függenek. Az angolszász modellre jellemző volt a vagyon-eladás. A francia minta szerint viszont a funkció privatizálására nem volt szükség, hiszen a közüzemi szolgáltatások nyújtását hagyományosan delegálja az állam magántulajdonú cégekre. Ugyanakkor hagyományosan a vezetékek, hálózatok önkormányzati tulajdonban voltak és maradtak.

A probléma a kilencvenes évek rendszerváltó közép- és kelet-európai országaiban, valamint a harmadik világban keletkezett. A századvégi privatizáció ugyanis globális szolgáltató vállalatcsoportok ajánlattételei mellett zajlott. A kormányok és az érintett önkormányzatok a kizárólagos szolgáltatásnyújtási jogok mellett sokszor magát az infrastruktúra-állományt is eladták. Ebben az esetben a monopolpozíció nagyon erőssé válhatott, ami megfelelő kontrollrendszerek hiányában egyenlőtlenségekhez vezetett.

Érdekes, de nem teljesen egyedi Magyarország esete. A kilencvenes évek közműszolgáltatási privatizációi különböző formákat követve zajlottak. Hogy végül is melyik, hol valósult meg, az több dologtól függött. Eltérés volt az egyes ellátási ágazatok (például vezetékes gáz és ivóvíz szolgáltatása) között. Másrészt különbözött az állami szervek gyakorlata. A nagyvárosi önkormányzatok ilyen vagy olyan eladási szerződést kötöttek. A 2010 után dominánssá vált jogi álláspont szerint az állóeszközvagyon eladása mindig is jogellenes volt. Már a rendszerváltáskori önkormányzati törvény kimondta ugyanis e tulajdoni tárgyakra a forgalomképtelenségét. Bizonyára azonban kellő egyértelműség nélkül, hiszen a cégbíróságok akkor jellemzően nem emeltek kifogást a szolgáltató cégek vagyonába való közműtulajdoni apportálás ellen. Az effajta tisztázatlanságok jellemzőek voltak a nem fejlett országok piacain. Ennek viszont később a következmények miatt messzire nyúló hatásai lettek.

Összességében elmondhatjuk, hogy minél radikálisabb a magánosítás, annál nagyobb az esélye az ellenoldali visszahatásoknak a nem szándékolt közösségi következmények miatt. Különösen ez a helyzet a nem fejlett országok esetében. Az államok különböző kormányzati szintjei a közműszolgáltatási liberalizáció nyomán a világgazdaság viszonylag egységes fejleményeivel találták szemben magukat. A sokszor nagy hagyományokkal rendelkező, immár nemzetközi vállalatcsoportokat alapító szolgáltatók jelentős súllyal tudtak nagy helyi hatóságokkal, nagyvárosi önkormányzatokkal vagy akár kormányokkal szemben partnerként fellépni.

„Re-public” folyamatok

Európában a „re-public” folyamat nem általános, ugyanakkor kisebb-nagyobb területeken, városokban, illetve egyes ágazatokban megjelenik – országonként eltérő módon és mértékben. Az általánosítható jellemző az, hogy a liberalizációs korszak terjedő és töretlennek látszó privatizációs folyamatai mellett stabilizálódott a más irányú megoldások választásának elfogadottsága. Hangsúlyozandó, hogy „mellett”, és nem „helyett”!

A nyugat-európai országokban ez a következő feltűnő jelenségeket jelenti: a már említett *közvállalati korporatizációt*, az úgynevezett *remunicipalizációt* (újra önkormányzati ellátási körbe vonást) és egyes közszolgáltatási formák *társadalmisítására* törekvést.

- Kormányzati tulajdonú munkaszervezetek vállalati korporatizációja. A kétezres évek első évtizedének közepére a felelős társaságirányítás kormányzati változatai kezdtek kialakulni, amikor is a közösségi tulajdon modernizált formában stabilizálódott ott, ahol ilyenként korábbról megmaradt. Tiszta formában Németországot és Olaszországot említhetjük modellértékűként. Kiegészítve azzal, hogy a francia modellben a köz-magán vegyes megoldások formái hagyományosan kialakultak. A korporációs struktúra közszektorra való alkalmazása a tulajdonosi felelősségnek másfajta, a tradicionális közjogitól eltérő formáját biztosítja. Erős gátat építettek be a köztulajdonként megjelenő saját érdek ellenében is, hogy az ne tudjon priváttá válni.
- A remunicipalizáció, azaz a visszatérés a közvetlen hivatali befolyás alatt álló megszervezési formához, radikálisabb változás az önkormányzati korporatizációnál. Akkor kerül előtérbe, ha valamilyen oknál fogva a helyi közösség nem volt elégedett a kilencvenes évek privatizációjának hatásaival. Például azért, mert folyamatosan az inflációnál magasabb mértékben emelkedtek az árak, és a szolgáltatás színvonalának alakulása ezt egyáltalán nem támasztotta alá. A szerződések – jellemzően 15 éves vagy hosszabb – lejáratát után azért köztulajdonú vállalati formában gondolkodtak inkább. Esetleg szerződösszegés címén teremtettek okot a felmondásra. Nem általános jelenségről van szó a nyugati országokban, de mindenesetre számos példa adódott, köztük nagyvárosoké és fővárosoké is. A remunicipalizáció gyűjtőfogalom, amelynek többféle tartalma

alakult ki:⁴ a lejárakor új közszolgáltatási szerződés kötése önkormányzati tulajdonban álló féllel (*insourcing*), a „házon belüli” (*in-house*) megoldások választása, a befektetői profitérdekeltség korlátozása, továbbá szabályozási kényszerek alkalmazása a magánmonopóliumok ellenében.

- A társadalmisításra való törekvés szektorspecifikusan jelenik meg. A vízszolgáltatásra vonatkozóan a civil mozgalmak legújabbban jelentős eredményekre jutottak. Elérték, hogy az EU koncessziós irányelvéből zárják ki a vizet, minősítsék természeti kincsnek, és nyilvánítsák ki a hozzá való természetes jogot. Azaz, a jövőben ne lehessen a szolgáltatást privatizálni. Egyes regionális önkormányzatok olyan szabályozásokat hoznak, amelyek a szolgáltatást nonprofitá nyilvánítják, és civil kontroll alá helyezik. Általában az állampolgári közösségi kezdeményezések nagy eredményének tekintik a fejleményeket. Fontos tehát, hogy nem az állam mér csapást, hanem a víziközmű-szolgáltatások közérdekké és nonprofit alapúnak nyilvánítása inkább társadalmisítást jelent. Hasonló tendencia mutatkozik az energiaellátó-rendszerek viszonylatában, ahol környezeti okból a leszakadást (*grid-off*), valamint a különböző fogyasztói közösségi egyesülési formákat élesztgetik. Utóbbira közeli jó példa Németország (BAUER 2014; FODOR 2014), ahol meglehetősen sokféle forma létezik és terjed a gyakorlatban.

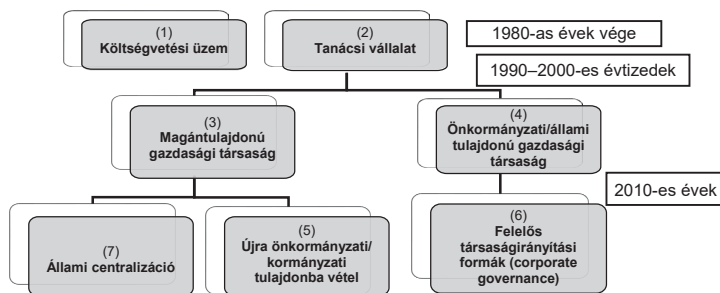
A rendszerváltó országokban a folyamat lenyomata a következő modellel mutatható be („lenyomat” alatt a feszültséget leképező viszonyok alakulásának feltárását értve). A korábbi költségvetési üzemek, tanácsai, illetve állami vállalatok kezdtek egyre inkább önálló gazdálkodású szereplővé válni a rendszerváltást megelőző időkben. Nem utolsósorban azért, mert a szolgáltatási ár- és díjbevételek egyre inkább közelítettek a tényleges bekerülési költségekhez. A kilencvenes évek folyamán a vállalatokat jellemzően átalakították a magánjog hatálya alatt álló gazdasági társaságokká.

Ennek kettős jelentősége volt. Egyrészt lehetővé váltak a hatékonyság javítása érdekében a legszükségesebb átszervezések. Másrészt így alkalmassá tették a magánosításra az állami vállalkozó vagyontárgyait. Az évtized közepére úgy tűnt, a privatizáció teljes megvalósítása csak idő kérdése. Annál is inkább, mert az Európai Unió és más gazdasági világszervezetek liberalizációs politikái ezt az irányt erősen ösztönözték.

⁴ A megállapításokat a következő források alapján történt összegzés alapozza meg: HALL 2012.; PIGEON et al. 2012.; Water Remunicipalisation Tracker 2014.

Valójában azonban – két évtized múltán már jobban látható – a privatizáció egy lehetséges megoldáscsoport volt. A társaságok egy részét azonban ilyen vagy olyan okból nem adták el. Vagy azért, mert nem sikerült megfelelőképpen előkészíteni a tranzakciót, vagy a szándék hiányzott, vagy nem sikerült vonzóvá tenni az „árut” a reménybeli befektetők számára. Korábban amolyan vakvágánynak tekintették ezt a kört a szakpolitikusok és az elemzők is. Mára viszont a figyelem erre is ráirányul. Ennek egyik oka az uniós politikák és részben a szabályozási környezet megváltozása.⁵ Másrészt a liberalizáció fénykorát követő válságok immár más megvilágításba helyezték a piacgazdaság köztulajdoni formáit a hálózatos szolgáltatások körében a rendszerváltó országokban is. A társadalmi alternatíva mellett azonban, a még nem olyan régmúlt történelmi hagyomány alapján, a kifejezetten állami megoldások esélye ebben a régióban potenciálisan nagyobb.

A privatizált vállalatok tekintetében a sikerek, illetve az esetleges feszültségek felmerülése hasonlatos a fejlett országokhoz. A folyamat alakulását, a felbukkanó és megerősödő jelenségek egymásra rakódását érzékeltetendő, a következő ábra mutatja. Érdemes újra hangsúlyozni, hogy különböző szolgáltató-szervezeti formák egymás mellett éléséről van szó. Közöttük azonban a súlyok változhatnak, azaz országoktól, politikai preferenciáktól függően alakulnak. Ráadásul a helyi mozgástér jelentőségét is figyelembe kell venni. Összességében tehát a választható megoldások alaptípusainak alakulását lehet csak érzékeltetni. A létező megoldások sokféleségét az előző fejezet részletezte. A kiindulópontot keresve vissza kell nyúlnunk a rendszerváltást közvetlenül megelőző időszakig.

I. ábra

Vállalati formák egymásra rakódása Kelet-Közép-Európában

Forrás: a szerző szerkesztése

⁵ Lásd ennek részleteire a kötet következő fejezeteit.

Globális összefüggések

A fenti nyugat-európai és kelet-közép-európai (rendszerértő) tükörnek van egy érdekes érintkezési pontja. Mégpedig a nagy szolgáltató vállalatcsoportok szerepe. Az ő nemzetközi piacokon való szerepük összekapcsolja az egyes országok gyakorlatát. Vagyis ebben a témában nemcsak a szokásos összehasonlítás módszerét alkalmazhatjuk, hanem a globális viszonyok egységét is elemezni kell. A hatások egységesek, de nem uniformizáltak, hanem egymásra tekintettel alakulnak.

Nézzük ehhez Magyarország példáját a fővárosi és regionális közüzemi szolgáltatások, valamint az áramszolgáltató, illetve hálózati engedélyes tevékenységek körében az alábbi táblázat alapján!

1. táblázat

Vállalati tulajdonosok a közműszektor egyes szolgáltatási területein Magyarországon a kilencvenes évektől

Társaság	Privatizálás után tulajdonosok	Tulajdonosváltás	Tul. váltás időpontja
Fővárosi szolgáltatók:			
Fővárosi Vízművek (FV)	Suez Lyonnaise des Eaux és RWE Acqua GmbH	Budapest Fővárosi Önkormányzat (BFÖ) és Suez Environment Hungaria & RWE Acqua GmbH, majd BFÖ (100%)	2012
Fővárosi Csatornázási Művek (FCSM)	Compagnie Générale des Eaux (CGE) / Berliner Wasserbetriebe (BWB)	BFÖ, Veolia Environment & Berlinwasser consortium, ⁶ majd BFÖ, Csatorna Holding Vagyonkezelő Zrt., Veolia Environnement-VE, ⁷ Veolia Central & Eastern Europe, ⁸ FCSM (saját részvény)	2015

⁶ A CGE és a BWB 1998-ban hozta létre a Csatorna Üzemeltetési Holding Részvénytársaságot, későbbi névén Csatorna Holding Zrt-t. 2002-ben CGE a részvényét átadta a Vivendi Environnement társaságnak.

⁷ A Vivendi Environnement neve időközben Veolia Environnement-VE-remódosult.

⁸ A Berlinwasser (korábbi névén BWB) részvényét 2015-ben vásárolta meg a Veolia Central & Eastern Europe.

Társaság	Privatizálás után tulajdonosok	Tulajdonosváltás	Tul. váltás időpontja
Fővárosi Gázművek (FŐGÁZ)	VeW/Ruhrgas Konsortium	BFŐ és RWE, majd BFŐ és MVM, majd Magyar Állam (MFB, majd ENKSZ Első Nemzeti Közműszolgáltató / NKM Nemzeti Közművek) ⁹	2014 2017
Regionális szolgáltató:			
ÉGÁZ-DÉGÁZ	GDF Suez/ENGIE	NKM Nemzeti Közművek	2017
Villamosenergia-hálózat üzemeltetői (elosztói engedélyesek):			
ELMŰ Hálózati Kft.	RWE/EVS		
ÉMÁSZ Hálózati Kft.	RWE/EVS		
DÉMÁSZ (EDF DÉMÁSZ Hálózati Elosztó Kft.)	EdF	Magyar Állam (ENKSZ / NKM Nemzeti Közművek)	2017
ÉDÁSZ (Észak-dunántúli Áramszolgáltató Zrt.)	EdF	E.ON	2004
DÉDÁSZ (Dél-dunántúli Áramszolgáltató Zrt.)	Bayernwerk	E.ON	2004
TITÁSZ (Tiszántúli Áramszolgáltató Zrt.)	ISAR Amperwerke	E.ON	2004

Forrás: PALLAI 2003.; ÁRVA 2016. alapján a szerző szerkesztése

⁹ Az ENKSZ Első Nemzeti Közműszolgáltató Zrt. a Magyar Állam tulajdonolta, első ügynevezett nemzeti közműszolgáltató cég, amely a FŐGÁZ szolgáltatási területeinek országos szintűre bővítésével tudott létrejönni. Később a neve NKM Nemzeti Közművekre változott. A névváltás egyben a tulajdonosi szerkezet módosulását is hozta; az NKM Nemzeti Közművek tulajdonosai 2017-től 50%-ban a Magyar Állam és az MFB Zrt., illetve 50%-ban az MVM Zrt. (utóbbi két cég szintén a Magyar Állam 100%-os tulajdonában van).

A táblázatban szereplő társaságok nemzetközileg ismert szakmai vállalat-csoportok. Az RWE AG, 1990-ig Rheinisch-Westfälisches Elektrizitätswerk AG, az észak-rajna-westfáliai – Essen központtal működő – tartományi tulajdonból került a társasági magánjog hatálya alá átalakulással. A jelenlegi, immár jogilag magántulajdonosi szerkezetében energiatermelő és -szolgáltató cégek mellett a brit és a holland kormányt találjuk.

A Lyonnaise des Eaux nagy hagyományú francia vízszolgáltató vállalat, az országot ellátó három tradicionális monopólium egyike. Jogutódja a Suez Environment. A háromból a másik a Veolia. Hagyományosan magántulajdonúak. A francia rendszerben, miként láttuk, a vállalkozásokhoz delegált közszolgáltatás-nyújtás a közjog hatálya alatt áll, kiépült intézményi megoldásokkal és jogi garanciák mellett. Az Electricité de France (EdF) ugyancsak nagy francia vállalat, amelyik a villamos energia és a gázzolgáltatás piacán tevékenykedik.

A német energiapiacot a „négy nagy” uralja. A már említett RWE mellett ugyancsak a nevében hordozza eredetileg tartományi alapítású kötődését az EnBW, azaz Energie Baden-Württemberg AG, amely jelenleg is közvállalat, Karlsruhe székhellyel. A Vattenfall vállalat jelenleg a svéd kormány tulajdonában van. A negyedik a táblázatban, azaz a hazai piacon szintén megjelenő E.ON, amely 2000-ben a Bayernwerk AG és egy másik energiaszolgáltató (Preussen Elektra) egyesülésével jött létre (ÁRVA 2016, 195.) mint nagy magántulajdonú közműcég.

A fentiek valóban példajellegűek. A gázzolgáltató monopóliumok hazai piacán találjuk még az ENI-t, amelyik az olasz ENEL-csoport része. A hulladékgazdálkodásban korábban jelentős pozíciója volt az osztrák ASA-nak. Más közép-európai országokban szintén a nyugati nagy szolgáltató cégek, illetve azok konzorciumai szereztek pozíciókat a liberalizáció során kötelezően megnyitott közüzemi piacokon, ahol szakmai befektetőként jelentek meg.

Látható tehát már ebből is, hogy az összehasonlíthatóságon túl más is összeköti az egyes országok közszolgáltatás-szervezési viszonyait. Nevezetesen a piac nemzetközi méretű egységessége. Ebből következően a nagymértékben lényegében azonos ellátói kör érdekeltségei meghatározzák az ellátás rendszerét és viszonyait.¹⁰ E viszonylatok azonban nem homogén módon alakulnak, hanem legalábbis régióként különbözőképpen.

¹⁰ A közüzemi szolgáltatások körén kívül más közszolgáltatási ágazatokban is megfigyelhető hasonló jelenség. Vö. a közösségi közlekedés vonatkozásában: BARTHA 2016.

A hagyományok, a tagállami kormányzati hozzáállások, az önkormányzati partnerek pozíciói befolyásolják adott vállalati hálózat részeinek mozgásterét, viselkedését. Miközben a tulajdonosi érdekeltség alapján nagyon is centralizált vállalati döntési rendszerek működnek.

Önkormányzati tulajdonú vállalatcsoportok

Az előző alfejezetben a privatizáció ellenoldali jellemzőit, valamint a többségi vagy kizárólagos állami tulajdonú társasági formák térnyerését vizsgáltuk. Hangsúlyozottan nem a magánvállalatokkal szembeni ellenkampányról van szó, hanem annak a felismeréséről, hogy a kormányzati tulajdoni formáknak tartósan helye van a többi üzleti konstrukció között.

E folyamattal összefüggésben a közszolgáltatási feladatot ellátó vállalatok körében külön is kitérünk az önkormányzati tulajdonú vállalatokra, illetve vállalatcsoportokra. A városi közüzemi szolgáltatások nyújtása körében elterjedtek a többprofilú vállalatok. Eredendően azért, mert az üzemeltetés műszaki-technikai értelemben egységesként célszerűen szervezhető. Egyes rendszereknek sajátossága a különböző tevékenységi körök kormányzati vagy önkormányzati tulajdona alapján a szervezet-irányítás egységesítése. A többprofilúság vállalatonkénti megjelenítése, majd tulajdonosi alapon csoportba való rendezése egy válasz az eredményesség javításának kihívására.

A német rendszeren alapuló kiterjedt holdingforma lényege azonban nem csak maga a csoportforma. A többféle profil összeszervezését átfogó stratégiai közpolitikai célokkal indokolják. Ilyen lehet a hosszú távú energiahatékonyság, vagy a közszolgáltatások fenntarthatósága.

Az önkormányzati tulajdonú holding gyűjtőfogalom. Többféle gazdasági társasági típust takarhat. Közszolgáltatás-szervezési értelemben az állóeszközvagyon kezelése és az azokkal való gazdálkodás tevékenységeinek kerete tartozik ide, amikor is mindezeket szélesebb körben végzik, az eredményeik kölcsönös optimalizálására tekintettel.

Társaságmodellek

Az önkormányzati tulajdonú vállalatcsoportok működési sajátosságait többféleképpen csoportosíthatjuk:

- Csoportszinten a közfeladatok átvételének szélessége szerint különbséget teszünk *vagyongkezelést*, illetve ezenkívül egyúttal *közszolgáltatást is nyújtó* vállalatcsoportok között.
- Az önkormányzat által átadott közfeladatok jellege szerint csoportszinten lehet szó csak a tulajdonosi jogok önálló gyakorlásáról, amely a vagyongkezelés szűkebb felfogásaként is megáll. Ehhez képest van tágabb értelmezésű gyakorlat. A vagyongkezeléssel összefüggésben közvetlenül közszolgáltatási feladatot is elláthatnak. Ilyenkor további önálló szakágazati tevékenységi profilja van a vállalatnak.
- Az irányítást végző tagvállalat általános szerepe szerint a *holdingkonzern* és *törzsházkonzern* típusa választható el.
- A csoportszintű irányítás módja szerint beszélhetünk törzsházkonzernről, amikor az anyavállalat maga is nyújt szolgáltatásokat külső piaci partnereknek, a holdingkonzernben pedig a jogilag önálló holdingtársaság csak a tagvállalatok irányításával foglalkozik. Az olyan anyavállalat, amelyiknek tevékenységi köre megtartásával, annak bővítésével adják át az irányítási jogokat, akár apportálás útján, jellemzően törzsházkonzernnek minősül. A holdingforma ekkor kifejezetten és kizárólagosan a vállalatcsoporti minőséghez kötődik.
- A tagvállalatok tevékenységébe való beavatkozás terjedelme alapján szokás szerint *stratégiai*, illetve *operatív* központ működik.
- A tagvállalatok tevékenységébe való beavatkozás mélysége szerint stratégiai, illetve operatív társaságirányítás között tesznek különbséget. Az előbbi a szigorú értelemben vett tulajdonosi döntések képviselőjét, valamint a hatáskörök alapító okiratban való meghatározásának függvényében azok gyakorlását foglalja magában. Az operatív vállalatcsoporti irányítás a közvetlen tevékenységbefolyásolást és az ahhoz kapcsolódó felelősségátvállalást jelenti. A társaságok alapító okiratai és szabályzatai tételesen rögzítik a felelősségelhatárolás részleteit. Fontos szempont a szakterületi-szakmai döntési önállóság biztosítása a tagvállalatoknak.
- Az irányító tagvállalat csoporton belüli tevékenysége tekintetében az *irányító*, illetve a *belső szolgáltatást is nyújtó* konzernközpont típusai határolhatók el.

További csoportosítás szerint a központ vállalatcsoporti szinten kizárólag irányít, illetve valóságos szolgáltatásokat nyújt. Egyes közös funkciókat ilyenkor maga alakít ki és működtet. Ez a helyzet például akkor, ha

a fejlesztéseket, az informatikai rendszerek szervezését és más konzern-szinten szervezhető funkciókat közvetlenül látja el.

A csoportosításokat összefoglalva az alábbi táblázat mutatja.

2. táblázat

Önkormányzati egységes irányítású vállalatcsoportok tipizálása különböző jellemző szempontok szerint

Az ellátott feladatok szélessége szerint csoportszinten	Az irányítást végző tagvállalat tevékenységi körének szélessége szerint	A tagvállalatok tevékenységébe való irányítási beavatkozás terjedelme szerint	Az irányítást végző tagvállalat belső szerepe szerint
<ul style="list-style-type: none"> • vagyonkezelő • közszolgáltató 	<ul style="list-style-type: none"> • törzsházkonzern • holdingkonzern 	<ul style="list-style-type: none"> • stratégiai holding • operatív holding 	<ul style="list-style-type: none"> • csak irányító • gazdasági szolgáltatást is nyújtó

Forrás: a szerző szerkesztése

Az önkormányzati tulajdonú vállalatcsoportok tevékenységi köre közfeladat-ellátási szempontból sem homogén. Közszolgáltatásokat nyújtó tevékenységeik mellett gyakran más szolgáltatási, fejlesztési, illetve kifejezetten üzleti tevékenységeket is folytatnak.

Hazai környezetben

Az egységes irányítású önkormányzati tulajdonú társaságok elterjedése a hazai környezetben is kimutatható. A kiindulópont egyes külföldi gyakorlatokhoz köthető. Az önkormányzati tulajdonú társaságok igazgatása azután került főleg a német rendszerekben a szakpolitikai érdeklődés előterébe, hogy kezdtek az ezredforduló tájkától másképp tekinteni ezekre, mint a „még mindig nem sikerült őket privatizálni” akciók átmeneti maradványaira. Ettől kezdve keresték azokat a megoldásokat, amelyek a különböző profilú, 100%-osan köztulajdonú társaságokat a tulajdonos jogán, egységes portfólióként képesek igazgatni, azaz vállalati terminológia szerint irányítani.

A folyamat Magyarországon is terjedni kezdett. Sokáig csak Debrecenben működött holding, aztán lassan növekedett a számuk. 2012-ben vidéken a 37 darab, harmincezer lakosnál nagyobb lélekszámú városból már 14-ben volt egységes irányítású önkormányzati vállalatcsoport (BÉKÉS 2012). Budapesten a kerületek és a főváros szintjén a folyamat szintén kiterjedté vált, különösen 2010-től. (A kerületekben azonban az egységesség átfogóbb profilú vállalatokba vonás útján valósult meg.)

Az egységes irányítású önkormányzati vállalatrendszer azt a várakozást fejezte ki, hogy ilyen módon a tulajdonosi és közszolgáltatási érdek jobban kifejezhető a várospolitika szolgáltatában. A holdingforma lényegében annyiban hoz újdonságot, hogy az egységességet nem egy vállalaton belül, hanem különböző társaságok irányításaként, mintegy stratégiai tulajdonosi szerepkörben valósítja meg (HORVÁTH 2014). Az előnye ennek az lehet, hogy a vagyonekezelői és vállalkozási, illetve szolgáltatási profilok világosabban elválnak.

A holdingok és más önkormányzati tulajdonosi rendelkezési formák várospolitikai alkalmazási keretei gyorsan változnak. Magyarországon csak az utóbbi ciklustól számítva is a következő markáns szakaszokat különíthetjük el:

- 2010-től úgy tűnt, az egységes vállalatirányítási formák a 100%-os köztulajdonba kerülés útján biztos helyzeti előnyt jelentenek a helyi közszolgáltatási piacon. Erősítette ezt a folyamatot a nemzeti vagyonról szóló törvény elfogadása, majd a közszolgáltatási ágazati szabályozások átalakítása. Mindenekelőtt gyengült a formaválasztás szabadsága. A törvény erőteljes lökést adott az állami tulajdon kiterjesztéséhez a közüzemi szektorban. Megnyílt az út az átszervezések előtt, ami gyakran magában foglalta a külföldi tulajdonosoktól való visszavásárlást (lásd az 1. táblázat példáit).

Az országban az egységes irányításnak volt egy ugyanezen töről fakadó másik iránya, amely szintén torkollhatott a vállalatirányítás egységesítésébe. Költségvetési intézményeket (iskolákat, szociális létesítményeket és szolgáltatásokat, közművelődési szervezeteket, sport- és szabadidő-központokat) profilonként sok városban összevontak. Eleinte csak kifejezetten a pénzügyi megtakarítások okán. Majd még a kétezres első évtized közepén ezeket a jellemzően humán szolgáltatást nyújtó szervezeteket gyakran gazdasági társaságba szervezték. Őket aztán a szabályozási változások adta lehetőséggel élve közhasznú társaságokká alakították át. Az így immár az egészségügyi, a szociális,

az oktatási vagy a sport- és kulturális ágazatban is megjelenő közvállalatok szintén tárgyává váltak az önkormányzati társaságirányítási egységesítésnek.

Az itt említett két folyamat összekapcsolható. A költségvetési szervek között az integrált megoldások, továbbmenve, a közhasznú társaságok lépnek előtérbe. Mindkét vonalon az egységes irányítás lehetőségeit keresik, mind a holding, mind az integrált szolgáltatási központok ezt az irányt nyomatékosítják. A vállalatok esetében a 2010 utáni egységesítés pedig rámutatott az eredmény (vagyis az osztalék mint költségvetésen kívüli, helyi rendelkezésbe vonható forrás) fölötti rendelkezés mozgásterének közhatalmi eszközökkel való befolyásolhatóságára.

- Az önkormányzatok elvi helyzetbe hozásával egyidejűleg a kormányzati politika egyre inkább a közfeladat-ellátás közvetlen, központilag egységes kialakításának és szervezésének útját építi ki. Ennek részeként 2012-től bevezették a közműadót. Majd az egyre jobban kiterjedő hatósági árszabályozás mellett belépett a szolgáltatási díjak központi csökkentése. Ilyen módon a holdingok, illetve más önkormányzati tulajdonú gazdasági társaságok osztaléktermelő képessége, felosztható eredményének nagysága egyre inkább csökkent.¹¹ A keresztfinanszírozás lehetőségei pedig beszűkültek, a többprofilúság előnyeit – így egyes tevékenységek veszteségének kompenzálását a csoporton belüli eredményből – már nem lehetett oly módon kihasználni, mint korábban. Az uniós szabályok e tekintetben szigorodtak, illetve egyes hazai szabályok még ehhez képest is korlátozóbbak lettek (például a hulladékgyűjtésben).

Mindebből az egységes vállalatiirányításra nézve több következtetés adódik. Először is a vagyongazdálkodási tevékenység önmagához mért eredményessége egyre kevésbé értékelhető. Másfelől viszont az egységes irányítás megmaradó részében felértékelődhet a közvetlen felelősséggel ellátott tevékenységi kör, illetve a megbízás útján való feladatellátás terjedelme és jelentősége. Az olyan vállalatcsoportok esetében, ahol egy már működő, közvetlenül szolgáltató társaság köré szervezik a többi (törzsházkonzern), ez nem jelent problémát. A klasszikus holdingokra nézve viszont, amelyek csak irányítást végeznek, különösen hasznos a működő formák tapasztalatainak számbavétele. Ideértve – vállalatcsoporthoz tartozásuktól függetlenül – a vagyongazdálkodó társaságokat is.

¹¹ Egyes relációkban meg is szűnt az eredmény, sőt, kompenzációs igények keletkeznek.

- Az újabb szakasz 2014-től az energiaszolgáltató és a hulladékkezelő társaságok közhasznúvá (nonprofit) alakításával, valamint e körben a szolgáltatók centralizációjával kezdődik. A víziközmű- és hulladék-gazdálkodási közszolgáltatók nagyobb méretű egységekbe szervezése már korábban, az ágazati törvényekkel elkezdődött. A többprofilú társaságok fejlődésének ezzel egy új irányba nyílt meg, amely alatt egyfajta profiltisztulás (elsősorban a stratégiai tulajdonosi és a szakmai szolgáltatási funkciók elválasztása) valamiféle lezárulásának folyamata értendő.

Ennek jellemzéséhez az egységes vállalati irányítást érdemes a vagyongazdálkodó társaságok szerepével és helyzetével összehasonlítani. Utóbbiakat sokszor nem is lehet pontosan elhatárolni, mivel a holdingok is ezen a néven (vagyongazdálkodóként) vannak jegyezve.¹² Szűkebb értelemben viszont az ebbe a körbe tartozó önkormányzati társaságok csak stratégiai tulajdonosi tevékenységet végeznek. Más vagyongazdálkodók (nem holdingok) emellett közvetlenül is ellátó feladatokat a városüzemeltetés, építőipari tevékenységek stb. körében.

A funkcionális ok mellett van egy felelősségi tényező a változásban. Az új polgári törvénykönyv hatálybalépésével a társasági vezető tisztségviselők, valamint vezető szerveik felelőssége nagyobb és jobban nevesíthető, mint korábban. A városi közszolgáltató társaságok ezért a képviselő-testülethez képest is jobban számonkérhető szerepkört visznek az állóeszköz- és ingatlanvagyon hasznosítása, valamint a tevékenységi eredményesség szempontjából. Ennek a ténynek mindenképpen van érdemi gyakorlati jelentősége városvezetési oldalról is.

Szerepek

A fenti folyamatokkal összefüggésben további kérdés az, hogy milyen többletfeladatok jelennek meg a szűkebb értelemben vett stratégiai szerepkörön túl. A tapasztalatok alapján ilyenek különösen:

- *Az önkormányzati feladatellátással kapcsolatos koncepcionálós döntések szakmai előkészítése, illetve érvényesítése.*

A holdingforma önkormányzati feladatellátással való kapcsolata szokásos a kialakítás alapjául vett külföldi rendszerekben. A vállalatcsoportnak

¹² Lásd például a fent már említett Debreceni Vagyongazdálkodó Zrt.-t.

a közüzemi és infrastrukturális politikák megfogalmazásában, majd érvényesítésében való szerepe ott azért magától értetődő, mert az egységes irányítású társasági forma létét nagyban ez a vonás igazolja a közvélemény előtt. Például az energiatakarékosságot, a klímavédelmet, a fenntarthatóságot vagy más általános, az erőforrások felhasználásával kapcsolatos társadalmi érdeket előtérbe állítva könnyen bizonyítható az egységes szemlélet érvényesítésének szükségessége az amúgy mégoly különböző városüzemeltetési ágazatokban.

A város és a holding stratégiájának összhangja képes ezt kifejezésre juttatni a közüzemi szolgáltatások és azok társadalmi fenntarthatósága összefüggésére való hivatkozással. A közös szempontokat, a szinergikus kapcsolatok kihasználásának szükségét az egységes irányítás jól hangsúlyozza, és ez elfogadottságában is tükröződik. Annál is inkább, mert a túl drága magánvállalkozások korlátozása vagy lecserélése számos más országban éppen ezeket az egységesnek értelmezett közösségi szempontokat célozza a korábbinál jobban érvényre juttatni.

Magyarországon ennek a fajta stratégiai szemléletnek az átvétele és érvényesítése önmagában egyelőre kevésbé jellemző. Nyilvánvalóan a legnagyobb kapacitású városban, a fővárosban adódna erre leginkább kézenfekvő módon lehetőség – követve ezzel más, hasonló nagyságrendű európai metropoliszok példáit. Más hazai, természetesen jóval kisebb városok gyakorlatában azért szintén található hasznosítható tapasztalat. Leginkább a pályázatokban vitt szerepekben találunk hasonló motívumokat.

A városi holdingoknak több esetben van kifejezetten a projektfinanszírozások elnyerését célzó menedzser-szerepkörük. Annál is inkább, mert a pályázati pénzek egy része esetében a pályázó csak társaság, illetve vállalkozás lehet. A helyi célok elérését ezért az önkormányzattal való célszerű együttműködések keretében optimalizálják. A most induló hétéves uniós fejlesztési ciklus hazai szervezési rendjében az e szerep iránti szükséglet minden bizonnyal nagyobb lesz.

A pályázati források helyi szintű elérését az integrált település-/városfejlesztési stratégiák foglalják rendszerbe. A holdingok vállalatvezetése itt több értelemben is partner szokott lenni. Egyrészt részt vesznek a megfelelő kiírások kiválasztásában és „megcélzásában”, azaz a vezetés az elérésben tud segíteni. Másrészt pedig az önkormányzati stratégiai irányok elérésének közvetett szervezésében lehet fontos szerepük, azaz a célok és az erőforrás-felhasználások optimalizálásában.

- Külső, közvetlenül ellátott szolgáltatások fővállalása és azok nyújtása.* A vagyongazdálkodó társaságok tulajdonképpen a holdingok „alteregói”. Olyannyira, hogy utóbbiak egy része nevében is „vagyongazdálkodó”. Másrészt, ha vállalatcsoportot nem is alakítanak, egy társaságon belül is csírájában sokszor megvannak az ehhez a fajta feladatellátáshoz szükséges szervezési alapok és formák. Mégpedig azért, mert a vagyongazdálkodó maga is az egységes irányítás igényének kifejeződése. A tulajdonos (közhatalmi szerv) átfogó, eredményességen és/vagy megtakarításon alapuló kontrollt akar gyakorolni feladatellátási profiljába tartozó szervezetei fölött. A vagyongazdálkodók profiljának vizsgálata tehát ugyanúgy mutatja azt a gazdálkodási, szervezési és tevékenységi kört, amelyet a holdingnak a központi és irányítói funkciói átfognak vagy átfoghatnak. Közös jellemzője ezeknek, hogy közvetlenül ellátott gazdasági tevékenységek.

Közvetlen ellátású külső feladatokat – egyes városok holdingjai irányító központjainak tapasztalatait áttekintve, valamint a fővárosi kerületi önkormányzatok vagyongazdálkodó vagy általános közszolgáltató vállalkozásait számba véve – a 3. táblázatban foglaltuk össze.

3. táblázat
Önkormányzati holdingok külső szolgáltatásai

1. Az üzemeltetés körében (egy-egy kisebb volumenű ágazati feladatokra szólóan)	<ul style="list-style-type: none"> • városüzemeltetés egyes feladatai • közterületek fenntartása • zöldterületek fenntartása
2. A vagyongazdálkodás körében (stratégiai és közvetlen rendelkezésű feladatokként)	<ul style="list-style-type: none"> • ingatlanhasznosítás • egyes beruházások • projektek megvalósítása • projektekben közreműködői szerep (az önkormányzat mint kedvezményezett szerepe mellett)
3. A feladatellátás körében, a helyi önkormányzat megrendelésére	<ul style="list-style-type: none"> • intézményi vagyon működtetése • önkormányzati feladatok átvétele megbízással
4. Más társaságoknak nyújtott szolgáltatások megrendelésre	<ul style="list-style-type: none"> • bérszámfejtés • tb-ügyintézés • hr-feladatok • könyvelés

Forrás: a szerző szerkesztése

A táblázat negyedik sorában található csoportnak akkor van értelme, ha tagvállalatok tekintetében eleve működnek ilyen belső szolgáltatások. Az önkormányzatnak teljesített megrendelések alapja megbízás, szemben a rendelettel biztosított kizárólagos jogok gyakorlásának többségével. Ebbe a körbe tartozhatnak a projektpályázatok kidolgozása, közszolgáltatási szerződések alapján a nyújtott szolgáltatások színvonalának (tehát nem a szerződés teljesítésének) ellenőrzése stb.

- *Belső (a vállalatcsoport többi tagjától átvett) feladatok egységes szervezése.*

A holdingok a vállalatcsoporton belül egyes szolgáltatásokat nyújtanak. Ezeket szokták szinergikus kapcsolatoknak nevezni. Ilyen különösen a cash-pool rendszer, a pénzgazdálkodás, könyvelés, bérszámfejtés, tb-ügyintézés, hr-feladatok közös ellátása. A felsoroltaknál bonyolultabb, mert kevésbé standardizált a közös informatika, controlling, ügyfélszolgálat stb. kialakítása és működtetése – ezért ezekre a közszolgáltató vállalati körben kevesebb működő példa van.

A szinergiák értelmezése egy további szinten is fölvetődik. Ezek már nem annyira a vállalatcsoporti léthez kapcsolódnak, hanem inkább a külső gazdasági hatások belsővé tételéhez. A megfelelő méretű városüzemeltetési egység elvileg optimalizálja a ráfordításokat és a hasznokat. A tulajdonjog egységesítésével pedig az eredmények fölötti rendelkezés egy kézbe kerül. A mai hazai helyzetben a problémát az okozza, hogy a különböző kormányzati szintek versengenek egymással e pozíció betöltéséért.

A másik nehézség az európai uniós szabályokból és azok aktuális értelmezéséből adódik. A versenyszabályok, mint említettük, nem támogatják a keresztfinanszírozást. Ezzel a tulajdonosi stratégiai döntések mozgásterét korlátozottá válik. A szinergiáknak tehát van egy vállalatcsoporti és egy közszolgáltatási megjelenése. Szűkített körben az előbbinek maradhat meg érdemben is a jelentősége az önkormányzati feladatellátással összefüggésben. A közszolgáltatásokkal kapcsolatos szerepeket inkább az előző alpontok (stratégiai közreműködés, külső feladatellátás) foglalják magukban.

Zárógondolatok

Összefoglalva, a holdingok szerepeltolódásának lehetünk tanúi, amelynek keretében azonban meghatározott körben pozícióik megmaradnak. E szerepeltolódások több okra vezethetők vissza. Magyarországon fontos tényező e folyamatban a különböző kormányzati szintek versengése, amint erre fentebb, a várospolitikai keretek alakulása szakaszainál is utaltunk. A 2010-es évek során a központi szint „elszerette” a helyi megoldási technikákat. A humán szférában az államigazgatási centralizáció, az infrastrukturális szolgáltatásokban pedig a központi díjmegállapítás és a tulajdonrészek felvásárlása lépett és lép folyamatosan a helyi szintű formaválasztás helyébe. A megmaradó, helyi rendelkezésbe vonható vállalati források centralizálása a kormányzati ellenőrzés alá tartozó ágazati holdingok megalakításával és monopolhelyzetbe hozásával valósult meg. Az ENSZK Első Nemzeti Közműszolgáltató Zrt. a gáz- és tervezetten a távhőszolgáltatás, a Nemzeti Hulladékkezelő Koordináló és Vagyonkezelő Zrt. pedig a hulladékgyűjtés lakossági ágának államigazgatási vállalati központosítását valósította meg. Utóbb (2017 végétől) az NKM Nemzeti Közművek Zrt. a gázszolgáltatás és a villamosenergia-szolgáltatás vállalatcsoporti tulajdonosi integrálásának megkezdését jelentette (HORVÁTH 2018).

Fontos e körben továbbá az európai uniós szakpolitikai és jogi környezet szerepét értékelni, amelyeket a következő fejezetekben részletesebben kifejtünk. A 2008. évi ingatlanhitelezési és bankválság nyomán előtérbe kerültek a piaci liberalizáció mellett alkalmazott regulációs-szabályozó hatósági eszközrendszer korlátai. Egyidejűleg a korábbi integrációs törekvések megtorpantak, amit az Európai Unióban a korábban dédelgetett föderációs elképzelések ellenében előtérbe lépő más megoldások mutattak. Az Európai Unió lisszaboni szerződése már ennek jegyében lépett hatályba 2009. december 1-jén.¹³ Mindezeknek a makroszintű jelenségeknek a közüzemi szolgáltatások szervezésére nézve az lett a következménye, hogy – jobb híján – a tagállamok kormányai kontrollok alkalmazására és közérdekre való hivatkozással bizonyos fékek alkalmazására – a privatizációs folyamatok, illetve a szolgáltatások kiszervezése tekintetében is – több esélyt

¹³ Erről bővebben lásd: HORVÁTH–BARTHA 2018.

kaptak.¹⁴ Mégpedig akár egyes (például nemzetközi vállalatcsoport részeként működő) monopóliumokkal szemben – de nem feltétlenül magának a monopolizációnak a jelensége ellenében.¹⁵

Irodalomjegyzék

- ÁRVA Zsuzsanna (2016): A villamosenergia-szolgáltatás piaci viszonyai. In HORVÁTH M. Tamás – BARTHA Ildikó szerk.: *Közszolgáltatások megszervezése és politikái. Merre tartanak?* Budapest, Dialóg Campus. 195–205.
- BARTHA Ildikó (2016): Kormányzási szintek és térbeli kapcsolatok. In HORVÁTH M. Tamás – BARTHA Ildikó szerk.: *Közszolgáltatások megszervezése és politikái. Merre tartanak?* Budapest, Dialóg Campus. 777–792.
- BAUER, Hartmut (2014): *The City of Potsdam: Between Privatisation and Remunicipalisation. Local Experiences and General Aspects.* COST program. Kézirat.
- CHAVEZ, Daniel (2014): An exceptional electricity company in an atypical social democracy: Costa Rica's ICE. In McDONALD, David ed.: *Rethinking Corporatization and Public Services in the Global South.* London, Zed Books. 31–61.
- FODOR László (2014): *Klimavédelem az energiatárgyban – szabályozási modellek Németországból.* Budapest, Wolters Kluwer.
- HALL, David (2012): *Re-municipalising municipal services in Europe.* Greenwich, Public Services International Research Unit (PSIRU), Business School, University of Greenwich. Elérhető: www.psiru.org (A letöltés dátuma: 2013. 10. 11.)
- HORVÁTH M. Tamás (2019): Flow és stock a rezsicsökkentésben. Díjszabályozás és portfólió-gazdálkodás összefüggései. In HALÁSZ Zsolt szerk.: *Magistra et Fautrix – Halustyik Anna emlékére.* Budapest, Pázmány Press. 183–202.

¹⁴ Lásd Párizs példáját. 2008. novemberben döntött Párizs Városi Tanácsa arról, hogy lejáratakor nem hosszabbítja meg a két hagyományos vízművállalat, a Veolia és a Suez szolgáltatási szerződését. Helyettük létrehozta saját vállalatként az Eau de Paris-t, és saját közvetlen tulajdonosi felügyelete alatt működteti a közüzemi vízellátást. A helyi ellenzék két képviselője bíróság előtt támadta meg a lépést az Európai Unió alapszerződéseire (letelepedés és tőke mozgás szabadsága) hivatkozással. A bíróság azonban elutasította a keresetet az önkormányzati szolgáltatásszervezés in-house megoldásának uniós jogi megengedettségeire hivatkozással (PIGEON et al. 2012.; HORVÁTH 2015).

¹⁵ Mindezekkel némiképpen ellentétes irányú a fent már említett keresztf finanszírozási korrlát; mindennek részletesebb kifejtését lásd a következő fejezetekben.

- HORVÁTH M. Tamás (2014): Közvállalati és közintézményi pályák az egységesítés útján. In HORVÁTH M Tamás – BARTHA Ildikó szerk.: *Gyűrűk és sugarak: Mit nyújt egy magyar város?* Budapest–Pécs, Dialóg Campus. 37–53.
- HORVÁTH M. Tamás (2016): Változások a városüzemeltetés igazgatásában. In HORVÁTH M. Tamás – BARTHA Ildikó szerk.: *Közszolgáltatások megszervezése és politikái. Merre tartanak?* Budapest, Dialóg Campus. 259–270.
- HORVÁTH M. Tamás (2015): *Magasfeszültség. Városi szolgáltatások.* Budapest, Dialóg Campus.
- HORVÁTH M. Tamás – BARTHA Ildikó (2018): EU-Compatible State Measures and Member States Interests in Public Services: Lessons from the Case of Hungary. *International Public Administration Review*, Vol. 16, No. 1–2. 99–121. DOI: <https://doi.org/10.17573/cepar.v16i1.362>
- PALLAI Katalin szerk. (2003): *A Budapest-modell. Egy várospolitikai kísérlet.* Budapest, Nyílt Társadalom Intézet Alapítvány.
- PIGEON, Martin – McDONALD, David A. – HOEDEMAN, Olivier – KISHIMOTO, Satoko eds. (2012): *Re-municipalisation: Putting Water Back into Public Hands.* Amsterdam, Transnational Institute.
- Water Remunicipalisation Tracker* (2014). Elérhető: www.remunicipalisation.org (A letöltés dátuma: 2015. 03. 05.)
- WOLLMAN, Hellmut – MARCOU, Gérard eds. (2010): *The Provision of Public Service in Europe: Between State, Local Government and Market.* Cheltenham, Edward Elgar.

8. fejezet

Közszolgáltatások ellentételezése a belső piacon – vállalati erőforrások bevonása állami támogatás útján

Bartha Ildikó

Az uniós jogrendszer mai formájának létrejöttje összetett gazdasági és politikai tényezők által befolyásolt folyamat eredménye. Az Európai Közösség (mai formájában unió) alapítói a római szerződés (jelenleg: az Európai Unió működéséről szóló szerződés, EUMSZ) aláírásával elsősorban egy gazdasági jellegű, a tagállamok közötti kereskedelem akadályainak lebontását célzó együttműködést kívántak létrehozni. Ennek megvalósítását egy olyan belső határok nélküli térség megteremtésével kívánták elérni, amelyben biztosított az áruk, a személyek, a szolgáltatások és a tőke szabad mozgása. A közös, illetve a belső piac hatékony működése ugyanakkor a négy alapszabadság elvének érvényesülése mellett a versenyfeltételek minden piaci résztvevő számára való azonosságát, valamint a közös, illetve a belső piac megfelelő működését akadályozó nemzeti jogszabályok léte esetén azok harmonizációját is megkívánja.

A belső piac fogalmát az EUMSZ 26. cikke (2) bekezdése határozza meg. Ennek értelmében „[a] belső piac egy olyan, belső határok nélküli térség, amelyben a szerződések¹ rendelkezéseivel összhangban biztosított az áruk, a személyek, a szolgáltatások és a tőke szabad mozgása”. E négy gazdasági tényezőre (alapszabadságra) vonatkozó liberalizációs elv több dimenzióban is érinti azt a kérdést, hogy a tagállamok milyen eszközöket vonhatnak be a közösségi feladatok (közfeladatok) ellátása érdekében, illetve milyen mértékű szabadsággal rendelkeznek az ellátás megszervezése terén. Így a vállalati erőforrások bevonása a közfeladat-ellátás megoldási körének

¹ Azaz az Európai Unió alapító szerződésai: EUMSZ és Európai Unióról szóló szerződés (EUSZ).

szélesítésére egyre inkább jellemző; igény mutatkozik a költségvetéstől elkülönült vagyonnal és önálló felelősséggel rendelkező jogi személyek keretei közötti állami feladatellátásra. Kérdés, hogy milyen teret enged ennek az Európai Unió belső piaci joga és versenyjoga.

A vállalati erőforrások közfeladat-ellátásba való bevonásának több esetkörét is elkülöníthetjük. Jelen kötet következő fejezeteiben az alábbi megoldási lehetőségeket tárgyaljuk:

- Az állam „kiszervezi” a közfeladat ellátását és támogatást (ellentételezést) nyújt a közfeladatot ellátó vállalkozásnak.
- Az állam különleges vagy kizárólagos jogokat biztosít meghatározott vállalkozásoknak bizonyos közfeladatok ellátására.
- Az állam tulajdonjoggal vagy meghatározó befolyással rendelkezik a közfeladatot ellátó vállalkozás felett.

Közszolgáltatások ellentételezéseinek szabályozása az Európai Unióban

Habár az „általános gazdasági érdekű szolgáltatás” fordulatot már a római szerződés is tartalmazta, a közszolgáltatások terén az uniós szabályozási folyamatnak igazából a nyolcvanas évek közepétől, nagyjából az *Egységes Európai Okmány* (a továbbiakban: EEO) hatálybalépéséhez köthetően van jelentősége. Az Európai Közösség tagállamaiban a nyolcvanas évek második felében kezdődött el a nagy közszolgáltató hálózatok liberalizációja, és ezzel együtt a közszolgáltató társaságoknak jutott különleges jogok és ehhez köthető állami támogatások megkérdőjelezése (Európai Bizottság 1996; SZTANKÓ 2008, 49.). Az EEO és az Európai Bizottság (a továbbiakban: Bizottság) közös piac reformjáról szóló *Fehér könyv*e célként tűzte ki az egységes belső piac 1992. december 31-éig történő megvalósítását. Mivel olyan fontos ágazatok, mint a közlekedés és az energia nemzeti piacainak megnyitása is részét képezte e koncepciónak, a „közérdekű szolgáltatások” és „közszolgáltatási kötelezettségek” formáját öltő állami beavatkozás olyan akadállyá vált, amelyet a liberalizáció érdekében le kell győzni.² Így az EEO által folytatott folyamat az egyes ágazatok fokozatos liberalizációját eredményezte. A Bizottság és az Európai Bíróság

² Colomer főtanácsnok indítványa a C-265/08. sz. ügyben, 3. pont (ECLI:EU:C:2009:640).

gyakorlata, összhangban ezen integrációpárti megközelítéssel, ugyancsak megszorító módon értelmezte a közszolgáltatásokra vonatkozó kivételeket (PROSSER 2005, 12.).

E folyamatokat már a kilencvenes évek első felében kritikus szakmai vélemények és a közszolgáltatások védelmében kelt civil mozgalmak követték. Az uniós jogalkotásban, illetve szakpolitika-alkotásban ekkortól érzékelhető egy olyan irányváltás, amely nagyobb hangsúlyt fektet a közszolgáltatások társadalmi jelentőségére, és már nem törekszik „minden áron” a liberalizáció kiteljesítésére.³ Az 1999-ben hatályba lépett amszterdami szerződés-módosítás pedig már egy új rendelkezéssel (korábbi EKSZ 16. cikk) is kiegészítette az alapító szerződés szövegét, amely az EU alapelvei szintjén rögzíti az ÁGÉSZ-kötelezettségek védelmét. E rendelkezés egyben meg is erősítette a tagállamok hagyományos előjogait és diszkrecionális jogköreit az ilyen szolgáltatások megszervezésében (RUSCHE 2013, 102.; SCHWEITZER 2011, 55.; VARJU 2013, 112.). A Bizottság ÁEGSZ-ekre vonatkozó szakpolitikai dokumentumai és az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EUB vagy Bíróság) gyakorlata is követte ezen új megközelítést. Az Európai Unió által 2001-ben elfogadott Alapjogi Charta pedig már egy külön rendelkezést (36. cikk) tartalmazott az általános gazdasági érdekű szolgáltatásokhoz való hozzáférés jogáról. A fenti folyamat meghatározó jelentőségű volt egyes ágazatok liberalizációjának folyamatában, különösen a közüzemi szolgáltatások terén: észrevehető, hogy a piacnyitás és a piachoz való hozzáférés biztosítása mellett más érdekek is jobban előtérbe kerültek (PROSSER 2005, 174.).

Az amszterdami szerződés által bevezetett „védelmi” rendelkezést (az EKSZ korábbi 16. cikkét, jelenleg EUMSZ 14. cikkét) módosította a 2009-ben hatályba lépett lisszaboni szerződés. Az új szövegezés kifejezetten kiemeli a tagállami hatáskör elsődlegességét e területen: „Figyelemmel az általános gazdasági érdekű szolgáltatásoknak az Unió közös értékrendjében elfoglalt helyére, valamint a társadalmi és területi kohézióban játszott szerepére, az Unió és a tagállamok saját hatáskörükben és a Szerződések alkalmazási körén belül gondoskodnak arról, hogy ezek a szolgáltatások olyan – így különösen gazdasági és pénzügyi – elvek alapján és feltételek mellett működjenek, amelyek lehetővé teszik rendeltetésük teljesítését. Ezeket

³ 1996-ban adta ki a Bizottság az első, általános közérdekű szolgáltatásokról szóló közleményét, amely különös hangsúlyt fektetett a közszolgáltatások társadalmi elemeire és a piaci erők korlátaira (bővebben erről lásd: PROSSER 2005, 156.).

az elveket és feltételeket rendes jogalkotási eljárás keretében elfogadott rendeletekben az Európai Parlament és a Tanács állapítja meg, *a tagállamok arra vonatkozó hatáskörének sérelme nélkül, hogy a Szerződésekkel összhangban gondoskodjanak e szolgáltatások nyújtásáról, más által való ellátásáról, illetve finanszírozásáról.*” [Kiemelés tőlem – B. I.]

A tagállami hatáskörök sérthetlenségét az EUSZ-hez és az EUMSZ-hez fűzött 26. jegyzőkönyv is megerősíti, külön rámutatva a nemzeti, regionális és helyi hatóságok alapvető szerepére és széles mérlegelési jogkörére abban a tekintetben, hogy a felhasználók igényeihez a lehető legközelebb álló módon hogyan gondoskodjanak az általános gazdasági érdekű szolgáltatások nyújtásáról, más által való ellátásáról, illetve megszervezéséről; valamint a szolgáltatásszervezés módjának meghatározása tekintetében.

A 14. cikk és a jegyzőkönyv együttes olvasatából látható tehát, hogy a piaci liberalizáció érdekében előtérbe helyezése helyett a közszolgáltatások szervezése terén még inkább a nemzeti és a helyi érdekekre, illetve a tagállami szabályozási autonómiára helyeződik a hangsúly (RUSCHE 2013, 106.; KRAJEWSKI 2011, 186.; MARCOU 2016, 14.). Mindezzel párhuzamosan azt láthatjuk, hogy az EU ágazati szabályozásaiban is kezd kiterjedélyesedni a tagállamok közszolgáltatási kötelezettségeire tekintettel a piaci integrációs kötelezettségek alóli kivételek rendszere.⁴

Tiltott állami támogatások meghatározása az Európai Unió jogában

Az állami támogatások tilalmáról jelenleg az EUMSZ 107. cikk (1) bekezdése rendelkezik az alábbiak szerint: „(1) Ha a Szerződések másként nem rendelkeznek, a belső piaccal összeegyeztethetetlen a *tagállamok által vagy állami forrásból* bármilyen formában nyújtott olyan támogatás, amely *bizonyos vállalkozásoknak vagy bizonyos áruk termelésének* előnyben részesítése által *torzíja a versenyt*, vagy azzal fenyeget, amennyiben ez érinti a *tagállamok közötti kereskedelmet.*”⁵ [Kiemelés tőlem – B. I.]

⁴ Vö. HORVÁTH 2015.

⁵ Az állami támogatások tilalmának fent kiemelt fogalmi elemeiről bővebben lásd: VÁRNAY–PAPP 2016.

Ugyanezen rendelkezés (2) és (3) bekezdése pedig belső piaccal összeegyeztethető, illetve összeegyeztethetőnek tekinthető támogatások kategóriáit sorolja fel.⁶

Közszolgáltatások ellentételezése – kivétel az állami támogatások tilalma alól

Az állami támogatásra vonatkozó, 107. cikk szerinti tilalommal összefüggésben további kérdést vet fel a vállalkozásoknak nyújtandó közszolgáltatási kötelezettség kompenzációjának jogi megítélése is, amelynek kérdését az EUB ítélezési gyakorlata és a kapcsolódó uniós másodlagos jog és bizottsági szakpolitikai dokumentumok alapján vizsgáljuk.

Az EUB korai ítélezési gyakorlatában⁷ még egyértelműen azt az álláspontot képviselte, hogy a közszolgáltatási kötelezettség teljesítésének kompenzációja nem tekinthető kivételnek az általános állami támogatási tilalom alól (amennyiben az adott támogatás nem esik az EUMSZ 106. cikk (2)

⁶ Az EUMSZ 107. cikk (2) bekezdése értelmében a belső piaccal összeegyeztethető: „a) a magánszemély fogyasztóknak nyújtott szociális jellegű támogatás, feltéve, hogy azt a termék származásán alapuló megkülönböztetés nélkül nyújtják; b) a természeti csapások vagy más rendkívüli események által okozott károk helyreállítására nyújtott támogatás; c) a Németországi Szövetségi Köztársaság Németország felosztása által érintett egyes területei gazdaságának nyújtott támogatás, amennyiben a támogatásra a felosztásból eredő gazdasági hátrányok ellensúlyozásához szükség van. A (3) bekezdés szerint pedig a belső piaccal összeegyeztethetőnek tekinthető: a) az olyan térségek gazdasági fejlődésének előmozdítására nyújtott támogatás, ahol rendkívül alacsony az életszínvonal vagy jelentős az alulfoglalkoztatottság, valamint (az elmaradt) térségek gazdasági fejlődésének előmozdítására nyújtott támogatás, ezek strukturális, gazdasági és társadalmi helyzetére tekintettel; b) valamely közös európai érdeket szolgáló fontos projekt megvalósításának előmozdítására vagy egy tagállam gazdaságában bekövetkezett komoly zavar megszüntetésére nyújtott támogatás; c) az egyes gazdasági tevékenységek vagy gazdasági területek fejlődését előmozdító támogatás, amennyiben az ilyen támogatás nem befolyásolja hátrányosan a kereskedelmi feltételeket a közös érdekekkel ellentétes mértékben; d) a kultúrát és a kulturális örökség megőrzését előmozdító támogatás, ha az az unión belüli kereskedelmi és versenyfeltételeket nem befolyásolja a közös érdekekkel ellentétes mértékben; e) a támogatás olyan egyéb fajtái, amelyeket a Tanács a Bizottság javaslata alapján hozott határozatával határoz meg.”

⁷ Lásd például az Elsőfokú Bíróság 1997-ben hozott ítéletét a T-106/95. sz. FFSA és társai ügyben, ECLI:EU:T:1997:23.

bekezdése szerinti kivételezett körbe).⁸ 2001-ben viszont a Bíróság megváltoztatta korábbi álláspontját, és megállapította, hogy a közszolgáltatási kötelezettség mentesítése nem tartozik az EUMSZ 107. cikkének (1) bekezdése hatálya alá, ha csupán a közszolgáltatási feladat ellátóját kompenzálja a szolgáltatási kötelezettség végrehajtása miatt felmerülő költségeikért. Az *Altmark Trans*⁹ ügyben hozott döntésében a Bíróság megerősítette ezt az elvet, és rögzítette, hogy e kompenzáció milyen feltételek teljesülése esetén nem minősül állami támogatásnak, azaz pénzügyi előnynek, amely a kedvezményezett versenytársaihoz képest előnyösebb helyzetbe hozza. Tekintettel az ügy jelentőségére és a jogfejlődésre gyakorolt hatására, a háttérrel és a Bíróság érvelését részletesen is vizsgáljuk.

Az ügy tudományos és gyakorlati jelentőségének értékelésénél fontos figyelembe vennünk, hogy az érintett ágazat a közúti személyszállítás. A közösségi közlekedés mint közszolgáltatási ágazat szabályozási igényei mindig is sajátosak voltak az uniós jogban.

A közösségi közlekedés az integráció korai éveiben jellemzően a nem piacosítható közszolgáltatási ágazatok közé tartozott. Az európai államok közül elsőként az Egyesült Királyság lépett a változás útjára, 1986-ban, a buszközlekedési ágazatban addig érvényben lévő kizárólagos jogok megszüntetésével. London és Észak-Írország kivételével teljes dereguláció valósult meg a szigetországban. Ezt követően több állam is döntött a piac megnyitása mellett, de inkább a szabályozott verseny valamilyen modelljét választva.

E folyamatokat szoros összefüggésben kell néznünk a fent bemutatott liberalizációs folyamatok (nem kizárólag jogi kötelezettségként értékelhető) hatásairól is. Az Európai Gazdasági Közösség létrejöttével életre hívott közös piac, de még inkább az 1987-es *Egységes Európai Okmányhoz* kötődő belső piaci program és az itt megfogalmazott, a négy alapszabadság regulációs, fizikai és pénzügyi korlátainak minél teljesebb körű lebontását előrevetítő célkitűzések ösztönző módon hatottak a helyi közlekedési szektorra is, amelynek országhatáron kívüli terjeszkedésével sokáig az európai jogalkotó sem számolt.

⁸ Lásd a Bíróság C-53/00 Ferring-ügyben (ECLI:EU:C:2001:627) hozott ítéletét, amelyben a Bíróság már azt állapította meg, hogy a kompenzáció csak abban az esetben tekinthető állami támogatásnak, ha meghaladja a kijelölt szolgáltató által viselt többletköltségeket.

⁹ Lásd az EUB C-280/00. sz. *Altmark Trans* és *Regierungspräsidium Magdeburg* ügyben hozott ítéletét, 89–93. pontok.

Ennek eredménye az lett, hogy az uniós jog már az integráció korai éveiben létrehozta a szárazföldi közlekedés terén a közszolgáltatási kötelezettségekre alkalmazandó általános keretet, számolva a közlekedési szektor sajátosságaival, és – az uniós állami támogatási szabályok alóli kivételként – meghatározta a közszolgáltatási kötelezettségek ellentételezésének szabályait, kiszámítási módját.¹⁰ E rendelkezéseket viszont nem kellett alkalmazni az elsősorban helyi vagy regionális szolgáltatásokat nyújtó szolgáltatókra.¹¹

A városi, elővárosi és regionális közösségi közlekedési szolgáltatások terén a verseny hosszú ideig valóban nem lépte át az országhatárokat.¹² Nem volt indokolt tehát megvizsgálni az uniós versenyszabályoknak való megfelelés szempontjából sem a több tízezer helyi piac odaítélésének módját, sem a szolgáltatóknak nyújtott ellentételezéseket. A helyzet nagyjából a kilencvenes évek második felében változott meg, ebben az időszakban vált gyakoribbá, hogy egyes szolgáltatók más tagállamokban meghirdetett ajánlattételi felhívásokra is jelentkeztek, és arra is volt példa, hogy elutasítás esetén panasszal a helyi bíróságokhoz¹³ vagy a Bizottsághoz¹⁴ fordultak.¹⁵

Ehhez az időszakhoz köthető az EUB meghatározó jelentőségű Altmark-ítélete is, amely rögzítette azokat a feltételeket, amelyek teljesülése esetén az általános gazdasági érdekű szolgáltatások (és ebben a körben a helyi közlekedési szolgáltatások) körében a vállalkozásoknak nyújtott ellentételezés nem minősül tiltott állami támogatásnak.¹⁶

¹⁰ 1191/69/EGK rendelet, 3–13. cikkek.

¹¹ 1191/69/EGK rendelet (az 1969-es eredeti szöveg), 19. cikk (2) bekezdés.

¹² Lásd a szárazföldi közlekedésben a közszolgáltatási kötelezettségekre alkalmazandó általános keretet létrehozó 1191/69/EGK rendelet 19. cikkének (2) bekezdését, valamint az ezt módosító 1893/91/EGK módosító rendeletet.

¹³ Ennek eredménye lett például előzetes döntéshozatali eljárás keretében az Altmark-ítélet is.

¹⁴ Lásd többek között: 2003/5033 (DE) jogsértés – helyi és regionális közlekedési szolgáltatások közbeszerzései – 2004. október 13-i felszólítás.

¹⁵ A Bizottság javaslata: A Tanács és az Európai Parlament rendelete a vasúti és közúti személyszállítási közszolgáltatásról, COM (2005) 319 végleges.

¹⁶ A későbbi ítélkezési gyakorlat kiterjesztette az Altmark-feltételek alkalmazhatóságát a közszolgáltatások közlekedési szektoron kívüli területeire is, sőt az uniós jogalkotás eredményeibe is beépültek e kritériumok (lásd az 1370/2006/EK rendeletet a IV. alfejezetben). Az ítélet hatásának elemzését lásd részletesen: HORVÁTH 2015, 199–201.

Az Altmark Trans Németországban, Stendal körzetben helyi menetrend szerinti autóbuszjárat üzemeltetésére engedéllyel rendelkező vállalkozás. A helyi hatóság (*Regierungspräsidium*) elutasította a Nahverkehrsgesellschaft nevű versenytárs vállalkozás által benyújtott, ugyanezen szolgáltatások üzemeltetésére vonatkozó engedély iránti kérelmet. Határozatának indoklásaként megállapította, hogy az Altmark Trans eleget tesz a tagállami jog által meghatározott feltételeknek, és mint régóta fennálló vállalkozás, az Altmark Trans a megszerzett helyzet védelmét élvezte. Ez a védelem magában foglalta, hogy a menetrend szerinti szállítási szolgáltatás üzemeltetését már végző vállalkozás jobb fuvarozási ajánlat nyújtására képes, mint egy új jelentkező. A Nahverkehrsgesellschaft ezzel szemben azt állította panaszában, hogy az Altmark Trans nem felel meg a tagállami törvényi követelményeknek. Valójában álláspontja szerint az Altmark Trans gazdaságilag nem életképes vállalkozás, mivel nem volt képes közpénzből nyújtott támogatások nélkül létezni. Ennélfogva a számára kiadott engedélyek jogellenesek.

Az ügyben eljáró tagállami bíróság kérdése nem kizárólag az állami támogatások tilalmáról szóló (jelenlegi) EUMSZ 107. cikkének értelmezésére vonatkozott, hanem az ágazati másodlagos uniós jogra is kiterjedt az alábbiak szerint: „Az EK Szerződés [77. és 92.] cikkének [jelenleg EUMSZ 93. és 107. cikkének – B. I.], valamint az 1893/91/EGK rendelettel módosított 1191/69/EGK rendelet rendelkezéseinek együttes olvasatával ellentétes-e azon nemzeti szabályozás alkalmazása, amely a városi, elővárosi vagy regionális tömegközlekedés keretében a szükségszerűen közpénzből nyújtott támogatásoktól függő, menetrend szerinti szállítási szolgáltatások engedélyeinek koncessziójára ad felhatalmazást [...]”?

1. szövegdoboz

Altmark-ítélet: mikor nem állami támogatás a közszolgáltatások ellentételezése?

Az EUB szerint a menetrend szerinti városi, elővárosi vagy regionális szállítási szolgáltatások üzemeltetését lehetővé tevő, közpénzből nyújtott támogatások nem tartoznak az EUMSZ 107. cikkének hatálya alá, amennyiben az ilyen támogatásokat a kedvezményezett vállalkozás által a közszolgáltatási kötelezettség teljesítésének ellenértékét képviselő ellentételezésnek kell

tekinteni. Az Altmark ítéletben az EUB azt is rögzítette, hogy az általános gazdasági érdekű szolgáltatások körében a vállalkozásoknak nyújtott ellentételezés az alábbi négy (konjunktív) feltételnek való megfelelés esetén nem minősül állami támogatásnak:

1. a kedvezményezett vállalat világosan meghatározott közérdekű feladatot lát el;
2. az állami/önkormányzati támogatás mértékének meghatározására szolgáló paramétereket objektíven és világosan előre meghatározzák az érintettek;
3. a támogatás nem lehet nagyobb, mint ami szükséges a közszolgáltatási kötelezettség ellátásának körében felmerülő indokolt költségek és elismert nyereség részben vagy egészben történő fedezéséhez;
4. amikor a közszolgáltatás ellátására a nyilvános eljárás mellőzésével választanak ki egy vállalkozást, a támogatás mértékét egy átlagos, közszolgáltatási kötelezettséget ellátó, jól működtetett vállalkozás költségeinek elemzésével kell meghatározni.¹⁷

Közszolgáltatások ellentételezésének szabályozása az Altmark-ítélet után

Az Altmark-döntés meghatározó jelentőségű előrelépés volt a versenyszabályok és az általános gazdasági érdekű szolgáltatások közösségi érdekű szempontjainak összeegyeztethetőségéhez (HORVÁTH 2015). Fontos hangsúlyoznunk, hogy az ügy a közlekedési ágazat körébe tartozik, ahol az uniós szabályok mindig kivételesek voltak – tekintettel arra, hogy a közösségi közlekedés állami ellentételezése a fejlett országokban bevett gyakorlatként működött. Az ítélezési gyakorlat azonban kiterjesztette az alkalmazást más hasonló közszolgáltatási területekre is 2003-tól kezdődően. Erre ismert példa a Stadt Halle ügy,¹⁸ ahol a városi hulladékgyűjtés megszervezése

¹⁷ Az Altmark-feltételek értékeléséről bővebben lásd: HORVÁTH 2015. Szintén a közlekedési szektor sajátosságaiból következik, hogy a tagállamok közötti kereskedelem érintettségének szintjét – amely megalapozza az uniós versenyjogi szabályok alkalmazhatóságát e területen – nem az úgynevezett „de minimis” szabályokból, hanem a tényleges tagállami gyakorlatból vezette le jelen esetben a Bizottság és az EUB.

¹⁸ C-26/03 sz. Stadt Halle ügyben hozott ítélet (ECLI:EU:C:2005:5).

volt vitatott, illetve a CADA-ügy,¹⁹ amelyik a fejlesztésért kedvezményezett áramtermelők jogviszonyáról szólt (HORVÁTH 2015).

Az ítélet további, tisztázóbb szabályozások kiindulópontjává vált (HORVÁTH 2015) a másodlagos uniós jogalkotás és a Bizottság szakpolitika-alkotási tevékenysége terén is. Minderre azért is szükség volt, mert azzal, hogy a közszolgáltatási tevékenység pénzügyi ellentételezése – az Altmark-feltételek teljesülése esetén – kikerült az EUMSZ 107. cikke által tiltott állami támogatás fogalmi köréből, az EUB hatásköre jelentősen csökkent a közszolgáltatási ellentételezést biztosító nemzeti intézkedések ellenőrzése terén (BAUBY–SIMILIE 2016b) – hiszen az ítélet lehetővé teszi, hogy az Altmark-tesztet maguk a tagállamok végezzék el. Ez valójában azt jelenti, hogy a tagállamok az Altmark-ítéletben meghatározott kritériumok alapján viszonylag szabadok maradtak. Különösen a negyedik feltétel (a referenciaértéknek a közbeszerzési eljárás alternatívájaként történő felhasználása a hatékonyság biztosítása érdekében) enged széles teret a tagállamok mérlegelési jogkörének. Az ítélet ezen olvasata egyértelműen összefügg az alkotmányos keretrendszer fent részletezett paradigmaváltásával, vagyis azzal, hogy az uniós jog a tagállamok számára egyre nagyobb mozgásteret enged az általános gazdasági érdekű szolgáltatások szabályozása és szervezése tekintetében. (VEDDER–HOLBRODA 2013, 66.)

Az Altmark-ítéletet követően a Bizottság jogalkotási és szakpolitika-alkotási tevékenységének különösen fontos eredménye a 2005-től 2013-ig hatályos Monti-Kroes-csomag, a 2013 óta hatályban lévő Almunia-csomag és a 2016-os állami támogatásról szóló legutóbbi közlemény. Általános szabályként e „támogatási csomagok” csak azokat a területeket érintik, amelyekben nincsenek külön (másodlagos jogban rögzített) ágazati szabályok. Kivételt képeznek ez alól a bejelentési kötelezettségre vonatkozó mentesítések. Ezeket az energia (villamos energia és gáz), a postai és hírközlési szolgáltatások, a hulladék, a víz és a szennyvíz stb. területén is alkalmazni kell akkor is, ha az ÁGÉSZ finanszírozására vonatkozó rendelkezéseket a megfelelő ágazati irányelvek tartalmazzák. (BAUBY–SIMILIE 2016b.)

Két évvel az Altmark-ítélet után a Bizottság elfogadta az úgynevezett Monti-Kroes-csomagot,²⁰ majd néhány évvel később az Almunia-csomagot

¹⁹ Commission, 16 December 2003, State aid N 475/2003 Security of Supply Ireland (CADA).

²⁰ A Monti-Kroes-csomag három jogi aktusból áll: 1. az EK 86. cikk (2) bekezdése közszolgáltatási kompenzáció formájában nyújtott állami támogatásra való alkalmazásáról

(2013-tól hatályos). Egyrészt a Monti-Kroes-csomag célja az volt, hogy lefedtesse e területre vonatkozóan a Bizottság ellenőrzési és döntéshozatali hatáskörére vonatkozó legfontosabb szabályokat, mivel e hatáskört az Altmark-ítélet – potenciálisan legalábbis – jelentősen csökkentette. (BAUBY–SIMILIE 2016b.) Ez a szándék mindenekelőtt a csomag részét képező bizottsági határozat elfogadásához vezetett, amely az Altmark-ítélet alapján meghatározta azokat a feltételeket, amelyek teljesülése esetén a közszolgáltatási kötelezettségek ellentételezése nem minősült állami támogatásnak az EUMSZ 107. cikkének (1) bekezdése értelmében. Másfelől a deklarált cél a jogbiztonság növelése volt, nemcsak a határozat elfogadásával, hanem a „közösségi keretrendszer” bevezetésével is, amely meghatározta azokat a feltételeket, amelyek alapján a határozat által nem szabályozott ellentételezés összeegyeztethető a belső piaccal. (BAUBY–SIMILIE 2016b.)

E várakozások azonban nem teljesen valósultak meg a gyakorlatban. Mivel a határozat alá tartozó támogatásokat nem kellett bejelenteni a Bizottságnak, ezzel szemben a keretszabály alá tartozókat igen, számos kérdés merült fel a fogalmi elhatárolást illetően. Mint a tudományos irodalom²¹ és maga a Bizottság is rámutatott, a Monti-Kroes-csomag végrehajtása számos nehézséget okozott egyes ágazatokban, különösen a szociális szolgáltatások terén, valamint helyi és regionális szinten.²² Ezért vélhetően számos olyan intézkedést, amelyet – mivel ténylegesen tiltott állami támogatást valósított meg – be kellett volna jelenteni a Bizottságnak, a tagállamok hatóságai bejelentés nélkül hajtottak végre, megsértve az EUMSZ 107. cikkét. A Bizottság ennek okaként azt jelölte meg, hogy az ÁGÉSZ állami támogatási szabályait alapul vevő kulcsfontosságú fogalmak nem egyértelműek. Fontos megjegyezni azonban, hogy a bizonytalan és kétértelmű nyelv gyakran több lehetőséget biztosít

szóló, 2005. november 28-i bizottsági határozat (HL L 312., 2005. 11. 29., 1., 67); 2. közszolgáltatási kompenzáció formájában nyújtott állami támogatás közösségi kerete (HL C 279., 2005. 11. 29., 4.); 3. az átláthatóságról szóló irányelv módosítása (a tagállamok és a közvállalkozások közötti pénzügyi kapcsolatok átláthatóságáról, valamint egyes vállalkozások pénzügyi átláthatóságáról szóló 2006/111/EK bizottsági irányelv (HL L 318., 2006. 11. 17., 318.).

²¹ Bővebben lásd: BAQUERO CRUZ 2013, 310.; SINNAEVE 2011, 213., 217.

²² A Monti-Kroes-csomag elfogadásával párhuzamosan ugyanis a Bizottság közleményt bocsátott ki a jóléti szolgálatokról, azon megközelítés alapján, hogy a szociálpolitikai célkitűzések igazolhatják a piac szabályozása érdekében hozott intézkedések alkalmazását. (SAUTER 2014, 28.)

az illetékes hatóságok oldalán az értelmezési „manőverek” számára az arra irányuló döntéshozatal során, hogy a vitatott támogatás bejelentési kötelezettség alá esik-e, vagy sem – és az értékelési hibát utóbb könnyen meg lehet magyarázni az alkalmazandó szabályok alapjául szolgáló kétértelmű fogalmakkal.

Az új 2011–2012-es és jelenleg is hatályban lévő csomag (Almunia-csomag) elfogadásával²³ a Bizottság elősorban arra törekedett, hogy a tagállamok számára egyszerűbb, világosabb és rugalmasabb keretet biztosítson a megfelelő színvonalú közszolgáltatás feltételrendszerének megteremtése érdekében, ami a válság idején különösen fontos célkitűzésként jelent meg. Ebből kiindulva minden szociális szolgáltatás mentesül a Bizottság értesítésének kötelezettsége alól, a kapott ellentételezés összegétől függetlenül (korábban csak a kórházak és a szociális lakások mentesültek). A korábbi szabályrendszer módosításán túl két új eszköz is részét képezi az Almunia-csomagnak; egy új de minimis rendelet, amely előírja, hogy egy bizonyos küszöbérték alatti összeg (500 ezer euró három év alatt) nem tartozik az állami támogatások körébe (ezáltal az állami támogatások további kategóriáját teremtette meg, amely mentes a bejelentési kötelezettségtől) és egy új közleményt, amely tisztázza az állami támogatás azon fontosabb fogalmi elemeit (támogatás fogalma, gazdasági tevékenység stb.), amelyek az általános gazdasági érdekű szolgáltatások szempontjából relevánsak. Mindazonáltal az utóbbi eszköz nem érinti a tagállamok eddig is fennálló, széles körű mérlegelési lehetőségét az általános érdekű szolgáltatások meghatározása terén. A fenti ambiciózus célok ellenére ez a szabályrendszer nem tudott jelentős változtatásokat eszközölni az alapfekvő fogalmak tisztázása és az általános gazdasági érdekű szolgáltatások ellentételezési szabályai alkalmazásának hatékonyabbá tétele érdekében.

²³ Az Almunia-csomag négy intézkedésből áll: 1. A Bizottság közleménye az Európai Unió állami támogatási szabályainak az általános gazdasági érdekű szolgáltatások nyújtására nyújtott kompenzációra történő alkalmazásáról (HL C 8., 2012. 01. 11., 4–14.); 2. Az EUMSZ. 107. és 108. cikkének az általános gazdasági érdekű szolgáltatásokat nyújtó vállalkozások számára nyújtott de minimis támogatásokra való alkalmazásáról szóló, 20. 12. 2011 (EU) rendelettervezet (HL C 8., 2012. 01. 11., 23–27.) 3. A Bizottság határozata (2011. december 20.) az EUMSZ 106. cikk (2) bekezdésének az általános gazdasági érdekű szolgáltatások működtetésével megbízott egyes vállalkozásoknak nyújtott közszolgáltatási ellentételezés formájában történő alkalmazásáról szóló, 2011. december 20-i határozatára (HL L 7., 2012. 01. 11., 3–10.); 4. A Bizottság Közleménye: A közszolgáltatási kompenzáció formájában nyújtott állami támogatások európai uniós keretrendszere (HL C 8., 2012. 01. 11., 15–22.).

Zárógondolatok

A Bizottság legutóbbi 2016-os állami támogatási közleménye (a továbbiakban: Közlemény)²⁴ kiterjesztette azon intézkedések alkalmazási körét, amelyekre az EUMSZ 107. cikkének (1) bekezdésének tilalma nem vonatkozik. Vagyis a tagállamok több lehetőséget nyernek a „tisztán helyi beavatkozások” számára az általános állami támogatási szabályok alóli mentességként, mivel ezek a helyi szolgáltatások nem érintik a tagállamok közötti kereskedelmet (SZYSZCZAK 2017). Azáltal, hogy a Közlemény célként fogalmazza meg, hogy segítse a tagállamokat olyan támogatási intézkedések kialakításában (mintegy a támogatási eljárás egyszerűsítéseként), amelyek nem igényelnek előzetes bejelentést, a Közlemény meg is erősíti, hogy az utakon, belvízi utakon, vasúthálózatokon és vízelosztó hálózatokon történő állami beruházások tipikusan a Bizottság előzetes kontrollja és beleegyezése nélkül hajthatók végre.

A Bizottság megközelítése ilyen irányú változásának értékelése során figyelembe kell vennünk a Közlemény kibocsátását megelőző időszak pénzügyi és gazdasági környezetét is. A 2008-as globális pénzügyi és gazdasági válság nyomán a Bizottság egy éven belül több mint száz, a pénzügyi intézményeknek nyújtott nemzeti támogatási programot és intézkedést nyilvánított az uniós állami támogatási szabályokkal összeegyeztethetőnek (LOWE 2009, 3.). A Bizottság emellett közleményeket és rendeleteket fogadott el annak érdekében, hogy a tagállamok a pénzügyi szektor bizonyos típusainak támogatást nyújthassanak a válság negatív hatásainak csökkentése érdekében, útmutatást nyújtva az állami támogatásnak a belső piaccal való összeegyeztethetőségére vonatkozó kritériumok alapján az EUMSZ 107. cikke (3) bekezdése *b*) pontjának értelmezésére. Ezek az intézkedések – alapvetően a bankok közötti tisztességes verseny és a rendes piaci működéshez való visszatérés érdekében – a korábbinál több lehetőséget biztosítanak a tagállamoknak arra, hogy állami támogatást nyújtsanak a pénzügyi szektorban. A válság így hozzájárult az EU állami támogatásának és versenypolitikájának befolyásolásához, így a tagállami kormányok ösztönzést kaptak a „patrióta” nemzeti politikákkal (lásd: VARJU–PAPP 2016, 28.) való kísérletezésre is, nemcsak a pénzügyi szektorban, hanem más szabályozási területeken is.

²⁴ Bizottsági közlemény az Európai Unió működéséről szóló szerződés 107. cikkének (1) bekezdésében említett állami támogatás fogalmáról, 2016/C 262/01.

Ami a belső piaci liberalizáció és a nemzeti szabályozói kompetenciák uniós megközelítésének változásait illeti, az ágazati szabályozások tendenciái többé-kevésbé megegyeznek a fent ismertetettekkel. Általánosságban elmondható többek között, hogy a fogyasztóvédelem (különösen a kiszolgáltattott fogyasztói csoportok) erősödése figyelhető meg (SAUTER 2014, 215.). Az energia példája mutatja, hogy a közszolgáltatási kötelezettségek biztosításának és a fogyasztói jogoknak a védelmét kiterjesztették a szabályozási rendszer minden elemére (SAUTER 2014, 202.). Mára már külön fogyasztóvédelmi záradékkal egészítették ki mind a villamosenergia-, mind pedig a gázirányelveket. Megfigyelhetjük (mind a villamosenergia-, mind a gázirányelvek esetében), hogy a fogyasztók jólétén túl számos egyéb közérdekű célkitűzés (többek között a környezetvédelem) megfogalmazása az irányelvek részét képezi, és ezek biztosítására nagymértékű mérlegelési jogkört hagynak a tagállami jogalkotó számára a közszolgáltatási ágazatokban (SAUTER 2014, 199.). Bár a liberalizáció mértéke és a nemzeti autonómia szintje nyilvánvalóan ágazatonként eltérő (MARCOU 2016, 18.), hasonló tendenciák vagy legalábbis e megengedőbb irányba tett lépések szinte mindegyik területen láthatók.

Irodalomjegyzék

- BACON, Kelyn (1997): State Aids and General Measures. *Yearbook of European Law*, Vol. 17, No. 1. 269–321. DOI: <https://doi.org/10.1093/yel/17.1.269>
- BAQUERO CRUZ, Julio (2013): Social Services of General Interest and the State Aid Rules. In NEERGAARD, Ulla – SZYSZCZAK, Erika – VAN DE GRONDEN, Johan Willem – KRAJEWSKI, Markus eds.: *Social Services of General Interest and the State Aid Rules*. The Hague, T.M.C. Asser Press. 287–316. DOI: https://doi.org/10.1007/978-90-6704-876-7_12
- BAUBY, Pierre – SIMILIE, Mihaela M. (2014): Europe. In *UCLG (United Cities and Local Governments), GOLD III (Third Global Report on Local Democracy and Decentralization). Basic Services for All in an Urbanizing World*. Abingdon, Routledge. 94–131.

- BAUBY, Pierre – SIMILIE, Mihaela M. (2016a): What Impact Have the European Court of Justice Decisions Had on Local Public Services? In KOPRIC, Ivan – MARČOU, Gerard – WOLLMANN, Hellmut eds.: *Public and Social Services in Europe. From Public and Municipal to Private Sector Provision*. Basingstoke, Palgrave Macmillan. 27–40. DOI: https://doi.org/10.1057/978-1-137-57499-2_3
- BAUBY, Pierre – SIMILIE, Mihaela M. (2016b): *The European Union's State aid rules and the financing of SGEIs' tasks*. (Kézirat)
- BAUBY, Pierre (2011): From Rome to Lisbon: SGIs in Primary Law. In SZYSCZAK, Erika – DAVIES, Jim – ANDENÆS, Mads – BEKKEDAL, Tarjei eds.: *Developments in Services of General Interest*. The Hague, T.M.C. Asser Press. 19–36. DOI: https://doi.org/10.1007/978-90-6704-734-0_2
- European Economic and Social Committee (2017): *Review of Member States' reports on the implementation of the European Commission Decision on the provision of State aid to the provision of services of general economic interest*. Elérhető: www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/qe-04-17-493-en-n.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 07. 05.)
- HAJNAL György (2014): Unorthodoxy at work: An assessment of Hungary's post-2010 governance reforms. In *Government vs. Governance in Central and Eastern Europe: from Pre-Weberianism to Neo-Weberianism*. Bratislava: NISPAcee PRESS. (CD-ROM) Elérhető: www.researchgate.net/profile/Hajnal_Gyorgy/publication/273447223/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)
- HALL, David (2012): *Re-Municipalising Municipal Services in Europe*. (A European Federation of Public Service Unions (EPSU) megbízásából készített jelentés.) Business School, University of Greenwich. Elérhető: www.epsu.org/sites/default/files/article/files/Redraft_DH_remunicipalization.pdf (A letöltés dátuma: 2013. 09. 19.)
- HALMAI, Gábor (2017): *Much Ado About Nothing? Legal and Political Schooling for the Hungarian Government*. Verfassungsblog. Elérhető: <http://verfassungsblog.de/much-ado-about-nothing-legal-and-political-schooling-for-the-hungarian-government-on/> (A letöltés dátuma: 2017. 08. 25.)
- HANCHER, Leigh – LAROCHE, Pierre (2011): The Coming of Age of EU Regulation of Network Industries and Services of General Economic Interest. In CRAIG, Paul – DE BÚRCA, Gráinne eds.: *The Evolution of EU Law*. Oxford, Oxford University Press. 743–782. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.1628573>

- HORVÁTH M. Tamás (2005): *Közmenedzsment*. Budapest, Dialóg Campus.
- HORVÁTH, M. Tamás – PÉTERI, Gábor eds. (2001): *Navigation to the market: regulation and competition in local utilities in Central and Eastern Europe*. Budapest, Local Government and Public Service Reform Initiative, Open Society Institute.
- HORVÁTH, M. Tamás (2016): From Municipalisation to Centralism: Changes in the Hungarian Local Public Service Delivery. In KOPRIC, Ivan – MARÇOU, Gerard – WOLLMANN, Hellmut eds.: *Public and Social Services in Europe. From Public and Municipal to Private Sector Provision*. Basingstoke, Palgrave Macmillan. 185–199. DOI: https://doi.org/10.1057/978-1-137-57499-2_13
- HORVÁTH, M. Tamás (2018): Evaluation of an Anti-Monopoly Programme in Hungarian Public Utilities. In KOPRIC, Ivan – MARÇOU, Gerard – WOLLMANN, Hellmut eds.: *Evaluating Reforms of Local Public and Social Services in Europe. More Evidence for Better Results*. London, Palgrave Macmillan. 279–296.
- HORVÁTH, M. Tamás – BARTHA, Ildikó (2018): EU-Compatible State Measures and Member States Interests in Public Services: Lessons from the Case of Hungary. *International Public Administration Review*, Vol. 16, No. 1–2. 99–121. DOI: <https://doi.org/10.17573/cepar.v16i1.362>
- KLASSE, Max (2013): The Impact of Altmark: The European Commission Case Law Responses. In SZYSZCZAK, Erika – VAN DE GRONDEN, Jan Willem eds.: *Financing Services of General Economic Interest: Reform and Modernization*. The Hague, T.M.C. Asser Press, 35–51. DOI: https://doi.org/10.1007/978-90-6704-906-1_2
- KRAJEWSKI, Markus (2011): *Grundstrukturen des Rechtsöffentlicher Dienstleistungen*. Heidelberg, Springer. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-642-16855-0>
- MARÇOU, Gerard (2016): The Impact of EU Law on Local Public Service Provision: Competition and Public Service. In KOPRIC, Ivan – MARÇOU, Gerard – WOLLMANN, Helmut eds.: *Public and Social Services in Europe. From Public and Municipal to Private Sector Provision*. Basingstoke, Palgrave Macmillan. 13–26. DOI: https://doi.org/10.1057/978-1-137-57499-2_2
- PROSSER, Tony (2005): *The Limits of Competition Law: Markets and Public Services*. Oxford, Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199266692.001.0001>

- PROSSER, Tony (2010): EU competition law and public services. In MOSSIALOS, Elias – PERMANAND, Govin – BAETEN, Rita – HERVEY, Tamara K. eds.: *Health Systems Governance in Europe. The Role of European Union Law and Policy*. Cambridge, Cambridge University Press. 315–336. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511750496.008>
- ROSS, Malcolm (2000): Article 16 E.C. and Services of General Interest: From Derogation to Obligation? *European Law Review*, Vol. 25, No. 1. 22–38.
- RUSCHE, Tim Maxian (2013): The Almunia Package: Legal Constraints, Policy Procedures, and Political Choices. In SZYSZCZAK, Erika – VAN DE GRONDEN, Johan Willem eds.: *Financing Services of General Economic Interest: Reform and Modernization*. The Hague, T.M.C. Asser Press. 99–124. DOI: https://doi.org/10.1007/978-90-6704-906-1_6
- SAUTER, Wolf (2012): The Altmark Package Mark II: New Rules for State Aid and the Compensation of Services of General Economic Interest. *European Competition Law Review*, Vol. 33, No. 7. 307–313. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781107588844>
- SAUTER, Wolf (2014): *Public Services in EU Law*. Cambridge, Cambridge University Press.
- SCHÖN, Wolfgang (1999): Taxation and state aid law in the European Union. *Common Market Law Review*, Vol. 36, No. 5. 911–936.
- SCHWEITZER, Heike (2012): Services of General Economic Interest. In CREMONA, Marise ed.: *Market Integration and Public Services in the European Union*. Oxford, Oxford University Press. 12–63.
- SINNAEVE, Adinda (2011): The report and communication on services of general economic interest: stocktaking and outlook for reform. *European State Aid Law Quarterly*, Vol. 10, No. 2. 211–223. DOI: <https://doi.org/10.21552/ESTAL/2011/2/235>
- SZTANKÓ Éva (2008): Az általános gazdasági érdekű szolgáltatások és az egyetemes szolgáltatás értelmezéséről az Európai Unióban. *Competitio*, Vol. 7, No. 1. 49–65. DOI: <https://doi.org/10.21845/comp/2008/1/3>
- SZYSZCZAK, Erika (2017): *Recent Case Law: Altmark and Local and Regional Subsidies to Public Services*. “The Law and Economics of State Aid Before National Courts” európai uniós bírói képzésen tartott előadás anyaga. (Kézirat) Dublin, 2017. 07. 7–8.

- TSEKOS, Theodore N. – TRIANTAFYLLOPOULOU, Athanasia (2016): From Municipal Socialism to the Sovereign Debt Crisis: Local Services in Greece 1980–2015. In KOPRIC, Ivan – MARÇOU, Gerard – WOLLMANN, Helmut eds.: *Public and Social Services in Europe. From Public and Municipal to Private Sector Provision*. Basingstoke, Palgrave Macmillan. 135–149. DOI: https://doi.org/10.1057/978-1-137-57499-2_10
- VARJU Márton (2013): A közszolgáltatások szabályozása az Európai Unióban. In HORVÁTH M. Tamás szerk.: *Kilengések. Közszolgáltatási változások*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus. 103–137.
- VARJU, Márton – PAPP, Mónika (2016): The crisis, national economic particularism and EU law: What can we learn from the Hungarian case? *Common Market Law Review*, Vol. 53, No. 6. 1647–1674.
- VÁRNAY Ernő – PAPP Mónika (2016): *Az Európai Unió Joga*. Budapest, Wolters Kluwer.
- VEDDER, Hans – HOLWERDA, Marijn (2013): The European Courts' Jurisprudence After Altmark; Evolution or Devolution? In SZYSZCZAK, Erika – VAN DE GRONDEN, Jan Willem eds.: *Financing Services of General Economic Interest: Reform and Modernization*. The Hague, T.M.C. Asser Press.

9. fejezet

Közfeladatok ellátásával megbízott vállalkozások kizárólagos és különleges jogai

Bartha Ildikó

A belső piac működésének alappilléjét képezi a torzításmentes verseny feltételeinek megteremtése is a tagállamok közötti kereskedelem viszonylatában.¹ Ennek érdekében az EUMSZ rendelkezik a versenykorlátozó megállapodások, összehangolt magatartások és vállalati társulások döntései (EUMSZ 101. cikk), az erőfölénnyel való visszaélés (EUMSZ 102. cikk), valamint a versenyt torzító állami támogatások tilalmáról (EUMSZ 107. cikk). A közvállalkozásokra, illetve a kizárólagos vagy különleges jogokkal felruházott, valamint az általános gazdasági érdekű szolgáltatások nyújtásával megbízott vállalkozásokra e versenyszabályok speciális feltételek mellett vonatkoznak az EUMSZ 106. cikke szerint: „(1) A közvállalkozások és az olyan vállalkozások esetében, amelyeknek a tagállamok különleges vagy kizárólagos jogokat biztosítanak, a tagállamok nem hozhatnak és nem tarthatnak fenn a Szerződésekkel, különösen a [diszkrimináció tilalmával és a versenyjogi szabályokkal] ellentétes intézkedéseket. (2) Az általános gazdasági érdekű szolgáltatások működtetésével megbízott vagy a jövedelemtermelő monopólium jellegű vállalkozások olyan mértékben tartoznak a Szerződések szabályai, különösen a versenyszabályok hatálya alá, amennyiben ezek alkalmazása sem jogilag, sem ténylegesen nem akadályozza a rájuk bízott sajátos feladatok végrehajtását. A kereskedelem fejlődését ez nem befolyásolhatja olyan mértékben, amely ellentétes az Unió érdekeivel.”

Láthatjuk tehát, hogy a fenti rendelkezés (1) bekezdése értelmében a különleges vagy kizárólagos jogokkal felruházott vállalkozásokat főszabály szerint kötelezik az EUMSZ versenyjogi rendelkezései, a (2) bekezdés

¹ Lásd: az Európai Unióról szóló szerződéshez és az Európai Unió működéséről szóló szerződéshez fűzött 27. jegyzőkönyv.

értelmében viszont, amennyiben általános gazdasági érdekű szolgáltatások működtetésével vannak megbízva, az általános versenyszabályok alkalmazása nem akadályozhatja a rájuk bízott sajátos feladatok végrehajtását. Az alábbiakban azt vizsgáljuk meg a releváns európai uniós jogforrások és az EUB ítélezési gyakorlata alapján, hogy a fenti szabály ténylegesen milyen eltérést enged a tagállamoknak arra vonatkozóan, hogy e vállalkozásokat kivonják e főszabályok alól, és melyek ennek a szempontjai, illetve mennyiben árnyalják e kötelezettséget, illetve eltérési lehetőségeket az ágazati uniós szabályok.

Kizárólagos és különleges jogok tartalma

Az úgynevezett „vállalati erőforrások” tagállami közfeladat-ellátásba való bevonásának egyik módja, hogy a tagállamok különleges vagy kizárólagos jogokat biztosítanak bizonyos vállalkozások számára, amelyeket azzal bíztak meg, hogy általános gazdasági érdekű szolgáltatásokat nyújtsanak. Mivel ezek a vállalkozások az esetek legnagyobb részében gazdasági versenyben állnak más vállalkozásokkal, a különleges vagy kizárólagos jog juttatása általában kivonja ezeket az általános uniós versenyjogi szabályok alkalmazása alól. Ennek gazdasági logikája pedig abban áll, hogy amennyiben a piacon lévő más vállalkozók jogosultak lennének versenyezni a kizárólagos jogok jogosultjával, lehetőségük lenne a gazdaságilag nyereséges tevékenységekre összpontosítani a kizárólagos jog által érintett szolgáltatások tekintetében, és azokra vonatkozóan a kizárólagos jog jogosultja által kínálnál kedvezőbb árakat kínálni.²

Az úgynevezett transzparencia-irányelv meghatározása szerint a „kizárólagos jog” olyan jog, amelyet egy tagállam törvényi, rendeleti vagy közigazgatási eszközök segítségével biztosít egy vállalkozás számára abból a célból, hogy egy adott földrajzi területen kizárólag ez a vállalkozás nyújtson egy szolgáltatást vagy végezzen egy tevékenységet.³ A különleges jog ehhez képest egy adott földrajzi területen:

- kettőben vagy nagyobb számban határozza meg az olyan vállalkozások számát, amelyek jogosultak az objektív, arányos és esélyegyenlőséget

² Vö. az EUB ítélezési gyakorlatával, például Corbeau, 18. pont.

³ A Bizottság 2006/111/EK irányelve (2006. november 16.) a tagállamok és a közzállalkozások közötti pénzügyi kapcsolatok átláthatóságáról, illetve egyes vállalkozások pénzügyi átláthatóságáról, 2. cikk/f) pont.

biztosító feltételektől eltérő feltételek mellett nyújtani egy szolgáltatást vagy végezni egy tevékenységet; vagy

- az ilyen feltételektől eltérő feltételek mellett jelöl ki és jogosít fel több egymással versengő vállalkozást egy szolgáltatás nyújtására vagy egy tevékenység végzésére; vagy
- az ilyen feltételektől eltérő feltételek mellett biztosít törvényi vagy rendeleti úton valamely vállalkozásnak vagy vállalkozásoknak olyan előnyöket, amelyek lényegesen befolyásolják bármely más vállalkozás képességét arra, hogy ugyanazt a szolgáltatást vagy ugyanazt a tevékenységet alapvetően azonos feltételek mellett nyújtsa vagy végezze ugyanazon a földrajzi területen.⁴

A kizárólagos, illetve a különleges jogok tartalma ugyanakkor ágazonként eltérő, illetve a fenti általános meghatározáshoz képest speciális lehet. Így a vasúti és közúti személyszállítási szolgáltatásokról szóló irányelv a kizárólagos jog fogalmát a következőképpen határozza meg: „[A] közszolgáltatót egy meghatározott útvonalon, hálózatban vagy területen, valamennyi más hasonló szolgáltató kizárásával, egyes személyszállítási közszolgáltatások működtetésére feljogosító jog.”⁵ A hírközlési ágazatban pedig az alábbiak szerint határozta meg az EUB a kizárólagos vagy különleges jog tartalmát: „[A] vonatkozó kizárólagos vagy különleges jogokat általában úgy kell tekinteni, mint olyan jogokat, amelyeket egy tagállam hatósága ad egy vállalkozásnak, vagy korlátozott számú vállalkozásnak, nem objektív, arányos, és diszkriminációmentes szempontok alapján, és amelyek jelentősen befolyásolják más vállalkozás képességét hírközlési hálózat létesítésére, vagy üzemeltetésére, vagy hírközlési szolgáltatás biztosítására ugyanabban a földrajzi térségben, lényegileg egyenlő körülmények között.”

Kizárólagos (különleges) jogok és közbeszerzések

Az európai integráció kezdeti szakaszában a közbeszerzéseket hagyományosan nemzeti érdekként kezelték, vagyis alapvetően hazai beszállítóktól

⁴ A Bizottság 2006/111/EK irányelve, 2. cikk g) pont.

⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 1370/2007/EK rendelete (2007. október 23.) a vasúti és közúti személyszállítási közszolgáltatásról, valamint az 1191/69/EGK és az 1107/70/EGK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről (HL L 315., 2007. 12. 03., 1–13.).

rendeltek; a közbeszerzési rendszer nem is szerepelt a római szerződésben (HORVÁTH 2005, 187.). Az előző fejezetben az állami támogatásokkal összefüggésben már felvázolt liberalizációs folyamat részeként, a közmegrendelések piacának más tagállamok vállalkozásai felé történő megnyitása az utóbbi évtizedek fejleménye. A szabályokat a kilencvenes évek elejétől kezdve tanácsi irányelvek⁶ rögzítik, amelyek közvetlenül ráépülnek a belső piac fontos alapszabadságaira, illetve alapelveire, mint az áruk szabad mozgása, a szolgáltatások szabad mozgása és a nemzeti hovatartozás alapján való megkülönböztetés tilalma (HORVÁTH 2005, 188.).

A közbeszerzési irányelvek fogalmi rendszerében a kizárólagos jogok megnevezést egyrészt arra az esetre használják, amikor indokolt lehet (nyilvános) felhívás nélküli tárgyalásos eljárás alkalmazása, mivel bizonyos kizárólagos jogok védelme miatt az építési beruházást, árubeszerzéseket vagy szolgáltatásokat csak egy konkrét gazdasági szereplő képes teljesíteni. Másrészt azokat a jogokat értik alatta, amelyeket – a koncessziót is beleértve – más olyan eljárások során adtak meg, amelyekben biztosították a megfelelő nyilvánosságot, és amelyekben a jogok megadása objektív kritériumok alapján történt. Az uniós közbeszerzési irányelvek mindkét formát kizárják a hatályuk alól.⁷

A közbeszerzési irányelvek hatálya alá tartozó kizárólagos és különleges jogoknak tehát két típusát különböztethetjük meg:

1. *Az EUMSZ 106. cikke által védett jogok.*

Az EUMSZ 106. cikke által védett kizárólagos és különleges jogok tehát az uniós közbeszerzési irányelvek alkalmazása alól is kivételt jelentenek; ezen irányelvek ugyanis kizárják a hatályuk alól azokat a szolgáltatásnyújtásra irányuló közbeszerzési szerződéseket, amelyeket egy ajánlatkérő szerv egy másik ajánlatkérő szervnek ítél oda olyan kizárólagos jog alapján, amelyet az EUMSZ-szel

⁶ A jelenleg hatályos irányelvek a következők: Az Európai Parlament és a Tanács 2014/24/EU irányelve (2014. február 26.) a közbeszerzésről és a 2004/18/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (HL L 94., 2014. 03. 28., 65–242.). Az Európai Parlament és a Tanács 2014/25/EU irányelve (2014. február 26.) a vízügyi, energiaipari, közlekedési és postai szolgáltatási ágazatban működő ajánlatkérők beszerzéseiről és a 2004/17/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (HL L 94., 2014. 03. 28., 243–374.). Továbbá, a jelenleg hatályos csomagnak egy önálló koncessziós irányelv is részét képezi: Az Európai Parlament és a Tanács 2014/23/EU irányelve (2014. február 26.) a koncessziós szerződésekről (HL L 94., 2014. 03. 28., 1–64.).

⁷ 2014/25/EU irányelv (20) preambulumbekzdés.

összeegyeztethető, törvényi, rendeleti vagy kihirdetett közigazgatási rendelkezés értelmében ezek élveznek.⁸ A közbeszerzési irányelvek fogalmi rendszerében *ajánlatkérő szerv*: az állami, területi és települési hatóságok, a közjogi intézmények, továbbá az egy vagy több ilyen hatóság, illetve közjogi intézmény által létrehozott társulások,⁹ az EUB esetjoga ugyanakkor egyértelművé tette, hogy ebbe a körbe tartoznak a magánjog szabályainak megfelelően alapított és működő, de köztulajdonban lévő társaságok is. Látható tehát, hogy az állam vagy önkormányzat tulajdonában álló társaságokat a versenyeztetéssel szemben kivételben részesítették (HORVÁTH 2015).

A fenti esetkörön belül sajátos kivételnek tekinthető az úgynevezett „belső szolgáltatásnyújtásra” (in-house) vonatkozó kivétel, amelynek célja, hogy lefedje az olyan eseteket, amikor a hatóság saját maga nyújt szolgáltatást egy jogilag különálló jogalany révén. Ezen esetekben a hatóság és a szolgáltatást nyújtó jogalany egyetlen egységnek tekinthető. A „belső szolgáltatásnyújtásra” vonatkozó kivétel elvének az EUB ítélkezési gyakorlatában kialakított alkalmazhatósági feltételei a következők: 1. a jogilag elkülönült jogalany feletti önálló vagy más hatóságokkal közösen gyakorolt hatósági ellenőrzésnek hasonlónak kell lennie a hatóság saját szervezeti egységei felett gyakorolt ellenőrzéséhez; 2. a jogilag elkülönült jogalany tevékenysége lényeges részét az azt ellenőrző hatóság vagy hatóságok számára valósítsa meg (Európai Bizottság 2013). Összhangban az EUB ítélkezési gyakorlatával, a közbeszerzési irányelvek újabb generációi¹⁰ e feltételeket egyre

⁸ 2014/24/EU irányelv 11. cikk.

⁹ 2014/24/EU irányelv 2. cikk (1) bekezdés 1. pont.

¹⁰ „Első generációs” közbeszerzési irányelveknek a szolgáltatásnyújtásra irányuló közbeszerzési szerződéses odaítélési eljárásainak összehangolásáról szóló, 1992. június 18-i 92/50/EGK tanácsi irányelvet, az árubeszerzésre irányuló közbeszerzési szerződéses odaítélési eljárásainak összehangolásáról szóló, 1993. június 14-i 93/36/EGK tanácsi irányelvet és az építési beruházásra irányuló közbeszerzési szerződéses odaítélési eljárásainak összehangolásáról szóló, 1993. június 14-i 93/37/EGK tanácsi irányelvet tekintjük. Ezeket váltották fel a „második generációs” közbeszerzési irányelvek, azaz az építési beruházásra, az árubeszerzésre és a szolgáltatásnyújtásra irányuló közbeszerzési szerződéses odaítélési eljárásainak összehangolásáról szóló 2004/18/EK parlamenti és tanácsi irányelv (HL L 134, 2004. 04. 30. 114–240.); a vízügyi, energiaipari, közlekedési és postai ágazatban működő ajánlatkérők beszerzési eljárásainak összehangolásáról szóló 2004/17/EK parlamenti és tanácsi irányelv (HL L 134, 2004. 04. 30. 1–113.). A „harmadik generációba” a fenti 2014/24/EU és 2014/25/EU irányelvek tartoznak.

megengedőbben értelmezik, így a jelenleg hatályos irányelvek szerint elegendő, ha az éves megrendelések legalább 80%-a egy közmegrendelőtől származik (HORVÁTH 2015).¹¹

2. *A más nyilvános eljárásokkal, mindenekelőtt az ágazati jogszabályok szerinti különleges eljárásokkal védett kizárólagos jogok.*

Ebbe a típusba tartoznak az ágazati jogszabályok által biztosított nyilvános eljárások.¹² Ezen eljárások természete és a kizárólagos vagy különleges jogok kiterjeszhetőségének mértéke összefüggésbe hozható tehát azzal a kérdéssel, hogy az adott területen mennyire nyitható meg a szolgáltatási piac. A liberalizáció mértéke ugyanis ágazatonként, az adott szektor sajátosságai függvényében eltérő. Így például már a kilencvenes években viszonylag kiterjedt volt a távközlésben vagy az elektronikus hírközlésben; az energiaágazatban viszont – tekintettel a természetes monopóliumok fennállására – a tagállamok számára jelenleg is szélesebb mozgáster biztosított a piaci liberalizáció főkötelezettségeitől való eltérésre. Így például a villamos energia piacán a jelenleg hatályos 2009/72/EK uniós irányelv akként rendelkezik, hogy az EU alapító szerződése vonatkozó rendelkezéseinek – különös tekintettel az EUMSZ 106. cikkére – teljes tiszteletben tartásával a tagállamok a villamosenergia-ágazatban működő vállalkozások számára általános gazdasági érdekből előírhatnak olyan közszolgáltatási kötelezettségeket, amelyek a biztonságra – az ellátás biztonságát is beleértve –, az ellátás folyamatoságára, minőségére

¹¹ 2014/24/EU irányelv 12. cikk (1) bekezdés *b*) pont; 2014/25/EU irányelv 28. cikk (1) bekezdés *b*) pont.

¹² Lásd különösen az eltéréseket a földgáz, a villamos energia, a postai szolgáltatások, a vasúti és közúti közlekedés, valamint a szénhidrogén-termelés szabályozása területén: Az Európai Parlament és a Tanács 2009. július 13-i 2009/73/EK irányelve a földgáz belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 2003/55/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (HL L 211., 2009. 08. 14., 94.); Az Európai Parlament és a Tanács 2009. július 13-i 2009/72/EK irányelve a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 2003/54/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (HL L 211., 2009. 08. 14., 55.); Az Európai Parlament és a Tanács 1997. december 15-i 97/67/EK irányelve a közösségi postai szolgáltatások belső piacának fejlesztésére és a szolgáltatás minőségének javítására vonatkozó közös szabályokról (HL L 15., 1998. 01. 21., 14.); Az Európai Parlament és a Tanács 2007. október 23-i 1370/2007/EK rendelete a vasúti és közúti személyszállítási közszolgáltatásról, valamint az 1191/69/EGK és az 1107/70/EGK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről (HL L 315., 2007. 12. 03., 1.); Az Európai Parlament és a Tanács 1994. május 30-i 94/22/EK irányelve a szénhidrogének kutatására, feltárására és kitermelésére vonatkozó engedélyek megadásának és felhasználásának feltételeiről (HL L 164., 1994. 06. 30., 3.).

és árára, valamint a környezetvédelemre – beleértve az energiahatékonyságot, a megújuló forrásokból származó energiákat és az éghajlat védelmét – vonatkoznak. „Ezeket a kötelezettségeket világosan meg kell határozni, azoknak átláthatónak, megkülönböztetéstől mentesnek és ellenőrizhetőnek kell lenniük, továbbá a közösségi villamosenergia-ipari vállalkozások számára garantálniuk kell, hogy a nemzeti fogyasztókhöz egyenlő módon hozzáférjenek.”¹³ E rendelkezések pedig csupán annyiban szabnak határt a tagállamok számára a kizárólagos jogok juttatásának, hogy a közszolgáltatási kötelezettségek teljesítéséért való ellentételezésnek és kizárólagos jogok nyújtásának megkülönböztetéstől mentesnek és átláthatónak kell lennie.¹⁴

Kizárólagos jogok és erőfölénnyel való visszaélés

A kizárólagos jog megadása önmagában nem jogellenes, hacsak annak létrehozása már nem jelenti a szerződés bizonyos megsértését. Így a Bíróság a különféle esetekben nem kizárólagos jogot tartott fenn, viszont annak kiterjesztése, kombinációja a szabályozói felelősséggel, a veleszületett összeférhetetlenséggel, a kereslet kielégítésével vagy a különböző árképzési visszaélésekkel az uniós jog megsértéséhez vezethet. Ezek különösen az EUMSZ 102. cikk megsértéseit érintik az erőfölénnyel való visszaélésről, amely a kizárólagos jogot élvező vállalkozások által elkövetett jogsértések esetén az EUMSZ 106. cikkének (1) bekezdését és az EUMSZ 102. cikket együttesen sértheti. A legfrissebb *Dimosia Epicheirisi Ilektrismou*¹⁵ (DEI-) ügyben (2012) az Elsőfokú Bíróság úgy ítélte meg, hogy az EUMSZ 106. cikk (1) bekezdésének és az EUMSZ 102. cikk megsértésének előfordulása miatt nem volt elegendő, hogy az érintett tagállam egyenlőtlen esélyeket teremtett a gazdasági szereplők között egy szomszédos piacon (ebben az esetben a monopóliumot a görögországi lignit kiaknázásával terheli), de ezenkívül az érintett vállalkozás kapcsolódó vagy abból származó visszaélését is bizonyítani kellett (SAUTER 2014, 52.). Az EUMSZ 102. cikke a következőképpen rendelkezik:

¹³ 2009/73/EK irányelv 1. cikk (2) bekezdés.

¹⁴ 2009/73/EK irányelv 1. cikk (5) bekezdés.

¹⁵ Állami villamosenergia-társaság Görögországban.

A belső piaccal összeegyeztethetetlen és tilos egy vagy több vállalkozásnak visszaélniük belső piacon vagy annak jelentős részén meglévő erőfölényükkel amennyiben ez hatással lehet a tagállamok közötti kereskedelemre.

Ilyen visszaélésnek minősül különösen:

- tisztességtelen beszerzési vagy eladási árak, illetve egyéb tisztességtelen üzleti feltételek közvetlen vagy közvetett kikötése;
- a termelés, az értékesítés vagy a műszaki fejlesztés korlátozása a fogyasztók kárára;
- egyenértékű ügyletek esetén eltérő feltételek alkalmazása az üzletfelekkel szemben, ami által azok hátrányos versenyhelyzetbe kerülnek;
- a szerződések megkötésének függővé tétele olyan kiegészítő kötelezettségeknek a másik fél részéről történő vállalásától, amelyek sem természetüknél fogva, sem a kereskedelmi szokások szerint nem tartoznak a szerződés tárgyához.

Az EUB ítélezési gyakorlatából az következik, hogy egy tagállam egész területét lefedő kizárólagos jog a címzett vállalkozás számára általában már a belső piac dimenziójában is erőfölényes helyzetet teremt (TÓTH 2013). Ezt erősíti meg különösen a kizárólagos és különleges jogok uniós versenyszabályokkal való összeegyeztethetőségét vizsgáló korai esetjog.

Még a postai ágazat liberalizációját megelőzően került az EUB elé a Corbeau-ügy,¹⁶ amelyben vitatott belgiumi törvények, a postai szolgáltatásról szóló törvény¹⁷ és a Régie des postes létrehozásáról szóló törvény¹⁸ a Régie des postes nevű szervezetet a postai küldemények felvételére, szállítására és kézbesítésére vonatkozó kizárólagos joggal ruházták fel a Belga Királyság egész területén, és büntetőjogi szankciókat írnak elő e kizárólagos jog megsértése esetére. A Régie des postes tehát egyaránt nyújtott hagyományos postai szolgáltatásokat és úgynevezett különleges szolgáltatásokat.¹⁹

¹⁶ C-320/91. sz. *Corbeau*-ügy, ECLI:EU:C:1993:198.

¹⁷ *Moniteur*, 1956. december 30–31., 8619.

¹⁸ *Moniteur*, 1971. augusztus 14., 9510.

¹⁹ A különleges szolgáltatások abban álltak, hogy Corbeau Liège városban és környékén a postai küldeményeknek a feladónál történő felvételéből és e küldemények másnap délig történő kézbesítéséből álló szolgáltatást nyújtott a körzetben lakó címzettek esetén, e körzeten kívül lakó címzettek esetén pedig vállalta a feladó címén a küldemények felvételét, és azokat a postán keresztül kézbesítette.

A Bíróság azt állapította meg, hogy a verseny kizárása nem indokolt abban az esetben, ha az általános érdekű szolgáltatástól különválasztható, olyan különleges szolgáltatásokról van szó, amelyek a gazdasági szereplők különleges szükségleteit elégítik ki, és amelyek bizonyos többletszolgáltatásokat igényelnek, amelyeket a hagyományos postai szolgáltatás nem nyújt – mint például a feladó címén történő felvétel, a nagyobb gyorsaság vagy a megbízhatóság a kézbesítésnél, vagy a rendeltetési hely módosításának lehetősége a kézbesítés folyamán –, amennyiben ezek a szolgáltatások természetüknél fogva és nyújtásuk feltételeinél fogva nem veszélyeztetik a kizárólagos jog jogosultja által ellátott általános gazdasági érdekű szolgáltatás gazdasági egyensúlyát. A (jelenlegi) EUMSZ 106. cikkébe ütközik, ha egy olyan tagállami szabályozás, amely a postai küldemények felvételére, szállítására és kézbesítésére vonatkozó kizárólagos joggal ruház fel egy szervezetet, büntetőjogi szankciók terhe mellett megtiltja az adott tagállamban letelepedett más gazdasági szereplőknek az általános érdekű szolgáltatástól különválasztható különleges szolgáltatások nyújtását.²⁰ Az EUB azt is hangsúlyozta, hogy az általános gazdasági érdekű szolgáltatással megbízott vállalkozás/szervezet azon kötelezettsége, hogy a szolgáltatásokat gazdasági egyensúlyi feltételek mellett biztosítsa, feltételezi a nyereséges tevékenységi ágak és a kevésbé nyereségesek közötti kompenzáció lehetőségét, és következképpen a vállalkozók részéről a verseny korlátozását a gazdaságilag nyereséges ágazatokban.²¹

Kizárólagos jogok és ágazati liberalizáció

Az ítélkezési gyakorlat későbbi szakaszában már más szempontok is előtérbe kerültek. A kizárólagos jog megítélését például az EUMSZ 102. és 106. cikke fényében az a kérdés is befolyásolja, hogy az ágazati irányelvek milyen kötelezettséget írnak elő a tagállamok számára az adott közszolgáltatási ágazat liberalizációjára. Ebből a szempontból nézve természetesen nem ugyanaz a kötelezettség terhelte a tagállamokat a kilencvenes évek elején (erre példa a fenti Corbeau-ügy, amelynek tényállása időben megelőzi a postai ágazat megnyitásának uniós jog szerinti kötelezettségét), mint például a kétezres évek közepén. Az alábbi Bizottság kontra DEI (*Greek Lignite*)

²⁰ C-320/91. sz. Corbeau-ügy, 21. pont.

²¹ C-320/91. sz. Corbeau-ügy, 17. pont.

ítélet²² a villamosenergia-ágazatban már a piacnyitást követően vizsgálja Görögország uniós jogi kötelezettségét.

A DEI 1950-ben jött létre a görög állam tulajdonában álló közvállalkozásként. Villamos energia előállítására, szállítására és szolgáltatására vonatkozó kizárólagos jogokkal rendelkezett Görögország területén. 1996-ban zárt részvénytársasággá alakult át úgy, hogy továbbra is az állam mint egyetlen részvényes tulajdonában maradt. 2001-ben nyílt részvénytársasággá alakult, különösen a villamosenergia-piac liberalizációjáról szóló, 2773/1999. görög törvénnyel összhangban, amely többek között az első „energiacsomag” részét képező, a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról szóló 96/92/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvet²³ ültette át. E törvény értelmében az államnak a DEI tőkéjében való részesedése semmilyen esetben – tőkeemelést követően sem – lehet kisebb, mint a szavazati jogot biztosító részvények 51%-a. A Görög Köztársaság jelenleg az említett vállalkozás tőkéjét alkotó részvények 51,12%-ával rendelkezik. A DEI részvényeit 2001. december óta jegyzi az Athéni Tőzsdén (Görögország) és a Londoni Tőzsdén (Egyesült Királyság).

A görögországi lignittüzelésű villamos erőművek mind a DEI tulajdonában állnak. A Görög Köztársaság emellett lignit feltárására és kitermelésére vonatkozó jogokat biztosított a DEI részére a lignitbányák nagyobb része tekintetében. A 96/92 irányelv hatálybalépését követően a villamos energia görögországi piaca megnyílt a verseny előtt. 2005 májusában jött létre a valamennyi villamosenergia-eladó és -vevő részére kötelező napi piac az összekapcsolt görögországi hálózatban, amely magában foglalja Görögország szárazföldi részét és bizonyos görög szigeteket is. E piacon a villamosenergia-termelők és -importőrök napi szinten betáplálják és értékesítik az általuk termelt vagy importált energiát. 2003-ban a Bizottsághoz panasz érkezett egy magánszemélytől, aki személyazonossága bizalmas kezelését kérte. A panaszos szerint a Görög Állam azon döntése, hogy a DEI számára Görögország területén kizárólagos lignitfeltárási és -kitermelési engedélyt adott, ellentétes az EUMSZ 102. cikkel együttesen értelmezett EUMSZ 106. cikk (1) bekezdésével.

²² C-553/12 P. sz. Bizottság kontra DEI-ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2014:2083.

²³ Az Európai Parlament és a Tanács 96/92/EK irányelve (1996. december 19.) a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról. *HL 1997. L 27., 20.*

A Bizottság 2008-ban határozatot fogadott el,²⁴ amely szerint a Görög Köztársaság a 96/92 irányelv elfogadása óta – amelynek átültetésére legkésőbb 2001. február 19-én kellett, hogy sor kerüljön – tudatában volt annak, hogy liberalizálnia kell a villamos energia piacát. Ezt kiegészíti azzal, hogy a Görög Köztársaság két különböző termékpiacra – a lignitértékesítés piacára és a villamos energia nagykereskedelmi piacára – vonatkozóan állami intézkedéseket fogadott el, amelyek az erőművekben folyó villamosenergia-termelést és -ellátást, valamint a villamos energia csatlakozókon keresztüli importját érintik. A Bizottság szerint a DEI e két piacon erőfölénnyel rendelkezik, az egyikben 97%, a másikon 85% feletti piaci részesedéssel. Ezenkívül nincs olyan új piaci szereplő megjelenésére kilátás, amely jelentősen csökkenthetné a DEI-nek a villamos energia nagykereskedelmi piacon meglévő részesedését, mivel a teljes fogyasztás 7%-át jelentő behozatalok nem minősülnek e piacon tényleges versenyképesszereknek.

Az állam intézkedéseit illetően a Bizottság megállapítja, hogy a DEI az összes olyan állami lignitbánya 91%-a tekintetében kapott kitermelési jogokat, amelyek tekintetében ilyen jogokat biztosítottak. A Bizottság kifejti, hogy ezen intézkedések alkalmazásának időszakában a nemzeti jogszabályok által biztosított lehetőségek ellenére semmilyen más jogot nem ítélték oda jelentősebb lelőhelyekre vonatkozóan. Továbbá a DEI közbeszerzési eljárás nélkül kapott feltárási jogokat olyan kitermelhető bányák tekintetében, amelyekre vonatkozóan korábban még nem ítélték oda kitermelési jogokat. Emellett pedig Görögországban a legkevesbé költségesnek számító lignittüzelésű erőműveket használják a leginkább, mivel azok az összekapcsolt hálózat ellátását lehetővé tevő villamos energia 60%-át termelik meg. A lignitkitermelésre vonatkozó olyan, kvázi monopoljellegű jogoknak a DEI számára történő odaítélésével és fenntartásával, amelyek a DEI számára kiváltságos hozzáférést biztosítottak a Görögországban villamos energia termeléséhez használt legvonzóbb tüzelőanyaghoz, a Görög Köztársaság egyenlőtlen esélyeket teremtett a gazdasági szereplők között a villamos energia nagykereskedelmi piacon, és ily módon torzította a versenyt azzal, hogy a villamos energia nagykereskedelmi piacának liberalizációja ellenére megerősítette a DEI erőfölényét, és kizárta vagy akadályozta új piaci szereplők megjelenését a piacon.

²⁴ 2008. március 5-én hozott C(2008) 824 végleges sz. bizottsági határozat.

A DEI az Európai Unió Bíróságának Törvényszéke (a továbbiakban: Törvényszék) előtt megtámadta a Bizottság határozatát. Az első fokon döntést hozó Törvényszék szerint az a tény, hogy a többi gazdasági szereplő számára nem volt lehetséges hozzáférést szerezni a még rendelkezésre álló lignitleőhelyekhez, nem tudható be a DEI-nek, mivel a lignitkitermelésre vonatkozó engedélyek odaítélése kizárólag a Görög Köztársaság szándékától függ. A Törvényszék szerint a Bizottság nem bizonyította, hogy a lignithez való kiváltságos hozzáférés olyan helyzetet teremthetett, amelyben a kitermelés jogainak egyszerű gyakorlásával a DEI visszaélhetett volna a nagykereskedelmi villamosenergiapiacra fennálló erőfölényével. A Bizottság nem rója fel a vállalkozásnak, hogy a lignitértékesítés piacán fennálló erőfölényét objektív indok nélkül kiterjesztette a nagykereskedelmi villamosenergiapiacra. A Törvényszék tehát arra a következtetésre jutott, hogy a Bizottság annak egyszerű megállapításával, hogy a DEI, mint korábbi monopoljellegű vállalkozás, a lignithez való kiváltságos hozzáférés nyújtotta előnyből eredően továbbra is fenntartja a nagykereskedelmi villamosenergia-piacra meglévő erőfölényét, és e helyzet a piacon egyenlőtlen esélyeket teremt a DEI és a többi vállalkozás között, nem határozta meg és nem is bizonyította a jogilag megkövetelt módon, hogy a szóban forgó állami intézkedés milyen, az EUMSZ 102. cikk szerinti visszaélés elkövetésére indította vagy indíthatta a DEI-t.²⁵

A kizárólagos vagy különleges jogokkal rendelkező vállalkozás erőfölénnyel való visszaélése következhet e jog visszaélésszerű gyakorlásának lehetőségéből, vagy lehet e jog közvetlen következménye. A Törvényszék szerint ugyanakkor az a pusztán tény, hogy az érintett vállalkozás egy állami intézkedés következtében a versenytársaihoz képest előnyös helyzetben találja magát, önmagában nem jelent erőfölénnyel való visszaélést, azaz az EUMSZ 102. és 106 cikkének együttes megsértését a kizárólagos jog gyakorlásának útján. A Törvényszék ezzel gyakorlatilag az EUB korábbi ítélezési gyakorlatában kimondottakat erősítette meg.²⁶

²⁵ T-169/08, EU:T:2012:448.

²⁶ A Raso és társai ítélet (C-163/96, EU:C:1998:54), a Höfner és Elser ítélet (C-41/90, EU:C:1991:161), a Merci convenzionali Porto di Genova ítélet (C-179/90, EU:C:1991:464), a Job Centre ítélet (C-55/96, EU:C:1997:603) és a MOTOE-ítélet (C-49/07, EU:C:2008:376).

A Bíróság azonban a Törvényszékével ellentétes döntést hozott. A Bíróság szerint az ítélezési gyakorlatból²⁷ pont az következik, hogy valamely tagállam megsérti az EUMSZ 102. cikkel együttesen értelmezett EUMSZ 106. cikk (1) bekezdésében felállított tilalmat, ha törvényi, rendeleti vagy közigazgatási intézkedés alapján olyan helyzetet teremt, amely valamely közvállalkozást vagy egy olyan vállalkozást, amelynek az állam különleges vagy kizárólagos jogokat biztosít, arra indítja, hogy éljen vissza erőfölényével, vagy ha e jogok alkalmasak olyan helyzet létrehozására, amelyben e vállalkozás ilyen visszaélést követhet el. E rendelkezéseket tehát sérti, ha valamely tagállamnak betudható intézkedés az erőfölénnyel való visszaélés kockázatát teremti meg. Az olyan torzulásmentes versenyrendszer ugyanis, mint amelyet az uniós jog előír, csak akkor garantálható, ha biztosított a különböző gazdasági szereplők közötti esélyegyenlőség. Amennyiben tehát a gazdasági szereplők esélyeinek egyenlőtlensége, és ezáltal a torzult verseny az állami intézkedés következménye, ezen intézkedés a fenti két EUMSZ-rendelet megsértését jelenti. Jóllehet pusztán az a körülmény, hogy valamely tagállam kizárólagos jogok biztosítása révén erőfölényes helyzetet hoz létre, önmagában nem összeegyeztethetetlen az EUMSZ 106. cikkel, az uniós jog előírja a tagállamok számára, hogy ne hozzanak vagy tartsanak hatályban olyan intézkedéseket, amelyek e rendelkezés hatékony érvényesülését gátolják.²⁸

Az EUMSZ 102. cikkel együttesen értelmezett EUMSZ 106. cikk (1) bekezdése rendelkezéseinek megsértése a tényleges visszaéléstől függetlenül fennállhat. Csupán az releváns, hogy olyan valós vagy potenciális versenyellenes következmény álljon fenn, amely a szóban forgó állami intézkedésből eredhet. E jogsértés megállapítható – anélkül, hogy szükség lenne a konkrét visszaélésszerű magatartás bizonyítására – abban az esetben, ha a szóban forgó állami intézkedések a piac szerkezetére azáltal vannak hatással, hogy a vállalkozások között egyenlőtlen versenyfeltételeket teremtenek, és így lehetővé teszik a közvállalkozás, illetve a különleges vagy kizárólagos jogokban részesülő vállalkozás számára, hogy erőfölényét az új piacra lépések megakadályozásával fenntartsa, megerősítse vagy más piacra kiterjessze, torzítva ezzel a versenyt.²⁹

²⁷ Connect Austria ítélet, EU:C:2003:297, 80. pont, és MOTOE-ítélet, EU:C:2008:376, 49. pont. E tekintetben nem szükséges, hogy a visszaélés ténylegesen megtörténjék (GB-Inno-BM ítélet, EU:C:1991:474, 23–25. pont; Raso és társai ítélet, EU:C:1998:54, 31. pont, valamint MOTOE-ítélet, EU:C:2008:376, 49. pont.

²⁸ C-553/12 P – Bizottság kontra DEI, 41–45. pontok.

²⁹ C-553/12 P – Bizottság kontra DEI, 46. pont.

Zárógondolatok

A fentiek alapján egy kétirányú folyamatot láthatunk a kizárólagos és különleges jogok uniós jogi megítélése szempontjából. Egyrészt az ágazati másodlagos jogi szabályok (beleértve a közbeszerzési és koncessziós irányelveket is) egyre inkább teret engednek a kizárólagos jogok létjogosultságára alapított tagállami eltéréseknek a főszabályként előírt liberalizációs kötelezettségek alól.

Másrészt viszont az alapítószerződési szinten rögzített versenyjogi szabályok értelmezése során az EUB több esetben inkább szigorúan ítélte meg az állam felelősségét a vállalkozások (köztük a kizárólagos joggal felruházott vállalkozások) jogsértéséért. E megközelítés szerint a tagállamok minden olyan esetben megsértik az EUMSZ 102. és 106. cikkeit, amikor a – valamely közzállalkozásnak, vagy már különleges vagy kizárólagos jogokkal felruházott vállalkozásnak – kiváltságos jogokat biztosító állami intézkedés esélyegyenlőtlenséget hoz létre a gazdasági szereplők között, és lehetővé teszi az erőfölényben lévő vállalkozás számára, hogy pusztán a jogai gyakorlásával torzítsa a versenyt. Ebben az esetben ugyanis az állami intézkedés lehetővé teszi, hogy a kérdéses vállalkozás erőfölényét fenntartsa vagy kiterjessze valamelyik alárendelt piacra, és ily módon korlátozza a potenciális versenytársak belépését, a versenyjogsértés tehát anélkül valósul meg, hogy szükséges lenne az EUMSZ 102. cikke szerinti konkrét visszaélésszerű magatartás bizonyítása.³⁰ Hozzá kell tennünk, az EUB ezidáig csupán öt esetben tekintette a visszaélést nem (feltétlenül) megvalósító, állami intézkedéssel fenntartott erőfölényt egyértelműen jogsértőnek.³¹ A legutóbbi, Greek Lignite ügy kapcsán azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy az ítélet megszületésének idején Görögország a DEI privatizációjának már előrehaladott szakaszában volt, annak érdekében, hogy villamosenergia-piacát a villamos energia liberalizációjáról szóló

³⁰ Vö.: Főtanácsnoki indítvány a C-553/12 P. sz. Bizottság kontra DEI ügyben, 61. pont. Ellenkező esetben, kiváltságos jogokat biztosító állami intézkedés hiányában az EUMSZ 102. cikk csak akkor alkalmazható, ha az erőfölényben lévő vállalkozás visszaélésszerű, szándékos és önálló magatartása lehetővé tette számára erőfölényének a saját piacától eltérő piacra történő kiterjesztését (főtanácsnoki indítvány a C-553/12 P. Bizottság kontra DEI ügyben, 63. pont).

³¹ Lásd a Greek Lignite ítéleten kívül a Corbeau-ügyet (19. lábjegyzet).

uniós irányelvekből eredő kötelezettségei teljesítése érdekében megnyissa (DUNN 2014). Emellett a társaság privatizációja lényeges részét képezte Görögország 2008-as pénzügyi és gazdasági válságot követően beindított és az Európai Stabilitási Mechanizmus keretében megvalósított gazdasági kiigazítási programjainak is.³²

Irodalomjegyzék

- DUNN, Gibson (2014): *The ECJ Confirms That “Public Undertakings” or Firms with “Special or Exclusive Rights” are Presumed to Be Acting Illegally: the Greek Lignite Case*. Elérhető: www.gibsondunn.com/the-ecj-confirms-that-public-undertakings-or-firms-with-special-or-exclusive-rights-are-presumed-to-be-acting-illegally-the-greek-lignite-case/ (A letöltés dátuma: 2015. 01. 15.)
- Európai Bizottság (2013): *Útmutató az Európai Unió állami támogatási, közbeszerzési és belső piaci szabályainak az általános gazdasági érdekű szolgáltatásokra, és különösen az általános érdekű szociális szolgáltatásokra történő alkalmazásáról*. SWD (2013) 53 final/2. Elérhető: http://ec.europa.eu/competition/state_aid/overview/new_guide_eu_rules_procurement_hu.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 06. 03.)
- HAITAS, Daniel (2016): Greece’s Great Privatization Push. The Selling Off of the Country’s Utilities and Assets. *Public Goods & Governance*, Vol. 1, No. 1. 24–29. DOI: <https://doi.org/10.21868/PGnG.2016.1.4>.
- HORVÁTH M. Tamás (2005): *Közmenedzsment*. Budapest, Dialóg Campus.
- HORVÁTH M. Tamás (2015): *Magasfeszültség. Városi szolgáltatások*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus.
- SZTANKÓ Éva (2008): Az általános gazdasági érdekű szolgáltatások és az egyetemes szolgáltatás értelmezéséről az Európai Unióban. *Competitio*, Vol. 7, No. 1. 49–65. DOI: <https://doi.org/10.21845/comp/2008/1/3>
- TÓTH Tihamér (2014): Az EU Bíróság döntése a görög lignitbányászati jogokról. *Versenytükör*, 10. évf. 2. sz. 108–113.

³² A DEI privatizációjának folyamatáról a harmadik görög hitelmegállapodással (2015) összefüggésben lásd: HAITAS 2016, 26.; bővebben a görögországi privatizációs folyamatokról a válságot követő megszorító intézkedések keretében: TSEKOS–TRIANAFYLOPOULOU 2016.

TSEKOS, Theodore N. – TRIANTAFYLLOPOULOU, Athanasia (2016): From Municipal Socialism to the Sovereign Debt Crisis: Local Services in Greece 1980–2015. In KOPRIC, Ivan – MARÇOU, Gerard – WOLLMANN, Helmut eds.: *Public and Social Services in Europe. From Public and Municipal to Private Sector Provision*. Basingstoke, Palgrave Macmillan. 135–149. DOI: https://doi.org/10.1057/978-1-137-57499-2_10

10. fejezet

Tulajdonjog és állami befolyás kiterjesztése a vállalkozásokban – az aranyrészvények példája

Bartha Ildikó

Az állami tulajdon körének felhasználása a közfeladat-ellátás megoldási körének szélesítésére egyre inkább jellemző. A belső piaci szabályok közül témánk szempontjából a letelepedés szabadsága (azaz a jogi személyek és az önfoglalkoztató természetes személyek szabad mozgása) és a tőke szabad mozgása tekinthető a leglényegesebbnek.¹ Az EUMSZ 56. és 57. cikkei szerint tilos az unión belüli szolgáltatásnyújtás szabadságára vonatkozó minden korlátozás a tagállamok olyan állampolgárai tekintetében, akik nem abban a tagállamban letelepedettek, mint a szolgáltatást igénybe vevő személy. A szolgáltatást nyújtó személy a szolgáltatásnyújtás érdekében tevékenységét ideiglenesen a szolgáltatásnyújtás helye szerinti tagállamban is folytathatja az ezen állam saját állampolgáira irányadó feltételek szerint. Ebben az értelemben „szolgáltatásnak” a rendszerint díjazás ellenében nyújtott szolgáltatás tekinthető, ha nem tartozik az áruk, a tőke és a személyek szabad mozgására vonatkozó rendelkezések hatálya alá. A letelepedés szabadságáról rendelkező EUMSZ 49. cikke pedig kimondja, hogy tilos a valamely tagállam állampolgárainak egy másik tagállam területén történő szabad letelepedésére, illetve képviselőnek, fióktelepnek vagy leányvállalatnak egy tagállam valamely tagállamban letelepedett állampolgára által történő alapítására vonatkozó minden korlátozás. A szabad letelepedés magában foglalja a jogot gazdasági tevékenység önálló vállalkozóként történő megkezdésére és folytatására, vállalkozások alapítására

¹ A két alapszabadság tárgyi hatályának eltérése akként határozható meg, hogy míg a letelepedés szabadsága a más tagállamban végzett tartós (székhelyáthelyezés vagy önálló iroda vagy fióktelep nyitását is magában foglaló) tevékenységet jelent, a szolgáltatásnyújtás ezzel szemben az ideiglenesen vagy alkalmoszerűen végzett szolgáltatásokat foglalja magában.

és irányítására, a letelepedés országának joga által a saját állampolgáira előírt feltételek szerint. A határon átnyúló szolgáltatáskereskedelem intenzitása növelésének, illetve hatékonyabb működésének biztosítása érdekében született meg az úgynevezett szolgáltatási irányelv,² amely lényegében a letelepedés és a szolgáltatásnyújtás szabadságából eredő tagállami kötelezettségek részletes meghatározását tartalmazza.

A tőke és fizetési műveletek szabadságával összefüggő liberalizációs kötelezettségek szintén kihatással vannak a tagállami közfeladatok ellátásának megszervezésére és finanszírozására. A tőkemozgás és a fizetési műveletek szabadsága (EUMSZ 63. cikk) elsősorban a befektetések és pénzügyi műveletek szabályozásával, valamint a tulajdoni renddel összefüggő tagállami szabályozási szabadságot korlátozhatja.

Az EUMSZ – a közfeladatok ellátásával összefüggésben is – több olyan esetkört meghatároz, amikor a tagállamok mentesülnek a fenti liberalizációs kötelezettségek alól. A közrend, közbiztonság védelme érdekében hozott intézkedések fenntartását mindegyik alapszabadsággal összefüggésben lehetővé teszi. A tőkemozgás és a fizetési műveletek szabadsága alóli kivételként az EUMSZ 65. cikk (1) bekezdése azt is megengedi a tagállamok számára, hogy alkalmazzák adójoguk azon vonatkozó rendelkezéseit, amelyek a lakóhely vagy a tőkebefektetés helye alapján az adózók között különbséget tesznek; illetve meghozzák a szükséges intézkedéseket a nemzeti törvények és rendeletek megsértésének megakadályozására, különösen az adózás és a pénzügyi szervezetek prudenciális felügyelete terén, vagy hogy eljárásokat alakítsanak ki a tőkemozgások igazgatási vagy statisztikai célú bejelentésére, illetve hogy a közrend vagy a közbiztonság által indokolt intézkedéseket hozzanak. Az EUMSZ 345. cikke pedig arról rendelkezik, hogy az Európai Unió alapító szerződésai nem sérthetik a tagállamokban fennálló tulajdoni rendet.

A semlegesség elve az EUMSZ 345. cikke alapján

Az EUMSZ 345. cikk a szerződések egyetlen rendelkezése, amelyet közvetlenül az 1950. május 9-i Schuman-nyilatkozat ihletett, és eredetileg már az 1951-ben létrehozott Európai Szén- és Acélközösség (ESZAK) 83. cikke

² Az Európai Parlament és a Tanács 2006/123/EK irányelve (2006. december 12.) a belső piaci szolgáltatásokról. OJ L 376., 2006. 12. 27., 36–68.

is tartalmazott. Eredeti célja annak biztosítása volt, hogy az új közösség létrehozása ne ütközzön bele a német bányák és az acélágazatban tevékenységet folytató „kartellmentesített” vállalkozások tulajdonjogának jogi és szociális jellegére vonatkozó, akkori érzékeny politikai kérdésbe.³ Így az EUMSZ 345. cikk semlegesség elvének alkalmazását írja elő a „termelési eszközök” és vállalkozások köz- vagy magántulajdona tekintetében.⁴

Alapvető kérdésként merül fel, hogy e rendelkezés mennyiben vonja ki a tagállamokat az Európai Unió jogából (különösen a belső piac jogából) eredő kötelezettségei alól. Az egyik (és az Európai Bíróság [Bíróság] korábbi ítélezési gyakorlata és a kapcsolódó főtanácsnoki indítványok alapján uralkodónak tekinthető) álláspont szerint e rendelkezés alapvetően nem jelent a főszabályok alól mentességet. Vagyis azt jelenti, hogy az elfogadott tulajdoni renddel járó következmény annyiban nem tekinthető a szerződés által előírt tilalom hatálya alá tartozó akadálnak, amennyiben a rendszer nem hátrányosan megkülönböztető vagy aránytalan. Azaz, a köz- vagy magántulajdoni rendből elkerülhetetlenül és közvetlenül eredő korlátozásoktól eltérő következményekre ezzel szemben vonatkoznak a szerződés alapvető szabadságai. Így például abból a tényből, hogy az acélipari ágazat államosított valamely tagállamban, az következik, hogy kizárt a más tagállam befektetői általi letelepedés, sőt a közvetlen befektetés.⁵

Az EUMSZ 345. cikkében szereplő „tulajdoni rend” kifejezés nem a tulajdonviszonyokkal kapcsolatos polgári jogi szabályokra utal, hanem azon különböző jellegű szabályok teoretikus összességére – ideértve a közjogi szabályokat is –, amelyek alkalmasak arra, hogy ellenőrzési jogot biztosítsanak valamely vállalkozás felett, azaz amelyek lehetővé teszik, hogy annak a személynek, aki ezzel a joggal rendelkezik, döntő befolyása legyen valamennyi célkitűzés vagy bizonyos célkitűzések meghatározására és végrehajtására; ugyanígy e rendelkezés szükségszerű célkutató értelmezéséből következik, hogy a szerződés értelmében az állami és magánvállalatok között nem lehet kizárólag a részvényesi kör összetétele alapján

³ Bővebben erről lásd: REUTER 1953.

⁴ Jääskinen főtanácsnok indítványa a C-105/12–C-107/12. sz. egyesített ügyekben (ECLI:EU:C:2013:242), 41–43. pontok.

⁵ Jääskinen főtanácsnok indítványa a C-105/12–C-107/12. sz. egyesített ügyekben (ECLI:EU:C:2013:242), 41–43. pontok; C-244/11. sz., Bizottság kontra Görögország ügyben hozott ítélet 15. és 16. pontja; a C-452/01. sz., Ospelt és Schlössle Weissenberg ügyben hozott ítélet (EBHT 2003., I-9743.) 24. pontja.

különbséget tenni, hanem e különbségtételhez azt is meg kell vizsgálni, hogy az államnak van-e lehetősége arra, hogy olyan gazdaságpolitikai célokat is kitűzhessen, amelyek eltérnek a magántevékenységre jellemző lehető legnagyobb haszon elérésének céljától.⁶

A 345. cikk tényleges szerepe lényegében abból a nézőpontból ragadható meg, hogy melyek a tulajdoni rend azon részei, amelyek közvetlen kapcsolatban vannak a belső piaci alapszabadságok érvényesülésével. E logika szerint az a tény, hogy semmilyen magánbefektető nem vásárolhat a közjogi részvényesek számára fenntartott vállalatokban részvényt vagy részesedést, nem tekinthető az említett szerződés által tiltott korlátozásnak annyiban, amennyiben éppen a tulajdoni rend olyan részéről van szó, amelyet a szerződés nem kíván megváltoztatni. Ezzel szemben, amint azt az úgynevezett aranyrészvényekre vonatkozó ítélkezési gyakorlat mutatja, a főszabály szerint magántulajdoni rendben – mint amilyen például a részvénytársaságok társasági jogban előírt rendjére jellemző – a közérdeknek kedvező elbánásra is vonatkoznak a szerződés alapvető szabadságokról szóló rendelkezései.⁷

Aranyrészvények a belső piacon

Az aranyrészvények mint sajátos kormányzati ellenőrzési formák bevezetését a – részben uniós jogi kötelezettségekre, részben pedig a kelet-közép-európai államok rendszerváltásával összefüggő és a piacgazdaságra való áttérés jegyében meghozott intézkedéseire visszavezethető – privatizáció indokolta. Számos tagállam privatizálta a fontos iparágakat, de nem volt hajlandó lemondani minden ellenőrzésről, olyan korlátozó intézkedéseket vezetett be, amelyek különböző mértékű kormányzati ellenőrzést tettek lehetővé a privatizált társaság felett (PU TEK 2004, 2221.). Az EUMSZ megtiltja a korlátozó intézkedések alkalmazását, amennyiben ezek a tőke szabad mozgásának vagy a letelepedés szabadságnak korlátozását eredményezik.

⁶ Colomer főtanácsok indítványa a C-326/07. sz. ügyben, 36. pont. Lásd szintén a főtanácsnok C-367/98. sz., Bizottság kontra Portugália, a C-483/99. sz., Bizottság kontra Franciaország és a C-503/99. sz., Bizottság kontra Belgium egyesített ügyekre vonatkozó indítványának 54. pontját.

⁷ Jääskinen főtanácsnok indítványa a C-105/12–C-107/12. sz. egyesített ügyekben (ECLI:EU:C:2013:242), 45–46. pontok.

E két alapszabadsággal kapcsolatos ítélkezési gyakorlat alapján a Bíróság meghatározta a kivételek alkalmazási körét az aranyrészvények bevezetésével összefüggő tagállami intézkedések kapcsán.⁸

A nyolcvanas évek végén a privatizáció Nyugat-Európában, jelentős részben a tagállamok Európai Unió joga alapján fennálló liberalizációs kötelezettségének köszönhetően, számos ágazatot érintett. A kormányzatoknak ugyanakkor érdeke volt a „nemzeti érdekek védelme és a nemzeti függetlenség megőrzése” is. Ennek érdekében a kormányok gyakran megtartották a döntési és ellenőrzési jogkört az újonnan privatizált társaság tekintetében. Az aranyrészvény fontos eszköze lehet a tagállami gazdaságpolitika alakításának is.

Az aranyrészvényeket először az Egyesült Királyságban használták a nyolcvanas években történő privatizáció során azokban a vállalatokban, amelyekben a kormány valamilyen módon a befolyását meg akarta tartani, mint például a Britoil társaságban. Az aranyrészvény különleges jogokat biztosít a kormánynak a privatizált társasággal szemben. Ezek az ellenőrzési jogok sokféle formát ölthetnek, és gyakran a rendes részvényt alakítják át ilyenfajta speciális részvényre oly módon, hogy különleges ellenőrzési jogokat kapcsolnak hozzájuk. Alternatív megoldásként a miniszteri vétó helyettesítheti a tényleges részesedést, vagy kiegészítő szerepe lehet a speciális részesedéssel együtt (PUTEK 2004, 2222–2223).

Az esetek közös jellemzője, hogy a tagállamok általában egy elemből álló szabályozás révén akartak maguknak speciális jogosultságokat biztosítani az aranyrészvény bevezetésével. Ehelyett inkább arra törekedtek, hogy több elemből álló kombinációk révén őrizzék meg befolyásukat a stratégiaiul fontos vállalatokban (WÁGNER 2016, 11.). A leggyakoribb (és így módon általában kombináltan alkalmazott) ellenőrzési jogok és az Európai Bizottság által is a leggyakrabban megtámadott jogok a következők (PUTEK 2004, 2222–2223.):

- a részvényszerzés korlátozásának joga;
- az igazgatótanács kinevezéséhez való jog;
- a stratégiaiul fontos vállalati döntések vétójoga;
- a külföldi igazgatók számának korlátozása a társaság igazgatóságában.

⁸ A belsőpiaci alapszabadságok (letelepedés és a tőkemozgás szabadsága) és a tagállami aranyrészvények viszonyának, valamint a kapcsolódó EUB esetjognak átfogó elemzését lásd: NAGY BARNÁ 2016; 2017.

Az aranyrészvények „érvényességének” időbeli korlátja is tagállamonként eltérő. Franciaországban például az arany részvények legfeljebb öt évig, korlátozott ideig lehetnek érvényesek. Az Egyesült Királyságban viszont nincs maximális határidő (PU TEK 2004, 2224.).

Az Európai Bíróság korábbi gyakorlata egyértelmű volt abban, hogy az egyes tagállamok által alkalmazott állami elsőbbségi részvények, az úgynevezett „aranyrészvények”, nem egyeztetetők össze az Európai Közösségi Szerződések (EKSZ) (jelenleg: EUMSZ) szabad tőkeáramlásra vonatkozó rendelkezéseivel. Ennek megfelelően a „régí” uniós tagállamokban az aranyrészvényekre és az aranyrészvény-jellegű állami befolyást biztosító eszközökre vonatkozó szabályok jelentősen visszaszorultak az elmúlt néhány évtized során.⁹

A tagállamok aranyrészvény-szabályozása ezidáig 18 (az Essent-ügyet is hozzászámítva 19) alkalommal került az Európai Unió Bírósága elé. Az alábbiakban tagállamonként elkülönítve ezeket az ügyeket vizsgáljuk azonos szempontrendszer alapján, amely a következő:

- Milyen, a közhatalom számára biztosított többletjogosultság valósította meg az „aranyrészvényt”?
- A kormányzás mely szintjén (központi, tagállami, önkormányzati stb.) helyezkedik el a jogosult?
- Milyen ágazatra terjedt ki az érintett részvénytársaság tevékenysége?
- Megvalósult-e az uniós jog megsértése, és pontosan mely szabály (melyik alapszabadság) sérült?
- Volt-e olyan közérdek/legitim cél, amelyre sikerrel hivatkozott a tagállam a bíróság előtt?
- Milyen teret enged az EUB ítéletének értelmében az uniós szabályozás a tagállami beavatkozásnak e legitim cél érdekében?
- Milyen lépéseket tett a tagállam a jogellenes szabályozás helyreállítása érdekében?¹⁰

⁹ Lásd: Újjáéled az aranyrészvény? (s. a.). *Portfolio* (online). Elérhető: www.portfolio.hu/gazdasag/jog/ujjaeled-az-aranyreszveny.132395.html (A letöltés dátuma: 2018. 08. 05.)

¹⁰ Nem minden esetre vonatkozóan rendelkezünk információval, illetve nem mindenhol releváns a kérdés.

1. táblázat
Aranyrésztvényesetek az EUB előtt

Időrendi sorszám	Ítélet-hozatal éve	Eset	Érintett tagállam	EUB-döntés eredménye	Tagállami intézkedés az ítéletet követően
1.	2000	C-58/99	Olaszország	Jogellenes	Módosítás
2.	2002	C-367/98	Portugália	Jogellenes	Szabályozási megoldás megszüntetése
3.	2002	C-483/99	Franciaország	Jogellenes	Szabályozási megoldás megszüntetése
4.	2002	C-503/99	Belgium	Nem jogellenes	–
5.	2003	C-463/00	Spanyolország	Jogellenes	Szabályozási megoldás megszüntetése
6.	2003	C-98/01	Egyesült Királyság	Jogellenes	Szabályozási megoldás megszüntetése
7.	2005	C-174/04	Olaszország	Jogellenes	Szabályozási megoldás megszüntetése
8.	2006	C-282/04	Hollandia	Jogellenes	Szabályozási megoldás megszüntetése
9.	2007	C-112/05	Németország	Jogellenes	Szabályozási megoldás megszüntetése
10.	2007	C-463/04	Olaszország	Jogellenes	Szabályozási megoldás megszüntetése
11.	2008	C-274/06	Spanyolország	Jogellenes	Szabályozási megoldás megszüntetése
12.	2008	C-207/07	Spanyolország	Jogellenes	Szabályozási megoldás megszüntetése
13.	2009	C-326/07	Olaszország	Jogellenes	Módosítás
14.	2010	C-171/08	Portugália	Jogellenes	Szabályozási megoldás megszüntetése
15.	2010	C-543/08	Portugália	Jogellenes	Szabályozási megoldás megszüntetése
16.	2011	C-212/09	Portugália	Jogellenes	Szabályozási megoldás megszüntetése
17.	2012	C-244/11	Görögország	Jogellenes	Szabályozási megoldás megszüntetése
18.	2013	C-95/12	Németország	Nem jogellenes	–

Forrás: WERNER 2017

Olaszország

Az Európai Bíróság első aranyrészvény-ítéletének tárgya egy olasz törvényrendelet (Az állam és az állami szervek részvénytársaságokban fennálló részesedési átruházási eljárásának felgyorsításáról szóló, 1994. május 31-i 332. sz. törvényrendeletet,¹¹ a továbbiakban: 332/1994. sz. törvényrendelet) volt. E törvényrendelet 2. cikke értelmében: „A minisztertanács elnöke a gazdasági és pénzügyminiszter javaslatára, az ipari miniszterrel, valamint az illetékes szakminiszterekkel egyetértésben, az illetékes parlamenti bizottságok értesítését követően elfogadott rendelettel meghatározza azokat a közvetlen vagy közvetett állami ellenőrzés alatt álló, a védelmi, közlekedési, távközlési, energia-, valamint más közszolgáltatási ágazatban működő társaságokat, amelyeknek a létesítő okiratába – valamennyi olyan aktus elfogadása előtt, amely az ellenőrzés elvesztésével jár – rendkívüli közgyűlési határozattal olyan rendelkezést kell foglalni, amely a gazdasági és pénzügyminisztert az alább felsorolt külön jogok közül egy vagy több jognak az ipari miniszterrel egyetértésben történő gyakorlására hatalmazza fel [...]”

A 2. cikk (1) bekezdés *a)–d)* pontjában szereplő különleges jogok a következők:

- a) az említett társaságokban olyan, jelentős részesedésnek befektetők általi megvásárlásával szembeni kifogás, amely a szavazatok legalább 5%-át vagy a gazdasági és pénzügyminiszter által rendeletben rögzített kisebb százalékos arányát képviseli. E célból a részvénykönyvbe történő bejegyzés iránti kérelem időpontjában az érintett társaság vezető tisztségviselői által nyújtandó tájékoztatás időpontjától számított 10 napos határidő áll a hatóságok rendelkezésére, míg a részvények megszerzőjének 60 nap áll rendelkezésére a hatósági határozatnak az illetékes bíróság előtti megtámadására;
- b) a szavazatok 5%-át vagy azoknak a gazdasági és pénzügyminiszter által rögzített kisebb százalékos arányát képviselő részvényesek közötti megállapodások vagy szerződések megkötésével szembeni kifogás; az *a)* pontban említett 10 és 60 napos határidők megfelelően alkalmazandók a hatóságok által tett kifogás és a megállapodásokat vagy szerződéseket megkötő részvényesek által benyújtott kereset esetében;

¹¹ Decreto-legge n. 332, norme per l'accelerazione delle procedure di dismissione di partecipazioni dello Stato e degli enti pubblici in società per azioni).

- c) vétójog a társaság megszüntetését, a vállalkozás átruházását, összeolvadását vagy szétválását, a székhely külföldre történő áthelyezését, a társaság tevékenységi körének módosítását vagy a társasági szerződés módosítását elrendelő olyan határozatokkal szemben, amelyek eltörlik vagy megváltoztatják a különleges jogokat. A vétójog gyakorlásáról hozott határozat megtámadására 60 napos határidő áll rendelkezésre; és
- d) szavazati joggal nem rendelkező vezető tisztségviselő kinevezése.

A fenti különleges jogok gyakorlásával kapcsolatos rendelkezés szerepel többek között az ENI, a Telecom Italia, az Enel és a Finmeccanica – a petrokémia-, az energia-, a távközlési, a villamosenergia- és a védelmi ágazatban működő – olasz jog szerint létrejött társaságok létesítő okiratában.

A Bíróság megállapította, hogy a különleges jogok biztosításával Olaszország megsértette a letelepedés szabadságát és a tőke szabad mozgását. Elfogadta a Bizottság érvelését, amelynek értelmében a különleges jogok alkalmasak arra, hogy akadályozzák vagy kevésbé vonzóvá tegyék a szerződés által biztosított alapvető szabadságok gyakorlását. Ezek csak akkor lennének elfogadhatóak, ha megfelelnek az alábbi feltételeknek: megkülönböztetéstől mentes módon kell ezeket biztosítani, általános érdekű nyomós megfontolásokkal kell igazolni, megfelelőnek kell lenniük az elérni kívánt cél elérésének biztosításához, és nem lépheti túl az e cél eléréséhez szükséges mértéket a célkitűzés. E feltételek jelen esetben viszont nem teljesültek, így megállapítható a jogsértés.¹²

Az ítéletet követően Olaszország módosította az érintett cikket annak érdekében, hogy az megfeleljen az Európai Bíróság ítélkezési gyakorlatában meghatározott diszkriminációmentesség és szükségesség-arányosság kritériumainak (BLAUBERGER 2014, 464.). 2003-ban az olasz kormány – részben a Bizottság nyomására – elfogadta az aranyrészvényre vonatkozó szabályozásának módosított változatát, és megpróbálta követni a belga aranyrészvény-szabályozást, amelyet az Európai Bíróság elfogadott 2002-ben (O'BRIAN 2010, 248.). Ez lényegében azt jelentette, hogy Olaszország pontosabban megfogalmazta a kormány különleges jogai gyakorlásának módját és feltételeit, mivel ez a fajta részletes meghatározás volt a döntő tényező abban, hogy a Bíróság megfelelőnek és arányosnak találta a belga rendelkezést, és így a tőke szabad mozgásának jogszerű korlátozását. A módosítás azonban nem győzte meg a Bizottságot, amely 2005-ben újabb jogsértési eljárásokat

¹² C-58/99 Bizottság kontra Olaszország.

indított. Ennek eredménye lett végül egy második EUB-döntés 2009-ben, amely szerint az olasz módosított aranyrészvény-szabályozás még mindig nem megfelelő és arányos (WERNER 2017, 16–17).

A Bíróság először azt vizsgálta, hogy a kérdés melyik alapszabadság hatálya alá tartozik, azaz a letelepedés vagy a tőke szabad mozgására vonatkozó alapítószerződéses rendelkezések alapján kell-e megítélni. A Bíróság szerint az a nemzeti szabályozás, amely célja szerint nem kizárólag a társaság döntéseinek meghatározó befolyásolását és tevékenységének meghatározását lehetővé tevő részesedésekre alkalmazandó, hanem amely a részvényesnek az osztalékot fizető társaságban fennálló részesedése mértékétől függetlenül alkalmazandó, éppúgy tartozhat mindkét szabadság hatálya alá. A vétőjog [2. cikk (1) bekezdés *c*) pont] a letelepedés szabadsága alá tartozik.

A Bíróság megállapította, hogy Olaszország a módosított rendeletével sem tudta igazolni az alapszabadság-korlátozások szükségességét és arányosságát, a 332/1994. sz. törvényrendelet 2. cikke (1) bekezdésének *a*) és *b*) pontjában szereplő különleges jogok ily módon a tőkemozgás szabadságát, míg a *c*) pont szerinti vétőjog a letelepedés szabadságát sérti.

A vétőjoggal összefüggésben a Bíróság kiemelte azt is, hogy a 2004. évi rendelet nem pontosítja azokat a körülményeket, amelyek megvalósulása esetén a 332/1994. sz. törvényrendelet 2. cikke (1) bekezdésének *c*) pontjában szabályozott vétőjog gyakorlásának kritériumai alkalmazhatók. A kérdéses jog gyakorlását lehetővé tevő konkrét körülmények pontos meghatározásának hiányában pedig a befektetők nem tudják, hogy e vétőjog mikor alkalmazható.¹³

A Bíróság szerint a kőolaj-, a távközlési és a villamosenergia-ágazat vonatkozásában válsághelyzetben az ezen árukkal való ellátás vagy e szolgáltatások nyújtása biztonságának garantálása a szóban forgó tagállam területén közbiztonságon alapuló indoknak minősülhet, amely ily módon igazolhatja valamely alapszabadság korlátozását. A Bíróság ugyanakkor azt is megállapította a korábbi ítélezési gyakorlatot idézve,¹⁴ hogy bár a tagállamok lényegében nemzeti igényeiknek megfelelően szabadon határozzák meg a közrend és a közbiztonság követelményeit, az alapszabadságoktól

¹³ C-326/07, 66. pont

¹⁴ Lásd például a C-355/98. sz., Bizottság kontra Belgium ügyben 2000. március 9-én hozott ítélet (EBHT 2000., I-1221.) 28. pontját, a C-54/99. sz., Église de scientologie ügyben 2000. március 14-én hozott ítélet (EBHT 2000., I-1335.) 17. pontját és a fent hivatkozott Bizottság kontra Spanyolország ügyben 2008. július 17-én hozott ítélet 47. pontját.

való eltérés igazolásának indokaként e követelményeket szigorúan kell értelmezni, oly módon, hogy azok tartalmát az egyes tagállamok ne határozassák meg egyoldalúan, az európai közösségi intézmények ellenőrzése nélkül. Ily módon a közrendre és a közbiztonságra csak a társadalom valamely alapvető érdekének tényleges és kellően súlyos veszélyeztetése esetén lehet hivatkozni.¹⁵

Az olasz kormány az ítéletet követően ismét módosította a szabályozását, amelyet a Bizottság ismételten nem fogadott el. Amikor 2011-ben az euróövezet válsága arra kényszerítette Olaszországot, hogy nevezzen ki egy „technokrata” kormányt a megszorító intézkedések végrehajtására, és az új kormány ígéretet tett, hogy teljes mértékben betartja az EUB-döntést. Ezt a módosított változatot, amelyet alapvetően a(z) – EUB által jogszerűnek minősített – belga szabályozáshoz vett mintául, 2012 márciusában fogadták el, azonban soha nem lépett hatályba a kormány lemondása miatt 2012 őszén (WERNER 2017, 17). Így az olasz aranyrészvény szabályozása hosszú történetének tulajdonképpen még nincs vége. Colomer főtanácsnok megítélése szerint az olasz államot pont a letelepedési célú befektetésektől való félelme készítette a Bizottság által megtámadott szabályozás elfogadására. Bár nem egyetlen indítékként, de megbújik emögött az a szándék, hogy megakadályozzák a stratégiai ágazatokban működő vállalkozások kétes fizetőképességű, közösségen kívüli pénzügyi csoportok kezébe kerülését, amelyek esetleg a tagállamok politikájával összeegyeztethetetlen célokat követnek.¹⁶

Belgium

A Belga Királyság 1994-ben léptetett hatályba egy királyi rendeletet,¹⁷ amely az állam javára a Société nationale de transport par canalisations-ban (nemzeti csővezetékes szállítási társaság) különleges részvény létrehozásáról rendelkezett. E részvényhez a következő különleges jogok kapcsolódnak:

- a társaságnak az energiatermékek belföldi szállításának alapinfrastruktúráját képező, vagy arra alkalmas csővezetékeinek bármimemű átruházását, biztosítékul történő lekötését vagy rendeltetésének

¹⁵ C-326/07, 69–70. pont.

¹⁶ Colomer főtanácsnok indítványa a C-326/07 sz. ügyben.

¹⁷ Moniteur belge, 1994. június 28., 17333.

bármilyen megváltozását előzetesen be kell jelenteni a felügyeletet ellátó miniszternek, aki – amennyiben úgy ítéli meg, hogy azok sértik az energiával kapcsolatos nemzeti érdekeket – jogosult e műveleteket megtiltani;

- a miniszter a szövetségi kormány két képviselőjét jelölheti a társaság igazgatóságába. E képviselők javaslatot tehetnek a miniszternek az igazgatóság bármely olyan határozatának megsemmisítésére, amelyet ellentétesnek vélnék az ország energiapolitikája fő irányvonalával, beleértve a kormánynak az ország energiaellátásával kapcsolatos célkitűzéseit.

Egy másik, szintén 1994-ben hatályba lépett királyi rendelet¹⁸ pedig a Distrigaz társaságban rendelkezik különleges részvény létrehozásáról az állam javára. E részvényhez a következő különleges jogok kapcsolódnak:

- a társaság stratégiai eszközeinek bármilyen átruházását, biztosítéskül történő lekötését vagy rendeltetésének bármilyen megváltozását előzetesen be kell jelenteni a felügyeletet ellátó miniszternek, aki – amennyiben úgy ítéli meg, hogy azok sértik az energiával kapcsolatos nemzeti érdekeket – jogosult e műveleteket megtiltani;
- a miniszter a szövetségi kormány két képviselőjét jelölheti a társaság igazgatóságába. E képviselők javaslatot tehetnek a miniszternek az igazgatóság, illetve az igazgatási bizottság bármely olyan határozatának megsemmisítésére, amelyet ellentétesnek vélnék az ország energiapolitikája fő irányvonalával.

A Bizottság kötelezettségzegési eljárást indított Belgiummal szemben.¹⁹ A Bíróság jelen esetben csak a tőke szabad mozgásának megsértését vizsgálta, és ellentétes következtetésekre jutott, mint a fenti esetekben Olaszország aranyrészvényei kapcsán. A Bíróság szerint jelen esetben nem tagadható, hogy a szabályozással elérni kívánt cél – az energiaellátás biztonságának válság esetén való garantálása – jogos közérdekből fakad. A kőolajtermékekkel való minimális ellátás mindenkori biztosításának célja olyan közérdek, amely igazolhatja az áruk szabad mozgásának korlátozását.

A korlátozás szükségességét és arányosságát vizsgálva a Bíróság megállapította, hogy e szabályozási rendszer a vállalkozási döntés autonómiája tiszteletben tartásának elvéből indul ki, mivel a felügyeletet ellátó miniszter

¹⁸ Moniteur belge, 1994. június 28., 17347.

¹⁹ C-503/99. sz. Bizottság kontra Belgium, ECLI:EU:C:2002:328.

által gyakorolható ellenőrzés minden egyedi esetben a kormányzati hatóságok kezdeményezésétől függ. Ennek keretében semmilyen előzetes jóváhagyásra nincs szükség. Ezen túlmenően e megtiltási jog hatóságok általi gyakorlását szoros határidők kötik. Emellett pedig a társaságok stratégiai eszközeire – különösen az energiahálózatokra – vonatkozó bizonyos döntésekre, valamint az ezekkel kapcsolatos különös ügyviteli döntésekre korlátozódik, amelyek egyedileg támadhatóak meg. Végül e beavatkozásokra kizárólag az energiapolitikai célok veszélyeztetése esetében kerülhet sor, és ezen intézkedéseket megfelelő indokolással kell ellátni, emellett azok hatékony bírói felülvizsgálat tárgyai lehetnek. A vitatott szabályozást tehát az energiaellátás biztonsága válság esetén való garantálásának célja igazolja.

Franciaország

Az Elf Aquitaine olajvállalatot a francia állam a negyvenes években hozta létre elsősorban abból a célból, hogy elősegítse az ország energiaellátását a hazai területen termelt gázzal és olajjal. Amikor az Elf Aquitaine-t 1996-ban privatizálták, a francia kormány egy speciális részvényt (aranyrészvényt) vezetett be. Ennek eredményeként a társaság nagyobb részvényeinek megszerzéséhez az állam előzetes jóváhagyására volt szükség, illetve a kormány vétőjogot kapott a jelentősebb vállalati döntések meghozatala, valamint az igazgatótanács tagjainak kinevezéséhez. E részvény bevezetésével a francia kormány mindenekelőtt azt kívánta elkerülni, hogy a francia olajellátás külföldi kézbe kerüljön, ami a kormány állítása szerint válsághelyzetekben veszélyeztette volna a francia energiaellátás biztonságát (WERNER 2017, 11.).

A kilencvenes évek végén a csökkenő olajárak miatt a társaság nyeresége csökkent, ami alacsonyabb részvényárakat eredményezett. Az energiaágazatban pedig néhány – főként a brit és az amerikai – versenytárs összeolvadása nyomást gyakorolt az Elf Aquitaine-re annak érdekében, hogy megnövelje méretét és részesedését a kőolajtermékek piacán a versenyhátrányok megelőzése érdekében. A vállalat bizonytalan jövőjét illetően a francia kormány úgy döntött, hogy egy másik társasággal való egyesülés²⁰ elkerülhetetlenné

²⁰ Az egyesülést az Európai Bizottság fúziókontroll keretében is vizsgálta, de végül nem találta az uniós versenyjogi szabályokkal összeegyeztethetőnek. Lásd: TOTALFINA-ELF – Vihetik (2000). *24.hu* (online). Elérhető: https://24.hu/fn/gazdasag/2000/02/16/totalfina_elf_vihetik/ (A letöltés dátuma: 2018. 08. 05.)

válhat az Elf Aquitaine számára. A kormány szándéka szerint a másik vállalatnak franciának kellett lennie, nevezetesen a TotalFina-nak, amely már hosszú ideje volt az Elf Aquitaine versenytársa (WERNER 2017, 12.).

A probléma azonban az volt, hogy az Elf Aquitaine vezetése ellenezte a francia kormány és a TotalFina szándékait, azaz hogy egy tisztán francia vállalatot hozzon létre az olajágazat erősödő versenyében. Annak megakadályozására, hogy Elf Aquitaine nem kívánt – különösen külföldi – segítséget kérjen e kísérlet visszaszorításában, a francia kormányzat kijelentette, hogy az aranyrészvényt felhasználja az ilyen lépések megakadályozására. Ez a fenyegetés végül megtörte az Elf Aquitaine ellenállását, és 1999 szeptemberében megállapodásra jutott a két francia versenytárs az egyesülés kérdésében. Az egyezség létrehozta a TotalFinaElf-et (jelenleg csak Total),²¹ a világ negyedik legnagyobb olajtársaságát (WERNER 2017, 12.).

Az Európai Bizottság 1998-ban kötelezettségszegési eljárást indított Franciaország ellen, jogsértésként azt a törvényi rendelkezést megjelölve, amely biztosította az állam számára az aranyrészvényt az Elf Aquitaine társaságban. Az ügy egy év múlva az EUB elé került, amely C-483/99. sz. Bizottság kontra Franciaország ítéletében²² megállapította a tőke szabad mozgásának megsértését, lényegében ugyanazon indokok alapján, mint a C-367/98. sz. Bizottság kontra Portugália ítéletben. Hasonlóképpen megállapította, hogy bizonyos közérdekű célok igazolhatnak egy meghatározott mértékű állami befolyást vagy ellenőrzést olyan vállalatokban, amelyek eredetileg közzállalkozások voltak, és csak később privatizálták őket, amennyiben ezen vállalkozások tevékenysége elsősorban a közösségi érdekű szolgáltatások nyújtására, illetve stratégiaileg fontos ágazatokra terjed ki – ez azonban nem mentesíti a tagállamokat a tőke szabad mozgásából eredő kötelezettségeik alól.

Jelen esetben az történt tehát, hogy a francia kormány még azelőtt élt az aranyrészvény által biztosított jogosultsággal, mielőtt az EUB döntött volna a részvény bevezetésének és az alapján megtett lépéseknek a jogszerűségéről (WERNER 2017, 12.). A piaci hatás tehát már azelőtt (visszafordíthatatlanul) realizálódott, mielőtt megszületett volna a jogellenességet kimondó bírósági döntés. Strauss-Kahn akkori francia pénzügyminiszter szerint az új vállalat pusztán a mérete miatt megvédi azt „minden olyan

²¹ Lásd: www.total.com (A letöltés dátuma: 2018. 08. 05.)

²² C-483/99. sz. Bizottság kontra Franciaország ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2002:327.

vételi ajánlattól, amelyet egy angol–amerikai olajtársaság kínál”.²³ Amikor az EUB 2002-ben meghozta ítéletét, a francia kormány az aranyrészvényt (amellyel a fentiek szerint 1999-ben már a TotalFinaElf vonatkozásában rendelkezett) gyorsan megszüntette. Amint Strauss-Kahn megjegyezte, az akkor már sokkal nagyobb társaságnak „minden eszköze megvolt a saját jövőjének biztosítására; ennek következtében a kérdés [az EUB-döntés – B. I.] már nem veszélyes számunkra”. (WERNER 2017, 12.)

Egyesült Királyság

Az Egyesült Királyságban a privatizációt megelőzően a British Airport Authority (a továbbiakban: BAA) társaság volt a hét legnagyobb brit repülőtér tulajdonosa (köztük a londoni Heathrow, a Stansted és Gatwick repülőtereknek). Amikor a BAA-t 1987-ben privatizálták, az erről szóló törvény²⁴ megteremtette annak lehetőségét, hogy a kormány aranyrészvényt szerezzen, amely arra jogosította fel, hogy „az általános érdek védelme érdekében” megőrizze a vállalat tulajdonjoga és fontosabb döntései feletti ellenőrzési jogot: ennek eredményeképpen a vállalat részesedése több mint 15%-ának megszerzéséhez, illetve egyes repülőterek értékesítéséhez a brit kormány előzetes jóváhagyása volt szükséges (WERNER 2017, 12.).

Ugyanakkor nem az aranyrészvény volt az egyetlen eszköz, amelyet annak érdekében vezettek be, hogy az állam meghatározó befolyást gyakoroljon a brit légi közlekedési ágazatra. A BAA privatizálásakor egy sajátos szabályozási rendszert is bevezetett annak biztosítására, hogy a vállalat a közérdekkel összhangban működjön. Ennek a rendszernek az alappillére a *Civil Aviation Authority* (CAA, Polgári Légiközlekedési Hatóság) volt, amely szigorú árazási korlátokat állapított meg a BAA felé a három londoni repülőtéren kiszabható, utasok által fizetendő díjakra, különösen a repülőtéri illetékekre vonatkozóan. Ezzel a vállalat jövedelmezőségét befolyásoló döntő eszköz már nem a vállalat vezetősége kezében volt, ami viszont lehetővé tette a gazdasági (tehát befektetésekre is

²³ Shares of TotalFina and Elf Surge As France Endorses Takeover Bid. *Dow Jones International News*, 1999. 07. 06. Elérhető: www.wsj.com/articles/SB931159557143479449 (A letöltés dátuma: 2018. 08. 06.)

²⁴ Airports Act 1986 the British Airports Authority.

vonatkozó) döntéshozatal tekintetében a BAA politikai befolyásolásának lehetőségét a kormány légiközlekedési politikájával összhangban. A szabályozási rendszer másik fontos eleme az új kifutópályák tervezési engedélyének kormányzati ellenőrzése volt. Ez azt jelentette, hogy a vállalati profitszerzés másik dimenziójára az állam szintén befolyással volt, mivel ez a kontrollmechanizmus lehetővé tette a kormány számára a vétőjogot a BAA repülőtéri bővítési terveiben (WERNER 2017, 12.). Ez a szabályozási rendszer még mindig működik, tehát az aranyrészvénytől függetlenül a politika annyira fontos az egész repülőtéri fejlesztési oldalon, hogy senki nem lenne képes a BAA-ba való belépésre a kormánnyal való megállapodás vagy kapcsolat nélkül (WERNER 2017, 13.).

Az Európai Bizottság 1999-ben kötelezettségszegési eljárást indított az Egyesült Királyság ellen, jogsértésként azt a törvényi rendelkezést megjelölve, amely biztosította az állam számára az aranyrészvényt a BBA-ban. Az ügy két év múlva az EUB elé került, amely C-98/01. sz. Bizottság kontra Egyesült Királyság ítéletében²⁵ megállapította a tőke szabad mozgásának megsértését, hasonló indokok alapján, mint a C-367/98. sz. Bizottság kontra Portugália és a C-483/99. sz. Bizottság kontra Franciaország ítéletében. Fontos kiemelni, hogy magában a törvényi szabályozásban itt nem volt olyan elem, amely formálisan megvalósította volna a tagállami hovatarozás alapján történő diszkriminációt (szemben például a portugál szabályozással). A tőke szabad mozgásának korlátozása azonban – figyelembe véve, hogy külföldi befektetők számára az aranyrészvény a befektetést a BAA-ba nem teszi vonzóvá az EUB szerint – ettől függetlenül megvalósult. Szemben a többi tagállammal, az aranyrészvény fenntartását megalapozó közérdekű célra az Egyesült Királyság nem hivatkozott.

A fent említett, az aranyrészvényt „kiegészítő” szabályozási megoldások fényében már nem meglepő, hogy a brit kormány az EUB döntése nyomán rövid időn belül meghozta a BAA aranyrészvény megszüntetésére vonatkozó döntését (WERNER 2017, 13.). Bár ezzel a kormányzati ellenőrzés egyik meghatározó eszköze szűnt meg, a BAA továbbra is a kormányzati politika által erősen befolyásolt magánvállalkozás maradt a többi szabályozási megoldásnak köszönhetően.

²⁵ C-98/01. sz. Bizottság kontra Egyesült Királyság, ECLI:EU:C:2003:273.

Németország

A C-112/05. sz. Bizottság kontra Németország ítélet által érintett, a részvénytársaságokról szóló törvényt²⁶ 1998-ban, a vállalati ágazatbeli ellenőrzésről és átláthatóságról szóló törvénnyel²⁷ a következőképpen módosították: „A szavazati jogot a részvények névértéke, a névértékkel nem rendelkező részvények esetében pedig azok száma határozza meg. A tőzsdén nem jegyzett részvénytársaságok esetében, ha valamely részvényes több részvénnyel rendelkezik, az alapszabály egy abszolút mértékű vagy fokozatos felső határ meghatározásával korlátozhatja a szavazati jogot.”

A német Volkswagen (VW) autógyártó vállalatot, a világ egyik legnagyobb autóipari vállalatát külön törvény, a Volkswagen-törvény (a továbbiakban: VW-törvény) szabályozta 1960-ban történt privatizációja óta. A VW-törvény értelmében pedig e vállalatot korlátolt felelősségű társaságból részvénytársasággá alakították át. A Bizottság kötelezettségzegési eljárást indított Németország ellen, arra hivatkozva, hogy a VW-törvény szóban forgó rendelkezései, mivel egyrészt – az általános szabályoktól eltérve – minden részvényes szavazati jogát a Volkswagen alaptőkéjének 20%-ára korlátozzák, másrészt a képviselt tőke több mint 80%-os többségét írják elő a közgyűlés olyan határozatainak meghozatalához, amelyekhez az általános szabályok szerint csak 75%-os többség szükséges, harmadrészt pedig az általános szabályoktól eltérve megengedik, hogy a szövetségi állam és Alsó-Szászország tartomány két-két tagot delegáljon az említett társaság felügyelőbizottságába, alkalmasak arra, hogy visszatartsanak a közvetlen befektetésektől, ennek következtében pedig korlátozzák a tőke szabad mozgását.

Németország egyrészt arra hivatkozott, hogy e szabályozás végső soron nem biztosít szavazatelsőbbiséget, illetve meghatározó befolyást az államnak, illetve a tartománynak, másodsorban pedig arra, hogy a törvény célja, hogy figyelembe vegye a Volkswagen munkavállalóinak érdekeit, valamint védelemben részesítse a kisebbségi részvényeseket. Az említett törvény egyfajta szociális és regionális politikai, valamint gazdasági célkitűzést követett, amelyek keveredtek az iparpolitika célkitűzéseivel.

A Bíróság megállapította, hogy a németországi szabályozás a tőke szabad mozgásának elvébe ütközik. A Bíróság hangsúlyozta, hogy a részvénytársaságokról szóló törvény által előírt, az alaptőke 75%-ára vonatkozó

²⁶ Aktiengesetz, BGBl. 1965 I, 1089.

²⁷ Gesetz zur Kontrolle und Transparenz im Unternehmensbereich, BGBl. 1998 I, 786.

arány a társaság alapszabályában megemelhető és ennél magasabb mértékben is rögzíthető, és ebben az esetben olyan lehetőségről van szó, amely kapcsán maguk a részvényesek dönthetik el szabadon, hogy kívánnak-e élni vele, vagy sem. Ezzel szemben a VW-törvény 4. §-ának (3) bekezdése által előírt többségnek az említett alaptőke több mint 80%-ában történő rögzítése nem a részvényesek akaratának, hanem nemzeti intézkedésnek az eredménye. Az általános szabálytól eltérő ezen követelmény, amelyet kifejezetten erre irányuló törvényalkotás útján írtak elő, ezáltal az alaptökében 20%-os részesedéssel rendelkező minden részvényes számára biztosítja a lehetőséget, hogy blokkoló kisebbséget alkosson. A VW-törvény 4. §-ának (3) bekezdése így olyan szabályozási eszközt hoz létre, amely lehetővé teszi a közjogi jogalanyok számára, hogy a társaságokra vonatkozó általános szabályokban megkövetelthez képest kisebb mértékű befektetéssel fenntartsák maguknak a blokkoló kisebbséget, amelynek révén megakadályozhatják egyes fontos határozatok meghozatalát. A VW-törvény tehát azáltal, hogy a szavazati jogok felső határát minden esetben 20%-ban állapítja meg, olyan jogi háttérrel egészíti ki, amely az említett közjogi jogalanyok számára biztosítja a lehetőséget, hogy az ilyen kisebb mértékű befektetéssel is jelentős befolyást gyakoroljanak. Ez a helyzet, amennyiben korlátozza más részvényesek azon lehetőségét, hogy részesedést szerezzenek a társaságban abból a célból, hogy olyan tartós és közvetlen gazdasági kapcsolatokat hozzanak létre vagy tartsanak fenn vele, amelyek lehetővé teszik számukra, hogy ténylegesen részt vegyenek az irányításában vagy ellenőrzésében, visszatarthatja más tagállamok közvetlen befektetőit.

A korlátozás közérdekű céllal való indokolását illetően a Bíróság megállapította, hogy Németország nem adott észszerű magyarázatot arra, hogy a társaságot egyedül irányítani képes nagyrésztvényessel szembeni védelem szükségességével kapcsolatos általános megfontolásokon kívül milyen okból lenne az e társaság munkavállalóinak védelmét képező cél eléréséhez szükséges és megfelelő, hogy a Volkswagen tőkéje vonatkozásában fenntartson egy megerősített és elmozdíthatatlan jogállást a közjogi jogalanyok javára. Ezenkívül pedig a felügyelőbizottság tagjainak delegálási jogával kapcsolatban meg kell állapítani, hogy a német jogszabályok értelmében a munkavállalók maguk is képvisellel rendelkeznek ebben a szervben.

Németország módosította a törvényt, a Bizottság azonban nem volt elégedett az eredménnyel és – immár bírság kiszabása ellen is irányuló – kötelezettségzegési eljárást indított Németországgal szemben.²⁸ Megítélése

²⁸ Az EUMSZ 260. cikke szerinti eljárás.

szerint a korábbi Bizottság kontra Németország ügyben hozott ítéletben foglaltak maradéktalan teljesítésének nem csupán a VW-törvény módosítását kell magában foglalnia, hanem a Volkswagen alapszabályának módosítását is. Az alapszabály módosított változata ugyanis a 25. cikkének (2) bekezdésében még mindig tartalmaz a csökkentett blokkoló kisebbséggel kapcsolatos záradékot, amely lényegében a VW-törvény 4. §-ának (3) bekezdésében előírthoz hasonló. Ráadásul a szavazati jog felső határának előírásával kapcsolatos záradékot csupán 2009 szeptemberében törölték az említett alapszabályból, azaz 9 hónappal a VW-törvény vonatkozó rendelkezésének hatályon kívül helyezését követően. A Bíróság ítéletének értelmében pedig e rendelkezések a tőke szabad mozgása szempontjából nemzeti intézkedésnek tekintendők.

A Bíróság viszont a második Bizottság kontra Németország ítéletében²⁹ a Bizottság álláspontjával ellentétes megközelítést képviselt. A Bíróság szerint a korábbi ítélet Bizottság általi értelmezése „részleges olvasat”, amely nem veszi figyelembe sem az ítélet különböző részei közötti szerves kapcsolatot, sem az indokolás teljességét és koherenciáját. A Bíróság érvelése értelmében e korábbi ítéletből, amely szerint a VW-törvény 4. §-ának (3) bekezdése „[o]lyan szabályozási eszközt hoz létre, amely lehetővé teszi a közjogi jogalanyok számára, hogy a társaságokra vonatkozó általános szabályokban megkövetelthez képest kisebb mértékű befektetéssel fenntartsák maguknak a blokkoló kisebbséget, amelynek révén megakadályozhatják egyes fontos határozatok meghozatalát” – a Bizottság felvetésével ellentétben –, nem következik, hogy e rendelkezés önmagában megsérti az EUMSZ 63. cikk (1) bekezdését. A Bíróság szerint tehát Németország eleget tett a korábbi EUB-ítéletben foglaltaknak, ezért a második Bizottság kontra Németország ítéletben már nem állapítható meg jogsértés a tagállam részéről.

Portugália

A C-367/98. sz. Bizottság kontra Portugália ügy³⁰ tárgyát a tagállam azon jogszabályai képezték, amelyek korlátozzák a külföldiek – ideértve az uniós állampolgárokat is – hozzáférését a privatizáció alatt álló vállalkozások tőkéjéhez, illetve miniszteri engedélyhez kötötték a részvények későbbi

²⁹ C-95/12. sz. Bizottság kontra Németország ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2013:676.

³⁰ C-367/98. sz. Bizottság kontra Portugália ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2002:326.

átruházását.³¹ A felperes úgy véli, hogy a jogszabályok e két aspektusának mindegyike sérti a letelepedés és a tőke szabad mozgásának alapjait. A jogsértésért járó büntetés többek között azon részvények kötelező értékesítése, amelyek meghaladják a külföldi részesedés határértékeit, illetve a szavazati jogok elvesztése.

A Bíróság szerint, bár e szabályok formálisan nem vezethetnek egyenlőtlen bánásmódhoz, alkalmasak arra, hogy akadályozzák az érintett vállalkozások részvényeinek megszerzését, és visszatartsák a többi tagállam befektetőit attól, hogy e vállalkozások tőkéjébe fektessenek be; emiatt pedig sértik az EUMSZ 63. cikke szerinti elvet, a tőke szabad mozgását.³²

A korlátozás esetleges igazolhatósága tekintetében a Bíróság is hivatkozott a Bizottság egy 1997-es közleményére, amely elismeri, hogy lehetnek olyan indokok, amelyek igazolhatnak egy meghatározott mértékű állami befolyást vagy ellenőrzést olyan vállalatokban, amelyek eredetileg közvállalkozások voltak, és csak később privatizálták őket (az uniós jogi kötelezettségekkel összhangban), amennyiben ezen vállalkozások tevékenysége elsősorban a közösségi érdekű szolgáltatások nyújtására, illetve stratégiaiilag fontos ágazatokra terjed ki. Ez azonban nem mentesíti a tagállamokat a tőke szabad mozgásából eredő kötelezettségeik alól; a tagállamok nem hivatkozhatnak az EUMSZ (jelenlegi) 345. cikke szerinti elvet, a tulajdoni rend védelmére sem (mint ahogy tette ezt jelen esetben a portugál kormány).

Az újabb, C-171/08. sz. Bizottság kontra Portugália ügy³³ már a távközlési ágazatot érintette. A portugál távközlési ágazat 1992 óta nagyszabású átszervezési folyamaton ment keresztül, amelynek végeredményeként több, kizárólag állami tulajdonú vállalkozás egyesüléséből jött létre a Portugal Telecom SGPS SA (a továbbiakban: PT), amely részesedéseket kezelő holdingtársaság. A PT privatizációjának folyamata 1995-ben kezdődött, és a kerettörvényben szabályozott eljárás keretében öt egymást követő szakaszban valósult meg.

A társaság alapszabályát 1995-ben, vagyis akkor fogadták el, amikor még a PT alaptőkéjének 54,2%-a a portugál állam tulajdonában volt. A privatizáció ötödik szakaszának lezárásakor – 500 darab, a PT alapszabálya

³¹ E rendelkezésnek megfelelően az egyes vállalkozások, elsősorban bankok és biztosító-társaságok privatizációjára vonatkozó rendeletek a körülményektől függően 5% és 40% közötti határt szabtak a külföldi tőke részesedésének.

³² C-367/98. sz. Bizottság kontra Portugália ítélet, 44–45. pont.

³³ C-171/08. sz. Bizottság kontra Portugália ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2010:412.

5. cikke (1) bekezdésének értelmében különleges jogokat biztosító („A” osztályú) részvény kivételével, amelyek többsége a portugál 44/95 törvényerejű rendelet 20. cikke (1) bekezdésének megfelelően az állam vagy más közjogi részvényesek tulajdonában maradt – a PT-ben fennálló összes állami részesedést eladták.

A Bizottság kötelezettségszegési eljárást indított a tagállam ellen, mivel meglátása szerint Portugália megsértette a tőke szabad mozgásából és a letelepedés szabadságából eredő kötelezettségeit azzal, hogy az állam és más közjogi részvényesek tulajdonában maradtak a PT-ben részesedést megtestesítő és különleges jogokat biztosító elsőbbségi részvények. A Bíróság megállapította az EUMSZ 63. cikke alapján a tőkemozgás szabadságának megsértését.

A Bíróság szerint a vitatott portugál jogszabályok pusztán annak lehetőségét biztosítják, hogy a PT alapszabályában az elsőbbségi részvények kibocsátásáról rendelkezzenek, ugyanakkor ez elegendő jelen esetben a jogsértés megállapításához. A vitatott rendelkezéseket 1995. április 4-én, vagyis nemcsak hogy haladéktalanul a törvényerejű rendelet elfogadását követően fogadták el, hanem ráadásul olyan időszakban, amikor még a Portugál Köztársaság a PT-ben többségi részesedéssel rendelkezett, és így ellenőrzése alatt tartotta e társaságot. Így maga a Portugál Köztársaság volt az, aki egyrészt jogalkotói minőségében engedélyezte a PT-nek az elsőbbségi részvények kibocsátását, másrészt közhatalmi minőségében a kerettörvény 15. cikke (3) bekezdésének, valamint a 44/95 törvényerejű rendelet 20. cikke (1) bekezdésének alkalmazásával ténylegesen a PT-ben elsőbbségi részvények kibocsátásáról, azok állami tulajdonba adásáról és a szóban forgó részvények által biztosított különleges jogok létrehozásáról határozott. Megállapítható továbbá, hogy a szóban forgó elsőbbségi részvények kibocsátása nem a társasági jog rendes alkalmazásának következménye, mivel a PT alapszabályában a portugál gazdasági társaságokról szóló törvénykönyvtől való eltérés révén az elsőbbségi részvények állami tulajdonban kell hogy maradjanak, tehát forgalomképtelenek. Így a kérdés megítélése, mivel az elsőbbségi részvények kibocsátását az államnak kell tulajdonítani, a tőke szabad mozgása hatálya alá tartozik.

A PT elsőbbségi részvényeinek állami tulajdonba adása a Bíróság szerint – a nemzeti szabályozás és a PT alapszabálya által együttesen meghatározott – rendszerének korlátozó természetét illetően meg kell állapítani, hogy e rendszer alkalmas arra, hogy a más tagállambeli gazdasági szereplőket elriassa attól, hogy e társaságba fektessenek be. E rendszer keretében

ugyanis a PT-re vonatkozó számos, a jelen ítélet 6. pontjában felsorolt – például a társaság alaptőkéjének 10%-ánál nagyobb részesedésszerzést vagy annak irányítását érintő – jelentős döntés meghozatala a portugál állam beleegyezésétől függ, tekintettel arra, hogy – amint azt a PT alapszabálya előírja – e döntéseket nem lehet elfogadni az „A” osztályú részvények által képviselt szavazatok többsége nélkül. A PT alapszabályának rendelkezései ezt a többséget megkövetelik többek között a fenti alapszabály módosítására vonatkozó összes döntés tekintetében, így a portugál állam PT-re gyakorolt befolyása csak akkor gyengülhet, ha az állam saját maga hozzájárul ehhez. Az tehát, hogy a portugál állam tulajdonában vannak ezek az elsőbbségi részvények – mivel e részvények tulajdonjoga az államnak a PT irányításával kapcsolatosan olyan befolyást biztosít, amelyet nem igazol a PT-ben fennálló állami részesedés aránya – alkalmas lehet arra, hogy elriassza a többi tagállam befektetőit attól, hogy a PT-be közvetlenül befektessenek, mivel e körülmény nem teszi lehetővé, hogy ténylegesen részvényeik értékével arányosan vegyenek részt e társaság irányításában és ellenőrzésében. Az tehát tény, hogy a portugál állam tulajdonában vannak a szóban forgó elsőbbségi részvények, az EUMSZ 63. cikk (1) bekezdésének értelmében a tőke szabad mozgása korlátozásának minősül.

A portugál állam hivatkozott az EUMSZ 345. cikkére. A Bíróság kiemelte, hogy az állandó ítélkezési gyakorlat értelmében e rendelkezés nem vonja ki a tagállamok hatályos tulajdoni rendjét a szerződés alapvető szabályainak rendszere alól, és nem teszi lehetővé, hogy a tagállamok a tulajdoni rendjükre hivatkozzanak a szerződés által biztosított szabadságok olyan korlátozásainak igazolása érdekében, amelyek privatizált vállalkozásokban fennálló részvényesi minőségükből fakadó előjogaikból erednek.

A portugál állam által hivatkozott nyomós közérdekre alapozott igazolásokkal kapcsolatosan a Bíróság azt állapította meg, hogy pusztán a kérdéses piac versenyszerkezetének erősítésében álló érdek nem igazolja elfogadhatóan a tőke szabad mozgásának korlátozását. A tőkepiac esetleges megzavarása elkerülésének szükségességét illetően a Bizottsággal egyetértve meg kell jegyezni, hogy ez a célkitűzés olyan gazdasági természetű oknak minősül, amely nem igazolhatja a tőke szabad mozgásával szembeni korlátozásokat. A megengedett eltérésekkel kapcsolatosan nem vitatható, hogy a portugál hatóságok által felhozott, a távközlési hálózat válsághelyzet, háború, terrorcselekmény esetén való rendelkezésre állásának biztonságával kapcsolatos célkitűzés közbiztonságon alapuló

indoknak minősülhet, de ennek okait a portugál állam az EUB szerint nem részletezte megfelelően.

A kérdéses korlátozás arányosságával kapcsolatosan az EUB arra a következtetésre jutott, hogy a PT elsőbbségi részvényeinek tulajdonjoga révén a portugál állam részére biztosított különleges jogok gyakorlása – a portugál hatóságok állításával ellentétben – nem függ semmilyen különös és objektív feltételtől vagy körülménytől. Habár a kerettörvény 15. cikkének (3) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a PT állam részére különleges jogosultságokat biztosító elsőbbségi részvényeinek kibocsátása ahhoz az – egyébiránt meglehetősen általánosan és pontatlanul megfogalmazott – feltételhez kötött, hogy azt a nemzeti érdekeknek kell megkövetelniük, meg kell állapítani, hogy sem ez a törvény, sem a PT alapszabálya nem rendelkezik arról, hogy milyen körülmények között lehet e különleges jogosultságokat gyakorolni. Ez a bizonytalanság pedig a tőke szabad mozgását súlyosan veszélyezteti azzal, hogy a nemzeti hatóságok részére e jogosultságok gyakorlása tekintetében olyan mértékű diszkrecionális mérlegelési mozgásteret biztosít, amely az elérni kívánt célhoz képest aránytalan.

Hollandia

A jelen ügyek a holland államnak a Koninklijke KPN N.V. (a továbbiakban: KPN), illetve a Koninklijke TPG N.V. (a továbbiakban: TPG) társaságban meglévő különleges részvényeivel (aranyrészvényeivel) kapcsolatosak. 1989-ben a postai, távközlési és a telefonszolgáltatással megbízott holland állami vállalatot részvénytársasággá alakították át, Koninklijke PTT Nederland N.V. (a továbbiakban: PTT) néven. A PTT tőzsdei bevezetése 1994-ben történt. A holland állam értékesítette az alaptőke 30%-át megtestesítő első részvénytársaságot. A tőzsdei bevezetéssel egyidejűleg módosították a társaság alapszabályát, a különleges részvények holland állam javára történő bevezetésével. A különleges részvényekhez számos társasági döntést illetően előzetes jóváhagyási jog fűződik. A holland állam e jogok gyakorlására vonatkozóan megállapodást kötött a PTT-vel (az úgynevezett *Afspraak op Hoofdlijnen*, a továbbiakban: megállapodás). E megállapodás szerint a holland állam e jogait nem használhatja arra, hogy az érintett társaságokat megvédje a nem kívánt irányításváltással szemben. 1995-ben a holland állam értékesítette az alaptőke mintegy 20%-át megtestesítő

második részvénytársaságot. 1998-ban a PTT két önálló társaságra vált szét: a KPN-re (távközlési szolgáltatások), illetve a TPG-re (logisztikai és terjesztési szolgáltatások). A holland állam birtokában lévő különleges részvényekhez kapcsolódó jogok lényegében változatlanok maradtak. A Bizottság kötelezettségszegési eljárást indított Hollandiával szemben. Arra hivatkozott, hogy a tagállam, mivel megtartotta különleges részvényeit a fenti vállalkozásokban, megsértette a letelepedés szabadságából és a tőke szabad mozgásából eredő kötelezettségeit.

Lényeges eltérés az előbbi ügyekhez képest, hogy a holland állam nem hozott külön törvényi szabályozást az aranyrészvény bevezetéséről, hanem pusztán megtartotta a különleges jogokat biztosító részvényeit és a társaság alapszabályában rendelkeztek ezek bevezetéséről. Az EUB azonban arra a következtetésre jutott a C-282/04. és C-283/04. sz., Bizottság kontra Hollandia egyesített ügyekben hozott ítéletében,³⁴ hogy a szóban forgó különleges részvényeknek a KPN és a TPG alapszabályában történő bevezetése e két társaság privatizációja során a holland államnak a döntéséből ered, amelyet bizonyos számú, az alapszabály szerinti különleges jognak a saját részére történő fenntartása érdekében hozott. Ilyen körülmények között e részvényeket az EUMSZ 63. cikke szerinti elv, a tőke szabad mozgása hatálya alá tartozó állami intézkedéseknek kell minősíteni.³⁵

A Bíróság szerint e különleges részvények más tagállamok befektetőit visszatartják attól, hogy a KPN-be és a TPG-be fektessenek be. E különleges részvények alapján ugyanis a KPN és a TPG szerveinek egy sor nagyon fontos, e két társaság tevékenységét, valamint a szerkezetüket érintő általános ügyviteli döntése (többek között az egyesülés, a szétválás és a megszűnés kérdései) a holland állam előzetes jóváhagyásától függ. Így, amint azt a Bizottság jogosan állapította meg, e különleges részvények egyrészt olyan befolyást biztosítanak a holland államnak a KPN és a TPG általános ügyvitelére, amely nem igazolható a befektetése nagyságával, és amely érzékelhetően jelentősebb, mint amelynek elérését az e társaságokban való törzsrészvényesi részesedése általában lehetővé tenne számára. Másrészt az említett részvények korlátozzák a többi részvényesnek a KPN-ben és a TPG-ben való részesedésük nagyságához viszonyított befolyását. Azáltal, hogy az ilyen jelentőségű döntéseket a holland állam előzetes jóváhagyásától teszik függővé, és így korlátozzák

³⁴ C-282/04. és C-283/04. sz. Bizottság kontra Hollandia egyesített ügyekben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2006:608.

³⁵ C-282/04. és C-283/04. sz. Bizottság kontra Hollandia ítélet, 22. pont.

azt a lehetőséget, hogy a többi részvényes ténylegesen részt vegyen az érintett társaság általános ügyvitelében, az említett részvények megléte negatívan befolyásolhatja a közvetlen befektetéseket.³⁶

A Bíróság szerint e megoldás azzal a következménnyel is járt, hogy a kérdéses különleges részvényeknek elrettentő hatásuk lehet a KPN-be és a TPG-be történő portfólióbefektetésekre. Az érintett társaság szervei által az utóbbi érdekében állóként bemutatott jelentős döntés jóváhagyásának a holland állam részéről történő esetleges megtagadása ugyanis hatással lehet az említett társaság részvényeinek (tőzsdei) értékére, következésképp az ilyen részvényekbe történő befektetések vonzerejére. Így az a veszély, hogy a holland állam olyan érdekeket követve gyakorolja a különleges jogait, amelyek nem egyeznek az érintett társaság gazdasági érdekeivel, visszatarthatja a társaságba történő közvetlen befektetéseket vagy portfólióbefektetéseket.³⁷

Mindezek alapján a Bíróság megállapította, hogy a különleges részvények a tőke szabad mozgása korlátozásának minősülnek. A TPG birtokában levő különleges részvényt illetően a holland kormány azzal érvelt, hogy ez az egyetemes postai szolgáltatás biztosítása, és különösen a TPG fizetőképességének és folytonosságának védelme érdekében szükséges, amely jelenleg az egyetlen olyan vállalkozás Hollandiában, amely a törvény által előírt szinten tudja biztosítani ezt az egyetemes szolgáltatást. A Bíróság szerint viszont e részvény meghaladja azt, ami a fizetőképesség és az egyetemes postai szolgáltatás teljesítése folytonosságának megőrzéséhez szükséges. Egyrészt a holland állam által a TPG-ben birtokolt különleges jogok nem korlátozódnak a TPG mint az egyetemes postai szolgáltatásnyújtó tevékenységeire. Másrészt e különleges jogok gyakorlása nem alapul semmilyen világos szemponton, és nem kell indokoltnak lennie, ami lehetetlenné tesz minden hatékony bírói felülvizsgálatot e jogok gyakorlásának jogszerűségét illetően.³⁸

Amikor 2006-ban az EUB meghozta döntését, a holland kormány TPG-ben lévő aranyrészvényét rövid időn belül eltörölték. Hasonlóan, mint az Egyesült Királyság esetében, az aranyrészvény fenntartása mögötti érdeket – a postai szolgáltatásokra mint egyetemes szolgáltatási kötelezettségre hivatkozva – más holland jogszabályok is védtek (WERNER 2017, 14.). A helyzet természetesen változott később, az uniós jog alapján kötelező postai liberalizáció eredményeképpen.

³⁶ C-282/04. és C-283/04. sz. Bizottság kontra Hollandia ítélet, 23–26. pont.

³⁷ C-282/04. és C-283/04. sz. Bizottság kontra Hollandia ítélet, 27–28. pont.

³⁸ C-282/04. és C-283/04. sz. Bizottság kontra Hollandia ítélet, 39–40. pont.

Magyarország

Magyarországon korábban számos formája létezett az aranyrészvényeknek, amelyek, bár nem kerültek kötelezettség-szegési eljárás keretében az EUB elé, mégis fontosnak tartjuk a fentiek fényében részletesebben is vizsgálni ezeket.³⁹ A privatizációt követően ugyanis a korábbi privatizációs törvény által biztosított aranyrészvények, illetve a startéggilag fontos ágazatok társaságaiban meglévő állami befolyás egyéb formái a csatlakozásra való felkészülésben jogharmonizációs kötelezettségeinknek megfelelően viszszerződtek.⁴⁰

2006 végéig, illetve 2007-ig az alábbi aranyrészvények léteztek Magyarországon:⁴¹

1. A közüzemi szolgáltatások terén tevékeny DÉMÁSZ, ELMŰ ésÉMÁSZ vállalatokban az aranyrészvény tulajdonosának különleges jogai a következők voltak: közvetlenül javasolni/kinevezni és vétőztatni egy felügyelőbizottsági tag és egy igazgatósági tag megválasztását; az alapszabály módosítása a többi részvényes jóváhagyása nélkül; vétőjog az alábbi döntések terén: fúziók és felvásárlások, részvénytőkecsökkenés, új részvényosztályok kibocsátása, a társaság tevékenységi körében bekövetkező változások, a társaság elsődleges tevékenységeinek megszüntetése (kizárólagos engedélyének törlése) a villamosenergia-elosztásban; részvényesi közgyűlés összehívása; napirendi pontok betérjesztése. Ezenkívül a Magyar Energia Ügynökség engedélye volt szükséges a 25%-os küszöbérték feletti vásárlás és végrehajtás esetén. Ezen engedély nélkül a részvények átruházását a küszöbérték felett nem jegyzik be, és a 25% feletti szavazati jogot nem lehetett gyakorolni.
2. MOL (olaj és gázszolgáltatás): az alapszabály szerint az aranyrészesedés birtokosa („B” sorozatú részvény) vétőjoggal rendelkezik a következő döntések tekintetében:
 - a társaság átalakítása és megszűnése jogutód nélkül, valamint a vállalat működési formájának megváltozása;

³⁹ A korábban létező magyarországi aranyrészvények részletes bemutatását lásd: NAGY BARNA 2017.

⁴⁰ Lásd: Újjáéled az aranyrészvény? (s. a.). *Portfolio* (online). Elérhető: www.portfolio.hu/gazdasag/jog/ujjaeled-az-aranyreszveny.132395.html (A letöltés dátuma: 2018. 08. 05.)

⁴¹ Proportionality Between Ownership and Control in EU Listed Companies (External Study Commissioned by the European Commission), 2007, 53–54.

- az egyes részvénykategóriákhoz kapcsolódó jogok megváltoztatása vagy új részvénykategóriák kibocsátása, feltéve, hogy ez hatással lehet a „B” részvénytörzshoz kapcsolódó jogokra;
 - a Százhalombattán vagy Tiszaújvárosban található cég nyersolaj-finomítóinak átruházása;
 - a társaság tulajdonosi érdekeltségének átruházása a földgázszállítási és rendszerigazgatási tevékenységet végző leányvállalatba, illetve az ilyen leányvállalat jegyzett tőkéje emelésének jóváhagyása, amennyiben az ilyen átruházás vagy tőkeemelés azt eredményezné, hogy a szavazati jogok tekintetében a társaság érdekeltsége 25% + 1 szavazat alá csökken;
 - a „B” részvény és a többi részvényosztály jogainak módosítása.
3. MTelekom (távközlés): az alapszabálynak megfelelően az aranyrészvényhez („B” sorozatú részvény) kapcsolódó különleges jogok a következőkre vonatkoznak: a közgyűlésen ötvenmilliárd szavazatra vonatkozó szavazati jog (amely a leadott szavazatok mintegy felét teszi ki); egy igazgatósági tag / egy felügyelőbizottsági tag megválasztása vagy eltávolítása; új részvényosztály kibocsátásának vétőjoga és a részvények bármely osztályához kapcsolódó jogok megváltoztatása; a részvénytulajdonosok legalább egy egyszerű többségével rendelkező részvényeseivel együtt a részvények közvetlen vagy közvetett megszerzésének jóváhagyása abban az esetben, ha ez bármely személy vagy személyek számára közvetlenül vagy közvetve a társaságban fennálló szavazati jogának legalább 10%-ra növekedését eredményezné; a részvények átruházásának jóváhagyása a társaságban, ha az átruházás eredményeképpen az átvevő személy (közvetlenül) vagy személyek csoportja megszerezné a társaság fennmaradó szavazati állományának 49,9%-át; a részvénytőke-csökkenés, szétválás, a társasági forma átalakítása, a jogutód nélküli társaság megszűnése, a részvénytípus átalakítása, a társaság vagyonának teljes vagy jelentős része átruházása, valamint az átváltható elővásárlási jogot biztosító kötvények; a vétőjog azon cikkek módosítására, amelyek a B részvényes birtokosának e cikkek alapján fennálló jogait érintenék.
4. OTP (pénzügyi szolgáltatások): a társaság alapszabályának megfelelően az aranyrészvény tulajdonosának a következő határozatokat kell jóváhagynia:
- egyes részvényekhez kapcsolódó jogok megváltoztatása, egyes kategóriák vagy részvényosztályok átalakítása;

- szétválás vagy a társaság megszüntetése jogutód nélkül, vagy a társaság más jogi formává történő átalakítása;
- más eszközökkel történő átruházás vagy lízing, valamint más gazdálkodó egység javára történő fedezet vagy zárolás, olyan eszközérték-jogosultsággal, amely biztosítja, hogy a vállalkozás egy meghatározott tevékenységet végzett;
- az aranyrészvény tulajdonosát képviselő igazgatótanács és/vagy felügyelőbizottság tagjának visszahívása.

Ezek az állami részvételi formák néhány évvel Magyarország Európai Unióhoz való csatlakozását követően az állami vagyonról szóló 2007. évi CVI. törvény hatálybalépésével lényegében eltűntek. A magyar állam gazdaságpolitikai befolyását egyéb utakra terelte a jogalkotás, esetenként hol igazgatósági felügyelőbizottsági tagok delegálásának jogát biztosítva, hol pedig önkormányzati vagy egyéb kézbe adva a korábbi aranyrészvényes jogosítványokat.⁴²

Tanulságok és nyitott kérdések

Az EUB úgynevezett aranyrészvénydöntései számos kérdést felvetnek az európai integrációs kötelezettségek és a tagállami szabályozói mozgáster viszonyával összefüggésben, beleértve a tulajdoni rend alakítására vonatkozó kompetenciát is. Az alábbiakban összegezve a leglényegesebb kérdéseket vizsgáljuk, azaz a releváns (elsődleges uniós jog szerinti) alapszabadság kérdését, a korlátozás uniós jog szerinti elfogadhatóságának indokait, valamint az egyes ágazatokban a másodlagos jog által előírt liberalizációs kötelezettséghez való viszonyt.

Tőkeozgás vagy letelepedés szabadságának korlátozása?

A fent ismertetett ítéletek alapján láthattuk, hogy nem egyértelmű annak a kérdésnek a megítélése, hogy az aranyrészvények kibocsátása által megvalósított korlátozást a tőke vagy a letelepedés szabadsága alapján kell-e vizsgálni. Kezdetben az EUB egyértelműen és szinte minden esetben

⁴² Lásd: Újjáéled az aranyrészvény? (s. a.). *Portfolio* (online). Elérhető: www.portfolio.hu/gazdasag/jog/ujjaeled-az-aranyreszveny.132395.html (A letöltés dátuma: 2018. 08. 05.)

a tőkemozgás szabadságának megsértését állapította meg mindegyik részvénytípus esetén, habár a Bizottság már az első, aranyrészvényeket érintő kötelezettségszegési kereseteiben rendszeresen megjelölte mindkét alap-szabadságot.

Az újabb ítélkezési gyakorlat és a főtanácsnoki vélemények alapján viszont egyre inkább az az álláspont tűnik erősebbnek, hogy a letelepedés szabadsága képezi azt a keretet, amelyen belül vizsgálni kell az „aranyrészvények” elnevezés mögött rejlő korlátozásokat, mivel az adott tagállam általában arra törekszik, hogy ellenőrzést gyakoroljon a privatizált vállalatok társasági döntéshozatala felett a tulajdonosi szerkezet befolyásolásával kapcsolatos jogköreinek alkalmazásával (a tagság összetételébe vagy a konkrét vezetőségi döntésekbe való beavatkozással), e kérdésnek azonban kevés köze van a tőke szabad mozgásához.⁴³ Mindemelllett ezek a jogkörök hatással lehetnek a letelepedés szabadságához való jogra, kevésbé vonzóvá téve azt akár közvetlenül azáltal, hogy az alaptőkében való részesedést érintik, akár közvetve azáltal, hogy a társasági szervek rendelkezési és irányítási jogsultságát korlátozzák (VELASCO SAN PEDRO–SÁNCHEZ FELIPE 2002.). A tőke szabad mozgásának fentiekből eredő korlátozása, főleg az újabb ítéletek és főtanácsnoki indítványok szerint, csak másodlagos jellegűnek tűnik. Így különösen azon intézkedések tekintetében, amelyek a tagság összetételére vonatkoznak, illetve a társaságokon belüli határozathozatalt korlátozzák (például a társaság tevékenységének módosítása, vagyónátruházás).

A fordulópontot tulajdonképpen a 2009-ben meghozott C-326/06. sz. Bizottság kontra Olaszország ítélet hozta, amelyben a Bíróság megállapította, hogy az államnak biztosított vétőjog a letelepedés szabadsága alá tartozik.⁴⁴ A tőkemozgás és letelepedés szabadsága közötti különbségtétel akkor nyer gyakorlati jelentőséget, ha tekintetbe vesszük, hogy a tőke szabad mozgása nemcsak a tagállamok között érvényesül, hanem a tagállamok és harmadik országok között is.⁴⁵ Ebből következik, hogy bár az olyan intézkedés, mint a stratégiai ágazatban működő társaság megszűnéséről szóló döntés megvétőzése összeegyeztethetetlen az EK 43. cikkel, a harmadik országok részvényeseivel szemben alkalmazható. Az ítéletet értékelő sajtókommentárok

⁴³ Lásd különösen Colomer főtanácsnok indítványait a C-327/06 Bizottság kontra Németország ügyben, 46. pont, Bizottság kontra Spanyolország és Bizottság kontra Egyesült Királyság ügyekben, 36. pont; Bizottság kontra Németország ügyben, 58. és 59. pontok.

⁴⁴ Az indítványt író főtanácsnok Colomer főtanácsos volt, aki már korábban is ezt az álláspontot képviselte.

⁴⁵ Lásd például: C-207/07. sz., Bizottság kontra Spanyolország ítélet, 31. pont.

szerint e fordulat egyrészt az állami befolyás gyakorlását lehetővé teszi a nem EU-tagországokból eredő befolyásszerzéssel szembeni védekezés eszközeként, másrészt szigorúbban veszi az ilyen beavatkozás során a nyomós közérdek súlyosságát mint indokot. Kérdéssé válik viszont, hogy amennyiben a letelepedési szabadság megsértése szempontjából tesszük mérlegre az állami befolyásolást biztosító szabályokat, úgy vajon mennyire ütközik a tagállami társasági jogi szabályozás, illetve a tagállamok társasági jogának egymástól való eltérése a közösségi letelepedési alapszabadságba. Kritikaként az is megfogalmazódott, hogy az EUB érvrendszere, amely szerint az EU-n kívüli befolyásszerzés korlátozására alkalmas gazdaságpolitikai eszközként fenntarthatóak az aranyrészvények vagy ahhoz hasonló korlátozások, könnyen kijátszható.⁴⁶ Bármely EU-n kívüli befektető alapíthat ugyanis EU-n belüli társaságot annak érdekében, hogy ezen keresztül élvezze az EKSZ által védett letelepedési szabadságot és így a védelmet az állami beavatkozással szemben.⁴⁷

Jogszerű korlátozások

További kérdést vet fel a tagállamok által az alapszabadság-korlátozás kimentéseként felhozott közérdekekre, illetve az aranyrészvényekre mint ezek védelme érdekében hozott intézkedésekre való hivatkozás. Lényegében az látható a vizsgált ítéletek alapján, hogy vannak prioritással rendelkező érdekek, így az energiaellátás biztonsága. Ennek „komolyan vételét” az EUB részéről más alapszabadságok érintettsége esetén is láthattuk.⁴⁸ Emellett a tagállamok „nyerési esélyit” növeli, ha minél konkrétabban lehatárolják az aranyrészvény által biztosított különleges jogok, azaz állami beavatkozás lehetséges eseteit. Így például a „súlyos és tényleges veszély”, vagy az „egészségügyi vészhelyzet” kifejezések nem megfelelően objektívek és egyedileg meghatározottak annak körülírásához, hogy milyen körülmények között alkalmazhatók a rendkívüli jogok, így széles mérlegelési mozgásteret hagynak az olasz hatóságok kezében, valamint gátolják, vagy

⁴⁶ Lásd: Újjáéled az aranyrészvény? (s. a.). *Portfolio* (online). Elérhető: www.portfolio.hu/gazdasag/jog/ujjaeled-az-aranyreszveny.132395.html (A letöltés dátuma: 2018. 08. 05.)

⁴⁷ Lásd: EUMSZ 49. és 54. cikkei.

⁴⁸ Lásd például a 72/83. sz., Campus Oil és társai ügyben hozott ítélet (EBHT 1984., 2727.) 35. és 36. pontjait.

nem ösztönzik különösen azokat a befektetőket, amelyek a vállalatirányítás befolyásolásának szándékával kívánnak egy adott tagállamban letelepedni.⁴⁹ Az ítéletekből levezethető fontos tanulság tehát az, hogy minden olyan állami befolyásolást biztosító szabály, amely nem pusztán általánosan rögzíti az állami befolyásolás gyakorlásának lehetőségét, hanem konkrét jelentős vagy súlyos közérdeket, államérdeket fogalmaz meg, és ezáltal az érintett befektetők, részvényesek számára kalkulálhatóvá teszi az állami beavatkozás esélyét, illetve ennek irányát és mértékét, vélhetően ki fogja állni az Európai Bíróság által alkalmazott próbát is. Ennek oka, hogy az ilyen jellegű szabályozás előre kalkulálható korlátokat jelent a letelepedés szabadságának, illetve a tőke szabad áramlásának. Ellenkező esetben ugyanis a különleges jogok gyakorlása konkrét esetével kapcsolatos esetleges kereset elbírálásáért felelős nemzeti bíróság sem találna olyan tényezőket, amelyek alapján vizsgálhatná a közigazgatási hatóság mérlegelési jogkörét.⁵⁰

A korlátozó intézkedések igazolása tekintetében egy olyan folyamat is látható, hogy az újabb EUB-ítéletek nagyobb szabadságot adnak a tagállamoknak arra, hogy egyes érzékeny közérdekek védelme érdekében ezeket bevezessék. Jó példaként szolgál erre az EUMSZ 345. cikkének értelmezése az *Essent*-ügyben. Korábban az EUB szigorúan azt az álláspontot képviselte, hogy e rendelkezés nem mentesíti a tagállamot az alapszabadságok által meghatározott kötelezettségei alól. Az *Essent*-ítéletben viszont egyértelműen fordulópontot jelent annak elismerése az EUB részéről, hogy az EUMSZ 345. cikk hatálya alá tartozó nemzeti jogszabályok által meghatározott tulajdoni rend választásának okai olyan tényezőknek minősülnek, amelyek figyelembe vehetők a szabad tőkemozgás korlátozásainak igazolásához.

Irodalomjegyzék

BLAUBERGER, Michael (2012): With Luxembourg in mind... the remaking of national policies in the face of ECJ jurisprudence. *Journal of European Public Policy*, Vol. 19, No. 1. 109–126. DOI: <https://doi.org/10.1080/13501763.2012.632150>

⁴⁹ Colomer főtanácsnok indítványa a C-326/07. sz. ügyben, 52. pont.

⁵⁰ Colomer főtanácsnok indítványa a C-326/07. sz. ügyben, 53. pont.

- BLAUBERGER, Michael (2014): National Responses to European Court Jurisprudence. *West European Politics*, Vol. 37, No. 3. 457–474. DOI: <https://doi.org/10.1080/01402382.2013.830464>
- GERNER-BEUERLE, Carsten (2012): Shareholders Between the Market and the State. The VW Law and Other Interventions in the Market Economy. *Common Market Law Review*, Vol. 49, No. 1. 97–144.
- HORVÁTH M. Tamás (2014): Fordulat a közszolgáltatással kapcsolatos uniós politikában. In HORVÁTH M. Tamás szerk.: *Külön utak. Közfeladatok megoldásai*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus. 185–202.
- HORVÁTH M. Tamás (2015): *Magasfeszültség. Városi szolgáltatások*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus.
- HUNT, Michaël (2008): Ownership Unbundling: The Main Legal Issues in a Controversial Debate. In DELVAUX, Bram – HUNT, Michaël – TALUS, Kim eds.: *EU Energy Law and Policy Issues*. Rixensart, Euroconfidentiel.
- KENDE Tamás – SZÜCS Tamás (2015): *Bevezetés az Európai Unió politikáiba*. Budapest, Wolters Kluwer.
- NAGY BARNA Krisztina (2017): Aranyrészvény a szindikátusi szerződés tükrében. In KESERŐ Barna Arnold szerk.: *Doktori Műhelytanulmányok*. Győr, SZIE ÁJDI. 151–179.
- NAGY BARNA Krisztina (2016): Társasági jogi jogesetek az EUB gyakorlatából, különös tekintettel a székhelyáthelyezésre és az aranyrészvényre. In PAPP Tekla szerk.: *Európai Köz- és Magánjogi Jogesetgyűjtemény*. Budapest, NKE. 151–179.
- O'BRIAN, Martha (2010): Case C-326/07, Commission of the European Communities v. Italian Republic, Judgment of the Court of Justice (Third Chamber) of 26 March 2009. *Common Market Law Review*, Vol. 47, No. 1. 245–261.
- REUTER, Paul (1953): *La Communauté européenne du charbon et acier. Préface de Robert Schuman*. Paris, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence.
- PUTEK, Christine O'Grady (2004): Limited But Not Lost: A Comment on the ECJ's Golden Share Decisions. *Fordham Law Review*, Vol. 72, No. 5. 2219–2285.
- SCHMIDT, Susanne K. (2012): Who Cares about Nationality? The Path-dependent Case Law of the ECJ from Goods to Citizens. *Journal of European Public Policy*, Vol. 19, No. 1. 8–24. DOI: <https://doi.org/10.1080/13501763.2012.632122>
- Shares of TotalFina and Elf Surge As France Endorses Takeover Bid. (s. a.) *Dow Jones International News*, 1999. 07. 06. Elérhető: www.wsj.com/articles/SB931159557143479449 (A letöltés dátuma: 2018. 08. 06.)

- SZTANKÓ Éva (2008): Az általános gazdasági érdekű szolgáltatások és az egyetemes szolgáltatás értelmezéséről az Európai Unióban. *Competitio*, 7. évf. 1. sz. 49–65. DOI: <https://doi.org/10.21845/comp/2008/1/3>
- SZYSZCZAK, Erika (2002): Golden Shares and Market Governance. *Legal Issues of Economic Integration*, Vol. 29, No. 3. 255–284. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1021263426893>
- TOTALFINA-ELF – Vihetik (2000). *24.hu* (online). Elérhető: https://24.hu/fn/gazdasag/2000/02/16/totalfina_elf_vihetik/ (A letöltés dátuma: 2018. 08. 05.)
- Újjáéled az aranyrészvény? (s. a.). *Portfolio* (online). Elérhető: www.portfolio.hu/gazdasag/jog/ujjaleled-az-aranyreszveny.132395.html (A letöltés dátuma: 2018. 08. 05.)
- VELASCO SAN PEDRO, Luis Antonio – SÁNCHEZ FELIPE, José Manuel (2002): La libertad de establecimiento de las sociedades en la UE. El Estado de la cuestión después de la SE. *Revista de derecho de sociedades*, Vol. 19, No. 2. 15–38.
- WÁGNER Tamás (2016): Aranyrészvények és az Európai Unió. *Pázmány Law Working Papers*, 5. sz. Elérhető: <https://docplayer.hu/68742160-Aranyreszvenyek-es-az-europai-unio.html> (A letöltés dátuma: 2018. 08. 10.)
- WERNER, Benjamin (2017): National responses to the European Court of Justice case law on Golden Shares: the role of protective equivalents. *Journal of European Public Policy*, Vol. 24, No. 7. 989–1005. DOI: <https://doi.org/10.1080/13501763.2016.1184295>
- WOUTERS, J. (2000) European Company Law: Quo Vadis? *Common Market Law Review*, Vol. 37, No. 2. 257–307. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1005668128806>

Vákát oldal

11. fejezet

Állami befolyás és tulajdonkorlátozás „EU-jog-konform” formái az aranyrészvény- ítéletek után

Bartha Ildikó

Az előbbi fejezet példái jól mutatták, hogy számos tagállam, köztük Magyarország jogrendszere is ismeri az aranyrészvény intézményét. Az EUB fenti ítéleteinek nyomán az a nézet terjedt el a köztudatban és a tudományos irodalomban, hogy az aranyrészvények nem egyeztethetők össze az Európai Unió belső piaci jogával.¹ Az ítéletek nyomán ugyanis érthetően csökkent az aranyrészvények népszerűsége (de nem szűntek meg teljesen), a legtöbb állam feladta álláspontját, s kivette jogrendszeréből az aranyrészvényeket (WÁGNER 2016). Az ítéletek „üzenete” azonban továbbra is releváns, sőt bizonyos szempontból nézve egyre jelentősebb. Egyrészt egyes álláspontok szerint az Európai Bíróság által megszabott feltételek mentén igenis van létjogosultsága az aranyrészvényeknek (WÁGNER 2016). Másrészt az EUB jogértelmezése fontos támpontként szolgál ahhoz, hogy megérthessük az állami beavatkozás és magántulajdon-korlátozás újabb és adott esetben az uniós jogi követelményekkel összeegyeztethetőnek minősített formáit.

Energiaelosztórendszer-üzemeltetők teljes privatizációs tilalma

A C-105/12–C-107/12. sz. Essent-ügyben az EUB² Hollandiának a – részben az uniós liberalizációs kötelezettségekkel összefüggésben – 2004-ben és 2006-ban módosított, villamosenergia- és gázszolgáltatási ágazatot érintő

¹ Vö. NAGY BARNA 2016; NAGY BARNA 2017.

² C-105/12–C-107/12. sz. Essent és társai egyesített ügyek, ECLI:EU:C:2013:677.

törvényi szabályozását,³ valamint az ezzel összefüggésben 2008-ban bevezetett privatizációs tilalmat vizsgálta. Ez utóbbit előíró holland rendelet⁴ értelmében a rendszer-üzemeltetőnek minősülő társaságokban – ideértve az Essent N.V.-t, az Eneco Holding N.V.-t és a Delta N.V.-t – fennálló részesedéseknek és a rendszer ellenőrzésének teljes mértékben olyan részvényeseket kell megilletniük, akik az „állami szférába tartozó személyek” körébe tartoznak. A rendelet szerint csak a közjogi szervezetek – mint például a helyi, a tartományi önkormányzatok vagy az állam – vagy az olyan jogi személyek lehetnek tagjai vagy szerezhetnek meg rendszer-üzemeltetőben fennálló részesedéseket, amelyek részesedéseivel 100%-ban az állami szférába tartozó tag rendelkezik. Ezzel összefüggésben a hálózat vagy a rendszer-üzemeltetőben fennálló részesedések birtoklásában bekövetkezett minden olyan változás engedélyezését meg kell tagadnia a gazdasági miniszternek, amellyel az átruházás következtében a részesedések nem állami szférába tartozó személyhez kerülnek.

A privatizációs tilalommal összefüggésben a fenti törvények egy úgynevezett csoporttilalmat is bevezettek. Ennek értelmében a rendszer-üzemeltető nem lehet olyan vállalatcsoport tagja, amelynek energiaszolgáltató társaság is a tagjai közé tartozik, azaz Hollandiában villamos energiát vagy gázt termelő, szállító vagy azzal kereskedő jogi személy vagy társaság. A csoporttilalommal ennél fogva ellentétes az is, hogy valamely rendszer-üzemeltető részesedéssel rendelkezzen energiaszolgáltató társaságban vagy valamely olyan csoport tagjában, amely csoportnak energiaszolgáltató társaság is a tagjai közé tartozik. Fordítva pedig, energiaszolgáltató társaság nem rendelkezhet részesedéssel rendszer-üzemeltetőben vagy olyan csoport tagjában, amelynek rendszer-üzemeltető is tagja.

³ Wet houdende regels met betrekking tot de productie, het transport en de levering van elektriciteit (villamosenergia-termelésről, -átvitelről és -értékesítésről szóló törvény). *Staatsblad Koninkrijk der Nederlanden*, 1998. No. 427.; Wet houdende regels omtrent het transport en de levering van gas (gázátvitelre és az -értékesítésre vonatkozó szabályokról szóló törvény). *Staatsblad Koninkrijk der Nederlanden*, 2000. No. 305. Ezeket módosította az uniós liberalizációs kötelezettségekkel összefüggésben az Interventie- en Implementatiewet (intervenciós és átültető törvény). *Staatsblad Koninkrijk der Nederlanden*, 2004. No. 328.; valamint a Wet onafhankelijk netbeheer (a független rendszer-üzemeltetésről szóló törvény). *Staatsblad Koninkrijk der Nederlanden*, 2006. No. 614.

⁴ Besluit aandelen netbeheerders (a rendszer-üzemeltetői részesedésekről szóló rendelet). *Staatsblad Koninkrijk der Nederlanden*, 2008. No. 62.

E tilalom szerint az energiaellátással foglalkozó vertikálisan integrált vállalkozásokat egyrészt rendszer-üzemeltetéssel foglalkozó, másrészt pedig energiaszolgáltató társaságokra kell szétválasztani (szétválasztási követelmény).

A privatizációs tilalomhoz és a szétválasztási követelményhez kapcsolódik az úgynevezett „harmadik tevékenységek tilalma”. Eszerint az elosztórendszer-üzemeltető és az ahhoz kapcsolódó csoporthoz tartozó társaságok nem teljesíthetnek olyan ügyleteket, vagy nem folytathatnak olyan tevékenységeket, amelyek összeütközésbe kerülhetnek a rendszer-üzemeltetési érdekekkel. A csoporthoz tartozó vállalkozás nem folytathat olyan tevékenységeket sem, amelyek nincsenek szoros kapcsolatban az infrastruktúra alapfeladataival. Végül a harmadik tevékenységek tilalma megakadályozza azt is, hogy a rendszer-üzemeltető a hálózati vállalkozás tevékenységeinek javára pénzügyi biztosítékot nyújtson, vagy hogy kezességet vállaljon az elosztórendszer-üzemeltető más részlegeinek tartozásaiért.

2006-ban három típusú vállalkozás folytatott tevékenységet a holland energiapiacra. Az első típus olyan vállalkozásokat érintett, amelyek csak a villamosenergia- vagy a gáztermelésben, -ellátásban vagy -kereskedelemben vettek részt. A második típus azokat a vertikálisan integrált vállalkozásokat foglalta magában, amelyek mind a villamosenergia- vagy gáztermelésben, -ellátásban vagy -kereskedelemben részt vettek, mind pedig a villamosenergia- és a gázelosztórendszer-felügyeletben és üzemeltetésben. Az alapügyben felperes vállalkozások harmadik típusa alapvetően a villamosenergia- és a gázrendszer-felügyeletben és üzemeltetésben vett részt, és nem folytatott villamosenergia- vagy gáztermelési, -ellátási vagy -kereskedelmi tevékenységet.

Az Essent a holland, a belga és más államok energiapiacán folytat tevékenységet. Az Essent számára a csoporttilalom azt jelenti, hogy az Essent N.V.-t kettéválasztották, egyrészt az Enexis Holding N.V. hálózati vállalkozás létrehozása érdekében, amelynek részesedéseivel a privatizációs tilalommal összhangban 100%-ban közjogi társasági tagok rendelkeznek, másrészt pedig a villamosenergia- és gázkereskedelemben, -ellátással és -termeléssel foglalkozó Essent N.V.-re. A szétválasztási kötelezettség jelentős költségeket okozott az Essentnek. Az energiaszolgáltatásra szakosodott német csoport, az RWE által történő felvásárlása óta az Essent N.V. részesedéseivel 100%-ban az RWE AG csoport leányvállalata, az RWE Benelux Holding B.V. rendelkezik.

Szemben az Essent N.V.-vel, amelyet szétválasztottak már rendszerüzemeltető és energiaszolgáltató társaságra, a másik két társaság továbbra is vertikálisan integrált. Az Eneco Holding NV tevékenysége – a leányvállalatainak keresztül – többek között az energiafelhasználók számára történő villamosenergia- és gáztermelésre, -vételre, -eladásra, -átvitelre és -ellátásra terjed ki. Az Eneco Holding N.V. alaptökéjével 60 helyi önkormányzat rendelkezik. Az ellátási tevékenysége az egész országra kiterjed, míg hálózati vállalkozása hat holland tartományra kiterjedő területet fed le.

A Delta N.V. szintén a villamosenergia- és gáztermelési, -kereskedelmi és -ellátási piacon folytat tevékenységet, de gázelosztással és -ellátással is foglalkozik, és más piacokon is folytat tevékenységet. Többségi részesedése van egy hulladékkezelésre szakosodott belga vállalkozásban is. A Delta N.V.-ben Zeeland tartomány a többségi részvényes, a fennmaradó részesedésekkel pedig holland helyi önkormányzatok rendelkeznek.

A társaságok három különböző keresetet indítottak holland bíróság (Rechtbank Den Haag) előtt annak érdekében, hogy megállapítsák, hogy a csoporttilalom és a harmadik tevékenységek tilalma ellentétes az EUMSZ 49. cikk szerinti letelepedési szabadsággal és az EUMSZ 63. cikk szerinti tőkemozgás szabadságával. A felülvizsgálati eljárásban illetékes holland legfelsőbb bíróság (Hoge Raad der Nederlanden) előzetes döntéshozatalra felterjesztett kérdései elősorban a tőke szabad mozgására, illetve az EUMSZ 345. cikkének értelmezésére irányultak.

Az EUB, idézve korábbi ítélezési gyakorlatát is,⁵ megállapította, hogy az EUMSZ 345. cikk nem vonja ki a tagállamok hatályos tulajdoni rendjét az EUMSZ. alapvető szabályai, többek között a hátrányos megkülönböztetés tilalmának elvére, a letelepedési szabadságra és a tőke szabad mozgására vonatkozó szabályai alól. Az a körülmény tehát, hogy a Holland Királyság a területén tevékenységet folytató villamosenergia- vagy a gázelosztórendszer-üzemeltetők ágazatában az EUMSZ 345. cikk hatálya alá tartozó köztulajdoni rendet írt elő, nem olyan jellegű, hogy felmentené e tagállamot

⁵ Többek között a 182/83. sz. Fearon-ügyben 1984. november 6-án hozott ítélet, EBHT 1984., 3677. 7. pontját; a C-302/97. sz. Konle-ügyben 1999. június 1-jén hozott ítélet, EBHT 1999., I-3099. 38. pontját; a C-452/01. sz. Ospelt és Schlössle Weissenberg ügyben 2003. szeptember 23-án hozott ítélet, EBHT 2003., I-9743. 24. pontját; a C-171/08. sz., Bizottság kontra Portugália ügyben 2010. július 8-án hozott ítélet, EBHT 2010., I-6817. 64. pontját; a C-271/09. sz., Bizottság kontra Lengyelország ügyben 2011. december 21-én hozott ítélet, EBHT 2011., I-13613. 44. pontját; valamint a fent hivatkozott Bizottság kontra Görögország ügyben hozott ítélet 16. pontját.

az alól, hogy az említett ágazatban tiszteljenben tartsa a szabad tőke mozgásra vonatkozó szabályokat. Az EUMSZ 345. cikknek tehát nem lehet az a következménye, hogy kivonja a tőke mozgások szabadságára vonatkozó uniós szabályok hatálya alól az olyan tagállami rendelkezéseket, amelyek tiltják a villamosenergia- vagy a gázelosztórendszer-üzemeltetők privatizációját, illetve tiltják a tulajdonosi vagy ellenőrzési viszonyok fennállását az olyan csoport tagjai közé tartozó társaságok között, amelynek Hollandiában tevékenységet folytató villamosenergia- vagy gázelosztórendszer-üzemeltető is tagja, illetve az olyan csoport tagjai közé tartozó társaságok között, amelyek tagja az ugyanezen a területen villamosenergia- vagy gáztermeléssel, -ellátással vagy -kereskedéssel foglalkozó vállalkozás, illetve tiltják, hogy az ilyen üzemeltető vagy azon csoport, amelynek a tagjai közé tartozik, olyan ügyleteket teljesítsen, vagy olyan tevékenységeket folytasson, amelyek az érintett rendszer-üzemeltetés érdekével potenciálisan össze nem egyeztethetők. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a tagállami jogalkotó a villamosenergia- vagy gázelosztórendszer-üzemeltetőkre vonatkozóan a köz- vagy magántulajdoni rend választásában megjelenő érdeket ne vehetné figyelembe közérdeken alapuló nyomós indokként. Ennélfogva az EUMSZ 345. cikk hatálya alá tartozó nemzeti jogszabályok által meghatározott tulajdoni rend választásának okai olyan tényezőknek minősülnek, amelyek figyelembe vehetők a szabad tőke mozgás korlátozásainak igazolásához.⁶

A többi tilalmat illetően az EUB szintén azt állapította meg, hogy a tág értelemben vett keresztfinanszírozások megakadályozására, az energia- és a gázpiac átláthatóságának biztosítására vagy a verseny torzulásnak elkerülésére irányuló célok nyomós közérdeken alapuló indokként igazolhatják a szabad tőke mozgásnak az alapügyben szereplőhöz hasonló nemzeti rendelkezések által okozott korlátozását. Kiemelte, hogy a csoporttilalmat és a rendszer-üzemeltetéssel potenciálisan össze nem egyeztethető tevékenységek tilalmát a holland jogalkotó elsősorban az úgynevezett második energiacsomag irányelveinek való megfelelés érdekében vezette be (2003/54/EK irányelv,⁷ elsősorban annak 15. cikke és a 2003/55/EK irányelv,⁸

⁶ C-105/12–C-107/12. sz. Essent-ítélet, 55. pont.

⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 2003/54/EK irányelve (2003. június 26.) a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 96/92/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (HL L 176., 2003. 07. 15., 37–56.).

⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 2003/55/EK irányelve (2003. június 26.) a földgáz belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 98/30/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (HL L 176., 2003. 07. 15., 57–78.).

elsősorban annak 13. cikke átültetése érdekében). Az EUB megállapítása szerint, bár a csoporttilalmat és a rendszer-üzemeltetéssel potenciálisan össze nem egyeztethető tevékenységek tilalmát nem is írják elő az említett irányelvek, a Holland Királyság ezen intézkedések bevezetésével az irányelvekben kitűzött célok elérésére törekedett.⁹

Tulajdon szétválasztása az uniós jogharmonizációs rendelkezések alapján

Fontos kitérnünk végül arra a kérdésre, hogy az egyes ágazatokban kibocsátott, az uniós másodlagos jogforrások által előírt liberalizációs kötelezettségekkel való összhang mennyiben befolyásolja a közérdekű indokokra való hivatkozás elfogadását, illetve az alapszabadságok korlátozásának a megítélését. Ez a kérdés a korábbi ügyekben még kevésbé volt hangsúlyos, hiszen a vitatott tagállami szabály még általában az uniós piac kérdéses ágazatban való megnyitása, illetve az erre vonatkozó uniós jogi kötelezettség hatálybalépését megelőzően született. Így az alapszabadságok és kivételek rendszerén túl nem is lehetett más tényezőt figyelembe venni. Az újabb ítéletekben viszont már egyre inkább előtérbe kerül a jogharmonizáció relevanciája. Kezdetben az EUB inkább elhatárolódott attól, hogy figyelembe vegye ezeket az alapszabadság-korlátozás mérlegelésénél. A legújabb, Essent-ügyben viszont már egyértelműen jelentősége volt annak, hogy Hollandia a harmadik energiacsomag irányelveiben lefektetett célokkal összhangban hozta meg a korlátozó intézkedéseket. Az EUB erre tekintettel azt is „elnézte” a holland államnak, hogy kifejezett kötelezettség nem volt erre vonatkozóan levezethető az irányelvekből.

A csoporttilalmat és a harmadik tevékenységek tilalmát illetően az Essent-ügyben kibocsátott főtanácsnoki indítvány is úgy ítéli meg, hogy a második energiacsomagba tartozó 2003/54 és 2003/55 irányelvek nem írják elő az átviteli- vagy az elosztórendszer-üzemeltetőben és más gazdasági szereplőkben fennálló részesedések tulajdonjogának szétválasztását, és ezeket nem teszik kifejezetten az átültetés feltételeivé, azaz nincs szó kötelezettségről. A holland jogalkotó tehát saját kezdeményezésére túllépett

⁹ C-105/12–C-107/12. sz. Essent-ítélet, 56–68. pont.

a hatályos másodlagos uniós jogban előírt követelményeken,¹⁰ amikor úgy döntött, hogy szétválasztja egyrészről az elosztórendszer-üzemeltetők, másrészről pedig az energiatermelési és energiaellátási vállalkozások tulajdonosi szerkezetét, hiszen az irányelvek minimális harmonizációs rendelkezések.¹¹

Mindez összhangban van az uniós jogalkotás fejlődési irányával is; amint Colomer főtanácsnok is kiemeli, bár időbeli hatályát tekintve az alapügyekre nem alkalmazandó, nem lehet elvonatkoztatni a már „harmadik energiacsomagba” tartozó 2009/72/EK¹² és 2009/73/EK¹³ irányelv későbbi elfogadásától sem, amelyek az átültetés kifejezett feltételeként említik a tulajdonosi szerkezetek elkülönítését.¹⁴ A második energiacsomag módosítására vonatkozó bizottsági javaslat indokolása is egyértelművé teszi, hogy a Bizottság által előnyben részesített megoldás a tulajdonjogi szétválasztás marad.¹⁵

Zárógondolatok

Fontos kiemelnünk, hogy az EUB egyértelműen elhatárolta az Essent-ítéletet az aranyrészvény-ügyekben felmerült jogi problémáktól. Míg ugyanis az Essent-ügyben abszolút jellegű privatizációs tilalomról van szó, addig az aranyrészvény-ítéletek a tagállamok privatizált vállalkozásokban fennálló részvényesi minőségéből fakadó előjogaikból eredő akadályokat

¹⁰ Megjegyzendő, hogy nem a holland jogalkotó volt az egyetlen; még a harmadik energiacsomag elfogadása előtt tizenhárom tagállam döntött az energiaátviteli rendszer-üzemeltetők, hat tagállam pedig a gázátviteli rendszer-üzemeltetők tulajdonjogi szétválasztása mellett. (Részletesebben erről lásd: HUNT 2008.)

¹¹ Jääskinen főtanácsnok indítványa a C-105/12–C-107/12. sz. Essent egyesített ügyekben, 69. pont.

¹² Az Európai Parlament és a Tanács 2009. július 13-i 2009/73/EK irányelve a földgáz belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 2003/55/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (HL L 211., 2009. 08. 14., 94.).

¹³ Az Európai Parlament és a Tanács 2009. július 13-i 2009/72/EK irányelve a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 2003/54/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (HL L 211., 2009. 08. 14., 55.).

¹⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 2009. július 13-i 2009/72/EK irányelve a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 2003/54/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről, 71. pont.

¹⁵ Javaslat: Az Európai Parlament és a Tanács irányelve a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról szóló 2003/54/EK irányelv módosításáról, COM(2007) 528 végleges, Brüsszel, 2007. 09. 19.

érintették.¹⁶ A kapcsolat tehát ez utóbbiak esetében távolibb volt a fennálló tulajdoni renddel (habár a tagállamok a korlátozás indokaként néhány esetben ott is hivatkoztak az EUMSZ 345. cikkére).

Az Essent-ügyben az előzetes döntéshozatali kérdéseket előterjesztő holland bíróság szintén utalt az aranyrészvényügyek tanulságaira, a főtanácsnoki indítvány ugyanakkor három szempont szerint különböztette meg az Essnet-ügy által felvetett jogi kérdéseket az aranyrészvényekre vonatkozó ítélkezési gyakorlat alapjául szolgáló ügyekéhez viszonyítva. Egyrészt nem részleges privatizációról van szó, hanem a privatizáció tilalmáról, amely a köztulajdonban lévő, „zárt térben” működő elosztórendszer-üzemeltetőkre vonatkozó tulajdoni rend és a villamosenergia- vagy gáztermeléssel, -értékesítéssel vagy -kereskedéssel foglalkozó, magántulajdonba is adható vállalkozásokra vonatkozó tulajdoni rend egyértelmű szétválasztásában jelenik meg. Másrészt a szóban forgó tilalmak nem a közjogi személyeknek kiváltságot biztosító, eltérést engedő magánjogi mechanizmuson alapulnak. Végül a vitatott holland jogi rendelkezések nemcsak nemzeti szintű spontán fellépésből adódtak, hanem az Európai Unió által kezdeményezett liberalizációs politikába illeszkednek, amely az energiaátviteli- és elosztórendszer-üzemeltetők és -felhasználók szétválasztását előíró irányelvek elfogadásában tükröződik.¹⁷

Az EUB Essent döntése Magyarország szempontjából is fontos ugyanis a nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvény, ha közvetve is, de ugyancsak meghatározza a nem privatizálható társaságok körét, „a nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségű, nemzeti vagyonban tartandó állami tulajdonban álló társaságok” cím alatt. Ebben a felsorolásban szerepel az MVM Magyar Villamos Művek Zrt. is, amelyre 75% + 1 szavazatos minimális állami részesedést írnak elő. Az MVM Csoporthoz tartozik a MAVIR Magyar Villamosenergia-ipari Átviteli Rendszerirányító Zártkörűen Működő Részvénytársaság (MAVIR ZRt.) is. A listán ezen kívül szerepel még az energetikai és közműszektorból a Tiszavíz Vízerőmű Energetikai Kft. 100%-os minimális állami részesedéssel.¹⁸ Szintén e körben szerepel az öt hazai regionális vízműtársaság is (MAJOR 2013).

¹⁶ C-105/12–C-107/12. sz. Essent-ítélet, 54. pont.

¹⁷ Jääskinen főtanácsnok indítványa a C-105/12–C-107/12. sz. Essent egyesített ügyekben, 3. pont.

¹⁸ Az 1996-tól önálló gazdasági társaságként tevékenykedő vállalat a korábban Tiszai Erőmű Rt. tulajdonát képező, telephelyként működtetett két vízerőművet, a Kiskörei és a Tiszalöki Vízerőművet üzemelteti.

Emellett fontos kiemelnünk, hogy az ítélet 2013-ban született, amikor a magyar kormány már kifejezetten célként fogalmazta meg a korábban privatizált energiacégek jelentős részének állami kézbe való visszavételét is. Az állami MVM a német E.On-tól vásárolta vissza néhány éve a földgáz-nagykereskedelmi és -tárolási üzletágot, összességében több mint 280 milliárd forint értékű tranzakció keretében, miután több mint 500 milliárd forintért visszavásárolta az orosz Szurgutnyeftyegaztól a Mol 21,2%-os tulajdonrészét, az összrészeseledését 21,22%-ra emelve (MAJOR 2013). Az utóbbi néhány évben pedig több olyan szabály született, amely nem teszi vonzóvá a hazai közműpiacot a külföldi tulajdonban lévő vállalkozások számára, az Essent-ítélet fényében ugyanakkor nem feltétlenül tűnnek az uniós jog szempontjából jogellenesnek. Ilyen például az ágazati különadók bevezetése vagy a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal rendeleti szintű jogi intézkedése, amely szerint nem ismerhetik el indokolt költségként a hálózati veszteséget a gázellátás területén tevékeny vállalkozások (MAJOR 2013).¹⁹

Irodalomjegyzék

- BLAUBERGER, Michael (2014): National Responses to European Court Jurisprudence. *West European Politics*, Vol. 37, No. 3. 457–474. DOI: <https://doi.org/10.1080/01402382.2013.830464>
- HORVÁTH M. Tamás (2014): Fordulat a közszolgáltatással kapcsolatos uniós politikában. In HORVÁTH M. Tamás szerk.: *Külön utak. Közfeladatok megoldásai*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus. 185–202.
- HORVÁTH M. Tamás (2015): *Magasfeszültség. Városi szolgáltatások*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus.
- HUNT, Michaël (2008): Ownership Unbundling: The Main Legal Issues in a Controversial Debate. In DELVAUX, Bram – HUNT, Michaël – TALUS, Kim eds.: *EU Energy Law and Policy Issues*. Rixensart, Euroconfidentiel.

¹⁹ Vö. a jelen kötet előző fejezetével.

- MAJOR András (2013): Fontos döntést hozott az EU-bíróság: Magyarország is érintett. *Napi.hu* (online), 2013. október 26. Elérhető: www.napi.hu/nemzetkozi_gazdasag/fontos_dontest_hozott_az_eu-birosag_magyarorszag_is_erintett.568055.html?fb_action_ids=664668146898941&fb_action_types=og.recommends&fb_source=other_multiline&action_object_map=%7B%22664668146898941%22%3A21978410152498&utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201709 (A letöltés dátuma: 2018. 08. 10.)
- NAGY BARNA Krisztina (2017): Aranyrészvény a szindikátusi szerződés tükrében. In: KESERŐ Barna Arnold szerk.: *Doktori Műhelytanulmányok*. Győr, SZIE ÁJDI. 151–179.
- NAGY BARNA Krisztina (2016): Társasági jogi jogesetek az EUB gyakorlatából, különös tekintettel a székhelyáthelyezésre és az aranyrészvényre. In PAPP Tekla szerk.: *Európai Köz- és Magánjogi Jogesetgyűjtemény*. Budapest, NKE. 151–179.
- O'BRIAN, Martha (2010): Case C-326/07, Commission of the European Communities v. Italian Republic, Judgment of the Court of Justice (Third Chamber) of 26 March 2009. *Common Market Law Review*, Vol. 47, No. 1. 245–261.
- TÓTH Tihamér (2013): *Az Európai Unió versenyjoga*. Budapest, Wolters Kluwer.
- TÓTH Tihamér (2014): Az EU Bíróság döntése a görög lignitbányászati jogokról. *Pázmány Law Working Papers*, 31. sz.

Rövidítések jegyzéke¹

ABGB	Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch vom 1.6.1811 JGS 946 idgF (osztrák Polgári törvénykönyv)
Abs.	Absatz (bekezdés)
ADHGB	Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch RGrB 1863/1
ÁGÉSZ	általános gazdasági érdekű szolgáltatások
AG	Aktiengesellschaft (részvénytársaság)
AGM	annual general meeting
AktG	Aktiengesetz vom 31.3.1965 BGBI 98, idgF BGBI 1980/542, BGBI 1882/371 und 1994/153 idgF
Aufl.	Auflage (kiadás)
BAA	British Airport Authority
BFÖ	Budapest Fővárosi Önkormányzat
BGB	(deutsches) Bürgerliches Gesetzbuch vom 18.8.1896 dRGrB 195 idgF (Németország)
BGBI	Bundesgesetzblatt; zitiert mit Jahr/Nummer (Szövetségi Törvénytár)
BGH	Bundesgerichtshof (Németország)
BGHI	Törvények és rendeletek lapja (Németország)
BGHZ	Entscheidungen des Bundesgerichtshofes in Zivilsachen (döntések polgári perekben). Hivatkozás: a hivatalos gyűjtemény könyvének és oldalának száma
Bt.	betéti társaság
BW	Burgerlijk Wetboek
BWB	Berliner Wasserbetriebe
CEO	Chief Executive Officer
CGE	Compagnie Générale des Eaux
C.V.	commanditaire vennootschap

¹ A rövidítések jegyzékének szerzője: Szikora Veronika, egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.

dAktG	Deutsches Aktiengesetz 5.9.1965 DBGBI I. 1089 idgF
DEI	Dimosia Epicheirisi Ilektrismou
dGmbHG	Deutsches Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung vom 20.4.1892, Fassung vom 20.5.1898 GBl 846 idgF (Németország)
EdF	Electricité de France
EGK	Európai Gazdasági Közösség
EK	Európai Közösség
EKSz.	Európai Közösségről szóló Szerződés
ESZAK	Európai Szén- és Acélközösség
EU	Európai Unió
EUB	Európai Unió Bírósága
EUMSZ	Európai Unió Működéséről szóló szerződés
EUSZ	Európai Unióról szóló Szerződés
eV	eingetragener Verein (bejegyzett egyesület)
EVHGB	Erste bis Vierte Verordnung zur Einführung handelsrechtlicher Vorschriften im Lande Österreich vom 24. Dezember. (1. EVHGB vom 11.4.1938 DRGBI 1938 I, 2. EVHGB vom 2.8.1938 DRGBI 1938 I 988, 3. EVHGB vom 14.10.1938 DRGBI 1938 1428 und 4. EVHGB 24.12.1938 dRGBI I 1999, berichtigt durch dRGBI 1939 I, 23 idgF)
EWIV	Europäische Wirtschaftliche Interessenvereinigung (Európai gazdasági [érdek]egyesülés)
FCsM	Fővárosi Csatornázási Művek
FV	Fővárosi Vízművek
GBI.	Gesetzblatt
GbR	Gesellschaft bürgerlichen Rechts (polgári jogi társaság)
G	Gesetz (törvény)
Gen	Genossenschaft (szövetkezet)
GenG	Gesetz über die Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften vom 9.4.1873 RGBI 70 idF BGBI 1974/81, 1976/91, 1982/371 idgF
GesbR	Gesellschaft bürgerlichen Rechts
GG	Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949 (BGBI. S. 1) (Németország Alaptörvénye)
GmbH	Gesellschaft mit beschränkter Haftung

GmbHG	Gesetz vom 6.3.1906 über Gesellschaften mit beschränkter Haftung RGBl 58, idF 1994/153 idgF
GmbH & Co	Gesellschaft mit beschränkter Haftung & Co Kommanditgesellschaft
HGB	Handelsgesetzbuch vom 10.5.1897 dRGBl 219 in Österreich eingeführt durch dRGBl 1938 I. 1999, idgF (kereskedelmi törvénykönyv)
Hrsg.	Herausgeber (szerkesztő)
HRefG	Gesetz zur Neuregelungen des Kaufmanns und Firmenrechts und zur Änderung anderer handels- und gesellschaftlicher Vorschriften v. 22.6.1998 (Handelsrechtsreformgesetz – A HGB átfogó reformjáról szóló törvény, Németország)
HaRÄG	Bundesgesetz, mit dem das Handelsgesetzbuch in Unternehmens- gesetzbuch umbenannt und gemeinsam mit dem allgemeinen bür- gerlichen Gesetzbuch, dem Aktiengesetz 1965, dem Gesetz über Gesellschaften mit beschränkter Haftung, dem Genossenschaftsge- setz, dem Genossenschaftsrevisionsgesetz, dem Firmenbuchgesetz, dem Umwandlungsgesetz, dem Spaltungsgesetz, dem EWIV-Aus- führungsgesetz, dem SE-Gesetz, dem Handelsvertretergesetz, der Jurisdiktionsnorm, dem Einführungsgesetz zur Zivilprozessordnung, der Zivilprozessordnung, dem Rechtspflegergesetz, der Konkurs- ordnung, der Ausgleichsordnung, dem Privatstiftungsgesetz, dem Unternehmensreorganisationsgesetz, dem Gerichtsgebührengesetz, dem Gerichtskommissionstarifgesetz, dem Wohnungseigentumsge- setz 2002, dem Mietrechtsgesetz, dem Versicherungsaufsichtsgesetz, dem Wirtschaftstreuhandberufsgesetz und dem Ziviltechnikergesetz 1993 geändert wird sowie das Erwerbsgesellschaftengesetz und die Vierte Einführungsverordnung außer Kraft gesetzt werden, BGBl. I Nr. 120/2005 (27.10.2005) (Handelsrechts-Änderungsgesetz)
Kft.	korlátolt felelősségű társaság
Kkt.	Közkereseti társaság
KG	Kommanditgesellschaft (betéti társaság)
<i>KGaA</i>	Kommanditgesellschaft auf Aktien
LG	Landgericht
Model Act	Model Business Corporation Act

OGH	Oberster Gerichtshof
OHG	Offene Handelsgesellschaft
OLG	Oberlandgericht
Pjt.	polgári jogi társaság
PT	Portugal Telecom SGPS SA
Ptk.	2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről
RGBI	Reichgesetzblatt
RG	Reichsgericht
RGZ	Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen
Rt.	Részvénytársaság
RWE AG	Rheinisch-Westfälisches Elektrizitätswerk AG (1990-ig a hivatalos neve a rövidített változat)
SEC	Securities and Exchange Commission
SE	société européenne (európai részvénytársaság)
StG	stille Gesellschaft
Verl.	Verlag (kiadó)
VVaG	Versicherungsverein auf Gegenseitigkeit
WvK	Wetboek van Koophandel
UGB	Bundesgesetz über besondere zivilrechtliche Vorschriften für Unternehmen (Unternehmensgesetzbuch) StF: dRGBI. S 219/1897. Handelsgesetzbuch vom 10.5.1897 dRGBI 219. Ausztriában 1938-ban vezették be a német HGB-t (Kereskedelmi Törvénykönyvet): dRGBI 1938 I. 1999, idgF, a HGB neve UGB-re változott, az UGB 2007. január elsején lépett hatályba.

A kötet szerzői

Bartha Ildikó · Habilitált egyetemi docens, tanszékvezető, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar; tudományos főmunkatárs, MTA–DE Közszolgáltatási Kutatócsoport.

Fézer Tamás · Egyetemi tanár, dékánhelyettes, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.

Horváth M. Tamás · Egyetemi tanár, tanszékvezető, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar; MTA–DE Közszolgáltatási Kutatócsoport vezetője.

Szikora Veronika · Egyetemi tanár, dékán, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.

Székhely: 1089 Budapest, Orczy út 1.
Kapcsolat: info@ludovika.hu
A kiadásért felel: Koltányi Gergely ügyvezető igazgató

Felelős szerkesztő: Gőcze István
Olvasószerkesztő: Tar Krisztina
Korrektor: Orbán Áron
Tördelőszerkesztő: Gyapjas Anikó
Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

ISBN 978-963-531-228-3 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-229-0 (PDF)
ISBN 978-963-531-230-6 (ePUB)

Az állami tulajdon felhasználása a közfeladat-ellátás megoldásai körében egyre inkább jellemző; igény mutatkozik a költségvetéstől elkülönült vagyonnal és önálló felelősséggel rendelkező jogi személyek révén történő állami feladatellátásra. Mindez összefüggésben van a globális verseny erősödésével, az integrációs kötelezettségeknek való megfeleléssel, majd a 2008-as válság hatásai által generált folyamatokkal, amelyeknek eredményeként új, vagy időközben háttérbe szorult prioritások (például felelős tulajdonlás) kaptak nagyobb hangsúlyt, illetve a hagyományos vállalati struktúrák is részben átrendeződtek az európai társasági jogrendszerekben.

Kötetünk célja a fenti jelenségek – európai uniós és magyarországi – szabályozási keretének és változási folyamatainak feltérképezése. Megvizsgáljuk a társasági jog fogalmi alapvetéseit, az európai államok vállalatirányításra és a tagok felelősségére vonatkozó szabályozási rendszerének fő modelljeit, végül pedig azt a kérdést, hogy az állam miként kerül kapcsolatba az úgynevezett „vállalati erőforrásokkal” a közösségi feladatok ellátása érdekében.

A kiadvány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című projekt keretében került kiadásra.

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE